

MİMARŞİNAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
RESTORASYON BÖLÜMÜ

MİMARBAŞI SEDEFKÂR MEHMET AĞA'NIN YAŞAMI
VE
TÜRK OSMANLI MİMARİSİNE KATKISI

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Y.Mimar Ayşe Gülçin KÜÇÜKKAYA

Yöneten
Prof.Feridun AKOZAN

Şubat - 1987

MİMARŞINAN ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
RESTORASYON BÖLÜMÜ

MİMARBAŞI SEDEFKÂR MEHMET AĞA'NIN YAŞAMI
VE
TÜRK OSMANLI MİMARİSİNE KATKISI

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Y.Mimar Ayşe Gülçin KÜÇÜKKAYA

Yöneten
Prof.Feridun AKOZAN

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Şubat - 1987

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa

SUMMARY
ÖNSÖZ

GİRİŞ

1

MİMAR SİNAN'DAN MEHMET AĞA'NIN ÖLÜMÜNE KADAR GEÇEN SÜRE İÇİNDEKİ OLAYLAR VE
DÖNEMİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

BÖLÜM I

SEDEFKÂR MEHMET AĞA'NIN YAŞAMI VE RİSALE-İ MİMARİYYE

7

1.1. Risale-i Mimariyye	7
1.2. Kısa Yaşam Üyküsü	8
1.3. Mimar Sinan Dönemi Mimarlık Eğitimi ve Mehmet Ağa	11
1.3.1. Mehmet Ağa Dönemi Sedefkârlık Eğitimi	14
1.3.2. Sedefkâr Mehmet Ağa'nın Sedefkârlık Çalışmaları	16
1.4. Mimar Sinan ve Mehmet Ağa Dönemi Mimarlık Teşkilatı ve Uygulamaları	23
1.4.1. Suyolu Nazırlığının Kuruluşu ve Çalışma Düzeni	27
1.4.2. Suyolu Nazırı Sedefkâr Mehmet Ağa Dönemi İstanbul Su Yapıları	29

BÖLÜM II

MİMARBAŞI SEDEFKÂR MEHMET AĞA'NIN TÜRK OSMANLI MİMARİSİNE KATKISI

38

2.1. İstanbul Yapıları	39
2.1.1. Külliyyeler	39
2.1.1.1. Sultanahmet Külliyesi/Sultanahmet	40
2.1.1.2. Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Külliyesi/Vefa	105
2.1.1.3. Kuyucu Murat Paşa Külliyesi/Vezneciler	112
2.1.2. Türbeler	116
2.1.2.1. Destari Mustafa Paşa Türbesi/Vezneciler	117
2.1.2.2. Halil Paşa Türbesi/Üsküdar	120
2.1.2.3. Nakkaş Hasan Paşa Türbesi/Eyüp	125
2.1.3.4. Güzelce Ali Paşa Türbesi/Beşiktaş	127
2.1.3.5. Eyüpsultan Türbesine İlaveler/Eyüp	129
2.1.3. Saraylar ve Kasırlar	130
2.1.3.1. Topkapı Sarayı	130
2.1.3.2. İstavroz Sarayı	139
2.1.3.3. Tersane Sarayı	139
2.1.3.4. Davut Paşa Kasrı	140
2.1.3.5. Diğer Saray ve Kasırlara İlaveler	141
2.1.4. Cami ve Mescitler	147
2.1.4.1. Mehmet Ağa Camii/Vefa	148
2.1.4.2. Kurt Çelebi Camii (Acıçeşme Camii)/Kasımpaşa	148
2.1.4.3. Osman Ağa Camii (Kadıköy Camii)/Kadıköy	149
2.1.4.4. Gedik Abdi Mescidi/Kasımpaşa	150
2.1.4.5. Karaimam Mescidi (Sahhaf Muhiddin Mescidi-Karamanlı Mescidi)/ Kasımpaşa	150
2.1.4.6. Kürkçübaşı Mescidi/Yedikule Caddesi	151
2.1.4.7. Sormagirodaları Mescidi (Kaptanibrahimağa Camii)/Beşiktaş	151

	<u>Sayfa</u>
2.1.4.8. Mevcut Camilere İlaveler	151
1. Haseki Camii	151
2. Kocamustafa Paşa Camii	151
2.2. Edirne Yapıları ve Ekmekçioğlu Ahmet Paşa	155
2.2.1. Edirne Han ve Kervansarayları	163
2.2.1.1. Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı	165
2.2.1.2. Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Hanı ve Sebili	187
2.2.2. Ekmekçioğlu	196
2.3. Anadolu Yapıları	202
2.3.1. Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı/Ulukışla	202
2.3.2. Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı/Kuşadası	203
2.3.3. Diğer Yapılar	206
2.4. Rumeli Yapıları	208
2.4.1. Yunanistan Yapıları	208
2.4.2. Yugoslavya Yapıları	208
2.4.3. Arnavutluk Yapıları	209
2.4.4. Bulgaristan Yapıları	209
2.5. Kabenin Onarılması ve Mehmet Ağa'nın Restorasyon Anlayışı	209

BÖLÜM III

SEDEFKÂR MEHMET AĞA'NIN TÜRK OSMANLI MİMARİSİ İÇİNDEKİ YERİ

SONUÇ	229
BİBLİYOGRAFYA	231

S U M M A R Y

The main aim of this work is to consider how Turkish architectural works of the generation term after Sinan and the works made during the training of Mehmet Ağa, became a united whole. First we must know Chief Architect Sedefkâr¹ Mehmet Ağa who is one of the students of Mimar Sinan, the greatest architect of Classic Turkish Architecture.

This work consists of three main parts:

PART I: Depending on the book titled *Risale-i Mimarîyye* in 1614 by Cafer Efendi, in which he told about Mehmet Ağa and his works, it is tried to tell about Mehmet Ağa's dealings before he became a chief architect.

It's as follows:

Mehmet Ağa was brought from Rumelia as a Devşirme Acemi Oğlan² in 1562. After being trained about five years without getting any salary, he was assigned to be a watchman at Sultan Süleyman's Turbe. At the end of one year he entered Has Bahçe. First he studied music but then because of a bad dream, he finished his music studies. After having a geometry lesson, he had a desire to the art of architecture and sedef-

-
- (1) Sedefkâr: person who does inlay work using pearl.
 - (2) Devşirme acemi oğlan: Clever and strong boys, picked from the lands got during the wars, were worked for government duty after becoming Muslim.

kârlık³. So having an exam his architecture and sedefkârlık training which would lead 20 years, started.

In approximately 20 years he learnt architecture and sedefkârlık by Mimar Sinan and the other architects of the term, meanwhile he made a lot of sedef⁴ (pearl) work some of which were sold and some of which were given as presents. In 1589 he was promoted to the Dergah-ı Alî kapıcılığı⁵ by giving III.Murat a pearl rahle⁶ as a present then he was promoted to the chief muhızır⁷ this time giving him a yıllık.

For a while he worked as judgeship of Havran district, then he became Istanbul Minister of Water. After working there for 8 years he became a chief architect in 11 October 1606.

PART II: The architectural works, Mehmet AĞa made in the term 1606-1622 when he was a chief architect, have been considered as the buildings constructions of Istanbul, Edirne, Anatolia and Rumelia. Considering his architectural term these works were seperately introduced preparing the projects of roleve and restoration.

PART III: In this part the buildings which were detailed in the second part were judged generally and their position in the former and following terms were tried to consider.

-
- (3) Sedefkârlık: An art, embellishment of goods made of wood making cabinetry works and using pearl, ivory, tortoise shell, ebony etc.
 - (4) Sedef: (pearl) A hard, round, small silvery-white mass formed inside the shell of shell fish like mussel and especially oyster.
 - (5) Dergah-ı Alî kapıcılığı: The chief door-keeper of the palace.
 - (6) Rahle: A special partable desk used for reading the Quran.
 - (7) Muhızır: The one who brings the relevants to the salon in the court.

It's possible to explain the positions of architecture works which were separated according to their construction style. As it's follows:

Külliyeler⁸

The greatest Külliye of 17th century is the Sultanahmet Külliye, built by Mehmet Ağa, is opposite the Hagia-Sophia. The Sultanahmet Külliye, which hides remnants of Bizantium Palace, hippodrome to the Horse Square, is located on a hill un-methodically position. The aim was to build a mosque that could surpass the Hagia Sophia. As a result of this, comparing with the plan dimensions it is smaller than Süleymaniye Mosque built by Sinan, but as a mass effect it was reached the target. Both in appearance of Marmara and Horse Square it is a more successful example than Hagia Sophia. Inside the mosque is attractive with the embellishment. Sedefkâr Mehmet Ağa had a more different effect in inside decoration, supporting his Sedefli works with pencil works and with encaustic panel, than Sinan's works. This building of which different inside place comprehension gained in strength with lots of holdings of its windows, is the most magnificent mosque of 17th century. When they are considered one by one, the elements of külliye are the same successful examples.

In economic, political and financial distress of the term when he was a chief architect, he could not build a large külliye. After the Sultanahmet Külliye the biggest Külliyes of him, are Ekmekçioğlu Ahmet Paşa and Kuyucu Murat Paşa. In these külliyes which were consist of Sebil³ turbe and medresseh, turbe is the construction which was given the most importance. Sebil was juxtaposed to the turbe and by means of this a direct connection was achieved with the turbe, cutting through the wall. In order the prayers to be heard in the turbe they cut a common window drawing up the medresseh class to the turbe. Külliyes were built as if they

8 Külliyeler (Plural):Ottoman building complexes consisting of a mosque, school,tombs,soup kitchen etc...

were the second world of the ones who ordered the architects to build them. The first examples of this style were seen in previous Anatolia Turks (Karahanlılar). Although they were seen after Karahanlılar, Anatolia Seljuk architectural works were the first examples of Ottoman architecture.

Turbes

In this term the most important turbes were built for Kuyucu Murat Paşa, Ekmekçioğlu Ahmet Paşa, Sultan I. Ahmet Destari Mustafa Paşa, Nakkaş Hasan Paşa, Güzelce Ali Paşa, Halil Paşa and most of them were supported by sebil, darul-kurra⁴ and fountain buildings. Turbe is not considered alone in this term. With its rectangle plan Destari Mustafa Paşa turbe is different from the others. Halil Paşa Turbe is attractive with the sebil built under the turbe and which was never applied before. He never used hexagon or octagon plan sketches, he preferred square and rectangle plan sketches. Eyüp Sultan Turbe was exaggerated adding sebil and darul-kurra⁴.

Palaces

Although Tersane Kasr, Kalender Kasr, Istavroz Palace were built in his term, I. Ahmet Reading Room which was built neighbouring III. Murat's bedroom, could remain. Davut Paşa Kasr is not understood of which part was clearly belonged to Mehmet Ağa.

Topkapı Palace is a place with which Mehmet Ağa proved his art and exhibited his pearl works embellishing the inside of I. Ahmet Reading Room.

Caravansaries and City Inns

The most important Caravansary and City Inns are Edirne Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Inn and Caravansary. Although this Caravansary, built by Edirneli Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet, was taken as Büyükçekmece Caravansary by Sinan in detailing outer side it is more successful than Büyük Çekmece Caravansary. The other examples built in this term are in Anatolia Öküz Ahmet Paşa, Çarmelik, Nallıhan and Uluhan caravansaries.

Bridges

Although it was indicated that he built a lot of bridges, in the book of Risale-i Mimariyye, written for Mhemet Ağa, the most important bridge of him that could remain till this time is Edirne Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Bridge and history Kiosk is a developed example of him.

Mehmet Ağa was concerned with the restoration of Kâbe before 1614 and in his term encaustic and Sedefkârlık workshop studios worked as a perfect capacity.

Architecture Understanding

He paid great attention to the entrance elements, he med one (at the centre) and two small (at the sides) vaulted entrance. He accepted sebil, turbe and medresseh in separable and thought the turbe buildings as a living buildings. In decorative features he paid attention to the pearl works and in order to make the embellishment elements clear he used a lot of window elements in big dimensions in his buildings.

Ö N S Ö Z

Bu çalışmanın amacı "1988 Sinan Yılı" hazırlıkları içinde olduğumuz dönemde, Sinan'ın talebelerinden biri olan Mimarbaşı Sedefkâr Mehmet Ağa'yı tanıtarak, Sinan'dan bir nesil sonraki dönemin mimarisini ve Mehmet Ağa'nın eğitimiyle, yaptığı çalışmaların nasıl bütünleştiğini irdelemektir.

Çalışmalarına 1982 yılında, Vakıflar Baş Müdürlüğünde yardımcı mimar olarak görevlendirildiğim Sultanahmet Arastasını araştırmakla başladım. Döküman tarama ve rölöveleri değerlendirme sırasında, bugün yok olmuş Sultanahmet Arastası ikinci kat odalarını yeniden keşfedişim ve bu çalışmalarımın uygulanmak üzere olan hatalı restorasyonun seyrini değiştirmesi, benim Sultanahmet Külliyesini sahiplenmek gibi bir duyguya kapılmama neden oldu. Daha sonra doktora tezi için konu seçimi zor olmamıştı. Görevim icabı bulunduğum Edirne'de de Mehmet Ağa'nın özen gösterdiği üç eseri vardı.

Mehmet Ağa'yı tanımak, dönemin mimarlık eğitimi ve çalışmalarını tanıtmak maksadıyla yaptığım bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm: Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olmadan önceki çalışmaları ile ilgili olup kaynaklara fazlaca müracaat edilen bölümdür. Sedefkârlık ve Su Nazırlığı dönemi çalışmaları ayrı ayrı ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci Bölümde: Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu dönemin, mimarlık ürünlerinin tanıtılması amaçlanmaktadır. Eserler, İstanbul, Edirne, Anadolu, Rumeli olmak üzere dört bölgeye ayrılarak önem derecelerine göre sıralanmış rölöve ve restitüsyon projeleriyle Mehmet Ağa dönemi durumları göz önünde bulundurularak tanıtılmaya çalışılmışlardır.

Üçüncü Bölümde ise: Mehmet Ağa'nın önceki dönemlerden neler aldığı ve sonraki dönemlere neler bıraktığı irdelenmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümü Mehmet Ağa'nın sanat anlayışı ve mimari karakterinin kısaca ortaya konulduğu bölümdür.

Çalışmalarım sırasında kaynaklarından pek çok yönden faydalandığım ilk görev yerim Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul ve Edirne Bölge Müdürlüklerine, Bana İstanbul'da yaptığım çalışmalar için yeterli izni veren Trakya Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi Dekanı Sn.Prof.İ.Hulûsi Güngör'e, Yıldız Üniversitesi Mimarlık Tarihi Kürsüsü Başkanı Sn.Prof.Turgut Övünç'e ve fotoğraf arşivlerinden faydalandığım Alman Arkeoloji Enstitüsü Müdürü Sn.Prof.Müller Wiener'e ve Niğde Köy Hizmetleri İl Müdürü Mehmet Gülsaran'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Kaynak, fotoğraf ve kitaplarıyla çalışmamı her yönden destekleyen, telefonlarla bile akıl danıştığım çok değerli danışman hocam Sn.Prof.Feridun Akozan'a öncelik ve özellikle teşekkür ederim.

1987, Edirne
Ayşe Gülçin Küçükkaya

GİRİŞ

MİMAR SİNAN'DAN MEHMET AĞA'NIN ÖLÜMÜNE KADAR GEÇEN SÜRE İÇİNDEKİ OLAYLAR(1)

- 1537 - Mimar Sinan'ın Mimarbaşı olması
1538 - Boğdan'ın Osmanlı topraklarına katılması
1544 - Şehzade Mehmet Camiinin yapımına başlanması
1547 - Avusturya ile savaşlar, beş sene için sulh yapılması
1548 - Şehzade Camii ve Külliyesinin tamamlanması ve ibadete açılması
1550 - Süleymaniye Camii ve Külliyesinin inşasına başlanması
1557 - Süleymaniye Camii ve Külliyesi inşaatının bitirilmesi
1562 - Mehmet Ağa'nın Rumeli'den Devşirme Acemi Oğlanı olarak getirilmesi(2)
1566 - II.Selim'in Culûsu
1567 - Mehmet AĞA'nın Ulûfeye yazılarak Süleymaniye bahçesinde Türbe Bekçisi olması(3)

(1) R .E.Koçu, Osmanlı Tarihi'nin Panoroması, s.131-147.

(2) Cafer Efendi, Risale-i Mimariyye, s.122 (O.Ş.Gökyay Çevirisi).

(3) Cafer Efendi, Risale-i Mimariyye, (Çev.: O.Ş.Gökyay, Uzunçarşılı'ya Armağa, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975, s.122.

- 1568 - Edirne Selimiye Camii inşasına başlanması
1569 - Mehmet Ağa'nın Has Bahçeye alınması(4)
1570 - Mehmet Ağa'nın Mimar Sinan Okulunda Mimarlık ve Sedefkârlık eğitimine başlaması(5).
1574 - III.Murat'ın culûsu ve Selimiye Camii inşaasının tamamlanması
1582 - Mimar Davut'un Su Nazırı olması(6)
1587 - Mimar Sinan'ın ölümü, Mimar Davut'un Mimarbaşı olması, yerine Dalgıç Ahmet Çavuş'un Su Nazırlığına getirilişi(7).
1589 - Mehmet Ağa'nın Dergah-ı Âli kapıcılığına terfi edişi
1591-1598 - Mehmet Ağa'nın Muhzırbaşı-Diyarbakır, Şam Mütessesimliği - Şam Eyaleti'nin Havran Nahiyesi Hakimliği görevlerinde bulunması
1598 - DavutAğa'nın Yeni Caminin temellerini atması ve ölümü(8), yerine Mimar Dalgıç Ahmet Çavuş'un Başmimar oluşu. Boşalan Suyolu Nazırlığına Mehmet Ağa'nın getirilişi ve Mehmet Ağa'nın 8 yıl bu görevde kalışı(9).
1600 - İstanbul'da Sipahi Ayaklanmaları
1603 - Türk ordusunun Peşte bozgunu
1603 - Sultan I.Ahmet'in ondört yaşında Osmanlı tahtına cülûsu ve III.Mehmet Türbesinin Dalgıç Ahmet Çavuş tarafından yapımına başlanması(10).

(4) Aynı eser, s.123.

(5) A.S.Ülgen, "Yeni Cami", Vakıflar Dergisi II, s.388; S.N.Nirven, İstanbul Suları, s.125.

(6) F.Akozan, Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi İsimli Kitap ve Gerçekler, s.7; M.Süreyya, Sicil-i Osmanî, c.II, s.325; İ.Kumbaracılar, "Türk Mimarları", Arkitekt, 1937, s.85-86; L.A.Mayer, İslamich Architects and Their Works, s.59-60; K.Altan, "Mimar Davut", Arkitekt, 1935, s.339-342.

(7) A.R.Altınay, Türk Mimarları, s.26 (Z.Sönmez Çevirisi); M.Süreyya, a.g.e., I, s.207; İ.Kumbaracılar, a.g.e., s.59; L.A.Mayer, a.g.e., s.58; Z.Orgun, "Mimar Dalgıç Ahmet", Arkitekt, 1941-42, s.59-62; Naima Tarihi, II, s.552; A.S.Ülgen, a.g.e., s.388.

(9) S.N.Nirven, a.g.e., s.128; Cafer Efendi, a.g.e., s.142.

(10) Kitabesine göre.

- 1604 - Erivan'ın İranlılar tarafından zaptı Peşte'nin geri alınması
- 1605 - Sultan Ahmet'in, I. defa Edirne'ye gelişi(11)
- 1606 - Anadolu'daki Celali isyanının büyümesi ve Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olması
- 1606 - Avusturya ile Zikvatorok anlaşmasının yapılması
- 1607 - Kuyucu Murat Paşa'nın Anadolu'daki celalilerle savaşması ve zaferi
- 1608 - III.Mehmet Türbesinin tamamlanması(12)
- 1609 - Mimar Mehmet Ağa ve Edirneli Hacı Şaban Ağa'nın Edirne Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Köprüsü ve Kervansaray'ının yapımına başlamaları
- 1610 - Sultanahmet Camii ve Külliyesinin yapılmaya başlanması
- 1611 - Kuyucu Murat Paşa'nın Diyarbakır'da vefatı ve Nasuh Paşa'nın sadareti
- 1612 - Sultan Ahmet'in ikinci defa Edirne'ye gidişi ve acılıkla meşguliyeti(13)
- 1613 - Sultan Ahmet'in üçüncü defa Edirne'ye gelişi(14)
- 1614 - Tersane Kasrının yapılması, Sadrazam Nasuh Paşa'nın idamı, Öküz Ahmet Paşa'nın sadrazamlığı
- 1617 - Lehistanla sulhün yenilenmesi
- 1617 - Sultan I.Mustafa'nın culûsu İranla sulh
- 1618 - Sultan II.Osman'ın culûsu
- 1620 - Polonya ile harpler
- 1619 - Halil Paşa'nın azli, Kara Mehmet Paşa'nın ikinci defa sadrazam oluşu
- 1621 - İstanbul'da çok şiddetli kış
- 1622 - Mayıs ihtilali, II.Osman'ın işkence ile öldürülmesi
- 1622 - Mehmet Ağa'nın yerine Mimar Kasım Ağa'nın Mi-

(11) R.E.Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, s.281.

(12) Kitabesine göre (D.Hakök, a.g.e.).

(13) R.E.Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, s.281.

(14) R.E.Koçu, a.g.e.

marbaşı olması(15).

DÖNEMİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Mehmet Ağa'nın yaşadığı dönem olan, Kanuni Sultan Süleyman, II.Selim, III.Murat, III.Mehmet, I.Ahmet, I.Mustafa, II.Osman dönemleri; Osmanlı İmparatorluğunun en parlak dönemi (1451-1579) sonlarında başlamış (1579-1699) tarihleri arasındaki Duraklama döneminin içinde yaşanmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında, askeri ve mülki nizam en parlak dönemini yaşamış, doğuya, batıya seferler yapılmış, bir çok ülkeler fethedilmiştir. Yeniçeri askerini ilk defa Kanuni Sultan Süleyman intizama sokmuş, devşirme usulüyle, muharebelerde esir düşmüş, harbe elverişli hristiyan çocukları Türk aileler yanında müslümanlaştırılıp onlardan bir askeri sınıf teşekkül ettirilmiştir(16). Yine Kanuni Sultan Süleyman zamanında genişlemiş hudutlar içinde çoğalan işlere göre kanunlar konmuş, memurlar tayin edilmiş ve iyi bir idare için gayret harcanmıştır(17). Gerçi gülün olduğu yerde dikenin de olduğu gibi genişleyen devlette bazı kötü insanlar da peydah olmuşlarsa da bunlar, ancak ileriki devirlerde etkili olabilmişlerdir(18).

1579 yılından itibaren III.Murat döneminde Osmanlı İmparatorluğu bir duraklama devrine girmiştir(19). III.Murat'ın rüşvet kabulüyle başlayan hataları imparatorluk içinde yaygın hale gelmiş, gittikçe de devlet nizamının bozulmasına sebep olmuştur(20). Karışıklıklar Anadolu'da Celali isyanlarının

(15) C.E.Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.769; M.Süreyya, Sicil-i Osmanî, C.IV, s.49.

(16) İ.H.Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.I, Ankara, 1951, s.253.

(17) Cevdet Paşa Tarihi, (Düz:B.K.Çağlar, Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler, s.17).

(18) Cevdet Paşa Tarihi, a.g.e., s.17.

(19) Mufassal Osmanlı Tarihi, C.III, İstanbul, 1959, s.1383.

(20) Cevdet Paşa Tarihi, a.g.e., s.17.

ortaya çıkışıyla da daha kötü bir hale gelmiştir(21).

Bu karışıklıklar I.Ahmet'in çocuk yaşta padişah oluştundan bir süre daha devam etmiş(22). Daha sonra islahat hareketlerine girişilerek Devlet otoritesi sağlanabilmiştir.

Sultan I.Ahmet başa geçer geçmez kardeş katline son vermiş, bir süredir devam eden Avusturya ve İran Savaşlarına son vermiş, Avusturya kesiminde başarıya ulaşmış ve döneminde Zitvatorok antlaşması imzalanmıştır(23). Celali isyanının büyüdüğü bu dönemde, Avusturya kesiminde barışın sağlanması; antlaşmanın şartlarının Osmanlı devleti için avantaj sayılmamasına rağmen, İmparatorluğun bunalımlı dönemi için çözüm olmuştur. Yine bu dönemde Celali isyanları bastırılmış, Türk donanması Akdeniz'de birçok zaferler kazanmıştır(24).

II.Osman zamanında ise devşirme kul sistemi tamamiyle bozulmuş, III.Murat devrinden itibaren hristiyan uyrukluların silah taşımaya yasak eden, onların kapıkulu olmasını veya doğrudan doğruya sipahi tımarı almasını yasaklayan kanunlara riayet edilmemeye başlanmıştır. Tımarlı Siyahi ordusu önemini kaybetmeye başlamış(25), Kapıkulu askerleri sayıca çoğalmaya başladığında da ulûfe ve maaşlar yetişmemiş ve mali sıkıntı başgöstermiştir. II.Osman iki yıl kadar bu bozuk düzen içinde bocalamış, bir ara Kaptan-ı Derya Güzelce Ali Paşa hazineye para toplamış(26) itibar kazanmak için Polonya'ya savaşa gidilmişse de, Hotin seferi büyük zararlara sebep olmuştur.

(21) Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, C.7, s.2149.

(22) İslam Ansiklopedisi, C.I, s.161.

(23) Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri Avusturya'nın Osmanlı Devletine vermekte olduğu 30.000 altın vergi kaldırılacak, iki taraf karşılıklı olarak iki senede bir, sefirleri vasıtasıyla, hediyeler göndereceklerdir. Avusturya bir defaya mahsus olmak üzere 200.000 kara kuruş verecek, Avusturya İmparatoruna, Osmanlı Devleti tarafından "İmparator" denilecektir (İslam Ansiklopedisi, C.I, s.162).

(24) İslam Ansiklopedisi, C.I , s.163.

(25) Y.Yücel, II.Osman Adına Yazılmış Zafer-name, s.II.

(26) V.M.Kocatürk, Osmanlı Padişahları, s.193.

1623 yılında hunharca öldürülen II.Osman'ın en büyük hatası devletin kuvvet gruplarından hiçbirinden yararlanmaması, beğenmediğini gösteren hırçın hareketlerle hepsini gücendirip desteksiz kalmasıdır.

Sonuç olarak; Kanuni döneminin mimarı Sinan, İmparatorluğun güçlü şahsiyetleri için, ekonomik ve sosyal refah ortamında, büyük, gelişmiş külliyeler yaparak, Osmanlı mimarisinde unutulmaz klasik dönem eserlerini yaratırken, Sedefkâr Mehmet Ağa, iç bunalımları, dış yenilgileri, ekonomik sorunları olan bir dönem içinde fazlaca bir varlık gösterememiştir. Ancak Sultan I.Ahmet'in islahat hareketleri sonunda bütçe biraz dengeye sokulmuş ve iç barış ortamı sağlanarak Sultanahmet Külliyesi gibi büyük bir külliye ortaya çıkarılmıştır. Mehmet Ağa döneminde devam eden saray entirikaları yüzünden devlet adamları fazlaca güçlenememişler ve dolayısıyla büyük külliyeler de yapılamamıştır. Dönemin en büyük yapıları Sultan I.Ahmet, Vezir Kuyucu Murat Paşa ve Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa'nın yaptırdığı yapılardır.

BÖLÜM I

SEDEFKÂR MEHMET AĞA'NIN YAŞAMI VE RİSALE-İ MİMARİYYE

1.1. Risale-i Mimariyye

Mehmet Ağa'nın gerçek adının ne olduğu, nerede, nasıl doğduğu, hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ayrıntılı bilgi veren güvenilir ve günümüze ulaşabilmiş tek eski kaynak: Mehmet Ağa'nın senelerce yanında yaşamış dostlarından Cafer Efendi'nin Mehmet Ağa'yı tanıtmak maksadıyla yazdığı, müzik, mimarlık, geometri bilgilerini içeren devrinin kaynak kitabı (ansiklopedisi) niteliğinde bir kitap olan Risale-i Mimariyye'dir(1). Eser, Mimar Sinan için yazılmış kitap olan Tesküretü'l-Bünyan'dan sonra gelen bu soydan ikinci değerli kitaptır(2). Eserde, Mehmet Ağa'nın yaptığı işlerden bahsederken, konulara derinlemesine inilmiş, döküman çalışması yapılmış olması(3), Cafer Efendi'nin araştırmacı bir kişiliği olduğunu, fakat konulara Mehmet Ağa kadar yakın olmadığını ortaya koymaktadır. 17.yy. başında yaşamış bir sanat tarihçisi olarak tanıtılabileceğimiz Cafer Efendi'nin yazdığı bu kitap, devrin sanatsal faaliyetlerini aktarması bakımından önemlidir.

-
- (1) Risale "Bir konuda yazılmış olan kitap" demektir. (M.N.Özen, Osmanlıca Türkçe Sözlük, s.662).
 - (2) O.Ş.Gökyay, "Risale-i Mimariyye ve Mimar Mehmet Ağa-Eserleri", İ.H. Uzunçarşılı'ya Armağan Kitabı, s.113.
 - (3) Ölçü birimlerinden bahsederken eski ve yeni uygulamaları ayrıntılarıyla anlatmış, Kâbe onarımını anlatırken o güne kadar Kâbe'nin uğradığı bütün değişiklikleri yorum yaparak sıralamıştır (Bkz. Kabenin Onarılması ve Restorasyon Anlayışı).

Bu çalışma içinde Orhan Şaik Gökyay'ın Türkçeleştirdiği Risale-i Mimariyye'nin verdiği bilgiler birinci derecede kaynak olarak değerlendirilip, diğer yazarların çevirilerine fazlaca itibar edilmemiştir(4). Tez içinde de Risale-i Mimariyye'den alınan bilgiler yerinde yapılan çalışmalar diğer bilgi ve bulgularla değerlendirilerek konulara açıklık getirilmiştir.

1.2. Kısa Yaşam Öyküsü

"Mehmet Ağa, Kanuni Sultan Süleyman'ın son zamanlarında 970H.(1562-1563) yılında Rumeli'den İstanbul'a gelmiş beş yıl ulûfesiz durmuştur"(5) diyerek başlayan, Risale-i Mimariyye'de verilen bilgiler arasında Mehmet Ağa'nın asıl adı ve doğduğu yer ile ilgili bilgilere rastlanmadığı gibi, yabancı kaynaklar da dahil olmak üzere diğer bütün kaynaklarda Cafer Efendi'nin yazdığı bilgiler tekrar edilmiş, fazlaca araştırma yapmaya da gerek görülmemiştir. Goodwin, "Mehmet Ağa 1540 yıllarında Avrupa'da dünyaya geldi"(6) derken, Mayer, "1540 yıllarında Rumeli'de dünyaya geldi" deyip (?) işareti koymuştur(7). Esasen tek ipucu veren kaynak Evliya Çelebi Seyahatnamesidir. Seyahatnamede Mehmet Ağa'dan şöyle bahsedilmektedir(8).

"Bu şehir (İlbasan) içre kırk adet çeşme-i âb-ı hayat vardır. Cümle çeşmesarların kemerleri kâşii çinidir. Tahrir olunan tarih budur.

-
- (4) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.113-215.
C.E.Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.768-769.
T.Öz, "Mimar Mehmet Ağa ve Risale-i Mimariyye, Arkitekt, 1943, s.179-279, 1944, s.13-37.
K.Altan, "Mimar Mehmet", Arkitekt, 1973, s.223-226.
N.Emre, "Ahmet Refik'in Türk Mimarları Adlı Eseri Hakkında", Arkitekt, 1937, s.13-14.
- (5) Cafer Efendi, Risale-i Mimariyye, s.122 (O.Ş.Gökyay çevirisi).
- (6) G.Goodwin, A History of Ottoman Architecture, s.342.
- (7) L.A.Mayer, İslamic Architects and Their Works, s.91.
- (8) Evliya Çelebi, Seyahatname, C.13, s.17.

Cami-i Han Ahmet âli-mesrebe bennâ-yi pâk
Hazret-i mimarbaşı ol derûnu tâbnâk
Ruh-ı pâk-i Hazret-i Sultân-ı Kevneyn
içün ol
Eyleyüp bu çeşme-i pâki bina ol havfnâk.
Deh düşüp târihini didi Huşûî-i hatır
Geldi aşkına Muhammet Mustafâ'nın mâ-i
pâk(9)"

Buna göre Mehmet Ağa İlbasan'da kırk adet çeşme yapmıştır. Bugün İlbasan'da Mehmet Ağa'nın yaptığı bir cami, hamam ve iki çeşme vardır(10). Bütün bilgiler değerlendirildiğinde İlbasan'a gösterdiği öneme göre; Mehmet Ağa'nın Arnavutluk İlbasan'da dünyaya gelmiş olması muhtemeldir ve o zamanlar devşirilen her hristiyan çocuğuna bir müslüman ismi verildiği için ona da "Mehmet" adı verilmiş olmalıdır. Risale'de babasının adının Abdülmuin olduğu yazılıdır(11). Bundan ailesinin de müslümanlığı kabul ettiği ve müslüman ismi olduğu anlaşılır. Kumbaracılar "Türk Mimarları" adlı makalesinde, "Kalkandelenli" idi, diyorsa da kaynağını göstermemektedir(12).

Risale-i Mimariyye'nin verdiği bilgilere dayanılarak Mehmet Ağa'nın hayatı şöylece özetlenebilir:

970H.(1562/1563) yılında Rumeli'den devşirme olarak getirtilen Mehmet, beş yıl kadar ulufesiz durmuştur.

(1567/1568) Sultan Süleyman Türbesinde bir yıl ulûfeli bahçe bekçiliği yapmıştır.

(1568/1569) Has bahçeye girmiş ve izlediği bir müzik çalışmasına kapılarak müziğe heves etmiş ve bir yıla yakın

(9) Bu İlbasan kenti içinde kırk adet suyu çok güzel çeşme vardır. Bütün çeşmelerin kemerleri çini ile bezenmiştir. Yazıtı şöyledir: "Sultanahmet Camisinin iyi huylu yapıcısı, ruhu aydınlık saygıdeğer baş mimar bu çeşmeyi yaptı. Tanrının aciz kulu Huşûî tarih düşürdü. Su, Muhammed Mustafa'nın aşkına geldi."

(10) E.H.Ayverdi, Avrupada Osmanlı Eserleri, C.IV, s.398.

(11) Cafer Efendi, a.g.e., s.120.

(12) İ.Kumbaracılar, "Türk Mimarları", Arkitekt, 1937, s.60.

müzik dersi almıştır. Daha sonra gördüğü bir rüya üzerine musikiden vazgeçmiştir.

977H.(1569/1570) Sedefkârlar kârhanesinde dinlediği bir hendese dersinden sonra mimarlık ve sedefkârlık sanatına heves etmiş, Sedefkârlar halifesi Üstad Mehmet tarafından yetenekleri sınanmış, başarılı görülerek Mimarlık ve Sedefkârlık eğitimi başlamıştır.

977H.(1569/1570)-997H.(1588/1589) yılları arasında Üstad Mehmet, Mimar Sinan ve birçok devrin büyük mimarının yanında 20 yıla yakın bir süre talebelik ve yardımcılık yapmış, mimarlık sanatını en iyi şekilde öğrenmiştir. Mimar Sinan, Mehmet Ağa ile yakından ilgilidir. Yaptıklarını beğenir ve onu III.Murat'a bir rahle işlemeye teşvik eder.

998H.(1589/1590) yılında Mehmet Ağa geometrik sedefkâri şekillerle güzel bir rahle işleyerek III.Murat'a hediye eder ve padişah tarafından o zamanlar sedefkârlar halifesi olan Mehmet Ağa, sarayın kapıcıbaşılığı ile taltif edilir(13).

(1589/1590)-(1591/1592) yılları arasında Mehmet Ağa iki yıl kadar kule sofiligi yapmış, bu sırada Şehlâ Mahmut'u Mısır Beylerbeyi Üveys Paşa'ya teslim etmek gayesiyle Arabistan'ı gezmiştir(14). İstanbul'a döndüğünde padişah tarafından Rumeli teftişine memur edilmiş, İstanbul'dan Selânik'e kadar kıyıları takip ederek yol üzerindeki bütün kasabaları kaleleri araştırıp, Malta, Arnavutluk vilayetlerini İspanya'ya kadar gezmiş oradan bütün sınır boylarını Erdel, Eflak, Boğdan ve Leh vilâyetlerine gidip onların durumlarını da görüp Sिलistre ve Niğbolu'yu da dolaşp sağ koldan doğru İstanbul'a gelmiş ve durumları Padişaha şifahen nakletmiştir(15).

1000H.(1591/1592) yıllarında III.Murat'a altın işlemeli kemandan hediye ederek muhızırbaşılığa terfi etmiş ve dört kadiya muhızırbaşı olmuştur(16).

(13) Cafer Efendi, a.g.e., s.135; C.E.Arseven, a.g.e., s.768.

(14) Aynı eser, s.138.

(15) Cafer Efendi, a.g.e., s.138.

(16) Aynı eser, s.139.

(1591/1592)-(1596/1597) yılları arasında Suyolu Nazırı oluncaya kadar önce: altı ay kadar Diyarbakır Beylerbeyi'ne vekâlet etmiş, sonra İstanbul'a dönerek Hüsrev Paşa'nın Kapı Kethüdası olmuştur. Bir ara Şam Beylerbeyi olan Hüsrev Paşa'nın yerine vekalet etmiş daha sonra Havran Nahiyesine Nahiye Hakimi olmuştur. Bu sırada Hüsrev Paşa ile, Kâbe yollarını asi araplardan temizlemek için savaşlar yapmış, Hüsrev Paşa'nın çekilmesiyle Mehmet Ağa tek başına savaşı kazanmıştır. Fakat Hüsrev Paşa ile araları açılarak istemeyerek de olsa İstanbul'a geri dönmüşür(17).

1006H.(1597/1598)-1015H.(1606) Mahmiyye-i Konstantiniyye'de (İstanbul'da) 8 yıl Su Nazırlığı yapmıştır(18).

1015 H.(11 Ekim 1606) da Mimarbaşı olmuştur.

1032H.(1622) tarihinde ölene kadar Mimarbaşılık görevini sürdürmüştür(19).

1.3. Mimar Sinan Dönemi Mimarlık Eğitimi ve Mehmet Ağa

Bilindiği gibi Osmanlı eğitim kurumlarını: sibyan mektepleri (yani ilkokullar), medreseler, saray okulları olmak üzere kısaca özetlemek mümkündür. Konumuz olan devşirme acemi oğlanlarının eğitimi ile gerçekleştirilen, bugünkü üniversite eğitimine tekabül eden saray okulları daha çok imparatorluk hizmetleri için adam yetiştirmeyi hedef alırdı. Has ve hassa ısfatı ile de anılan bu kurum ve daireler umumiyetle başta padişahın özel hizmetleri olmak üzere hükümdar saraylarındaki çeşitli işleri görmek gayesi ile kurulmuşlardı. Ancak hassa mimarlar ocağı imparatorluğun merkez teşkilatında da görev almaktaydı(20).

(17) Cafer Efendi, Risale-i Mimariyye: Yazma, (Çeviren: O.Ş.Gökyay, Uzunçarşılı'ya Armağan, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1975, s.142).

(18) Cafer Efendi, a.g.e., s.142.

(19) Mimar Kasım Ağa Mimarbaşı olmuştur (M.Süreyya, Sicil-i Osman, IV, s.49). O dönemde Mimarbaşılık görevi ölene kadar devam ediyordu.

(20) Ş.Turan, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", Tarih Araştırma Dergisi, C.I, sayı 1, Ankara, 1964, s.157.

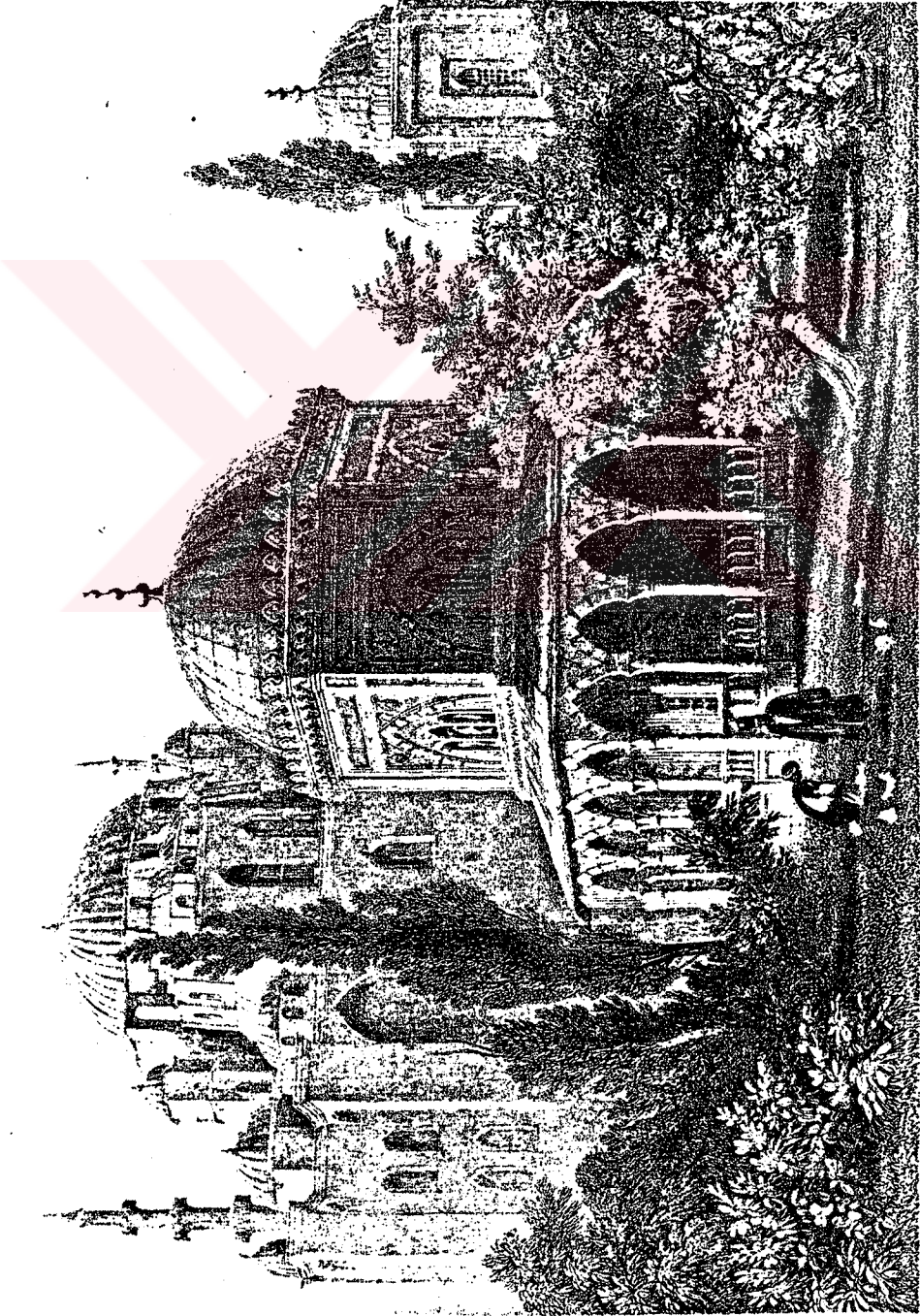

FOTO 1- Mehmet Aga'nın ilk görev yeri, Sultan Süleyman Türbesi/Gravür.
Kaynak: Beautities of the Bosphorus, By Miss Pardoe.

Elde kesin bir belge bulunmamakla birlikte hassa mimarlar ocağının İstanbul'un fethinden sonra kurulduğu sanılmaktadır(21). Önceleri Şehreminliğine bağlı olan bu teşkilat gerçek etkinliğini 16.yy. başından itibaren kazanmaya başlamıştır. Özellikle Mimar Sinan bu örgüte bir okul niteliği kazandırmaya çalışmış, yetenekli bulunan kişiler belirli aşamalardan geçtikten sonra ocağa alınarak, usta-çırak düzeni içinde kuramsal ve uygulamalı çalışmaları izlemiş, mesleğin çeşitli kademelerinde yönetici, tasarımcı ve uygulamacı olarak görev almışlardır. Süleymaniye medreselerinde hendese (geometri) dersleri verdiği bilinen ve çeşitli uygulamalarından mimarlığı kadar mühendisliğinin de güçlü olduğu anlaşılan Sinan'ın hassa mimarlar ocağını, mimari bilgisi, yapı malzemesi ve teknolojisi yönünden o dönemin mimarlık-mühendislik okulu düzeyine yükselttiği gerçektir(22).

Mimar Sinan dönemi saray okulu çalışmalarını Sinan'ın talebelerinden biri olan Sedefkâr Mehmet Ağa için yazılmış, devrin mimarlık bilgilerini de içeren ve belki de ders kitabı olarak da önerilmiş olan Risale-i Mimariyye'yi inceleyerek şöyle özetlemek mümkündür(23):

16.yy'da Topkapı Sarayı Hasbahçesi (bugünkü Gülhane Parkı) adeta bir güzel sanatlar akademisi görünümündedir. Bahçenin çeşitli bölümlerinde hendese, mimarlık, sedefkârlık, musiki derslerinin gösterildiği kârhane adı verilen atölyeler bulunmakta, zaman zaman da kümeler halinde açıkta eğitim yapan gruplara rastlanmaktadır. Şöyle ki Sedefkâr Mehmet Ağa hasbahçede dolaşırken önce musiki ile uğraşan bir gruba katılıp muski dersleri almış, daha sonra da izlediği bir hendese

(21) Z.Sönmez, "19.yy. Sonlarında Türkiye'de Mimar Sorunu", Yapı 52, s.33.

(22) Aynı eser, s.33.

(23) Cafer Efendi, "Risale-i Mimariyye", Uzunçarşılı'ya Armağan Kitabı, s.113-215 (O.Ş.Gökyay Çev.).

dersinde sedefkârlık ve mimarlık eğitimine heves edince yetenekleri sınanmış ve başarılı görülerek bu alandaki yaklaşık 20 yıl sürecek bir eğitime başlamıştır. Bir çok sedef işi yaptıktan, yardımcı mimarlık görevlerinde de bulunduktan sonra İstanbul'da Su Nazırı olabilmış, 8 yıl bu alanda çalıştıktan sonra ancak mimarbaşı olabilmıştır.

Görüldüğü gibi Mimar Sinan dönemi mimarlık eğitimi bir çok zorlu aşamanın gerçekleştirilmesi ile tamamlanabilmektedir. Öğretmen Sinan talebelerinin yetenekleri ile yakından ilgilidir. Hasbahçe içindeki talebelerin yeteneklerini yakından bildiğini Sedefkâr Mehmet Ağa'ya Padişah III.Murad'a sedef işi bir rahle yapmasını teklif etmesinden anlıyoruz ki bu olay ona mimarbaşılık yolunu açan önemli bir fırsattır.

Mimar Davut (Yeni Cami mimarı), Dalgıç Ahmet Çavuş, Mimar Mustafa Ağa (Azak kalesini tamir eden), Mimar Süleyman Ağa, Mimar Kara Şaban Ağa (Navarin kalesini yapan), Mimar Hayrettin Ağa (Bosna'da Maarişka Kalesini yapan), Muslihiddin Ağa ve Mimar Hüseyin Ağa da Sinan'ın talebeleri arasından çıkan yetenekli mimarlardır(24). Mimar Sinan'ın eğitime verdiği önem 16.yy. külliye tasarımında da ayrı bir dönüm noktası olarak görülmekte, onun zamanında külliyelerin ağırlık merkezi anıtsal camilerden medrese konusuna kaydırılmaktadır(25).

1.3.1. Mehmet Ağa dönemi Sedefkârlık Eğitimi

"Sedef, sıcak ve akıntılı denizlerde yaşayan midye, istiridye gibi deniz hayvanlarının kabuklarının iç tarafında teşekkül eden menevişli ve parlak kalerli maddelere verilen addır(26). İnce marangozluk işleri yaparak, ağaçtan yapılmış eşyayı sedef, fildişi abanoz, bağa v.s. malzeme ile süsleme

(24) R.Altınay, a.g.y.

(25) Z.Nayır, Osmanlı Mimarlığında Sultanahmet Külliyesi ve Sonrası, s.23.

(26) C.E.Arseven, Sanat Ansiklopedisi, C.4-5, s.1774.

sanatına "Sedefkârî, Sedefkârlık veya Sedef Kakmacılık", bu işleri yapan sanatkâra da "Sedefkâr" denir(27).

Hammadde halindeki istiridye kabukları bıçkı ile biçildikten, istenilen şekle göre kesildikten, eğelenip, perdahlanıp, motifler hazırlandıktan sonra ahşap eşya üzerine mozaik, kakma ve yapıştırma olmak üzere üç şekilde tatbik edilir(28).

Evliya Çelebi'ye göre Türk Sedefçiliği doğudan gelmiştir(29). Osmanlı İmparatorluğu III.Murat döneminde, İstanbul'da Sedefçi esnaf çoğalmıştır. Ve hatta Sultan I.Ahmet zamanında 500'e yakın sedefçi esnafı vardır. Bunlar Vefa'da, Yeniçeriler Caddesinde ve Kapalıçarşı Kürkçüler Kapısı civarındaki atölyelerde yoğunlaşmışlardır(30).

Bu dönemde Topkapı Sarayı Hasbahçe'de Sedefkâr yetiştiren atölyeler kurulmuş, hendese (geometri) ağırlıklı sedefkârlık eğitimine önem verilmiştir(31). Risale'nin diğer bölümleri değerlendirildiğinde o zamanlar mimarlığın temel eğitimi olan Sedefkârlık eğitiminin, malzeme, matematik, teknik resim, tasarı, geometri gibi bugün mimarlık, mühendislik fakültelerinin bir ve ikinci sınıflarında gösterilen temel eğitime tekabül ettiği ve her mimarın bu eğitimden geçtiği hocalarının ise tatbikat yapan Hassa Mimarları Teşkilatı'nın mimarları olduğu anlaşılır(32).

(27) C.E.Arseven, a.g.e., s.135;

(28) İ.Ünal, "Türklerde Sedefçilik", Güzel Sanatlar, C.6, s.133.

(29) Evliya Çelebi, Seyahatname, C.I, s.618.

(30) Sahabettin, "11.Asırda Türk Sedefçiliği", Milli Mecmua, C.I, Sayı. 9, s.135, sene 1340.

(31) Cafer Efendi, Risale-i Mimariyye, s.172 (O.Ş.Gökyay Çevirisi).

(32) Mehmet Ağa'nın Mimarlık Eğitimine başlarken sınavını yapan Üstat Mehmet ve Mimar Sinan Hassa Mimarları Teşkilatı'nın Mimarlarıdır.

1.3.2. Sedefkâr Mehmet Ağa'nın Sedefkârlık Çalışmaları

Mehmet Ağa 977H.(1569-1570) tarihinden, 997H.(1588-1589) yılına kadar Mimar Sinan ve Halife Üstad Mehmet gibi hocalardan 21 yıla yakın bir süre Sedefkârlık ve mimarlık sanatını öğrenmiştir(33). Bu arada birçok sedefkârî eser işlemiş kimini satmış kimini hediye etmiş kimini de yapılarda kullandırmıştır.

Mehmet Ağa'nın sedefkârlık çalışmalarını, arşivlerdeki vesikalar ve Risale-i Mimariyye'de yapılan açıklamalara ve de Mehmet Ağa dönemi mimari eserlerdeki sedef işi tezyinatı inceleyerek, şöylece özetlemek mümkündür.

Mehmet Ağa'nın terfi etmesine neden olan ilk önemli eseri 1589-1590 tarihinde Mimar Sinan'ın teşfikiyle padişah III.Murat'a hediye etmek için yaptığı rahledir. Cafer Efendi rahleyi şöyle tarif etmektedir(34): "Baştan ayağa üçgenlerin, dörtgenlerin eyegüleri, beşgenlerin, altıgenlerin ve yedigenlerin eyegüleri birbirlerine kilitlenmiş ve şekilleri türlü türlü şekillerle şekillenmiş, yani bir köşeden bakınca bir türlü şekiller ve yuvarlak daireler görülüyor ve başka köşeden yine o yere bakınca başka soydan nakışlar ve şekiller bağlanıp başka tasvir edilmiş, suretler gösteriyor..." Ne yazık ki bu rahle üzerinde herhangi bir imza olmadığı için Topkapı Sarayındaki diğer rahlelerden ayırdedilememektedir(35).

Mehmet Ağa'nın ikinci sedefli parçası bir kemandandır. 1587 yılında(36) III.Murat için yapılan bu kıymetli taşlarla süslenmiş kemandan da padişah tarafından beğenilmiş ve Mehmet

(33) Cafer Efendi, a.g.e., s.133.

(34) Aynı eser, s.134.

(35) C.Çulpan, Rahleler, s.VII.

(36) Aynı eser, s.VII.

Ağa Muhzırbaşılığa terfi ettirilmiştir(37).

Risale'de "Bundan başka nice tansuklar, yâdigârlar işleyip ulu sultanların yüce vezirlerin yüksek makamlarda bulunanların ve devlet adamlarının sayısız hisapsız eksiksiz lütuflarına ve büyük armağanlarına ererek türlü türlü riayetlerle ağırlandı" diyerek Mehmet Ağa'nın ne kadar çok sedefli eser yarattığını açıklanmaktadır(38). Ayrıca bazılarını satıp parasıyla fakirleri doyurduğu, camilere hayır için Kuran-ı Kerim aldığı belirtilmektedir(39).

Mehmet Ağa, Sinan'dan sonra Davut Ağa, Dalgıç Ahmet Çavuş gibi mimarlarla çalışmış bu dönemde yapılmış yapılardaki sedef işi tezyinatla da yakından ilgilenmiştir.

O dönemde yapılmış şu sedef işi çalışmalar Sedefkâr Mehmet Ağa'ya atfedilebilir:

- 1- Kur'an Mahfazası(40)
- 2- I.Ahmet Tahtı

Bu tahtı kimin yaptığı bilinmemektedir. Bununla birlikte o zamanın sayılı sedefkârlarından Dalgıç Ahmet ile Sedefkâr Mehmet Ağa'nın yaptığı düşünülebilir.

Kubbeli bir koltuk şeklinde olan bu taht cevizden yapılmıştır. Üzeri tamamiyle sedef ve bağa kaplıdır(41). Arkalığın ön ve arka tarafında, kubbenin iç ve dış kısmında, sak-

(37) Cafer Efendi, a.g.e., s.136.

(38) Cafer Efendi, Risale-i Mimariyye, s.172 (O.Ş.Gökyay Çevirisi).

(39) Cafer Efendi, a.g.e., s.136.

(40) Üzerinde "Amel-i Mehmet-i bevab 1616H.(1025)" imzası olan Kur'an mahfazası Mehmet Ağa'nındır, deniliyorsa da XVI.yy.'da sarayda yetişmiş kapıcılık yapmış bir başka Mehmet de tespit edilmiştir. Bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi Gezici sergisi ile yurt dışında olan bu mahfaza aramızdan tetkik edilememekle birlikte 17.yy. başı sedefçiliği için değerli bir belge olmalıdır (İ.Ünal, a.g.e., s.145).

(41) I.Ünal, a.g.e., s.145

sıdan çıkan çiçek motifi ile pano meydana getirilmiştir. Çiçek, dal ve yaprakları arasında kıymetli taşlar vardır.

3- IV.Mehmet Saltanat Kayığı

Sultan I.Ahmet Tahtı ile benzer süsleme özelliklerine sahip olan bu kayık tam olarak kim tarafından yapıldığı bilinmemesine rağmen Mehmet Ağa döneminde yapılmış olması ihtimali kuvvetlidir(42).

Değerlendirme

Mehmet Ağa çok sayıda sedefkârî eşya yapmış ve yapılarında da çok sayıda sedefkârî süsleme elemanı kullanmıştır.

Günümüze kalabilen Sultanahmet Camii Hünkar Mahfili ve Cami içi kapı, pencere ve dolap kapakları, Topkapı Sarayı I.Ahmet Okuma Odası ve III.Murat Yatak Odası Sedefli dolap kapakları ve bugüne gelebilen Sultanahmet Türbesi kapısı (Foto 4) incelendiğinde:

Mehmet Ağa geometrik motifleri yapılarda, nebati motifleri ise eşyalarda kullanmaktadır. Kapı ve pencere kapakları genellikle üç parçaya ayrılmıştır. Üst parça yazı ile şekillenmiş, orta ve alt parça ise dörtgen, beşgen, altıgen, yedigenlerden oluşmuş kompozisyonlarda safi sedef olduğu gibi, fildişi, abanoz, bağa karışık olarak düzenlemelerdedir. Bazılarında etrafı gümüş flatolarla çevrilen sedeflerin ışık yayma şiddeti arttırılmıştır. Orta Asya Türk Mimarisi kökenli stilize edilmiş "Selçuk Yıldızı" motifi çeşitli kompozisyonlarla orta ve alt parçanın göbeğinde yer alır. Alt parça bazı uygulamalarda selçuk yıldızının dağıtılmış bir görüntü vermektedir (Foto 7, 8).

(42) Z.Orgun, "IV.Mehmet'in Saltanat Kayığı", Arkitekt, 1944, s.204.

Mehmet Ağa Sedef işlerini, yapı üzerine nakşedilmiş tabloları gibi düşünmüş ve küçük mekanlarda motiflerin tekrarı yerine ayrı ayrı düzenlemelerle odanın içine bir sedef işleri galerisi açmıştır.

Sonuç olarak: Sedefkârlıktaki ustalığını iç mekan düzenlemelerinde kalem işleri ve çini kompozisyonlarla pekiştiren Mehmet Ağa "Sedefkâr Mehmet Ağa" olarak ününü sedef işlerini başarılı bir şekilde uygulayan mimar olmasından dolayı almıştır.

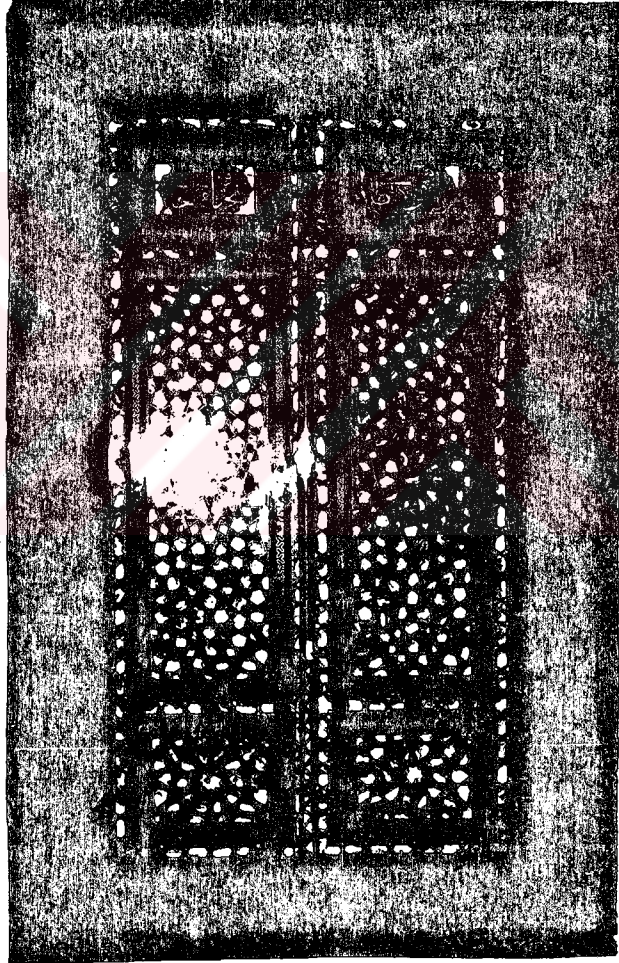

FOTO 2- Sedef Pencere Kapağı: I.Ahmet Okuma Odası, Topkapı Sarayı Harem Dairesi

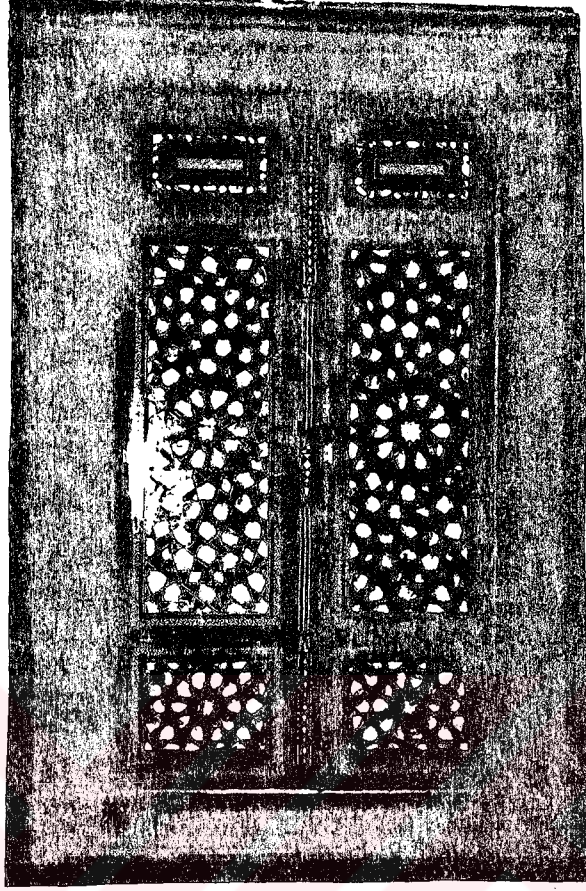

FOTO 3- Sedef Pencere Kapağı. I.Ahmet Okuma Odası/Topkapı Sarayı.

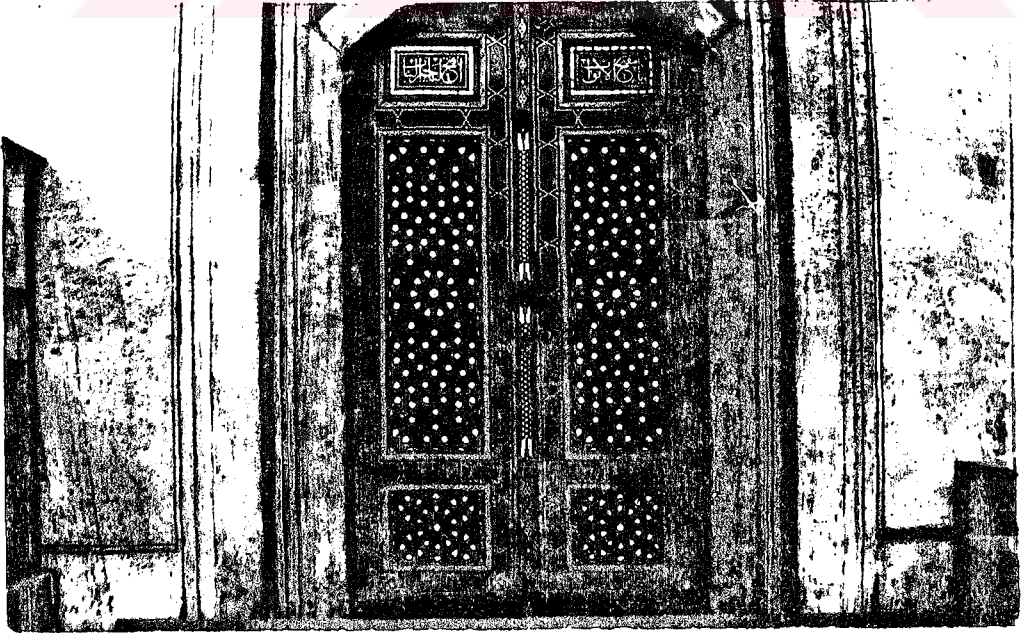

FOTO 4- Sedef Kapı Kanadı. Sultanahmet Türbesi/Sultanahmet Külliyesi

FOTO 5- Altıgenlerden oluşturulmuş sedef işi pencere kapağı. Topkapı Sarayı Sultan I.Ahmet okuma odası

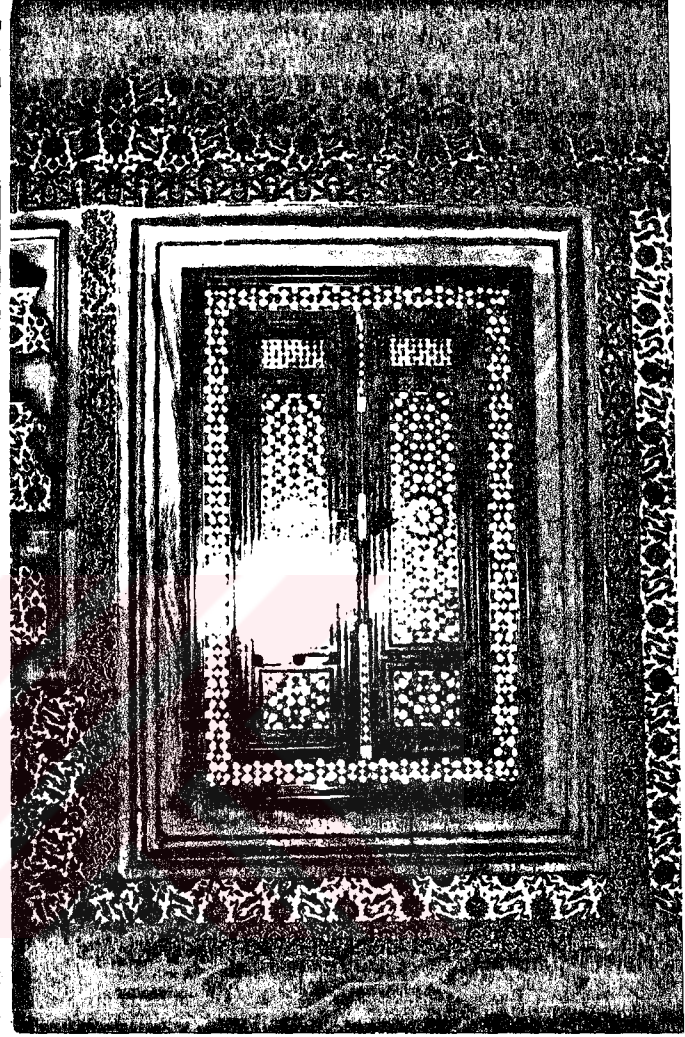

FOTO 6- Sedef işi dolap kapağı. I.Ahmet okuma odası, dolap kapakları ile aynı özelliklere sahip/Topkapı Sarayı III.Murat Yatak Odası

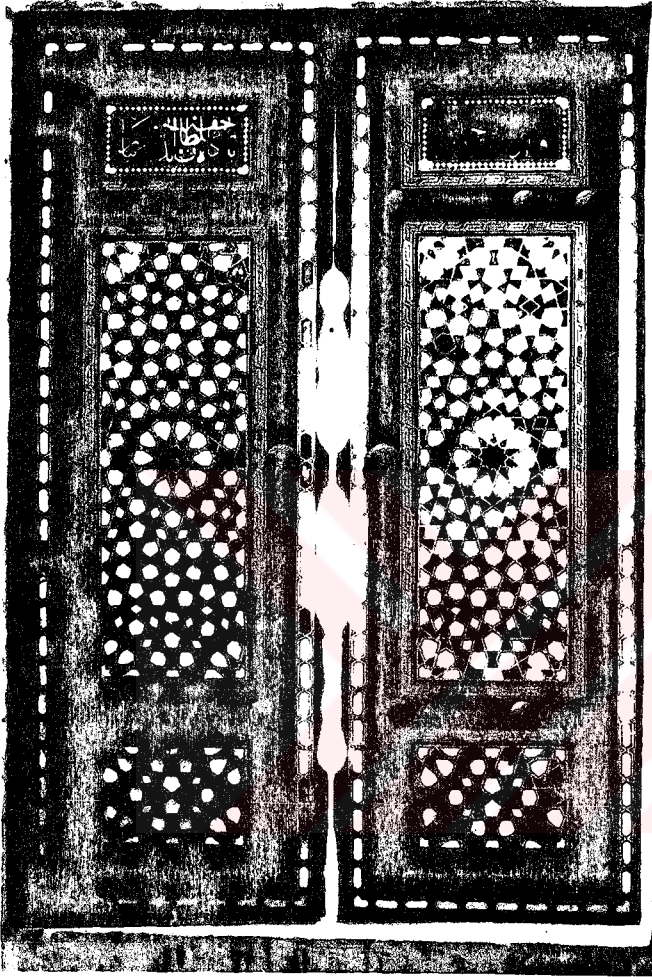

FOTO 7- Sedefkâri Dolap Kapağı Sultanahmet Camii Hünkâr Mahfili. Göbekte Selçuk yıldızı oluşturulurken alt kısımda Selçuk yıldızı parçalarının dağıtılması ile oluşmuş bir tezyinat sergilenmekte.

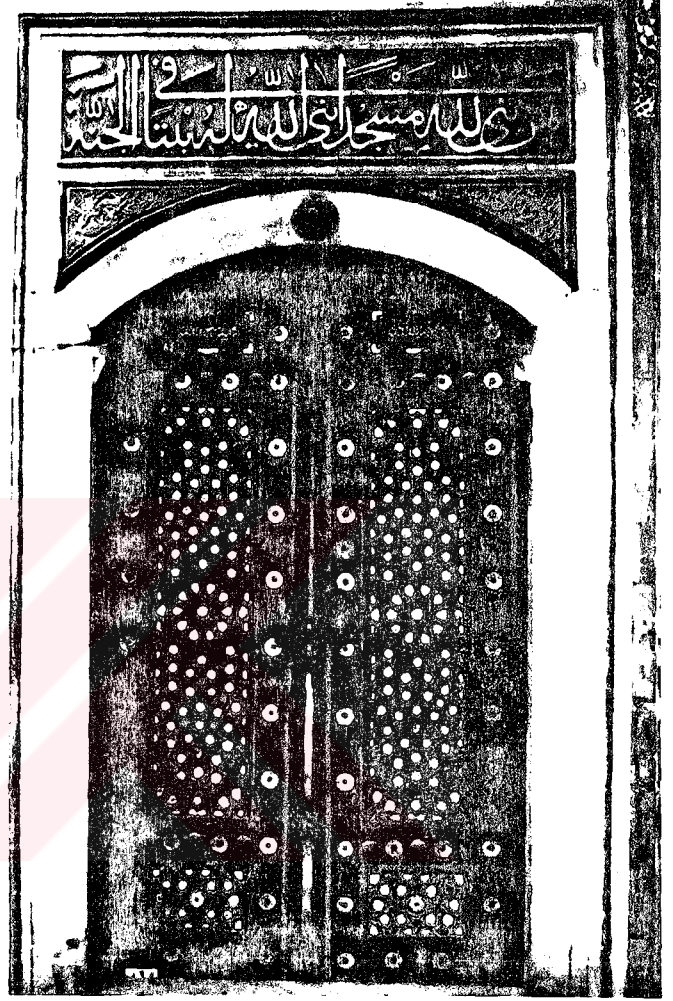

FOTO 8- Sedefkâri Kapı Kanadı Sultanahmet Camii Hünkâr Mahfili. Foto 7'deki pencere kapağı ile aynı düzenlemededir.

1.4. Mimar Sinan ve Mehmet Ağa Dönemi Mimarlık Teşkilatı ve Uygulamaları

Memleket dahilindeki inşaat ve tamirat işlerini yürütmek için merkezde, Şehremini kontrolünde ve Hassa Mimarbaşı nezaretinde, Suyolu Nazırı, İstanbul Ağası, Kireççibaşı, Ambar Müdürü, Ambar Birinci Katibi ve İnşaat Müdüründen müteşekkil bir fen heyeti meydana getirilmiştir. Bu heyetin başlıca vazifesi; çeşitli daireler arasındaki işbirliğini sağlamak ve amele, malzeme gibi ihtiyaçları süratle temin etmektir. İnşaat ve tamiratın bütün teknik sorumluluğu mimarbaşının temsil ettiği Hassa Mimarları Dairesine aittir(43).

Hassa Mimarları halife veya kalfa ile üstad olarak iki zümreye ayrılmış olup her zümre de kendi arasında kademelerine göre ayrı bir mertebe oluşturmaktadır. Genel olarak halifeler, üstaplardan daha yüksek tutulur ve içlerinden en kıdemlisi ayrıca Mimar-ı Sani (İkinci Mimar) diye anılır ve gerektiğinde Ser-mimararı Hassa'ya vekalet ederdi. Hassa mimarlar ocağında yükselmeler veya münhallere tayinler Ser-Mimararı Hassa'nın arzı üzerine, ya Divan-ı Hûmayunca yahut sadrazam buyrukları ile yapılmakta, Ser-Mimararı Hassa'lığa da ocak içinden yetiştirilenler geçmektedir. Cemaatten sayılmamakla birlikte ocakla yakın ilişkisi olup, mimarbaşının nezaretinde çalışan ve bizzat kendisi de mimar olan Suyolu Nazırlarından da Ser-Mimararı Hassa tayin edildiği olmuştur. Nitekim Davut Ağa, Dalgıç Ahmet Çavuş da Sedefkâr Mehmet Ağa gibi Suyolu Nazırlığından Mimarbaşılığa yükselmişlerdir(44).

Ser-Mimararı Hassa hizmeti 17.yy. ortalarına kadar kayd-ı hayat şartı ile (ölene kadar) tevcih ettiriliyordu. Böylece imar ve inşa gibi tamamıyla ihtisas isteyen bir alan-

(43) Ş.Turan, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", Tarih Araştırma Dergisi, C.I, Sayı I, s.71.; S.N.Nirvan, İstanbul Suları, s.117.

(44) Ş.Turan, a.g.e., s.16.

da istikrar sağlanmış, sık sık yapılacak değişikliklerin doğuracağı aksaklıklar önlenmiş oluyordu. Ser-Mimaran-ı Hassa da dahil olmak üzere bütün ocak mensupları ulüfeli (maaşlı) idi(45).

Osmanlı mimarlarının inşa edecekleri eserler için önceden resim hazırladıkları, yalnız Sinan değil ondan önceki mimarların da resimle çalıştıkları ve hatta maketler hazırladıkları arşiv belgeleri ile tespit edilmiştir(46).

Cafer Efendi, Mehmet Ağa'nın hazırladığı Sultanahmet Camii'nin uygulama projesini görmüştür(47). Sinan da proje ile çalışmıştır(48). Projeler genellikle Osmanlı Âbadi kağıdına çizilmiş(49), üzeri fildişi kalemle beyaz renkli karelere ayrılmıştır. Karelerin bir kenarı bir dülger arşınını göstermektedir. Düz kağıda da plan çizildiği görülmüştür(50).

Mimarlar tarafından hazırlanan resimler padişahın tasvibi alındıktan sonra Divan-ı Hûmayun'da tetkik edilir ve uygunluğu hükümlerle Ser-Mimaran-ı Hassa'ya bildirilirdi. Meselâ; II.Selim zamanında Topkapı Sarayı'nda Matbah-ı Amire (Saray Mutfağı) ardında 7-8 zira ebadında bir oda inşa ettirilmek istendiği şehreminine ve Mimarbaşına bildirildiğinde, Mimar Sinan odanın resmini çizip Saray-ı Amire Ağası vasıtasıyla Padişaha takdim etmiş ve tasarlanan çizim uygun bulunduğundan Divan-ı Hûmayun'dan Ser-Mimaran-ı Hassa'ya hüküm yazılmıştır(51).

(45) Aynı eser, s.162.

(46) Aynı eser, s.164.

(47) Cafer Efendi, "Risale-i Mimariyye", Uzunçarşılıya Armağan Kitabı, s.164.

(48) Aynı eser, s.152 (Mehmet Ağa Kâbenin onarımı için Sinan'ın daha önce çizmiş olduğu rölöveleri ortaya çıkarmıştır).

(49) Âbadi kağıdı 43/56 cm ebadında kalınca, açık saman rengine bir kağıttır (B.Ünsal, Topkapı Sarayında Bulunan Mimari Planlar Üstüne, s.6).

(50) B.Ünsal, Topkapı Sarayında Bulunan Mimari Planlar Üstüne, s.6

(51) P.ř.Turan, a.g.e., s.16

İnşaatlarda çalıştırılacak taşçı, duvarcı, dülger, marangoz, sıvacı ve bilhassa kale inşaatında hizmet gören lağımçı ustaları İstanbul'dan temin edilir, fazla ihtiyaç halinde taşradan da usta getirilirdi. Vakıflara ait inşaat ve tamirat vazifeleri de teşkilata aitti.

Mimarbaşı Mehmet Ağa'nın maiyetinde 44 kişiye yakın, müslim ve gayrimüslim, kalfa, mimar, dülger, marangoz, duvarcı ve lağımçıdan oluşan bir ekip vardı(52) ve Sultanahmet Camii Çinilerinin hazırlanması için İznik Çini Atölyelerinin faaliyeti iki misline çıkarılmıştı (53). Ayrıca İstanbul dışındaki inşaat işleri için birçok yardımcı mimar görevlendirilmişti (54).

Hassa Mimarları Teşkilatı 1831 yılında kaldırılarak yerine Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kurulmuştur(55).

(52) A.R.Altınay, Türk Mimarları, s.57.

(53) Ş.Turan, a.g.e., s.173.

(54) Edirneli Mimar Hacı Şaban Ağa Ekmekçioğluahmetpaşa Kervansarayı ve Köprüsünün inşasına yardımcı olarak görevlendirilmiştir (Bkz.ilgili bölümler).

(55) Ş.Turan, a.g.e., s.178.

II. Bayezit'den Hassa Mimarları Ocağının kaldırılmasına kadar başmimarları
ve devrin padişahlarını gösteren liste(56)

- Yakup Şah	1509	II. Bayezid (1481-1512)
- Ali bin Abdullah	1510	I. Selim (1512-1520)
		Kanuni S. Süleyman (1520-1566)
- Alaettin	...	II. Selim (1566-1574)
- Mimar Koca Sinan	1537-1587	
- Mimar Davud	1587	III. Murad (1574-1595)
- Mimar Dalgıç Ahmet Çavuş	1598	III. Mehmet (1595-1603)
- Mimar Mehmet Ağa	1606	I. Ahmed (1603-1617)
- Mimar Kasım Ağa(57)	1622	I. Mustafa (1617-1618)
- Mimar Hasan Ağa	1638	IV. Murad (1623-1640)
- Mimar Kasım Ağa	1640	İbrahim (1640-1648)
- Mimar Mustafa Ağa	1644	
- Mimar Kasım Ağa(2.defa)	1644	IV. Mehmed (1648-1687)
- Mimar Mustafa Ağa	1650	
- Mimar İsmail Ağa	1691	II. Süleyman (1687-1691)
- Mimar Mehmet Ağa	1697	II. Ahmed (1691-1695)
- Mimar elhac Hüseyin Ağa	1700	
- Mimar İsmail Ağa	1701	II. Mustafa (1695-1703)
- Mimar İbrahim Ağa	1717	
- Mimar Mehmet Ağa	1724	III. Ahmed (1703-1730)
- Mimar Mustafa Ağa	1746	
- Mimar elhac Hüseyin Ağa	1747	I. Mahmud (1730-1754)
- Mimar Ahmet Ağa	1749	III. Osman (1754-1757)
- Mimar Mehmet Tahir Ağa	1763	
		III. Mustafa (1757-1774)
- Mimar İbrahim Ağa	1769	
- Mimar Mehmet Arif Ağa	1791	I. Abdülhamid (1774-1789)
- Mimar Hafız Emin Efendi	1809	IV. Mustafa (1807-1807)
- Mimar Mehmet Rasim Efendi	1821	II. Mahmud (1808-1839)
- Mimar Abdülhalim Efendi	1824-1831	

(56) Akozan Feridun, "Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi" Adlı Kitap ve Gerçekler, s.7

(57) C.E.Arseven, Türk Sanatı Tarihi, C.I, s.769. M.Süreyya, Sicil-i Osmanî,

1.4.1. Suyolu Nazırlığının Kuruluşu ve Çalışma Düzeni

Tarihi kayıtlara, Divan-ı Hümayunlarda havale edilen hükümlere bakıldığında İstanbul şehrinin idari organizasyonunun tanzimi sırasında(58) yani fetihten hemen sonra sarayın ve dolayısıyla şehrin su ihtiyacıyla meşgul bir Suyolu Nazırlığı makamı oluşturulduğu, su yapılarına verilen önem dolayısıyla uzun süre bu nezaretin devam ettirildiği görülür. Su Nazırlığı sonraları belediye işleri içinde bir memuriyet haline gelmiş, Vakıf olan sular, Vakıflar Su Müdürlüğü bünyesinden ayrılarak Sular idaresi içinde Vakıf Sular Müdürlüğü kontrolünde kullanılmaya devam etmiştir(59).

Hicri X. asırdan beri mevcut Divan-ı Hümayun kayıtlarına göre; divanda şehir iç ve dış su tesislerinin kuruluşunda, bilhassa yolların muhafazası hususunda selahiyet sahibi bir Suyolu Nazırı bulunurdu(60). Hassa Mimarbaşı nezaretinde çalışan Fen Heyetindeki Suyolu Nazırlığı elemanlarının görevlerinden biri de İstanbul su yollarının iki tarafında üçer arşın ve suyolu üzerinde de bir arşın yerin boş bırakılıp, bu alan içinde inşaat, bağ bahçe yapılmamasıyla ilgilidir(61). Bu yasağa aykırı olarak yapılan bina, bağ ve bahçelerin yıktırılması veya men-i Suyolu Nazırının vaziflerinden olmakla birlikte, su yollarının bakım ve tamiriyle sorumlu olan Suyolcuları Ocağı, Ser Mimarın-ı Hassa'nın kontrolünde olduğu için, mimarlar da bu hususta yetkili idiler. Bu ortak çalışmalara bağlı olarak önceleri Suyolu Nazırı olan birçok ünlü mimar sonradan Mimarbaşı olarak Osmanlı Mimarisine katılmışlardır.

(58) K.Çeçen, İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri, s.5. S.N.Nirven, a.g.e., s.117.

(59) H.Güneri, "Vakıf Sular ve su Vakıfları", Vakıflar Dergisi, XI. s.69.

(60) K.Çeçen, a.g.e., s.5.

(61) S.N.Nirver, a.g.e., s.117.

Hazine-i evrak vesikalarına göre bilinen en eski su nazırları şunlardır(62):

- Hasan Ağa	975H.-983H.	II.Selim
- Mimar Davut Ağa(63)	983H.-990H.	III.Murat
- Hasan Ağa tekrar	990H.-992H.	
- Mimar İsmail Çavuş(64)	992H.-1004H.	
- Mimar Dalgıç Ahmet Çavuş	1004H.-1008H.	III.Ahmet
- Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa	1008H.-1015H.	
- Mimar Hasan Ağa	1015H.-?	

Mimar Sinan ve Mehmet Ağa döneminde su nazırlığı da sedefkârlık gibi mimarlık eğitiminin bir parçası olup, mimarbaşı olmaya basamak teşkil etmektedir. Çoğu mimarın Suyolu Nazırlığı yapıktan sonra mimarbaşı olması Su Nazırlığının Mimarbaşılığa en yakın makam olduğunu, aynı zamanda da Mimar Ağaya diğer inşaat ve tamirat şefleri arasında en yakın su nazırı bulunduğunu(65), göstermektedir. Bilindiği gibi birçok su nazırı çeşitli sebeplerden Mimarbaşı görevde olmadığına ona vekalet etmiş, bazan da yardımcı mimar olarak görev yapmıştır. Meselâ; Mehmet Ağa Suyolu Nazırı iken İbrahimpaşa Sarayını onarmış(66), Mimar Sinan Hacca gittiğinde de Mehmet Subaşı yerine vekâlet etmiştir(67).

(62) Ş.N.Nirven, İstanbul Suları, İstanbul, 1946, s.117.

(63) A.S.Ülgen, "Yeni Cami", Vakıflar Dergisi, II, s.388.

(64) A.Altınay, a.g.e., s.133; A.S.Ülgen, a.g.e., s.389.

(65) S.N.Nirven, a.g.e., s.128.

(66) C.E.Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.769.; T.Öz, "Risale-i Mimariyye ve Mehmet Ağa", Arkitekt, s.228.

(67) A.Refik,Altınay, Alimler ve Sanatkârlar, İstanbul, 1924, Belge No:47.

1.4.2. Suyolu Nazırı Sedefkâr Mehmet Ağa Dönemi İstanbul Su Yapıları

Roma İmparatorluğu döneminde İstanbul'da yapılan su isalesi ve dağıtım şebekesi Bizans İmparatorluğu döneminde de kullanılmış, X.yy.'dan itibaren bu isaleler bozulmaya başlamış, 1204 yılındaki Latin istilalarında da tamamen yıkılmıştır(68). Bizans İmparatorluğunun son yıllarında esasen dış kaynaklı olan bu eski Roma Devri su yollarının onarılmasından çok, sur dışında kalan eski kaynaklara bağımsız, açık ve kapalı su sarnıçları yapılarak şehrin su ihtiyacı karşılanmaya başlanmıştır(69).

Fatih İstanbul'u aldıktan sonra eski suyollarına ilaveler yapmıştır. Bu suyolu bulma çalışmaları muhtelif hükümdarlar zamanında da geliştirilmiştir.

Suyolu çalışmalarından bazıları da Mehmet Ağanın Su Nazırı ve Mimarbaşı olduğu döneme rastlamaktadır.

Sedef bir rahle ile sanat tarihine giren Mehmet Ağa 1006H.(1597-1598) yılında Mahmiyye-i Konstantiniyye'de (İstanbul'da) Su Nazırı olmuş, sekiz yıl 1015H.(1606) de Mimarbaşı olana kadar bu görevi sürdürmüştü(70).

Mimarbaşı olduğu dönemde dahil olmak üzere birçok su tesisi yapmıştır(71). Sinan'dan sonra gelen en çok su tesisi yapan mimarımızdır(72).

Mehmet Ağa dönemi su yapılarını şöylece sıralamak mümkündür:

(68) K.Çeçen, a.g.e., s.3.

(69) Aynı eser, s.5.

(70) Cafer Efendi, a.g.e., s.142.

(71) Aynı eser, s.120.

(72) S.N.Nirven, a.g.e., s.126.

1- 1032H yılında vefat ettiği düşünölen Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu döneme rastlayan en büyük su yapısı Belgrad Ormanları içindeki Sultan II.Osman Havuzudur(73).

II.Sultan Osman'ın kısa saltanatı döneminde büyük bir don olayı karşısında birçok su tesisinin harap olduğu bilinmektedir. Bu su yollarının tamiri sırasında şebekenin iki koldan şehre daha yakın olan derelerinden biri üzerinde Sultan Osman Havuzunun yükseltilmesiyle ilk defa Türkler tarafından İstanbul'un büyük bir su bendi kurulmuştur(74).

"Topuz Bendi, Karanlık Bend" adlarıyla anılan bu bend 1620 yılında inşa edilmiş olup, göl hacmi 70.000 m³ tür(75).

2- Su yapılarıyla ilgili ikinci önemli eseri Sultan I.Ahmet zamanında Sultanahmet Camii için Raminin güneyindeki Topçular civarından Sultanahmet Suyu adıyla anılan suyun getirilmesidir. Bu su Bayrampaşa civarında Nuruosmaniye suyu yoluyla birleşerek Edirnekapı'dan şehre iner. Karagömrük, Fatih Bozdoğan Su Kemeri ve Şehzadebaşı yoluyla Beyazıt meydanına gelir, oradan Sultanahmet Camii ve çevresine dağıtılır(6).

Remzi Bey Su Yolları İzalesi kayıtlarına göre, 1500 m. galeri, 200 m. künk toplam 1700 m. olup halen akar durumdadır(77).

(73) Aynı eser, s.105.

(74) K.Çeçen, a.g.e., s.37.

(75) İ.S.K.İ.Genel Müdürlüğü, Tarih Boyunca İstanbul Suları ve İstanbul Su ve Kanalizasyon Sorunu, s.33.

(76) S.Peküğü, İstanbul'da Su Maksemeleri ve Su Terazileri, s.16. İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi.

(77) K.Çeçen, a.g.e., s.37.

3- Sedefkâr Mehmet Ağa'nın Su Nazırı ve Mimarbaşı olduğu dönemde yapılmış Çeşme ve Sebiller şunlardır:

Çeşmeler

- 1008H.(1599) İbrahim Paşa Çeşmesi/Haliç, Sütluce, Mehmet Ağa Mezarlığı Karşısı(78).
- 1011H.(1602) Ali Bey Çeşmesi/Büyükdere İskelesi Karşısı(79).
- 1029H.(1619) Sadrazam Ali Paşa Çeşmesi/Kasımpaşa, Kulaksız(80).
- 1028H.(1618) Mustafa Ağa Çeşmesi/Haliç, Hasköy.
- 1012H.(1603) Ayşe Sultan Çeşmesi/Şehzade Külliyesi Girişi(81) (Foto 14).
- 1012H.(1603) Mısırlı Osman Ağa Çeşmesi/Topkapı Sarayı Matbah dairesi(82).
- 1013H.(1604) Mimar Mehmet Ağa Çeşmesi/Yeri belli değil. Kitabesi Türk İslam Eserleri Müzesinde(83).
- 1015H.(1606) I.Ahmet Çeşmesi/Topkapı Sarayı Gülhane Parkı girişi(84) (Foto 19).
- 1015H.(1606) Ebülmejamin Çeşmesi/Yeri belli değil, Çinili Köşkte Kitabesi var(85).
- 1017H.(1608) I.Ahmet Çeşmesi/Topkapı Sarayı Harem Dairesi I.Ahmet Okuma odası dolap içi(86) (Foto 15).
- 1017H.(1608) I.Ahmet Çeşmesi/Davut Paşa Kasrı içi (Foto 16).
- 1017H.(1608) Destari Mustafa Paşa Çeşmesi/Süleymaniye Civarı(87).

(78) İ.H.Tanişık, İstanbul Çeşmeleri, C.II, İstanbul, 1945, s.10.

(79) Aynı eser, s.11.

(80) Aynı eser, s.15.

(81) İ.H.Tanişık, a.g.e., C.I, İstanbul, 1943, s.54.

(82) Aynı eser, s.56.

(83) Aynı eser, s.56.

(84) Aynı eser, s.60.

(85) İ.H.Tanişık, a.g.e., s.60.

(86) Aynı eser, s.61.

(87) İ.H.Tanişık, a.g.e., s.61.

- 1024H.(1615) Kaptan Halil Paşa Çeşmesi/Üsküdar, Halil Paşa Türbesi yanını(88), Kitabesi İslam Eserleri Müzesinde (Foto 18).
- 1025H.(1616) Darussade Hacı Mustafa Ağa Çeşmesi/Mahmutpaşa Camii girişi.
- 1027H.(1617) Sadrazam Mustafa Paşa Çeşmesi/Edirnekapı Rami arası(89).
- 1029H.(1620) Seferağa Çeşmesi/Şehazdebaşı, Bozdoğan Kemeri arkası, Kirazlı Mescid yakını(90).
- 1022H.(1613) Esat Mahmut Efendi Çeşmesi/Dolmabahçe Kabataş Setti altı(91).
- 1032H.(1622) Abbasağa Çeşmesi(92).
ve Tophane Çeşmesi (mevcut değil)(93).

Sebiller

Sultanahmet Camii Külliyesine ait dört sebil (iki girişte, bugün yok olan muvakkithanenin yerinde bulunan sebil ve Arasta sebili) (Foto 11, 12, 17, 51).

Kuyucu Murat Paşa Külliyesi Sebili/Vezneciler(94) (Foto 9).

Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Külliyesi Sebili/Şehzadebaşı(95) (Foto 52).

1617 Halil Paşa Sebili/Üsküdar Halil Paşa Türbesi altı(96) (Foto 10).

1613 Eyüpsultan Türbesi I.Ahmet Sebili(97) Foto 10).

1613 Canfeda Kadın Sebili/Horhor Caddesi, Mimar Ayas Camii Karşısı , Aksaray ,mevcut değil (98).

(88) Aynı eser, s.62.

(89) Aynı eser, s.64.

(90) İ.H.Tanışık, a.g.e., s.64.

(91) Aynı eser, s.66.

(92) Aynı eser, s.67.

(93) Cafer Efendi, Risale-i Mimariyye, (O.Ş.Gökyay Çevirisi, s.173).

(94) Bkz. Kuyucu Murat Paşa Külliyesi, İ.Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.15.

(95) Bkz. Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Külliyesi.

(96) Bkz. Halil Paşa Türbesi., İ.Kumbaracılar, a.g.e., s.19.

(97) Bkz. Eyüpsultan Türbesi, R.E.Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, C.I, s.283.

(98) İ.Kumbaracılar, a.g.e., s.17.

- 1606 Sebilhane-i musanna/Ayasofya yakınlarında (mevcut değil)(99).
- 1607 Sebilhane-i Çinili/Zeyrek Yokuşu (mevcut değil)(100).
- 1618 Ayşesultan Sebili/Tramvay Cad. ile okçularbaşı Cad. arasında (mevcut değil)(101).
- 1613 Sultan I.Ahmet Sebili/Eyüp(102).

(99) Aynı eser, s.15.

(100) Aynı eser, s.15.

(101) Aynı eser, s.20.

(102) Aynı eser, s.16.

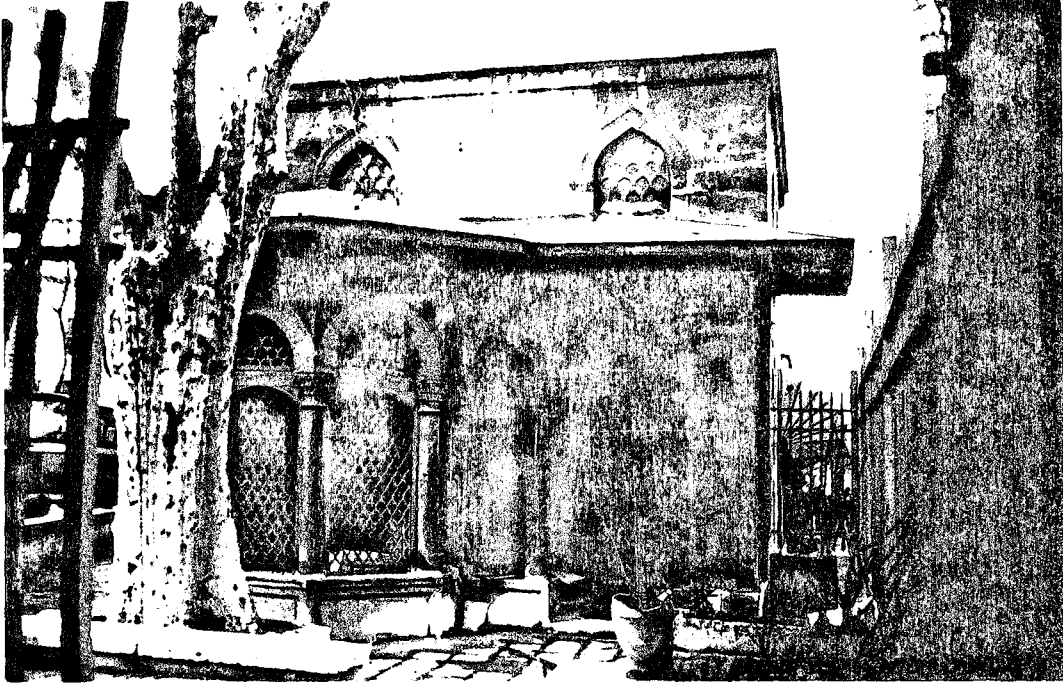

FOTO 9- Sebil, Kuyucumuratpaşa Külliyesi/Vezneciler

FOTO 10- Sebil, Eyüp Sultan Türbesi/Eyüp

FOTO 11- Sultanahmet Arastası sebili

FOTO 12- Sultanahmet Camii Sebili
Giriş kapısında, kitabesinde Mehmet Ağa'nın adı geçmektedir.

"İçen âbdan dar'ı naim içre merur ola
Yazılıb amal-i hüsnü deftere mester ola
Cami-i Han Ahmedin bani-i alâ meşrebi
Hazreti Mimarbaşı ahreti mamur ola

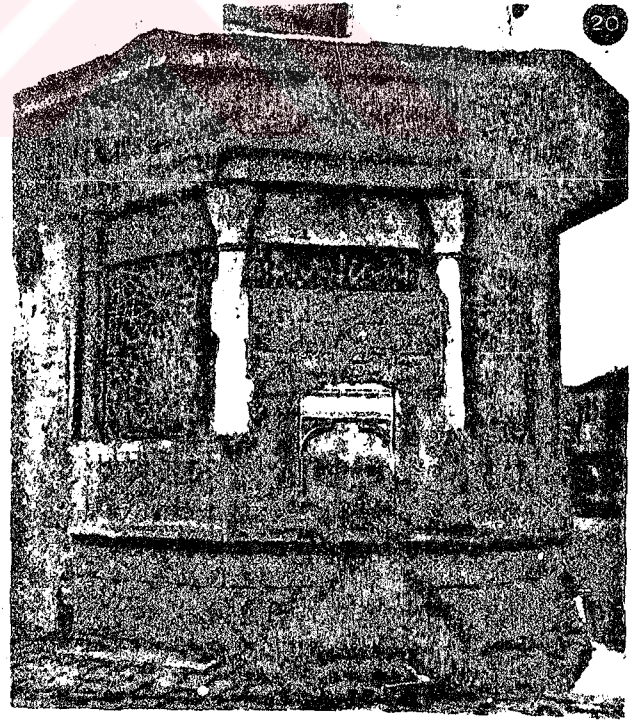

FOTO 13- Sultanahmet Sebili/
Eyüp.
KAYNAK: İ.Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.16.

FOTO 14- Ayşesultan Sebili/Vezneciler Şehzade Külliyesi girişi

FOTO 15- Birinci Ahmet Çeşmesi
Topkapı Sarayı I.Ahmet
okuma odası

FOTO 16- Sultanahmet Çeşmesi.
Davutpaşa Kasrı alt
kat

FOTO 17- Sultanahmet Sebili/Cami girişi

FOTO 18- Halilpaşa Çeşmesi.
Halilpaşa türbesi altı/
Üsküdar

FOTO 19- I. Ahmet Çeşmesi.
Topkapı Sarayı Gülhane
Parkı girişi

BÖLÜM II
MİMARBAŞI SEDEFKÂR MEHMET AĞA'NIN
TÜRK OSMANLI MİMARİSİNE KATKISI

Suyolu Nazırı Sedefkâr Mehmet Ağa, Mimarbaşı Dalgıç Ahmet Çavuş'un ölümüyle Cumade'1 Ahiresinin sekizinci Çarşamba günü (11 Ekim 1606) Mimarbaşı olmuş(1), 1622 yılına kadar 18 yıl bu görevi sürdürmüştür(2).

Bu dönem içinde Mehmet Ağa'nın mimarlık çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgiyi Risale-i Mimariyye'nin beşinci ve altıncı bölümlerinde(3) bulmak mümkündür. Risalede dönemin en önemli mimarlık faaliyetleri beşinci bölümde anlatılan Kabe-i Mükerreme'nin onarılması(4) ile, altıncı bölümde anlatılan Sultanahmet Camii'nin inşası faaliyetleridir(5). Cafer Efendi Risalede yer yer Mehmet Ağa'nın bu çalışmaları yanında birçok yerde inşaatlara nezaret ettiğini ve o güne gelene kadar birçok cami, mescid, medrese, han, hamam, köprü, çeşme yaptığını belirtiyorsa da yapıların adları, yerleri ve durumları hakkında bilgi vermemektedir.

Bu bölümde; Kitabeleri, tarih kitapları, yaptıranların yaşantılarına göre Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu döneme

- (1) Risale-i Mimariyye, s.122 (O.S.Gökyay Çevirisi).
- (2) M.Süreyya, Sicil-i Osmani, C.IV, s.49.
- (3) Cafer Efendi, s.148-172.
- (4) Aynı eser, s.148-158.
- (5) Aynı eser, s.158-172.

tarihlenen İstanbul, Edirne, Anadolu ve Rumeli olmak üzere dört bölgeye ayrılarak değerlendirilecek ve yeri geldikçe Mehmet Ağa'nın Türk Osmanlı Mimarisine katkı sağlayacak farklı tasarım ilkeleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Risalede ayrıntılarıyla anlatılan dönemin en önemli mimari faaliyeti Kâbe-i Mükerreme'nin onarılmasıdır. Anlatım restorasyon tarihi açısından değer taşımaktadır.

2.1. İstanbul Yapıları

Mehmet Ağa Mimarbaşı olmadan önce sekiz yıl başkent İstanbul'da (Mahmiyye-i Kostantiniye) Su Nazırlığı görevinde bulunmuştur. Mimar Davut Ağa ve Dalgıç Ahmet Çavuş ile birlikte çalışmış, dönemlerinde ne kadar yeni yapı yapılmışsa Mehmet Ağa'nın emeği geçmiştir(1).

Bu bölümde Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu dönemde yapılmış yapılar Mehmet Ağa'nın önem verdiği ölçüde ve günümüzdeki durumları göz önünde bulundurularak, Külliyyeler, Türbeler, Saray Yapıları ve Camiler olmak üzere sıralayarak açıklamaya çalışılacaktır.

2.1.1. Külliyyeler

Külliye, cami merkez olmak üzere, çevresinde sosyal görevi olan binaların düzenlenmesi suretiyle meydana getirilmiş binalar kompleksidir. Cami, medrese, türbe, hastane (bimarhane), şifahane, tabhane (nekahathane), arasta, mektep, kütüphane, çarşı han, kervansaray, hamam yapıları külliyyeleri meydana getiren ögeler olarak sayılabilir(2).

Sinan döneminde yapılan Şehzadebaşı, Süleymaniye, Selimiye, Sokullu (Lüleburgaz-Kadırga) gibi tam teşekküllü kül-

(1) Cafer Efendi, Risale-i Mimariyye, s.137.

(2) F.Akozan, "Türk Külliyyeleri", Vakıflar Dergisi, VIII, s.309.

liyelerden sonra Sinan'ın son zamanlarında yapılan, Üsküdar Şemsipaşa Külliyesi (cami, medrese, türbe) ile başlayan küçük külliyeler inşası, Tophane Kılıçalipaşa Külliyesi (cami, medrese, türbe, sebül, hamam), Davut Ağa'nın yaptığı Divanyolu Sinanpaşa Külliyesi (medrese, sebül, sibyan mektebi), Saraçhanebaşında Kapağası Gazenferaga Külliyesi (medrese, türbe, sebül) ile Sedefkâr Mehmet Ağa döneminde de devam etmiş, Sultanahmet Külliyesi ile Mehmet Ağa, mimarlık tarihinde tekrar ışıklı bir sayfa açmıştır.

III.Murat, III.Mehmet gibi dirayetsiz padişahlar döneminde atılımcı bir mimari çalışma yapılamamıştır. Ancak 1609'da, Sultan Birinci Ahmet'in giriştiği sosyal kültürel ve ekonomik düzenlemeler sonunda oluşan barış ortamında Mehmet Ağa Sultanahmet Külliyesi gibi değerli bir külliye çalışması yapabirmiştir.

Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olarak görev yaptığı 1606 - 1622 yılları arasında, İstanbul'da Sultanahmet Külliyesinden başka iki külliye daha yapılmıştır. Bunlar türbeye yönelik ekonomik külliyeler olup küçük külliye anlayışının örneklerinden sayılabilir. Bu uygulamalar şunlardır:

- 1- Sultanahmet Camii Külliyesi/Sultanahmet
- 2- Ekmekçioğluahmetpaşa Külliyesi/Vefa
- 3- Kuyucumurat Paşa Külliyesi/Vezneciler

2.1.1.1. Sultanahmet Camii Külliyesi/Sultanahmet

Sultanahmet Külliyesi Mimarbaşı Mehmet Ağa'nın ve 17. yy.'ın en büyük külliyesidir. Marmara Denizi'nden İstanbul'a yaklaşırken şehir silüetinde Ayasofya'nın yanında dikkatleri çeker.

Sultan Birinci Ahmet'in arzusu Ayasofya'yı geride bırakacak bir cami inşa ettirmektir. Devlet erkanı ve sarayın

ileri gelenleri uzun tartışmalardan sonra Cami için en uygun yer olarak Rüstempaşa Sarayının bulunduğu yeri padişaha önerirler. Büyük mahallelerin, tekkelerin, vakıf arazilerinin istimlâkini gerektiren bu alan padişah tarafından uygun görülmez(2), Nihayet Sultan I.Ahmet'in aklına caminin bugünkü yeri gelir. Burada o yıllarda Ayşe Sultan uhdesinde bulunan eski Mehmet Paşa Sarayı vardır(3). Yer denize hakimdir, saraya yakındır ve şehrin mamur bir semtidir. Yeni yapılacak caminin inşası ser mimaran-ı hassa Mehmet Ağa'ya havale edilmiştir ve onu eski Bizans'ı saklayan meşhur At Meydanı'na bu büyük külliye yapılmak gibi çetin bir görev beklemektedir.

Bizans Döneminde Hipodrom, Osmanlı Döneminde At Meydanı (Şekil 1, 20).

İstanbul'un meşhur meydanı Hipodrom Bizans ve Osmanlı döneminde birçok merasim ve tarihi vakalara sahne olmuştur. Hipodromun inşasına İmparator Septimsever başlamış ve Büyük Konstantin tamamlamıştır. Hipodrom içinde at ve araba koşularının yapıldığı büyük bir meydandır. 100.000 kişi alabilen yüksek duvarlarla çevrili 118.5 m eninde, 370 m uzunluğunda olan bu meydanın bugün Sultanahmet Lisesinin bulunduğu kısım yarım daire şeklindedir. Buraya Sfondone denir. Ayasofya tarafında Katizma denilen imparator locaları vardır(4) (bu locaların yeri bazı kaynaklarda Sultanahmet Caminin girişinde olarak tesbit edilmiştir)(5). Sultanahmet Camii mihrabı altından başlayıp, denize doğru uzanan saha içinde ise eski Büyük Bizans Sarayı bulunmaktadır. Prof.Baxter ve ekibi tarafından 1950 yılında Arasta altında kalan kısmı ortaya çıkarı-

(3) O.Ş.Gökyay, "Risale-i Mimariyye - Mimar Mehmet Ağa Eserleri", Uzunçarşılı'ya Armağan Kitabı, s.158; H.Şehsuvaroğlu, Asırlar Boyunca İstanbul, s.73.

(4) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.158; H.Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.73.

(5) Wiener, Bildlexikon Zur Topographic Istanbul.

lan(6) Büyük Bizans Sarayı, Tekfur Sarayı'na taşındıktan sonra itibardan düşmüş ve metruk bırakılmıştır(7).

Türkler İstanbul'u fethettikleri sırada At Meydanı harap bir halde iken bu sahaya vezirlere ait birkaç saray; Mehmet Paşa, Ahmet Paşa(8), Ayşe Sultan Sarayı(9), Ayasofya önünde de Mimar Sinan tarafından Ayasofya Hamamı yapılmıştır. Bugün dikili taşların bulunduğu eski Hipodrom Meydanı ise Sultanahmet Külliyesinin inşasından önce de sonra da bayramların, şenliklerin, törenlerin yapılageldiği bir yer olmuştur(10).

Caminin İnşası ve Külliye Yapıları (Şekil 3, 4, 5)

Külliyenin yeri Sultan Birinci Ahmet tarafından bildirildikten sonra Ayşe Sultan'a ait saray parasıyla alınıp yıktırıldı(11). Sarayın arsası bahçeler ve civar tesfiye edildi(12). 1018 Recebin dokuzuncu perşembe günü (9 Kasım 1609) Mimarbaşı Mehmet Ağa'nın yaptığı plana göre (Planı Cafer Efendi de görmüştür) dört duvar, mihrap sütun, mahfil ve minarelerin yerleri tesbit edildi. 14 Şubat'a kadar 36 gün içinde temel kazma işlemleri tamamlandı. Bu arada fakirlere yemekler dağıtıldı. Çalışan yeniçeri ve sipahilere ayrı ayrı yemekler verildi. Temeller kazılmış, kazıklar çakılmıştı. 4 Ocak pazartesi günü, Devletin ileri gelenleri temel çukuruna inip mihrap yerine taş koymayla işe başladılar. Törenlerle başlayan cami inşaatı diğer bazı külliye yapılarıyla birlikte

(6) S.Eyice, Meydan Larousse, C.II, s.628.

(7) M.Cezar, Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period, s.134.

(8) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.159.

(9) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.160; Evliya Çelebi Seyehatnamesi, C.I, s.227'-de "Caminin yerinde vezirlere ait 5 tane saray parasıyla satın alındı".

(10) H.Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.27.

(11) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.162.

(12) H.Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.73; "Temel işlemlerine özen gösterildi".

yedi yıl aralıksız devam etmiş ve 1026 Zilkadde sonu (1617 Aralık sonu) tamamlanabilmiştir(13).

Akarat-1 Vakf-1 Şerif defterindeki kayıtlara göre külliye bünyesinde camiden başka şu yapılar bulunmaktadır(14):

- 1- Cami-i Şerif yakınındaki tek hamam(15).
- 2- Cami mihrabı önündeki kubbeli odalar 36 adet(16).
- 3- Mehmet Paşa Sarayı yerinde tahtani ve fevkanî odalar 18 adet.
- 4- Mehmet Paşa Sarayı yerinde Ali Paşa Vakfı için yapılan odalar 17 adet.
- 5- Mesih Paşa Sarayı kapısı tarafındaki odalar 3 adet.
- 6- Cami yakınındaki kubbeli odalar altında yer alan dükkanlar 39 adet(17).
- 7- Mehmet Paşa Sarayı yeri karşısındaki kubbeli odalar altındaki dükkanlar 33 adet(18).
- 8- Cami-i Şerif mektephanesi yakınındaki fevkanî ve tahtanî dükkanlar 8 adet(19).
- 9- Darülhadis medresesi yakınındaki odalar 11 adet.
- 10- At Meydanı tarafında türbeye bitişik dükkanlar 6 adet.
- 11- Yıkılan Arslanhane ve Abdülgani Efendi evi yerinde 5 adet.
- 12- Ali Çavuş evi yanında, At Meydanı karşısında ve imaret yanında odalar, evler 4 adet.

(13) Naima Tarihi, C.II, s.614.

(14) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Sultanahmet Vakıf Defteri, Kasa No.14, s.24-51 (Okuyan, Z.Nayır, Osmanlı Mimarlığında Sultanahmet Külliyesi ve Sonrası, s.44).

(15) Bkz. "Arasta Hamamı", s. 72, 103

(16) Bkz. "Arasta, I. Bölüm Dükkanlar", s. 72, 76,77,78,79,80,81,82

(17) Bkz. "Arasta, I. Bölüm Dükkanlar", s. 72, 75,76

(18) Bkz. "Arasta, I. Bölüm Dükkanlar", s. 72, 76,77

(19) Bkz. "Arasta, II. Bölüm Dükkanlar", s.84

- 13- Kasrı Hümayun altında, köşe çeşmesi yanındaki dükkanlar 7 adet(20).
- 14- Top arabacıları meydanı yakınındaki tahtanî ve fevkanî odalar 20 adet.
- 15- İmaret-i Amire duvarındaki dükkanlar-8 adet.
- 16- Mahzen 2 adet. Biri mihrap önündedir.
- 17- Darüşşifa hamamı.
- 18- Oda 2 adet.

Külliye inşaat defterleri ve vakıf defterlerindeki kayıtlara göre(21), külliye'nin bütün yapıları şöyle sıralanabilir: Cami, hünkâr kasrı, darülhadis medresesi, darülkura, sıbyan mektebi, türbe, darüşşifa, imaret, dükkanlar, vakıf hamamı, kira odaları, evler ve mahzenler, sebiller. Külliye'nin büyük bir kısmı çeşitli dönemlerde yangınlardan zarar görmüş(22) bazılarının yerine de yeni yapılar yapılmıştır.

Külliye Kronolojisi ve Genel Yerleşme Düzeni (Şekil 3, 4, 5)

Külliye'nin ilk yapısı camidir. 9 Haziran 1617'de cami törenle ibadete açılırken külliye'nin tümü bitirilmemiş ancak hünkâr kasrı dış avlu duvarları ve arasta tamamlanabilmiştir. (Dış avlu duvarındaki sebilin kitabesi 1617 ve arasta sebili kitabesindeki tarih ise 1612'dir). Kitabesi bulunmayan yapıların yaklaşık bitiş tarihleri inşaat defterlerindeki kayıtlara göre şöyledir(23). 1025H./1616 yılında başlayan imaret inşaatı 1028H./1619'da devam etmektedir. Aynı defterdeki ka-

(20) Bkz. "Arasta, III. Bölüm Dükkanlar", s. 84, 85

(21) Bu defterler tarafımızca incelenmemiş olup Sn.Zeynep Nayır'ın Osmanlı Mimarlığında Sultanahmet Külliyesi ve Sonrası adlı çalışmasından faydalanılmıştır. Bunlar şunlardır: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi: Sultanahmet Külliyesi Yapımına Ait Belgeler: D.35, 36, 42, 205, 212, 5112, 5216, 8021. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi: Sultanahmet Külliyesi Vakıf Defteri (Kasa No: 14), U. No 360, H. No 1, 1968/3 nolu defter.

(22) Bkz. "Arasta", s.71.

(23) Z.Nayır, a.g.e., s.46.

yıtlara göre medrese, cami odaları, kahvehane, dükkanlar, abdesthane sundurmaları 1619 yılında tamamlanmış olmalıdır. 1620 yılında Darüşşifaya döşeme ve çatı kaplama malzemesi alınması bu yapının da bitmek üzere olduğunu gösterir. Türbe ise kitabesine göre 1620 yılında tamamlanmıştır(24). Böylece tüm külliye yapıları yaklaşık 11 yıllık bir zaman içinde tamamlanabilmiştir. İlki 1633; sonrakiler 1741, 1808, 1912 yıllarında çıkan yangınlarda bölgeyi sarsan zelzelelerde orijinal birçok parçasını kaybetmiş olan külliye bugün ancak cami, arasta, medrese, sibyan mektebi, türbe, darülkurâ, sebillerden bazıları, arasta hamamı, imaret yapıları, darüşşifa hamamı ayakta kalabilmiştir.

Kalan yapılarıyla külliye(25), hipodromun ortasındaki dikili taşları aks kabul eden, kuzeydoğu-güneybatı istikame-tinde bir yayılım gösterir. Genelde girişler At Meydanına (Hipodrom meydanına) yöneliktir. Cami, İbrahimpaşa Sarayının karşısına yerleştirilmiş, adeta oda külliyesinin bir elemanı olarak düşünülmüştür. Darüşşifa ve imaret yapıları külliyesinin güneybatı ucunda; medrese darülkurâ, türbe külliyesinin kuzeydoğu ucunda; cami ve arasta dükkanları ise güneydoğu istikametine yönelik yerleştirilmişlerdir. Meyilden faydalanılarak farklı kotlar yaratılmak istendiği, bilinçli vaziyet planı çalışması yapıldığı ve bu arada da Bizans kalıntılarının da göz önünde bulundurulduğu ortadadır. Yapı At Meydanı kotundaki dış avludan 2 m kadar yüksektedir. Dış avludan arasta III. bölüm dükkanlarının bulunduğu kısma(26) hünkâr kasrı altındaki tonoz örtülü rampadan inilir. Burada kot farkı 4.00 m kadardır. Bu kot farklılığı cami altı ile dış avlu altının arasta tarafından kullanılmasını sağlamış ve avlu altına 8 dükkan ve bir köşe çeşmesi, cami altına ise bugün Kilim Müzesi olarak kullanılan, mazgal deliklerinden hayvanlar için ya-

(24) Bkz. "Türbe", s.49

(25) Bkz. "Sultanahmet Külliyesi Vaziyet Planı", Şekil 3, s.

(26) Bkz. "Arasta", Şekil 14.

pıldığını düşündüren mekan yaratılmıştır(27). Arasta Sokağı ise bu kotdan 6 m daha aşağıdadır. Torun Sokak'ta aynı kotda olmasına rağmen Akbıyık Caddesi, Arasta Sokağı seviyesinden 12 m daha aşağıdadır (Şekil 5).

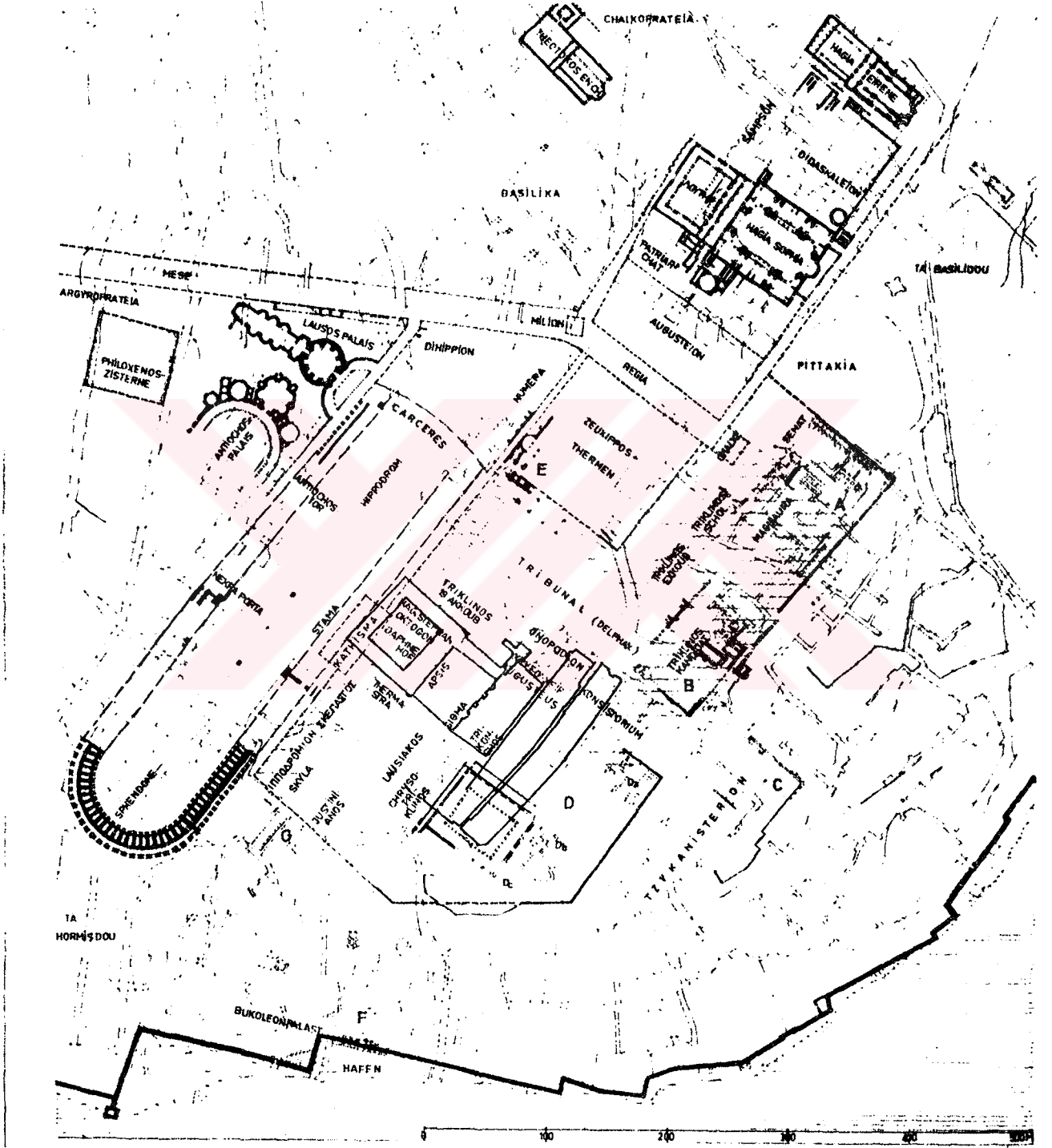
Bu durumda deniz seviyesine göre arazi kademelenmesi şöyledir(28) (Şekil 5): Hipodrom ve Eski Bizans Sarayı At Meydanı'ndan Marmaraya uzanan saha içinde deniz seviyesinden 32 m yüksekte başlayıp, meyilli bir arazi üzerinde denize doğru uzanmakta iken, zamanla Latin istilaları, yangınlar, bakımsızlık, saray ahalisinin Tekfur Sarayına taşınmasıyla tahribe uğramıştır. Aradan 150 seneden fazla zaman geçmiş, tarihi bizans kalıntıları üzerine Osmanlı yapıları, vezirlere ait saraylar, köşkler yapılmış, Hİpodrom alanı da doldurulmuş 35 m kotunda At Meydanı oluşmuştur. Güneybatı'daki seyirci tribünleri (Sfendone) de dolmuş at meydanı ile aynı kota gelmiştir. Cami ve Külliye yapılarının yeri seçilirken ilk aşamada sağlam bir zemin sağlanmalıdır. Başından çeşitli afetler geçmiş, birçok yapı kalıntısını saklayan topoğrafya, istinat duvarlarıyla takviye edilmiş (Arasta dükkanları, arkasındaki duvarlar ve Akbıyık Caddesine bakan duvar, bkz. "Külliye Kesiti") (Şekil 5). Üçlü teras oluşturularak (Arasta Sokak kotu, Arasta üst kat dükkanları kotu ve cami dış avlu kotu) sağlam temel zemini hazırlanmış, külliye yapılarının yerleri tesbit edilirken topoğrafya ve zemin gözönünde bulundurulmuş, hatta yeni yapılarda zemini takviye edecek konumlar da oluşturulmuştur (Arasta dükkanlarının istinat duvarı vazifesi görmesi, Darüşşifa ve imaret yapılarının ise Hipodromun seyirci locaları üzerine oturtulması gibi)(29) (Şekil 5, 20).

Böylece arazide Güneydoğu istikametinde teraslaam görülürken, güneybatı ve kuzeydoğu istikametinde düz bir zemin

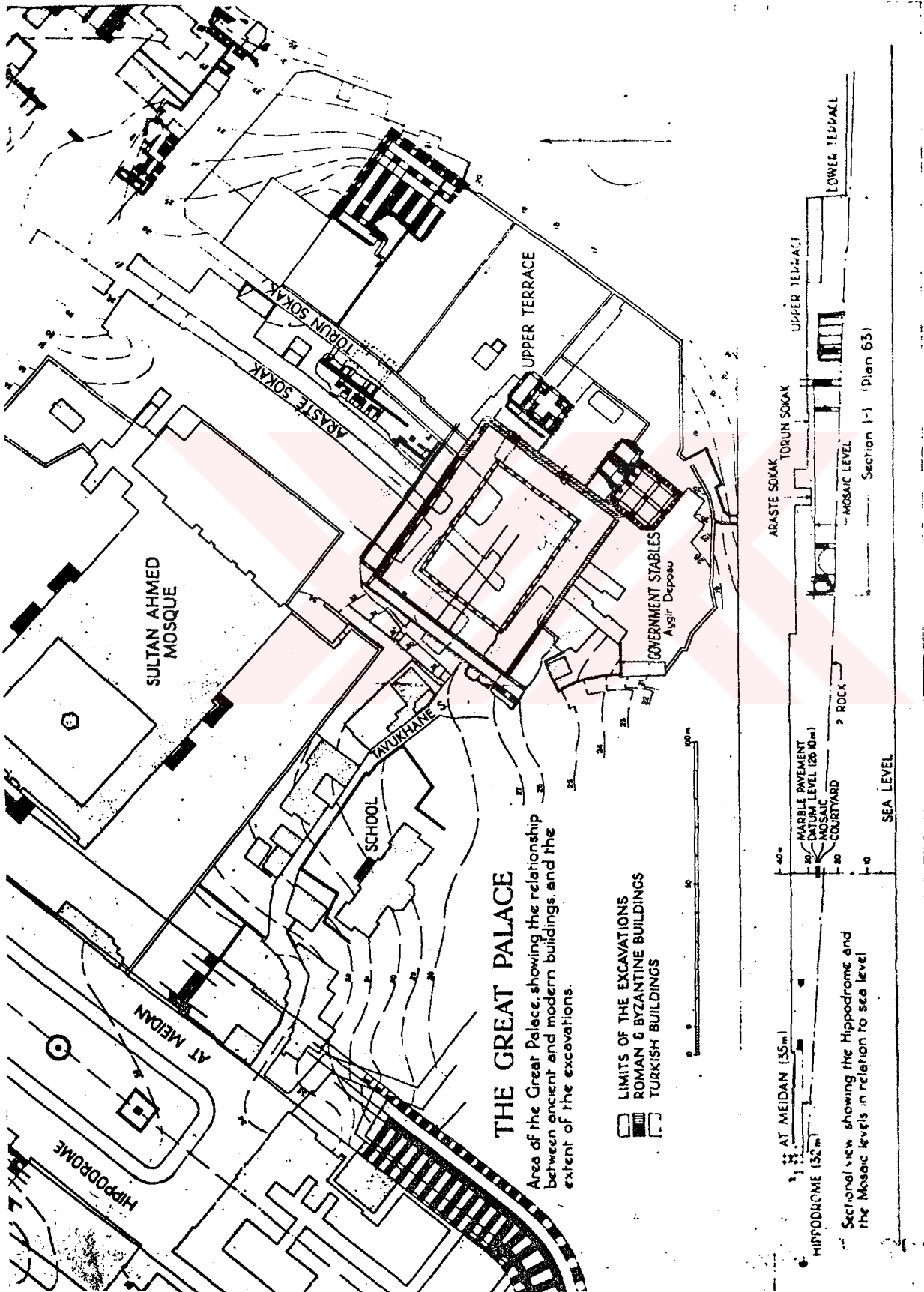
(27) Statik endişeyle de fazla pencere boşluğuna yer verilmemiş olabilir.

(28) Rice, The Great Palace of Byzantine Emperors, Bkz. Şekil 2.

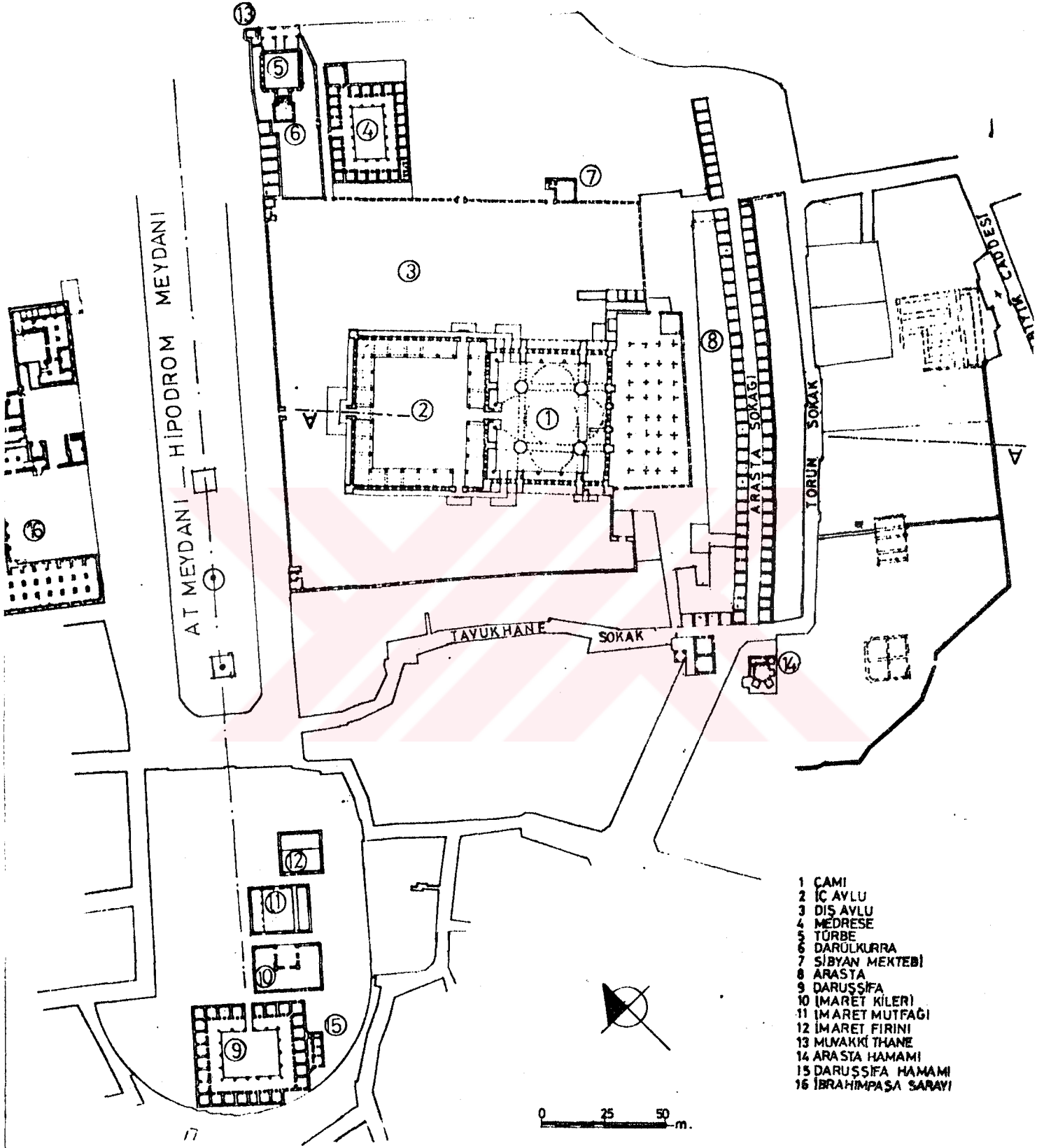
(29) Bkz. "Arasta", "İmaret Yapıları".

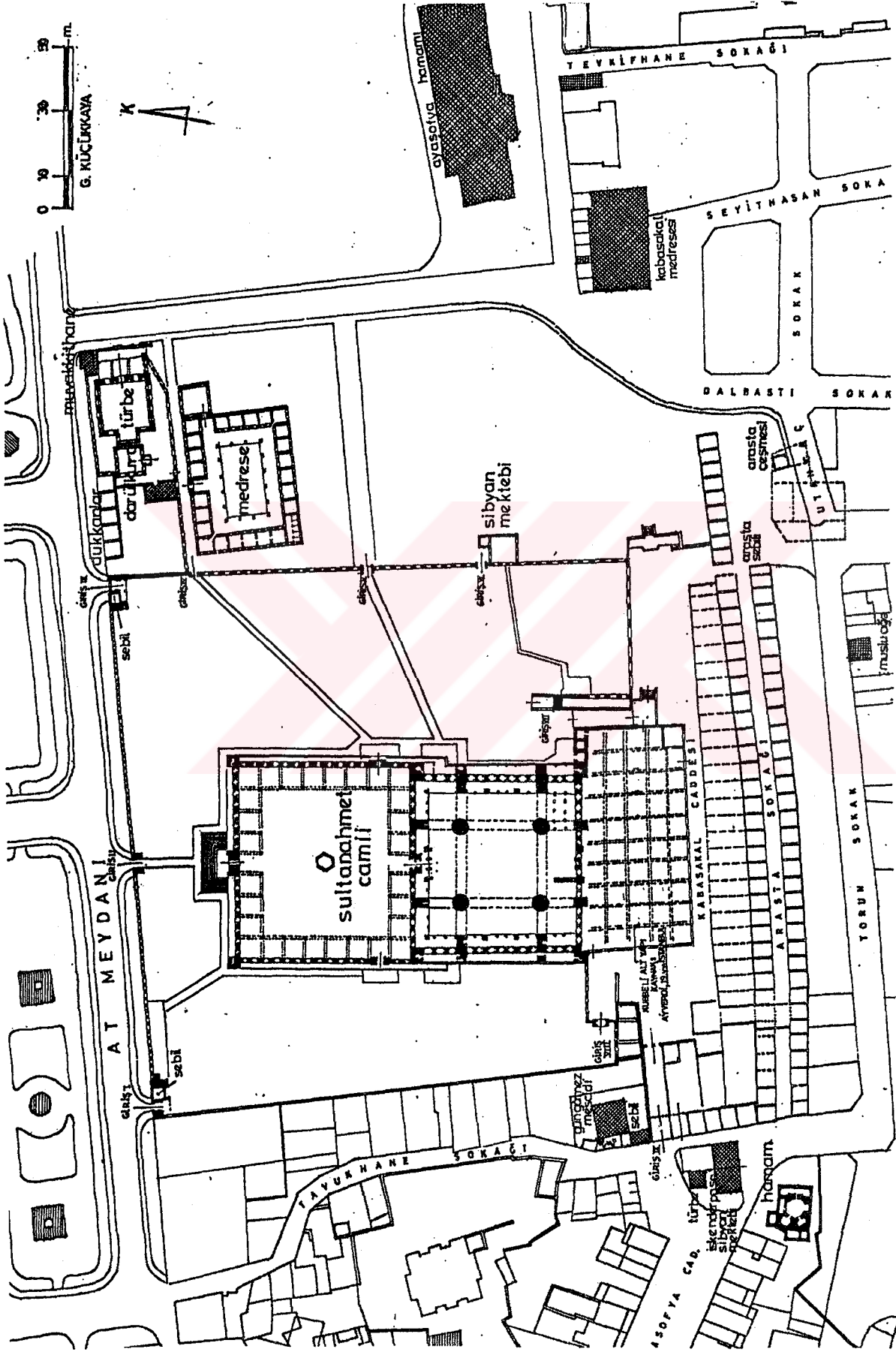
Şekil 1- Sultanahmet Meydanı ve Çevresinin Bizans Dönemi
Kaynak: Wiener, *Bildlexikan Zur Topographic Istanbul*

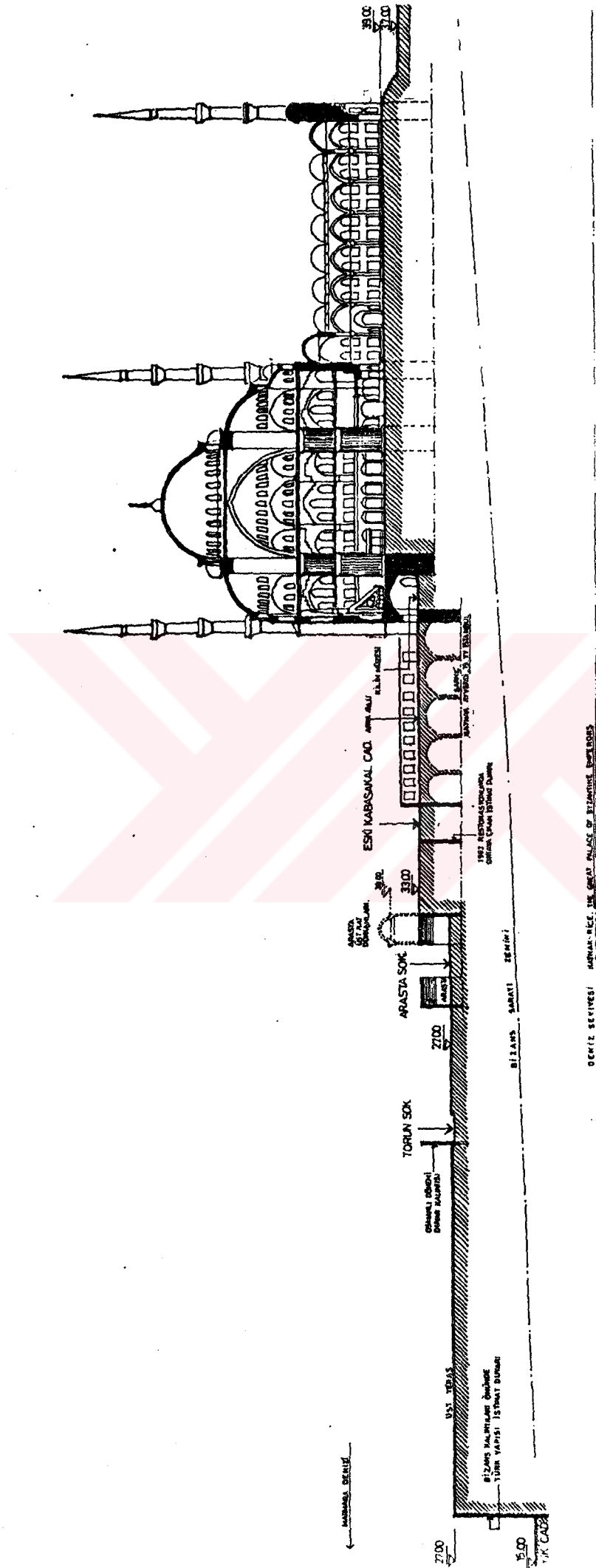
Şekil 2- Bizans döneminde ait kalıntılar (Detay)
 Kaynak: Rice, The Great Palace of Byzantine Emperors.

Şekil 3- Sultanahmet külliyesi vaziyet planı.
Kaynak: Z.Nayır.

Şekil 4- Sultanahmet Camii Külliyesi kısmi vaziyet planı.

Şekil 5- A-A kesiti Sultanahmet Camii, Arasta Sokak ve Akbilyık Caddesi ilişkisi

elde edilmiş, Topkapı Sarayı ile bağlantı aynı düzlemde sağlanmıştır. Ayrıca caminin subasman seviyesinin yüksek tutulması da Marmara cephesinde kitlesel etkiyi arttırmış, külliye diğer yapıları da bu etkiyi bozmamıştır.

CAMİ (Şekil 6, 7; Foto 21, 22, 23, 24)

İçten içe 53,50 x 49,47 m ebatlarında(30) kareye yakın bir dikdörtgen sahayı kaplayan yapının kuzeyinde, yine benzeri büyüklükte ve şekilde yüksek bir iç avlusu vardır. Çeşitli cinsteki taş sütunların taşıdığı çepeçevre otuz kubbeli revak, bu üç avluyu süsler. Mermer kaplı iç avlunun tam ortasında şadırvan şeklinde mermerden, altı sütunlu bir havalandırma ve taksim(31) tesisi mevcuttur. Esas abdest alma muslukları doğu ve batı avlu revaklarının dış cephesinde sokl altında başlayan, fevkanî galerilerdedir.

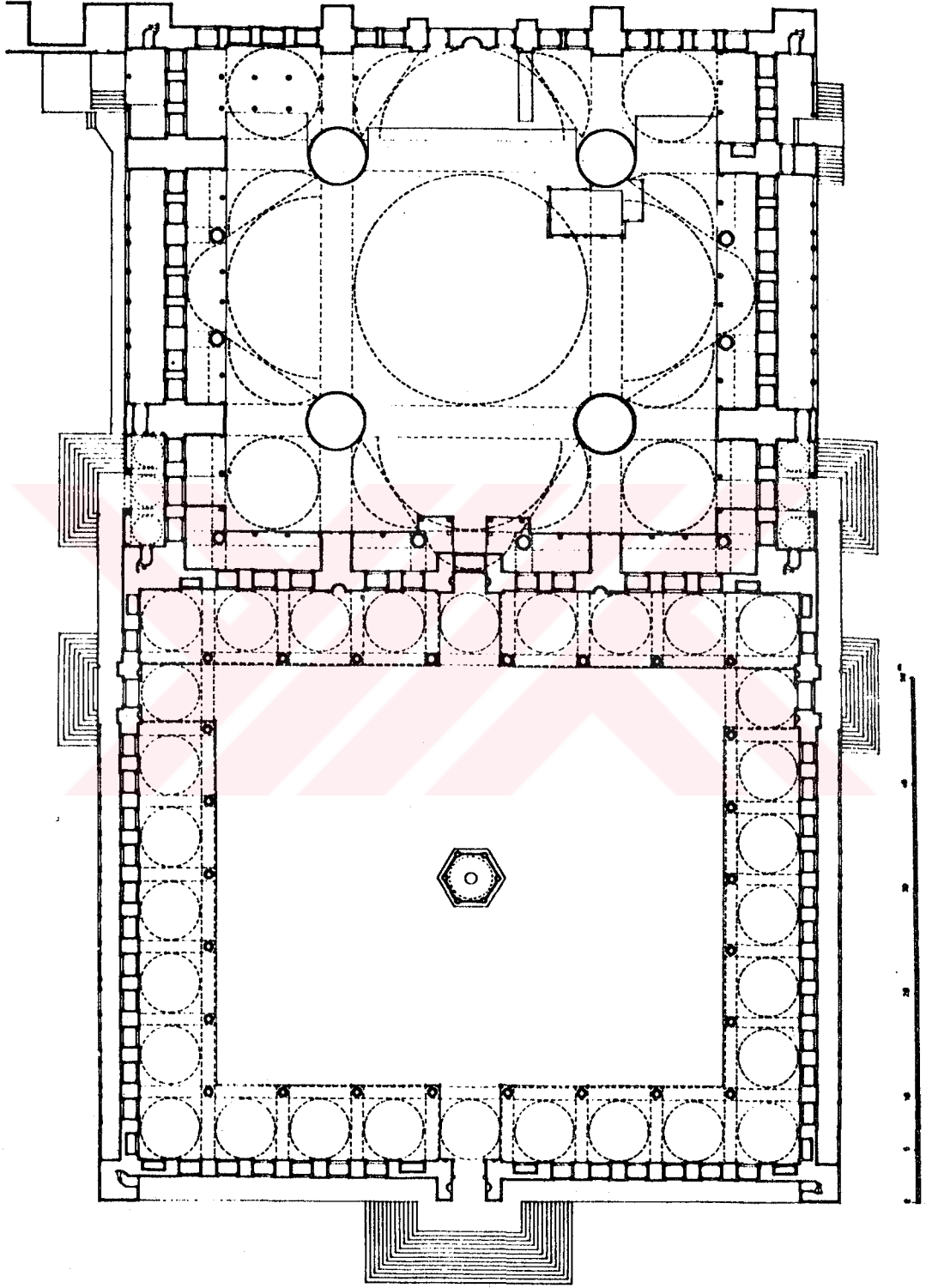
Dış avlunun cümle kapısı ile iç avlunun kapılarında bronzdan yapılmış kapı kanatları dikkati çeker. Klasik ahşap kapı kanatları gibi işlenmiş ve altın yaldızla süslenmiş bu eşsiz bronz kanatların ustası zamanın kuyumcubaşısı ve Evliya Çelebi'nin babası Zıllî'dir(32).

Soncemaat mahalli ortasındaki mukarnaslı cümle kapısından başka yan cephelerdeki sütunlu revaklardan camiye girilir. Tam ortada bulunan takriben 23,50 m çapındaki merkezi kubbe, dört geniş sivri kemer ile 5,40 m çapındaki yaklaşık 38 mermer dilimden oluşan pilpayelere oturtulmuştur. Bu merkezi kubbe üç tarafta yarım kubbeciklerle desteklenen birer yarım kubbeyle birleşir ve kademe kademe alçalarak bütün ca-

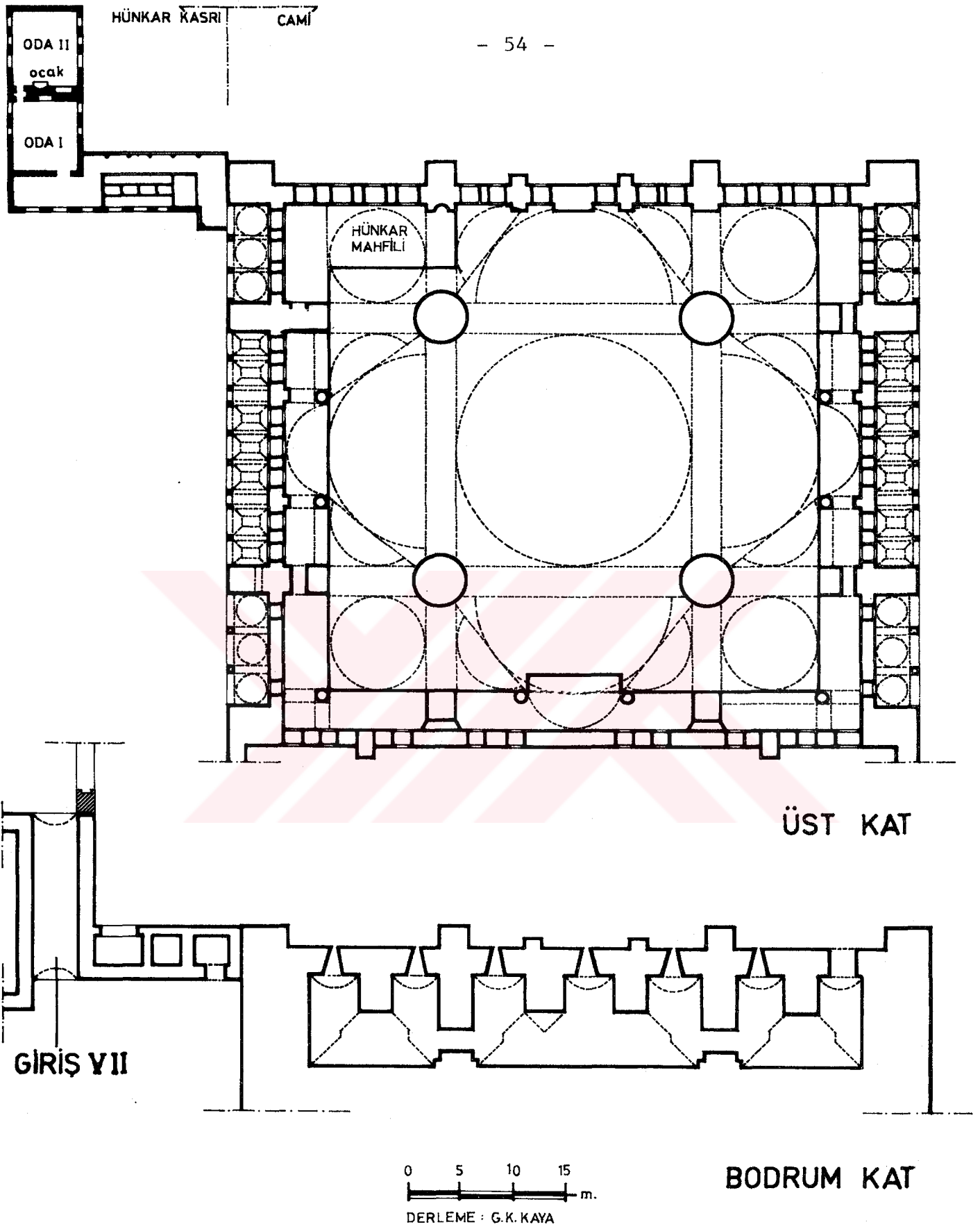
(30) Z.Nayır, a.g.e., s.50.

(31) Y.Önge, "Sultanahmet Camii", Ön Asya, C.III.

(32) Evliya Çelebi, Seyahatname, C.5, s.227; T.Öz, "Sultanahmet Camiinin Tezyini Hususları", Vakıflar Dergisi II, s.211.

Şekil 6- Sultanahmet Camisi, Plan.
Kaynak: Z.Nayır

Şekil 7- Cami ve Hünkar Kasrı: Üst kat ve bodrum kat planları

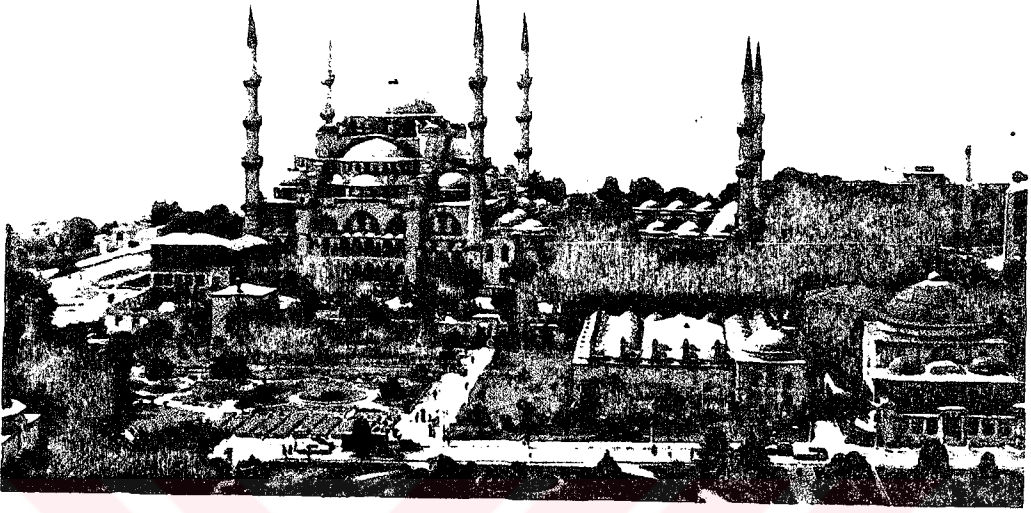

FOTO 20- Sol yan cephe ve külliye'nin Ayasofya'dan genel görünüşü (1986)

FOTO 21- Sol yan cephe, kubbe, yarım kubbe, köşe kubbeleri.

minin içini örter. Köşelerde kubbeleriyle Mehmet Ağa, daha önce Şehzadebaşı Camiinde de denenmiş, Yeni Camide yarım kalmış, bu plan şemasını Sultanahmet Camiinde geliştirmiştir.

Caminin kible iç cephesi hariç üç cephesinde mermer sütunlar ve ayakların taşıdığı, işlemeli mermer korkulukları bulunan mahfiller vardır. Hünkâr mahfili (Şekil 7; Foto 25, 26, 27, 28) doğudaki küçük kubbenin altına isabet etmektedir. Hünkâr mahfili caminin doğusundaki fevkalâde revakla bitişik hünkâr kasrına bağlandığı gibi, alt kata inen bir merdivenle de dış avlu revaklarına bağlanır. Hünkâr mahfili çinileri, sedef dolap ve pencere kapakları ve kalem işlerine ayrı bir itina gösterilmiş, desenli mermerlerle pencere aralarına panolar oluşturularak nadide bir dekorasyon oluşturulmuştur. Hünkâr mahfili mihrabı değişik bir işçilikle, büyük mihraptan daha ince bir işçilik gösterir. Sade görünümlü mermer sütunlu fevkanî müezzinler mahfili, kible duvarına yakın güneydeki pilpayeye bitişik olarak yapılmıştır.

İç Mekan Anlayışı

Kubbeli merkezi planın en mükemmel örneklerinden biri olan Sultanahmet Camiinde, eseri yaratan Sedefkâr Mehmet Ağa, Sinan'ın Şehzadebaşı Camiinde kullandığı Mimar Davut'un Yeni Camiye uyarladığı plan şemasını ele almışsa da; cami içi, muazzam yuvarlak payeler, bol miktarda kalem işleri, çini kaplamalar ve sayısız pencerelerden giren bol ışıkla Sinan camilerinin mistik atmosferinden tamamiyle farklı tesir yaratmaktadır.

Gittikçe mekâna hakim olan merkezi kubbenin ve kubbeye açılan pencerelerin cami içinde teessüs eden ve hemen hemen her noktada eşit değerler taşıyan aydınlatmanın hakim olduğu ve cephelerdeki süslemelerin teşhiri için(33) böyle bir ay-

(33) T.Öz, "Sultanahmet Camii", Vakıflar Dergisi, C.I, s.26.

dınlatmaya gidilmiş olduğu söylenebilir. Burada pencereler ışığı kubbe yüzeylerine atmakta ve kubbe bütün hacmi aydınlatan bir ışık bölgesi teşkil etmektedir(34). Işık düzenine çok önem verilmesinin bir diğer sebebi de büyük iç mekânın aydınlatılması endişesi olabilir.

Mihrap cephesi hariç çepeçevre dönen içe yönelik mahfil katı içerde fevkanî boyutları dengelerken, caminin büyüklüğü hissini kuvvetlendirmektedir. Pilpayelerin kaba boyutları ise iç mekan boyutları içinde erimekte dengeli iç görüş sağlamaktadır.

Tezyinat Ögeleri

Sultanahmet Camii Mimarbaşı Sedefkâr Mehmet Ağa'nın tezyini, sanatlardaki zevkini sergileyen en önemli yapısıdır ve 17.yy. başındaki bütün süsleme sanatlarına inceleme ve araştırma konusu olmuş, bu dönemin özelliklerini yansıtmıştır.

Sedefkâri

Mehmet Ağa alt pencere ve mahfil katı pencere kapaklarında bilhassa hünkâr mahfili pencerelerinde çok ayrı desenlerde sedefkâri süsleme elemanı kullanmıştır (Foto 25-27). Bu konu ayrıntılı bir biçimde I. Bölümde ele alınmıştır (Bkz. 1.3.1. Sedefkâr Mehmet Ağanın Sedefkârlık Çalışmaları).

Çini

Caminin duvarları, zeminden kemer özengi hizalarına kadar 16.yy. sonu ile 17.yy. başlarına ait ve çok değişik kompozisyonlar gösteren, genellikle mavi beyaz hakim renkler de nefis çinilerle kaplanmıştır. Bu çiniler; üstat nakkaşla-

(34) O.Bolak, Camilerin Aydınlatması Üzerine Bir Deneme, s.12.

rın saray nakkaşhanesinde çizdiği modeller üzerine İznik atölyelerinde Kâşiçi Hasan Usta nezaretinde hazırlanmıştır(35). İnşaat defterlerindeki kayıtlara göre 21043 adet(36) çini parça kullanılmış olup, elliden fazla değişik kompozisyon vardır. Beyaz zemin üzerine, lacivert mavi, turukvaz kırmızı renkte, karanfil şakayık ve iri yapraklardan düzenlenmiş desenler görülür. Kenar bordürleri üzerinde lacivert zemin üzerine, beyaz kırmızı mavi renkler hakimdir. Hünkâr mahfili çinilerine ayrı bir özen gösterilmiştir (Foto 25).

Kalem İşleri

Payandalar üzerindeki kemerlerde, ana kubbeyle yan kubbelerde mahfil üst seviyelerinde çinilerin hemen üstünden başlayarak bütün tavanı süsleyen orijinal kalem işleri 1980 restorasyonunda ortaya çıkarılmıştır. Duvarlarda taş zemin üzerine badana çekilerek hazırlanmış 1850'lerde İtalyan ustaların elinde tamamen değiştirilmiş Orijinal kalemiçi süslemeler analiz edildiğinde(37) motifler çinilerdeki desenleri hatırlatır, adeta desenler büyütülerek uyarlama yapılmıştır. Böylece çinilerle kalem işleri bütünleşerek uyumlu tezyinat sağlanmıştır.

Çini ve kalemiçi süslemeler arasında, sütunlarda geçiş öğelerindeki yazılar ise Ametli Kasım Gübâri(38) tarafından yazılmıştır.

(35) T.Öz, a.g.e., C.I, s.27.

(36) G.Öney, Türk Çini Sanatı, s.91; H.Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.79.

(37) 1973'te başlıyan, Vakıflar Genel Müdürlüğünce yürütülen restorasyon çalışmaları sırasında 1850'lerde yapılan süslemeler kazınarak orijinal kalem işleri ortaya çıkarılmıştır.

(38) T.Öz, a.g.e., C.I, s.26; H.Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.73.

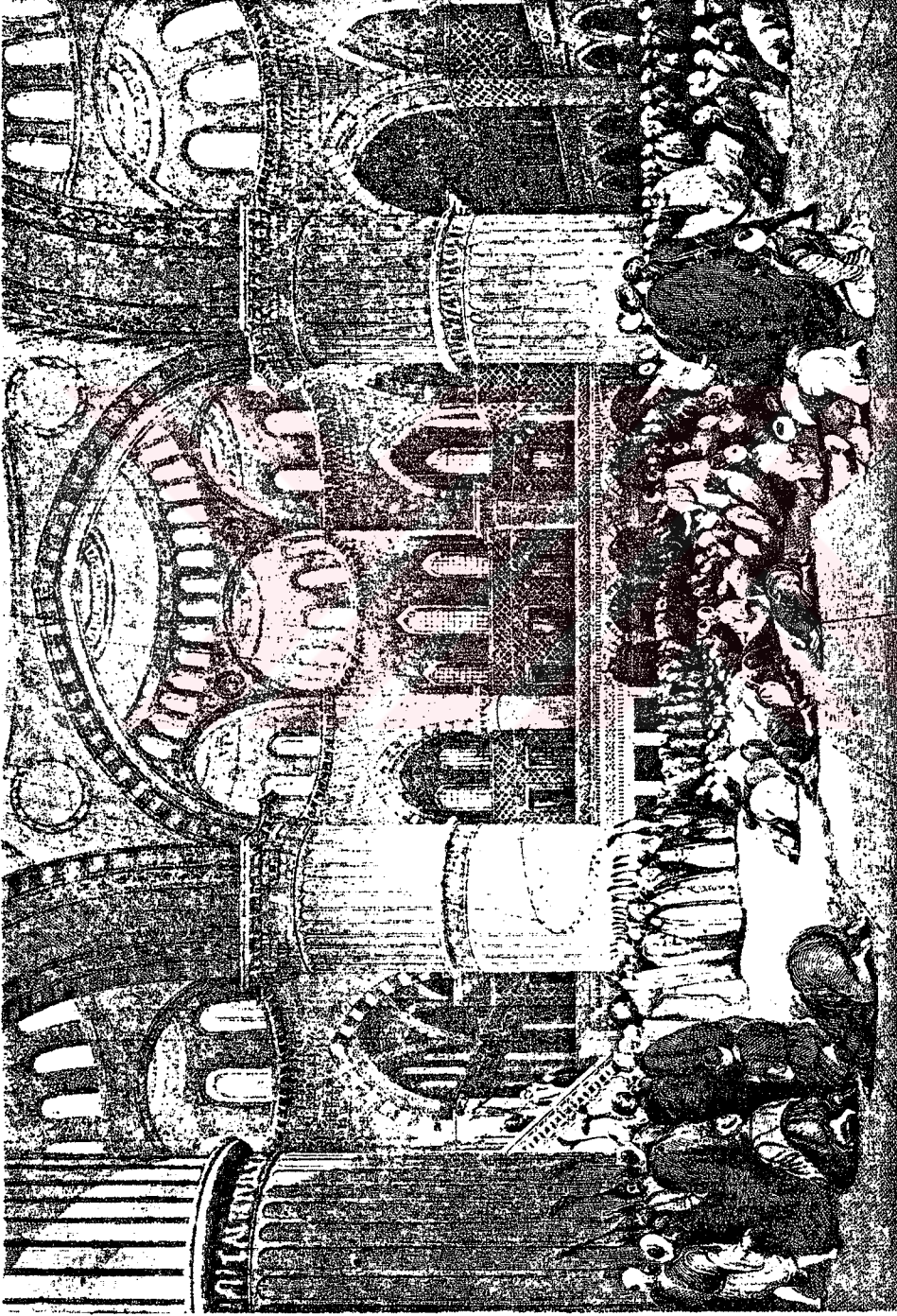

FOTO 22- Osmanlı İmparatorluğu döneminde Padişah'ın camiye gelişini resmeden bir gravür.
Kaynak: Fisher's Illustrations of Constantinople and its Environs, from Bartlett.

FOTO 23- İç görünüş (Kaynak: Gurlitt-1907). Bugün kubbe altında onarım için kurulan iskeleler fotoğraf çekimine müsaade etmemektedir.

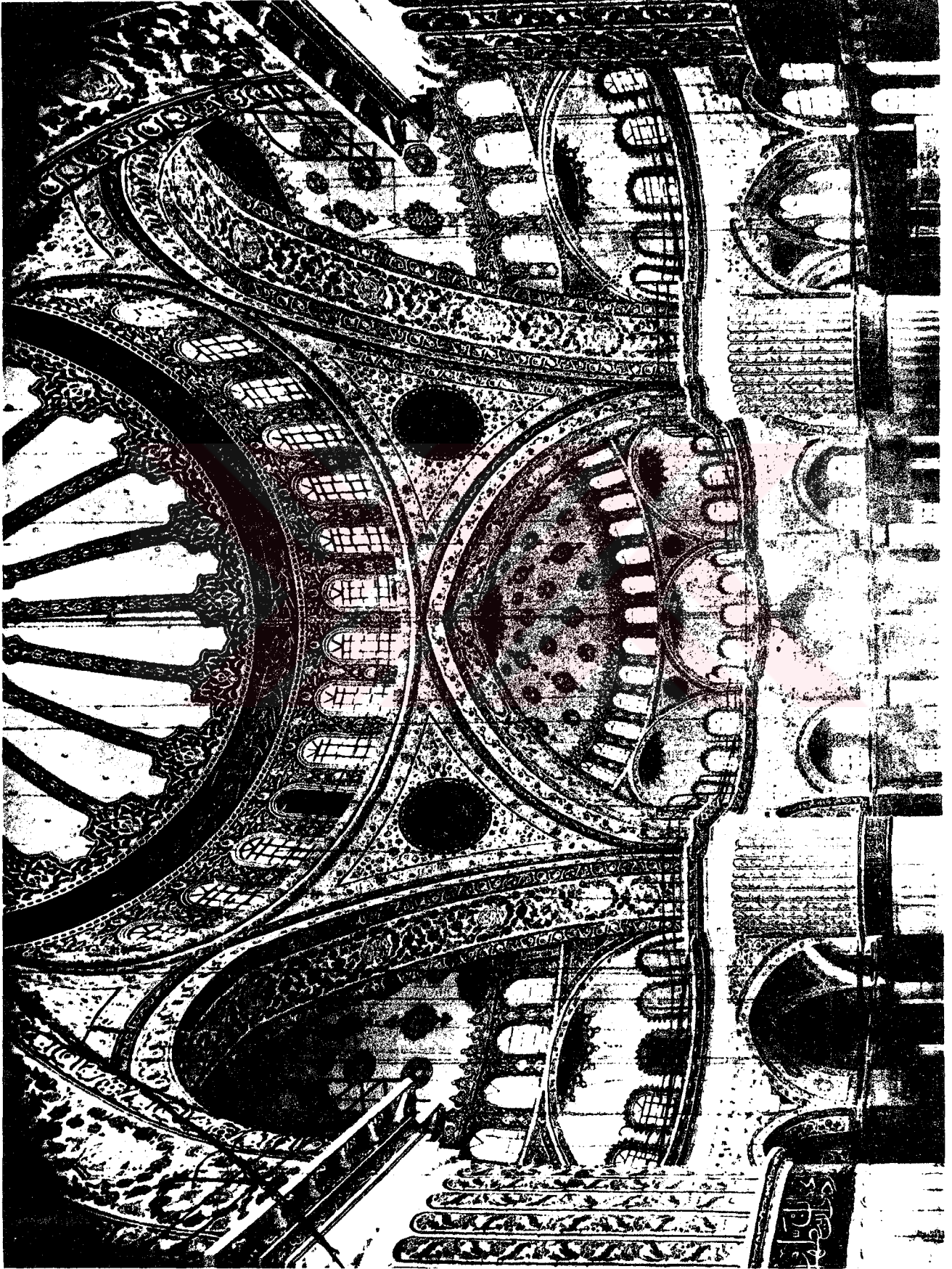

FOTO 24- İç görünüş. Kubbe, yarım kubbe ve pilpaya ilişkileri.
Kaynak: Gurlitt (1907).

FOTO 25- Hünkar Mahfili genel görünüş

FOTO 26- Hünkar Mahfili taş işlemeli mihrap

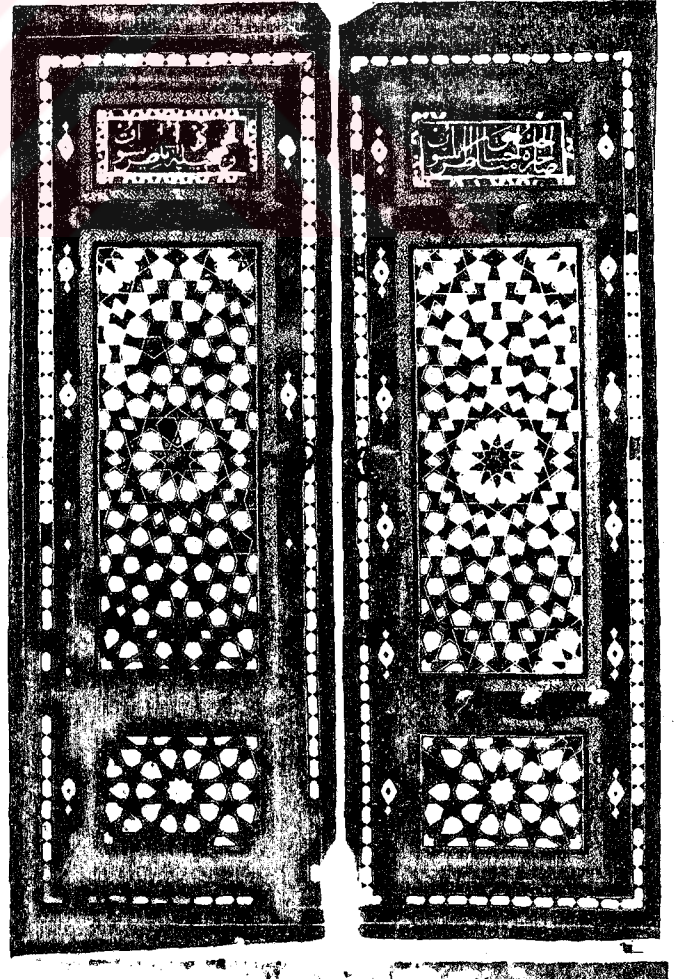

FOTO 27- Hünkar Mahfili, sedefli pencere kapakları

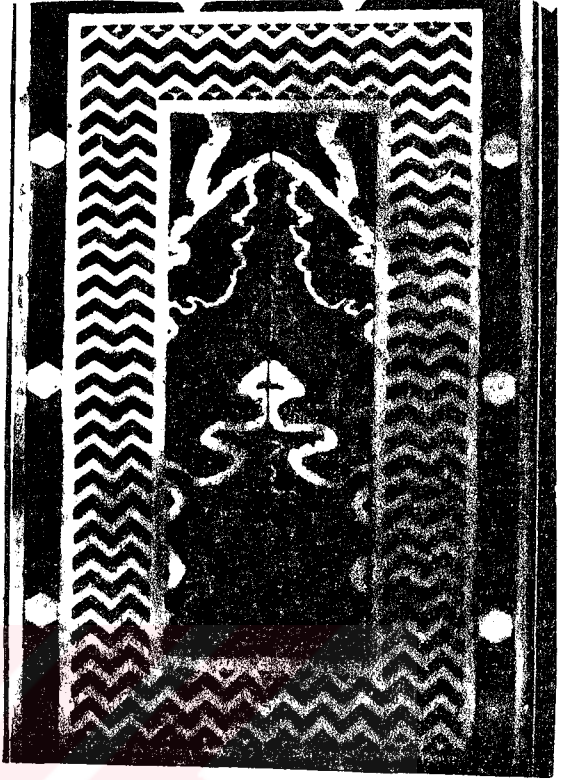
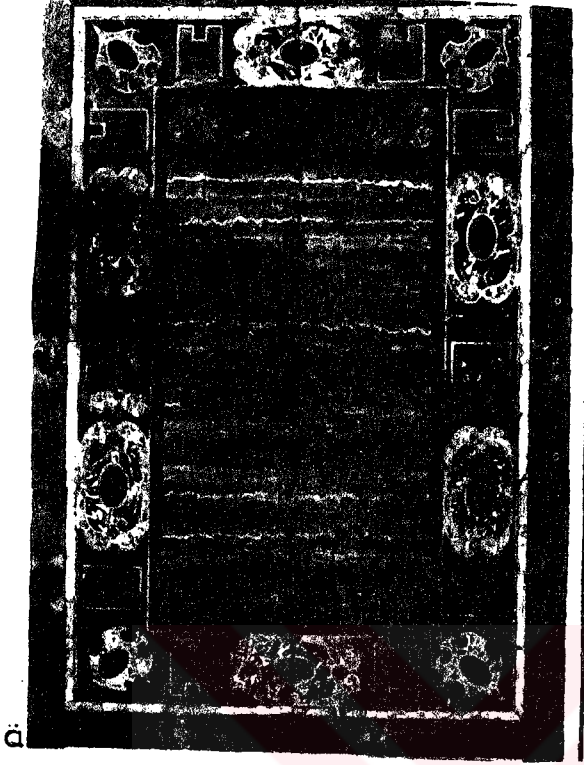

FOTO 28- Hünkar Mahfili muhtelif taş panolar
Geometrik kakma taş süslemeler yanında tabii deko-
rasyonlu mermer tabakalar da vardır.

Taş İşçiliği

Küfeki taşında itinalı fazlaca bir taş işçiliği görülmemesine rağmen mermer süslemelerde çok zarif taş işçiliği görülebilir. Meselâ Hünkâr mahfilindeki mihrap çok zarif bir taş tekniğini gösterir (Foto 26-28). Siyah sarı kırmızı damarlı, sekiz köşeli nadir taşlarla mozaik kakma olarak işlenmiştir. Mehmet Ağa hünkâr mahfilinde pencere aralarına mermer desenleriyle taş tablolar oluşturarak sedef ve taş ağırlıklı nadide bir mekân yaratmıştır (Foto 28/a,b,c,d). Minber mermerden yapılmış olup oyma ve alçak kabartmalarla dallar ve yapraklarla süslenmiştir.

Dış cephede taş işçiliği yok denecek kadar azdır. Minarelerde söğüt ağacı süslemeler, köşelerde küçük sütünceler, giriş kubbelerindeki taş danteller dışında taş işçiliğini dış cephede hissetmek mümkün değildir.

DIŞ MEKAN ANLAYIŞI

Ön Cephe (Foto 29, 30)

Cümle kapısı aksına göre simetrik olarak düzenlenmiş ön cephe genelde diğer cephelerde görülen sade taş işçiliği karakterini muhafaza etmekte ise de taş kapıdaki mukarnas ve kenar süslemeleri (Foto 32) giriş cephesine canlılık getirmektedir. Bu cephe taş kapıdaki süsleme öğeleriyle Sinan'ın Şehzadebaşı, Süleymaniye, kitlesel etki olarak Selimiye Camiini hatırlatmaktadır. En dışta avluya çıkış basamakları tam ortadadır. Cami sokl seviyesine kadar mermer plakalarla kaplıdır. 12 cm kalınlığında, bir yüzü düzgün mermer plakaların olduğu bu cephede minare kaidesi sokl seviyesinin hemen üstünden başlar. Köşelerde sokl seviyesinde, mermerlerde, kaide üzerinde ise küfeki taşında sütünceler yapılmıştır.

Avlu içinde ise son cemaat mahalli revakları avludaki revakların tekrarı olup giriş kubbesi diğerlerinden yüksek tutulmuştur. Ön cephede ana kubbe, yan kubbeler, yük dağılımını sağlayan kubbecikler, kademeli payanda bitişleri, köşe kubbelerinin kitle ve minareyle bağlantıları, diğer yan cephelerin aynı olmakla beraber giriş revakları ve mukarnaslı cümle kapısı cephe süslemeleri ile diğer cephelerden ayrılır.

Yan Cepheler (Foto 20, 21, 31)

Sağ ve sol yan cepheler birbirinin simetrisidir. Aya-sofya'dan bakışta hünkâr kasrı, medrese, türbe ve sibyan mektebi ile, bütün bu yapılar; önde üçer şerefeli dört minare, arkada ikişer şerefeli iki minare, ana kubbe, yan kubbeler, payandalar ve iç avlu revakları birbirleriyle uyum içindedirler.

Yakından incelendiğinde galerilerle çok katlılık sağlandığı, payandaların sağladığı gölgelerle, düşey ve yatay hatlar oluşturularak bu cephelere ayrı bir karakter kazandırıldığı görülür. Ana mekân cephesinde sokl üstünde iki katlı galeri varken, avlu kısmında sokl seviyesinde abdest alma galerileri oluşturularak cephede kademeli yatay gölgeler oluşturulmuştur.

Arka Cephe (Mihrap Cephesi) (Foto 36)

Arka cephe Şehzadebaşı Camiinin gelişmiş bir modelidir. Farklı olarak pencereler çoğalmıştır. Buna mukabil daha sade bir görünüşü vardır. Bu cephede arazideki teraslamadan faydalanılarak, cami altında bodrum kat yaratılarak mekân boyutları büyütülmüştür. Fil ve atların barınağı olduğu tahmin edilen bu mekâna yine arka cephedeki bir kapıdan girilir. İki yandan minarelerle sınırlanan bu cephe sağ yanda hünkâr kasrıyla sağa doğru bir yayılım gösterirken, çok katlılıkla ve yalın minarelerle bitiş bu cephede Marmara'dan görünüşte kitlevi etkiyi artırır.

Minareler (Foto 29, 34)

Altı minaresiyle dikkatleri üzerine çeken Sultanahmet Camii, İslam alemindeki şöhretini "kâbedeki minareler kadar minaresi olmakla" kazanmıştır. Risale-i Mimariyye her ne kadar "14 şerefesi vardır" diyorsa da bugün Birinci Sultan Ahmet'in 16. padişah olduğunu gösteren 16 şerefesi vardır(39). Dördü üç şerefeli, ikisi iki şerefeli olan minarelerin pabuç kısmı sokl seviyesi üstündedir. Doğu, batı, kuzey, güney minarelerinin sokl altında ve pabuç kısmında köşe sütünceleri vardır. Gövde kısmı süslemeleri Şehzadebaşı ve Süleymaniye Camii minarelerine nazaran fazla olmamakla beraber, dikkatle incelendiğinde her minarede farklı işçilikler gösteren selvi motifleri bütün minarelerin gövde kısımlarını süsler. Görüldüğü ve bilindiği kadarıyla(40), kuzeydoğu (Foto 34) ve batı minareleri şerefeden itibaren yenilenmiş; doğu, güney ve güneybatı minarelerinde varolan ve defterlerinde bahsedilen "minare için Çini(41)" fruze renkte pencere çinileri yerine külâh altında son devir süslemeleri yapılmıştır. Genelde bugünkü durumlarıyla minareler sağlam durumdadır. İbrahimpaşa Sarayından bakıldığında 6 minarenin de tek merkezli bir perspektif içinde görülmesi İbrahimpaşa Sarayından görünüşe önem verildiğini ve hatta 6 minarenin bu görüşü etkilemek için konulduğunu düşündürmektedir (Foto 29).

(39) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.159 (Cafer Efendinin cami tamamlanmadan Risaleyi yazdığını biliyoruz).

(40) Vakıflar Başmüdürlüğü/İstanbul.

(41) Z.Nayır, a.g.e., s.52'den (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, D.42, yp. 15/b.)

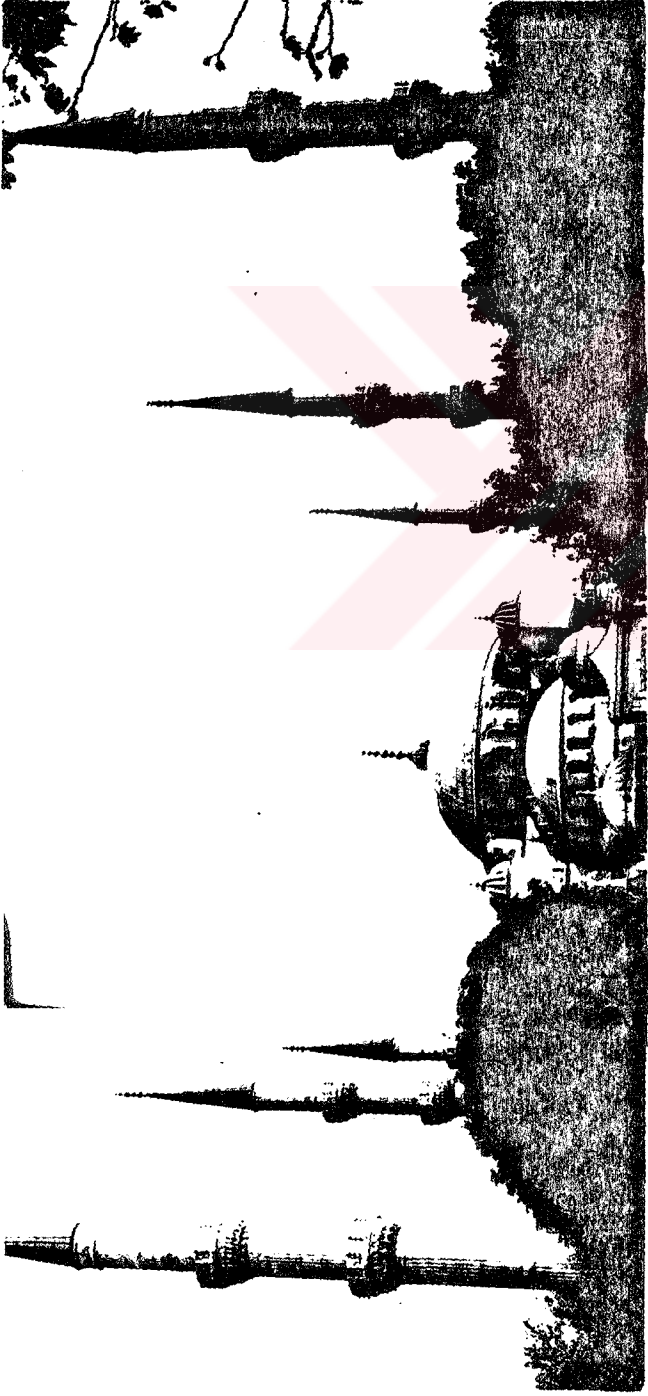

FOTO 29- İbrahim Paşa Sarayı'ndan görünüşü

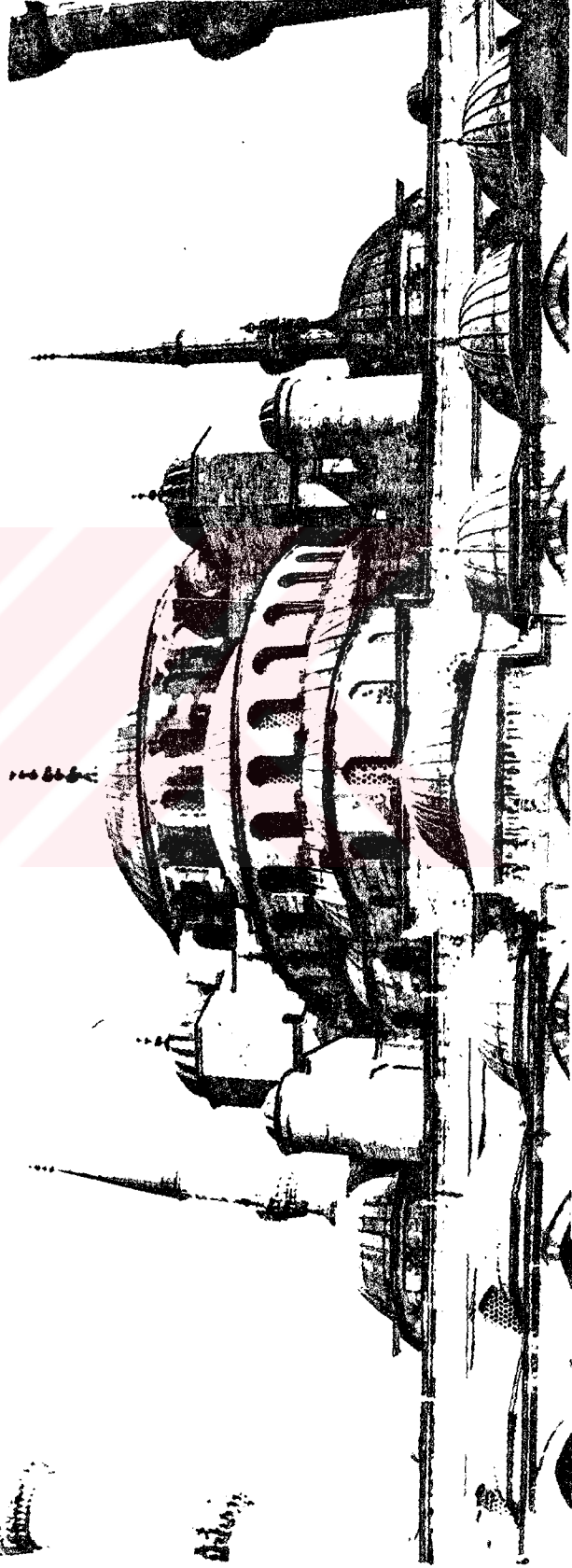

FOTO 30- Avludan ön cephe görünüşü

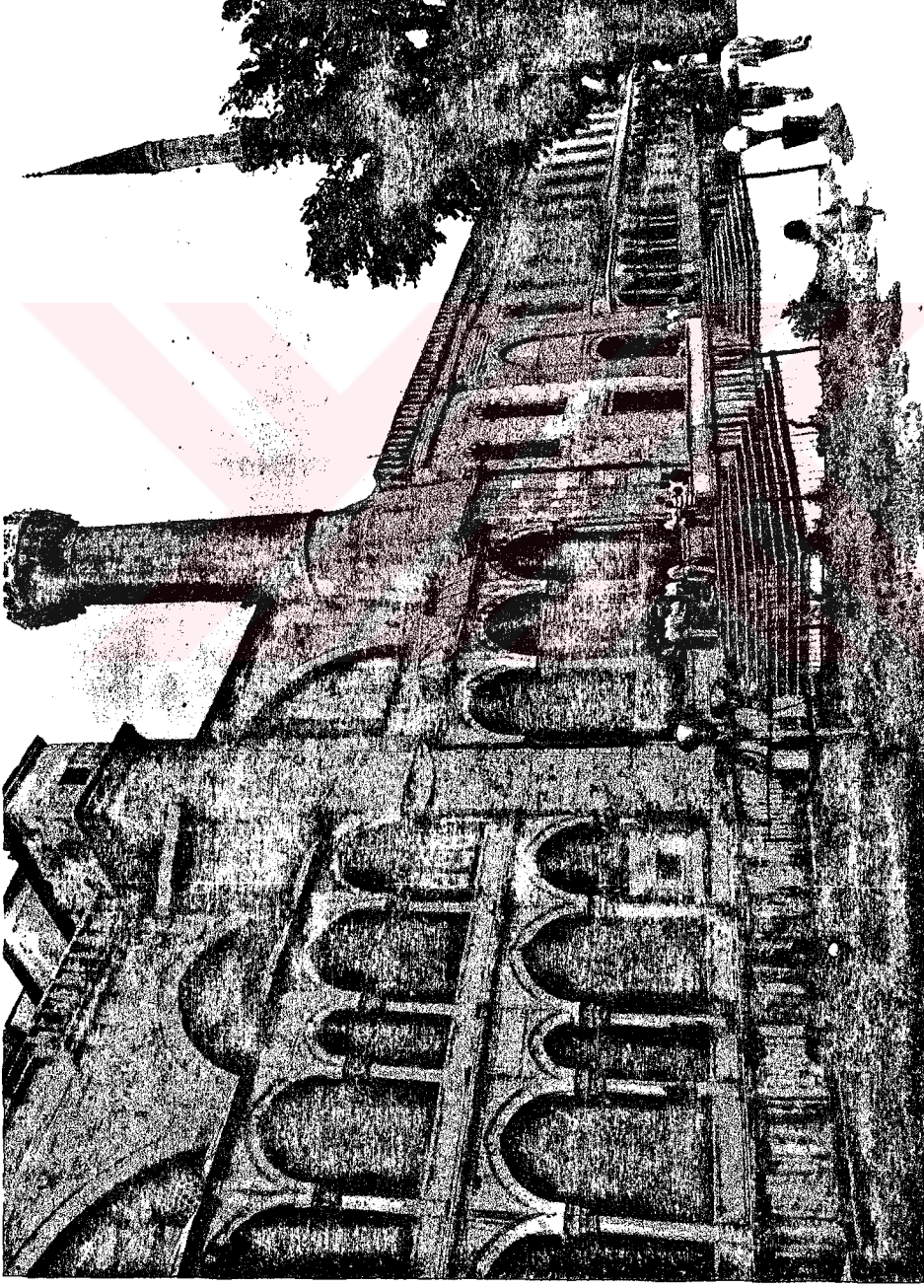

FOTO 31- Sultanahmet Camii yan giriş ve dış galeriler

FOTO 32- Avlu girişi taç kapı
süsleme elemanları

FOTO 33- Sultanahmet Camii
mihrap ve minberi

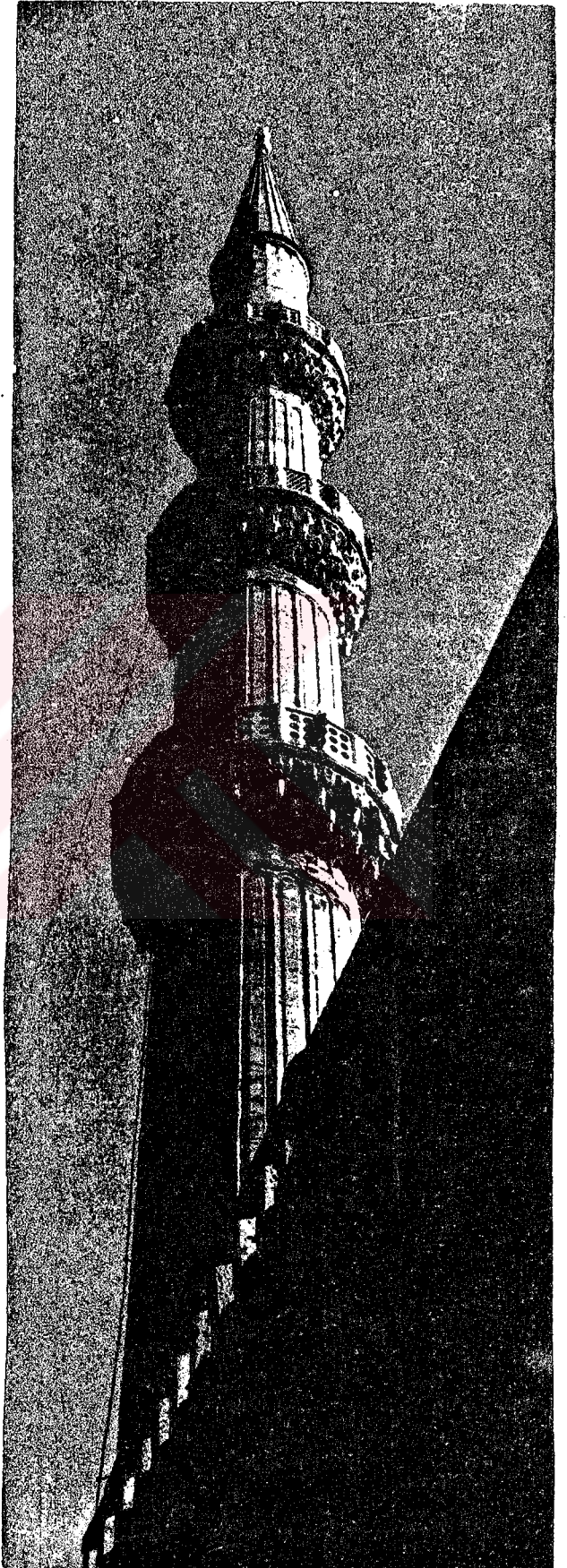

FOTO 34- Kuzeydoğu minaresi

ARASTA

"Arasta", bir sırada olan ve bir cins mal satılan üstü örtülü veya saçaklı çarşılara eskiden verilen addır(42).

1810 yılında İstanbul'a geldiği sanılan Tosyalı Aşık Mustafa'nın yazdığı Arasta Hamamı ve sipahileri anlatan destanından Arasta'nın sipahi malzemesi satan bir çarşı olarak kullanıldığını ve hatta adının bazı kaynaklarda "Sipahi Çarşısı" olarak geçtiği görülür. Bu konuda İstanbul Ansiklopedisinde şunlar yazılıdır(43): "Eskiden seferlerde ordunun geçeceği ana yol üzerinde bulunan büyük şehirlerimizde dükkanlarda hurda, asker eşyası ve levazımı satılan büyük çarşılar kurulmuş ve bunlara, arasta denmiştir. Bir siyahi çarşısı olan Sultanahmet Arastası ise kesin tarihi bilinmeyen bir 19.yy. yangınında harab olmuş ve ordu teşkilatı değiştiğinden, yeniçeri ve sipahilik devrinde olduğu gibi askerinin artık kendi levâzımını temine ihtiyaç kalmadığından yeniden kurulmasına ihtiyaç görülmemiştir".

Sultanahmet Külliyesinin kible tarafındaki son sınırı Arasta'dır. Caminin mihrabı önünde, kible duvarına paralel bir dizi halinde, hafif kavis yaparak Tavukhane Sokak ve Arasta Sokak boyunca uzanır (Bkz. Sultanahmet Külliyesi Vaziyet Planı, Arasta Zemin Kat Rölövesi: Şekil 8). Ortada Arasta Sokak 66 adet dükkan modülünü 33-33 birbirinden ayırır. Hamam karşısında 4 adet, sibyan mektebine yakın 9 adet, cami avlusu

(42) Arasta kelimesi sözlüklerde çok değişik yorumlarla karşımıza çıkar: Lehçe-i Osmani, "Hazırlanmış, bezenmiş ordu pazarına Araste denir" derken, Lugat-ı Ebüzziya'da şöyle deniyor: "Her ne kadar Lehçe-i Osmani'de Türkçe, ordu pazarı ve asker çarşısı olarak belirtilmişse de saf ve sıra manasına olan (raste) ve (reste) veyahut müzeyyen anlamına gelen (âraste) den gelmiş olması muhtemeldir. "Arastak" tabirinin öztürkçe sakıf ve örtü manasına geldiği dikkate alınmalıdır. (M.Z.Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü, s.45).

(43) R.E.Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, C.II, s.968.

altında 7 adet ve yeni ortaya çıkarılan giriş platformundaki 2 adet dükkanla (Şekil 12, 13; Foto 40, 41) birlikte bugün görülebilen dükkan modülü sayısı 88'dir. Arastaya ait yapılar grubuna yakın iki çeşme, bir de sebil vardır (Arasta Sebil-i) (Şekil 9) (Bkz. Arasta Zemin Kat, Üst Kat Rölöveleri, Kesitler, Görünüşler, Detaylar) (Şekil 8, 9, 10, 11, 12; Foto 11, 39).

Bölgenin Bugüne Kadar Geçirdiği Değişiklikler

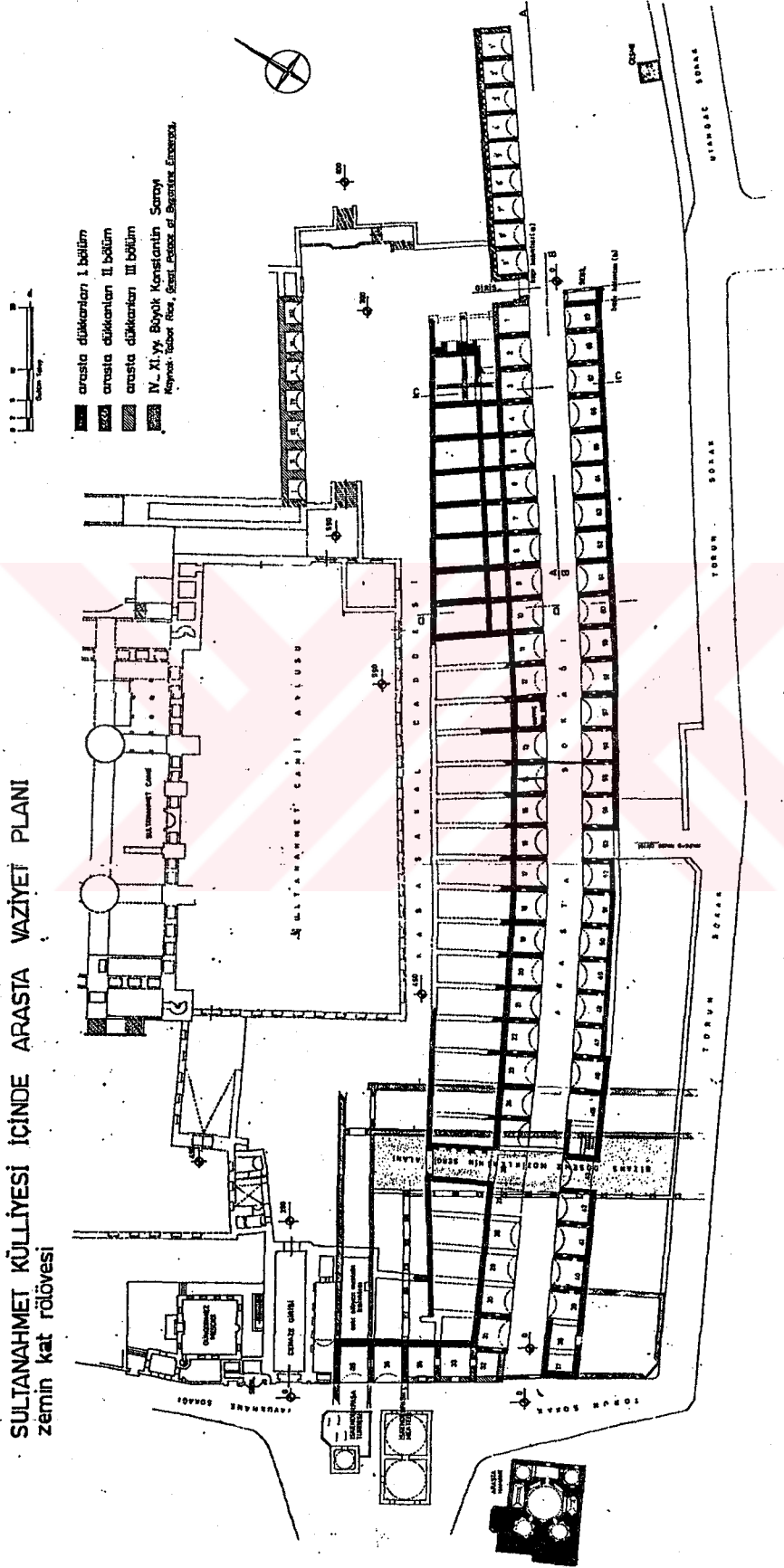
Eldeki en eski kaynaklar Belediye Şehir Haritaları(44) (Şekil) 11 ve hava fotoğraflarıdır (Şekil 10; Foto 35)(45). Çeşitli dönemlerde bu bölgenin uğradığı felâketler, yok olan dükkânlar (Akarat-ı Vakfı Şerif Defteri kayıtlarında bugün yerleri kesinlikle tesbit edilemeyen dükkanların toplam sayısı 127 kadardır), şehir planlamasını değiştirmiş, yeni sokaklar oluşmuş ve çevreleri yeniden şehirleşmiştir. Hava fotoğrafı ve belediye şehir planı incelendiğinde (Şekil 10, 11; Foto 35, 36). 1912 Akbıyık yangınına kadar Arasta sokağı ve Kabasakal Caddesi işlek yollardır. Kabasakal Camii plânlamayı etkileyen bir yapıdır (Şekil 4). Bugün Kabasakal Camii yıkılmıştır, tam ortasında bir sokak (Utangaç Sokak) geçmektedir. Kabasakal Caddesi ise hiç kullanılmamaktadır (Şekil 4).

Bölge günümüze gelene kadar birçok afet ve tarihi olaya sahne olmuştur. Elimize geçen en eski kaynak 1633 yıllarına aittir. 1633 yılında bir gece başlayan ve üç gün üç gece devam eden yangında Sultanahmet Camii ve çevresi, konaklar ve evler harap olmuştur(46). 1660 At Meydanı yangını bu yıllara ait en eski yangındır. 1700 yıllarından itibaren ise bölgenin uğradığı yangın felaketleri gazete ve dergilerde şöyle yayınlanmıştır:

(44) E.H.Ayverdi, 19. Yüzyılda İstanbul, (Harita), Şekil 11.

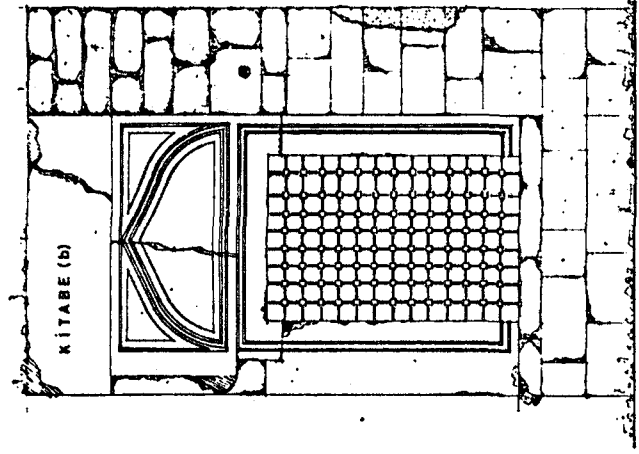
(45) E.Mamboury, Kaiser Palaste Von Konstantinople, Tefel II.

(46) Kömürcüyan, Yangınlar Tarihi, s.59, 84.

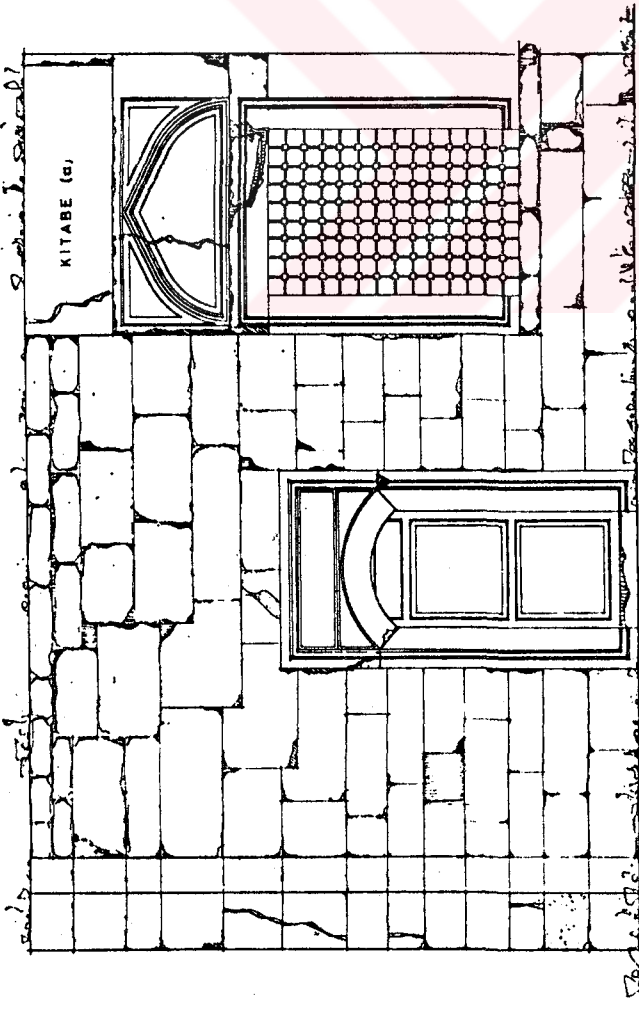

Şekil 8- Arasta zemin kat rölovesi (Ocak 1983)

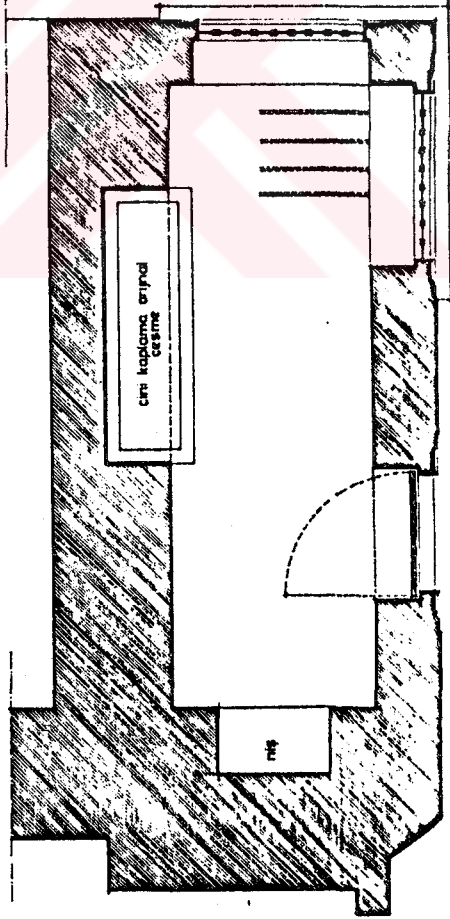
M. Brey - a rahy (KUCUKKUYU)

yan görünüs

ön görünüs

plan

Şekil 9- Arasta sebili rölövesi (Ocak 1983)

"4 Aralık 1741 gecesi Ayasofya civarında bir bakkal dükkanında başlayan yangın yeniçeri ve cebecilerin yangın sahasına geç gelmeleri yüzünden büyüdü. Alevler muhtelif kollar halinde civara yayıldı. Bir kol Sultanahmet Medresesi tarafından Kabasakal civarına ilerledi ve yangının uzandığı yerler tamamıyla yandı"(47).

"1852 yılındaki yangında Sultanahmet Camiinden denize doğru uzanan kısımda devrin zengin Türklerine ait 600 konak harab oldu"(48).

"3 Haziran 1912 yılında Sultanahmet Camii ve Ayasofya civarında çıkan Akbıyık yangınında 885 bina yanıp kül oldu"(49).

Akbıyık yangınından sonra ise Arasta tamamen fonksiyon değiştirerek fakir halkın konut ihtiyacını karşılamak gibi bir amaca hizmet etmeye başlamıştır (Foto 37).

1932 yılında İskoçyalı St. Andrews Üniversitesi, Prof.James Houston Baxter başkanlığında Arastanın bir bölüm dükkanları altındaki Bizans Sarayını ortaya çıkartma çalışmalarına başlanmış(50). Cami mihrabının güneyinde Arasta dükkanlarının bir kısmı (zemin kat rölövesi üzerinde 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 43, 44, 45 nolu dükkanlar) ve çevredeki yangın yerlerinde yapılan kazılarda elde edilen en büyük neticeler yer mozaiklerinin keşfi olmuştur(51). Fakat II.Dünya

(47) M.Cezar, "İstanbul'da Tahribat Yapan Yangınlar ve Afetler", Türk Sanatı Tarihi, C.I, s.33.

(48) M.Cezar, a.g.e., s.49.

(49) M.Cezar, a.g.e., s.53.

(50) R.E.Koçu, a.g.e., C.II, s.960.

(51) Meydan Larousse, C.II, s.628: Bulunan mozaikler IV. ve V.yy.'lara aittir. Revaklı bir avluyu süslemek için yapılmışlardır. Mozaiklerde av ve hayvan mücadeleleri resmedilir "bu mozaikler bir süre insitu vaziyette, Mozaik Müzesi içinde sergilenmişler, daha sonra 1985 yılında arasta restorasyonu sırasında müze ile beraber taşınmışlardır".

Savaşının çıkmasıyla çalışmalar 1952 yılında tamamlanabilmiştir. 1957'de Arasta dükkanlarının bir kısmı altında kalan eski bizans sarayının döşemelerinin korunması ve sergilenmesi maksadıyla 25, 26, 27, 42, 43, 44 numaralı dükkanlar insitu mozaiklerin sergilenmesi için yıkılmış (Şekil 8). 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 nolu dükkanlar ve onların karşısındaki dükkanlar acele ve yanlış bir restorasyonla "Mozaik Müzesi" olarak kullanılmaya başlamıştır. Ancak Sultanahmet arastası Mehmet Ağa'nın yaptığı, Sultanahmet külliyesinin büyük bir parçası asker çarşısıdır. Tekrar eski fonksiyonuna kavuşturulmalı, orijinal izleri daha fazla yok olmadan bilinçli bir restorasyona tâbi tutulmalıdır. İşte bu amaçla 1983 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan restorasyon çalışmaları 1986 yılında tamamlanabilmiştir. Müze kaldırılarak tamamı turistik çarşı olarak kullanıma açılmıştır.

Analitik Rölövelerle Sultanahmet Arastası

Bu bölümde arastayı

1. I. Bölüm Dükkanlar
 - 1.1. Alt Kat Dükkanlar
 - 1.2. Üst Kat Kalıntıları
2. II. Bölüm Dükkanlar
3. III. Bölüm Dükkanlar

olmak üzere Mart 1983 tarihinde yapılan rölöve çalışmaları ışığında üç grupta incelemek mümkündür.

1.1. Bölüm Dükkanlar

Arasta sokağı iki yanındaki 33+33.66 dükkan modülü, aynı devir özelliği gösteren Tavukhane sokaktaki 4 adet dükkan ve Ocak 1983 tarihinde başlatılan temizleme çalışmaları sırasında Arasta Sokağının Kabasakal Caddesi tarafında olan dizisinin üst katındaki kalıntılar olmak üzere

1.1. Alt Kat Dükkanlar

1.2. Üst Kat Kalıntıları

olmak üzere iki grupta incelenecektir.

1.2. Alt Kat Dükkanlar (Arasta Sokağı iki yanında 66, Tavukhane Sokakta 4, toplam 70 adet dükkan; Bkz. Zemin Kat Rölövesi, I. Bölüm dükkanlar) (Şekil 8, 12, 13; Foto 36, 37, 39)

Arasta Sokağı dükkanlarının toplamı 66 modül olup bir modülü sonradan kapatılarak çeşme haline sokulmuştur (12 ile 13 nolu dükkanlar arasında).

Torun Sokağı tarafındaki dizisi Akarat-ı Vakf-ı Şerif Defteri kayıtlarında "Mehmet Paşa Sarayı yeri karşısındaki kubbeli odalar altındaki dükkanlar 33 adet" diye kaydedilen dükkanlar, cami tarafındaki dükkanlar ise Tavukhane Sokaktaki 4 dükkan ve giriş platformunda ortaya çıkan 2 dükkanla beraber "cami yakınındaki kubbeli dükkanlar altındaki dükkanlar-39 adet" diye kayıtlara geçen dükkanlardır. Giriş platformundaki dükkanlar tamamen yok olmuş iken 1983 restorasyon çalışmaları sırasında tekrar ortaya çıkarılarak bugün kullanılmaktadır (Bkz. Şekil 12, 13; Foto 40).

Bir dükkan modülü incelenildiğinde: Tonoğlu dükkanlar 4,5-4,5 m ebadındadır. Ara duvarlar yaklaşık 0,90 m kalınlığında olup nişlidir. Cephesi kemer hizasına kadar kesme taş (yangın geçirmiş küfeki) olup üst kısımlarda taş tuğla karışık hatıllıdır. Yer yer geçirdiği onarımların belirtisi olarak taş ve tuğla sıralarında farklılık görülür. Kemer üst hizasında küfeki konsol taşlar, saçakların oturacağı aşıkların tesbiti içindir.

1957 restorasyonu sırasında önemli bir bilgi üst kat kalıntılarının değerlendirilmesi sırasında ortaya çıkarılmıştır. Arasta sokak dükkanları ara duvarları Kabasakal Caddesi-

FOTO 35- 1912 Akbıyık yangını sonrası hava fotoğrafı
Kaynak: Mamboury

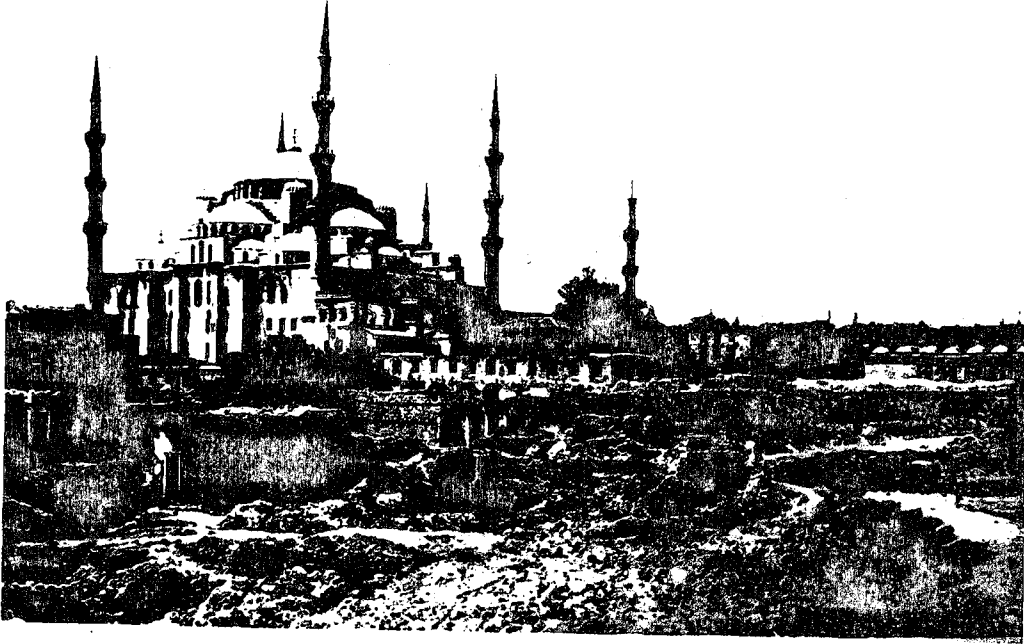
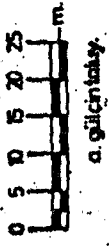
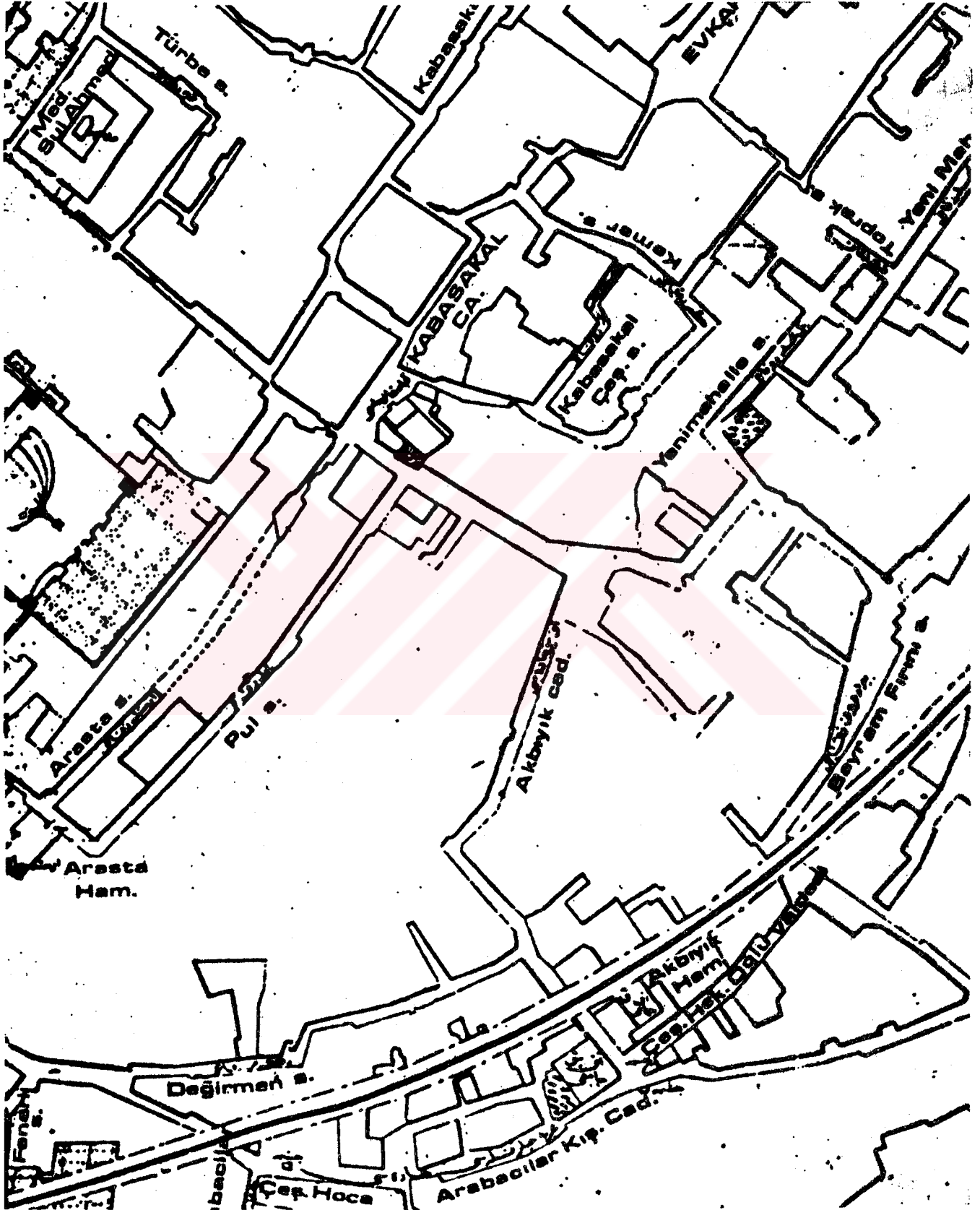

FOTO 36- 1912 Akbıyık yangını sonrası, Sultanahmet Arastası
ve çevresi
Kaynak: M.Wiener

SULTANAHMET ARASTASI VE CEVRESI: 1916 HAVA FOTOĞRAFI ANALIZI
kaynak : E. Mamboury, Th. Wiegand , Kaiser Palaste. Von Konstantinopol, tatel II,
zum. 22 August 1933.

Şekil 10- Hava fotoğrafı analizi (1916) (Bkz. Foto 35).

Şekil 11- İstanbul haritasında Arasta ve çevresi (1882)

Kaynak: Ayverdi, 19.yy.İstanbul.

-İstanbul Belediyesi Taş Baskısı planlarından alınmıştır-.

ne doğru uzanmakta ve cami paralelinde bir duvarla birleşerek istinat ızgaraları oluşturmaktadır. Bu durumda Arastanın bu bölümünün gelir getirmekten ziyade bir vazifesi de caminin kaymasını önlemektir.

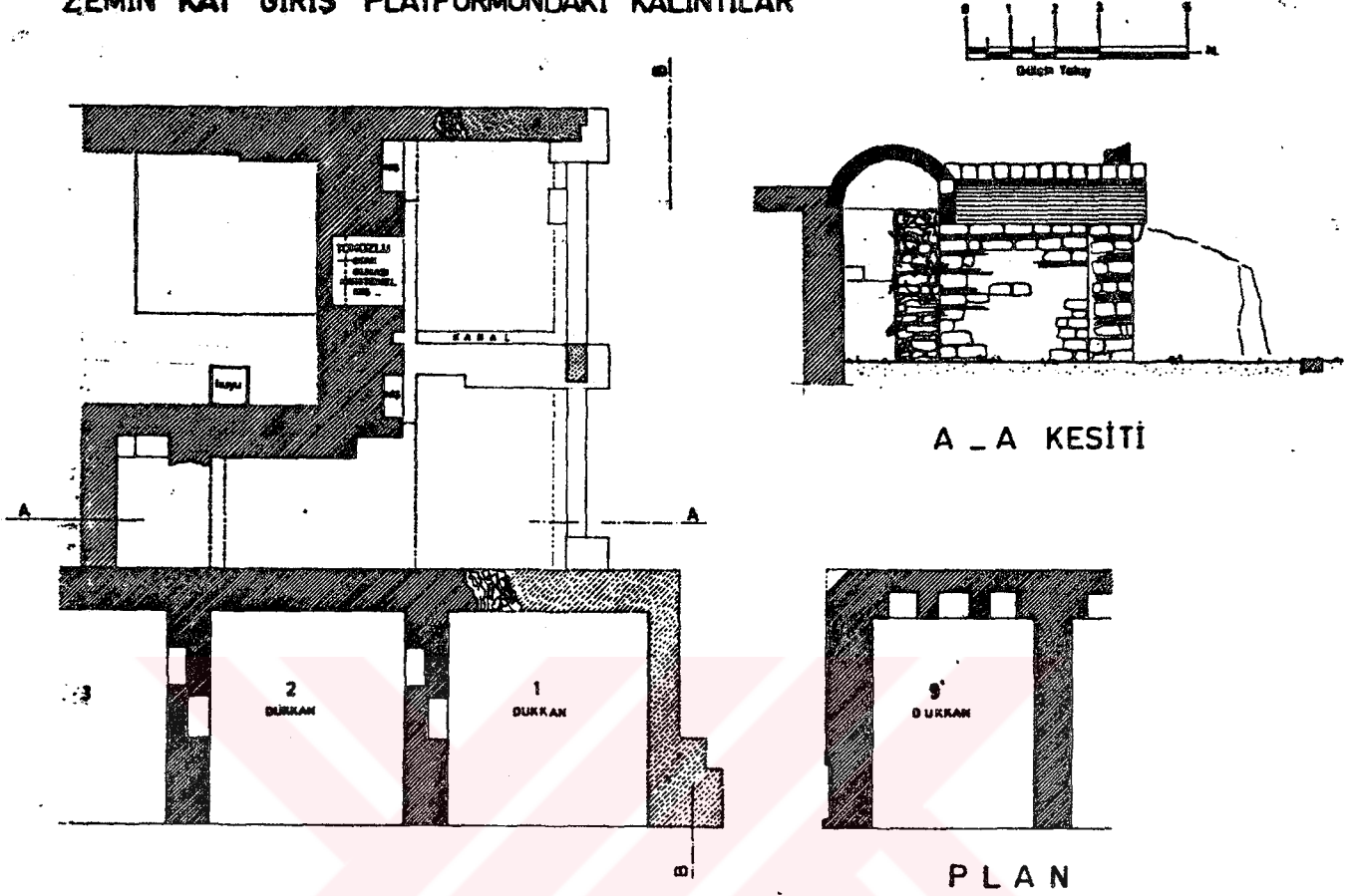
1.2. Üst Kat Kalıntıları (Kabasakal Caddesi Kalıntıları)

1983 restorasyonu sırasında I. Bölüm dükkanların çatı izolasyonları için yapılan temizleme çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan üst kat kalıntıları şunlardır:

a Kalıntısı (Bkz. Üst Kat Rölövesi, Kısmi Üst Kat Rölövesi) (Şekil 14, 15)

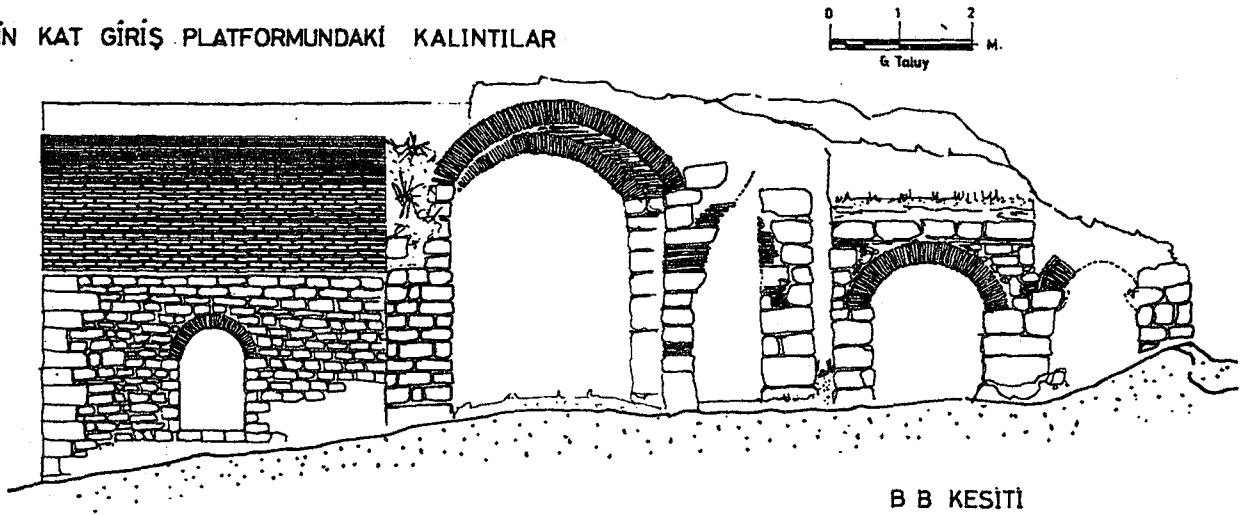
Yapı kalıntıları incelendiğinde orijinal 90 cm duvar kalınlıkları üzerine gelmiş 50, 40, 30 cm'lik duvarlar bu çevrenin birçok değişikliğe uğradığını, bu arada da kayıtlarda "cami mihrabı önündeki kubbeli odalar" diye bahsi geçen odaların yok olduğu anlatılmaktadır. Bu yapılar Arasta dükkanları arkasında devam eden istinat duvarlarını temel kabul edilerek oturtulmuşlardır. Bu kalıntılar arasında orijinal odalara ait olan pencere söveleri ortaya çıkarılmış (Bkz. Rölöve Kesiti A-A, Restitüsyon Kesit A-A) (Şekil 17, 19) ve bir restitüsyon projesi çizilmiştir. Bu kalıntılardan ayakta kalabilen orijinal bir ocak bir yapı kalıntısına (Şekil 16) dayalıdır (Bkz. Şekil 14, Foto 41). Bu orijinal duvar incelendiğinde duvar üzerinde kubbe ile örtülü ocak mekanının kubbe köşe bağlantısının kaldığı görülür. Buna göre Akarat-ı Vakf-ı Şerif defterindeki "kubbeli odalar" tabirine göre , üst kattaki orijinal duvarların oluşturduğu kare mekanların üst örtüsü kubbedir (Bkz. Şekil 18, Foto 41).

ZEMİN KAT GİRİŞ PLATFORMUNDAKİ KALINTILAR

ŞEKİL 12- Zemin kat giriş platformundaki kalıntılar

ZEMİN KAT GİRİŞ PLATFORMUNDAKİ KALINTILAR

B B KESİTİ

ŞEKİL 13- Zemin kat giriş platformundaki kalıntıların rölövesi (Ocak 1983)

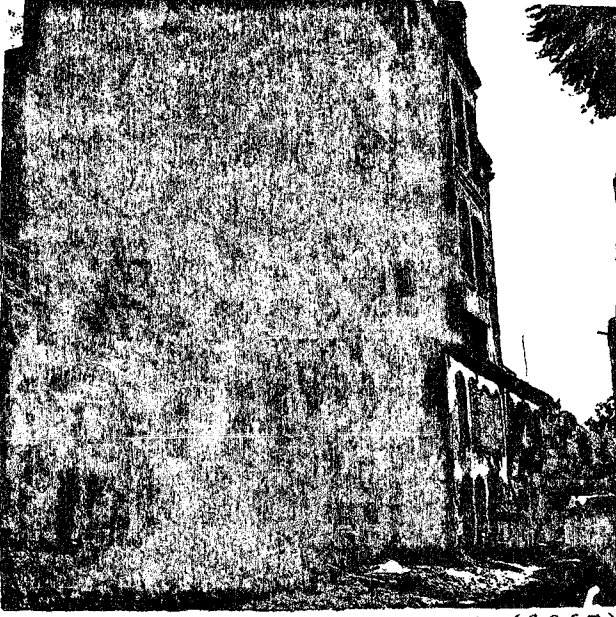

FOTO 37- Restorasyon öncesi (1967)
Sultanahmet Arastası.
Arasta sokak dükkanları

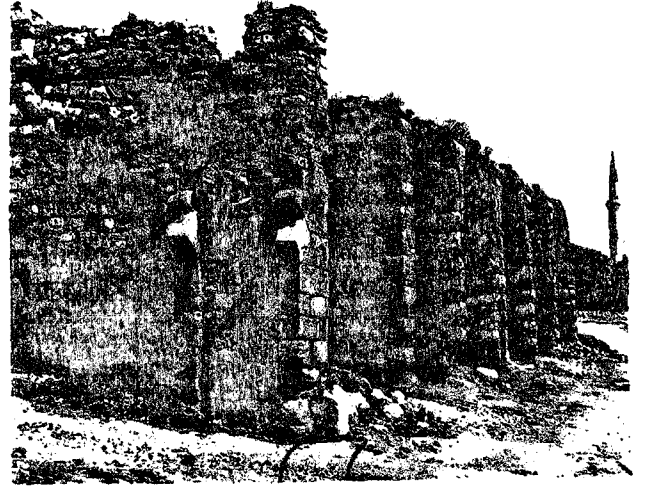

FOTO 38- 1981 restorasyonu ön-
cesi Arasta. II.Bölüm
dükkanlar

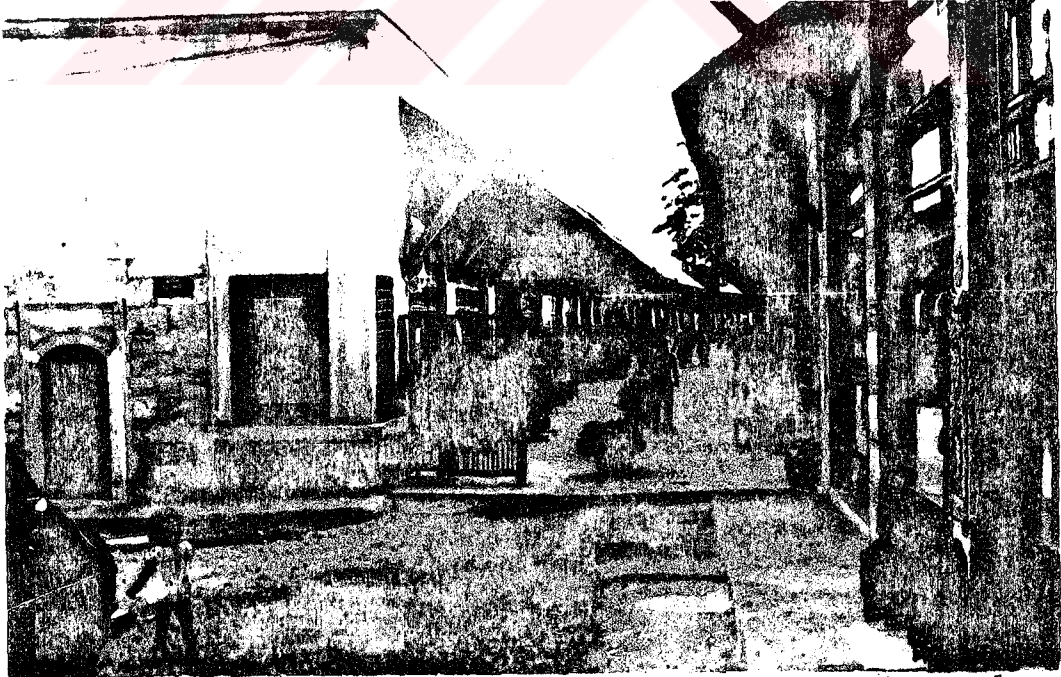

FOTO 39- Sultanahmet Arastası Sebili ve Arasta sokak dükkanları
(Eylül 1986)

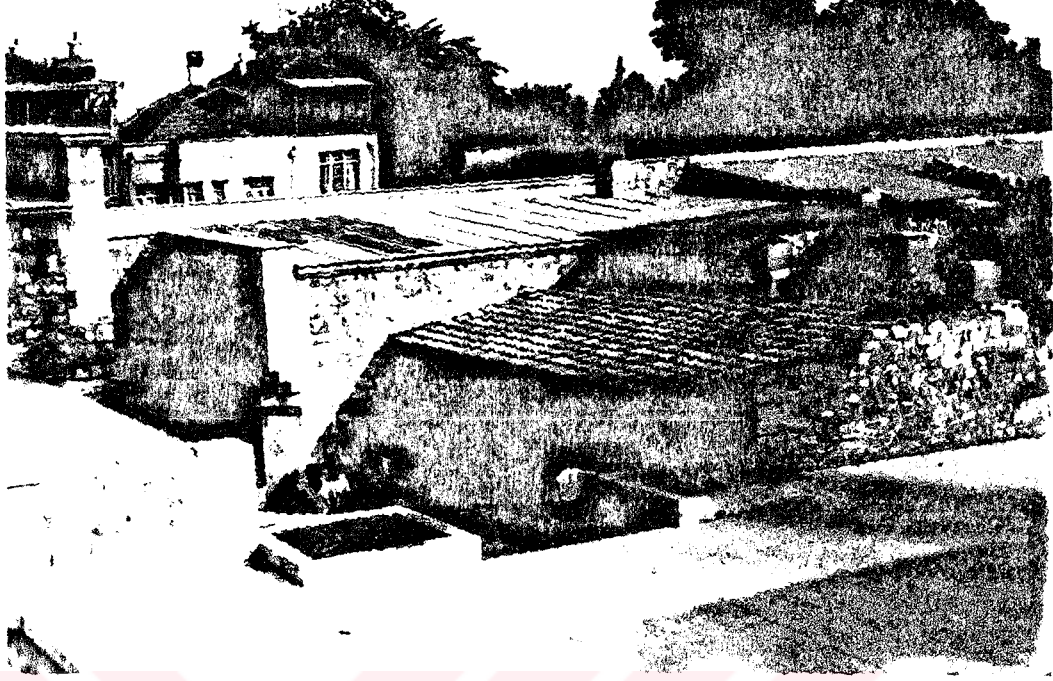

FOTO 40- Arasta giriş platformundaki dükkanlar, restorasyondan sonra (Bkz. Şekil 12-13)

FOTO 41- Arasta üst kat kalıntılarının restorasyondan sonraki durumu (1986) ve Sn.Prof.F.Akozan'ın yorumuna göre 18.yy. ahşap ev dokusundan kalmış bir taş kilere bitişik ocak ve kubbe kalıntısı (Bkz. Şekil 16)

b Kalıntısı(52)

Kabasakal Caddesi sokak dokusuyla, aynı yaşta bir ahşap evin hamamına ait bu kalıntı ve bu sırada bazı duvar izleri 1983 restorasyon çalışmaları sırasında ortaya çıkarılmıştır ve 1800 yıllarının Kabasakal Caddesi sokak dokusunu belgeler.

Konuyu şöylece toparlayabiliriz: Eski kayıtlarda "Kubbeli odalar 36 adet" diye belirtilen kubbeli odalar arasta dükkanları üstünde 33 m kotunda (eski Kabasakal Caddesi) bir dizi olarak Külliye'ye ilave edilmişlerdir. Ocak kalıntısı analizi ve çevredeki artık malzemeler göz önünde bulundurulursa bu odaların Arastadaki dükkanlarda satılan sipahi malzemesinin imal edildiği küçük atölyeler ve küçük el tezgahlarının kullanıldığı imalathaneler olması muhtemeldir.

2. II. Bölüm Dükkanlar (Şekil 8, Foto 38)

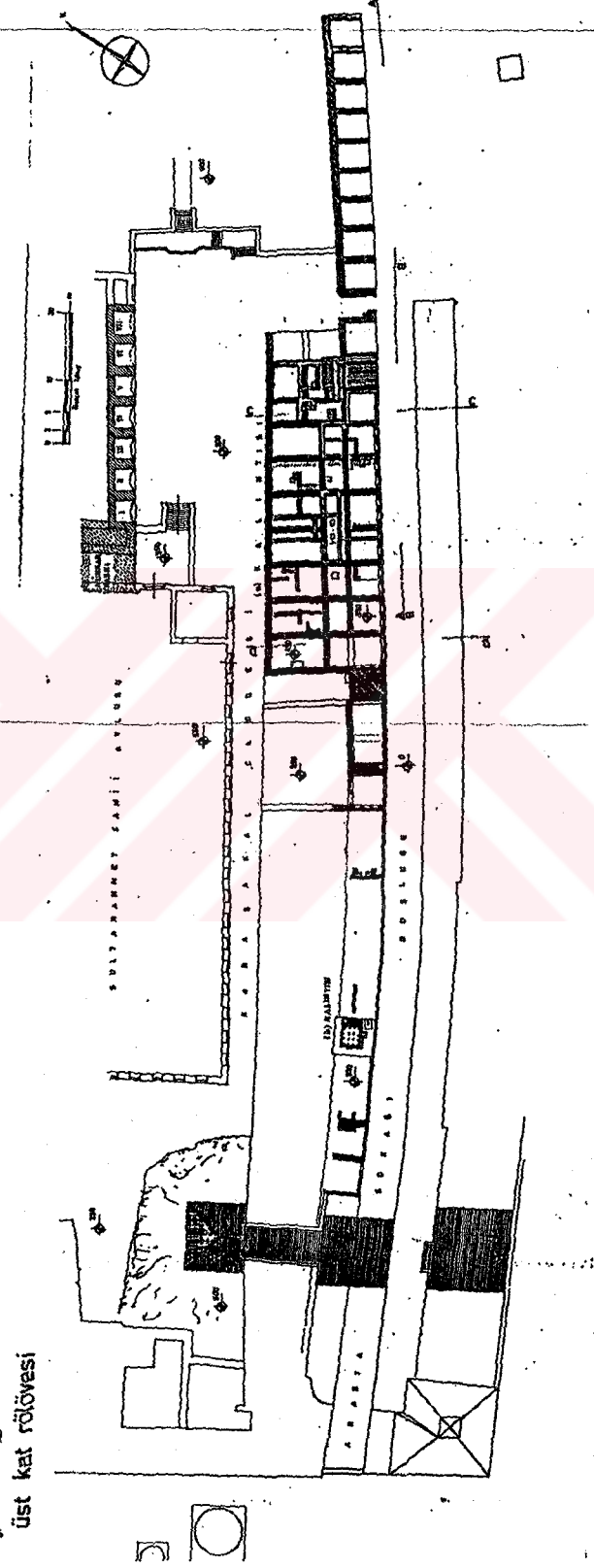
Arasta Sokağı mihrap cephesi dükkanlarının sibyan mektebine doğru olan uzantısında bulunan 9 dükkan diğer dükkan modülleriyle form ve işçilik bakımından farklı devir restorasyonlarının izlerini taşır (Bkz. Şekil 8). Bu dükkan modülleri 4 m genişliğinde ve 6 m yüksekliğinde olup ara katlıdır.

Bu dükkanların Akarat-ı Vakf-ı Şerif defteri kayıtlarında "Cami-i şerif mektephanesi yakınındaki fevkanî ve tahtanî dükkanlar 8 adet" diye belirtilen dükkanlar olduğu anlaşılır. Dükkan sayısının bir fazla oluşu bu dükkanın yakın zamanda ilave edildiğini göstermektedir.

3. III. Bölüm Dükkanlar (Şekil 8)

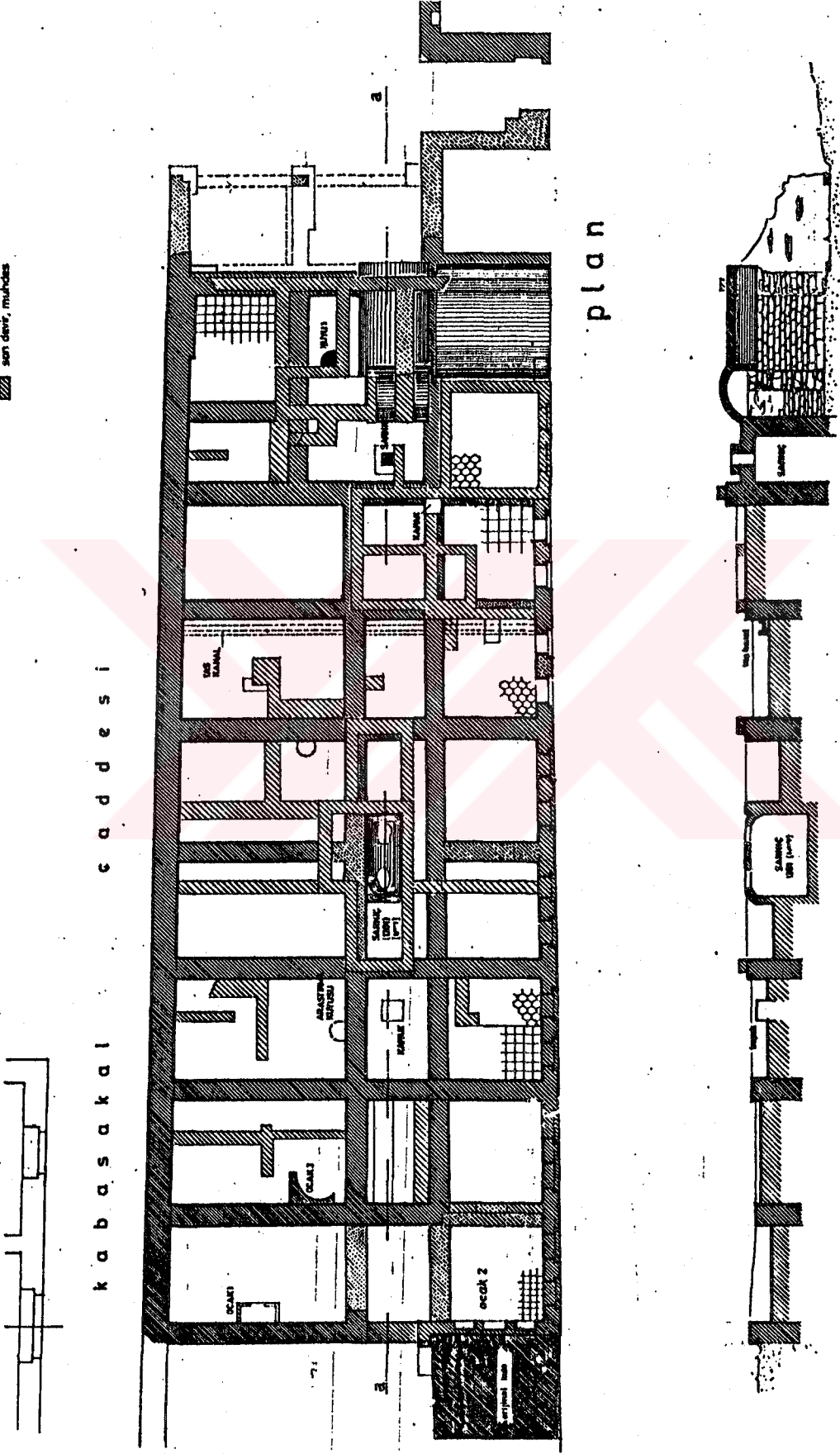
Kabasakal Caddesinin sibyan mektebine doğru olan uzantısında, cami avlu duvarı altında olan bu yedi dükkan ve ya-

(52) G.Taluy (Küçükkaya), Sultanahmet Arastası ve Çevresi, s.42, basılmamış doktora çalışması.

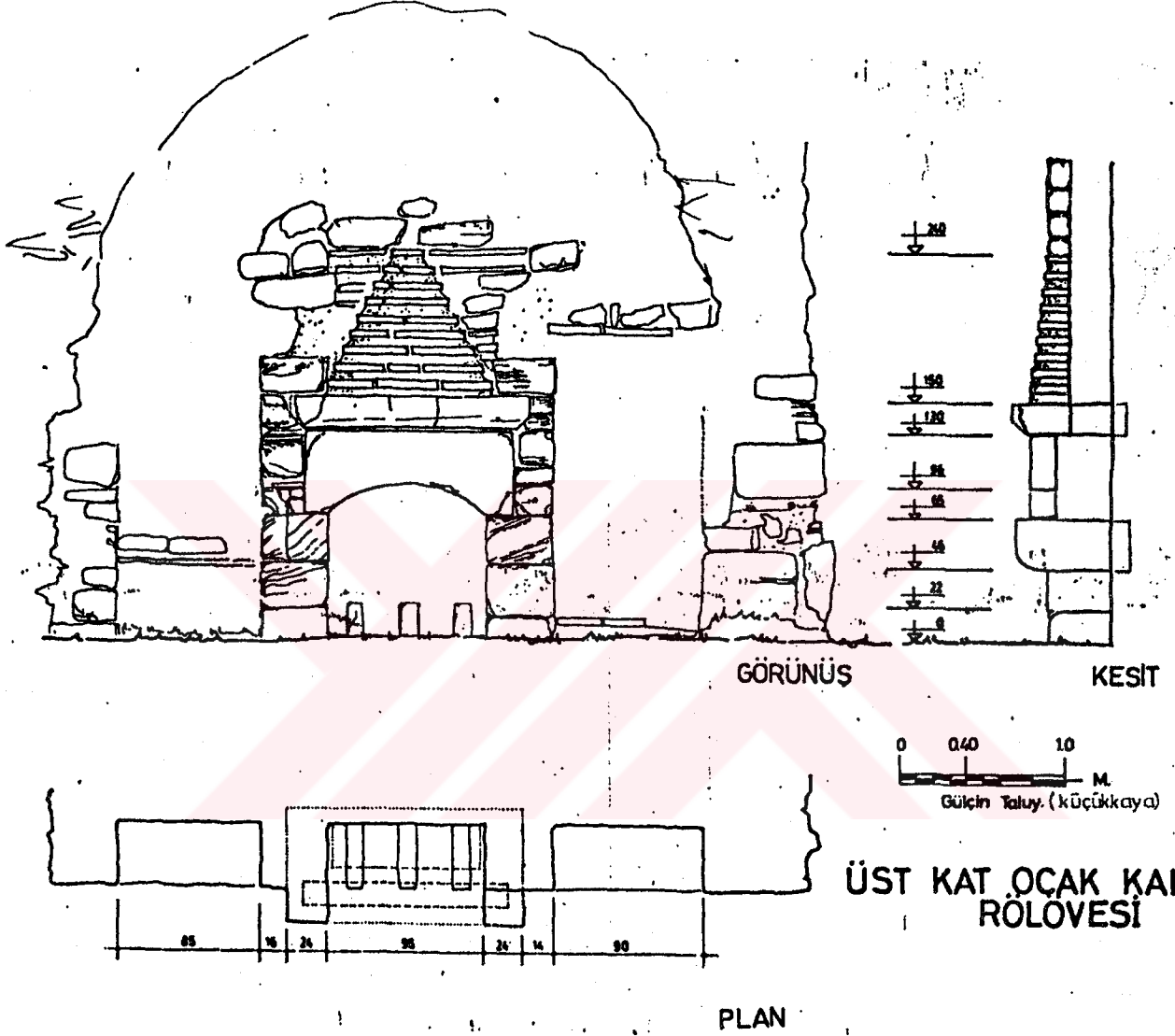

Şekil 14- Arasta üst kat rölövesi (Ocak 1983)

SULTANAHMET ARASTASI KISMI ÜST KAT RÖLÖVESİ

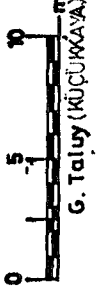

Şekil 15- Arasta üst kat planı (Detay). a kalıntısı rölövesi (Mart 1983)

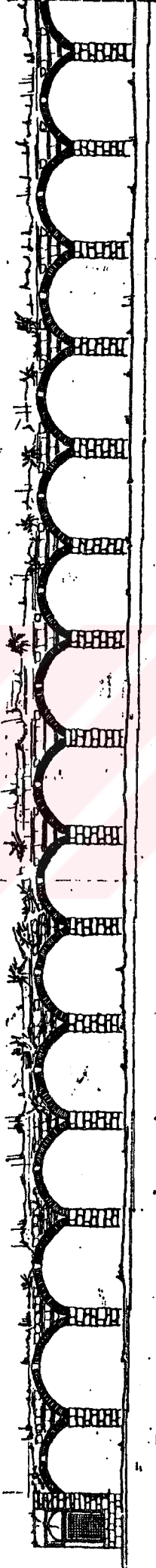

Şekil 16- a kalıntısı içinde 2 no.lu ocak rölövesi ve kubbe kalıntısı (Bkz. Foto 41)

SULIANAHMET ARASTASI RÖLÖVE PROJESİ

A-A KESİTİ

B-B KESİTİ

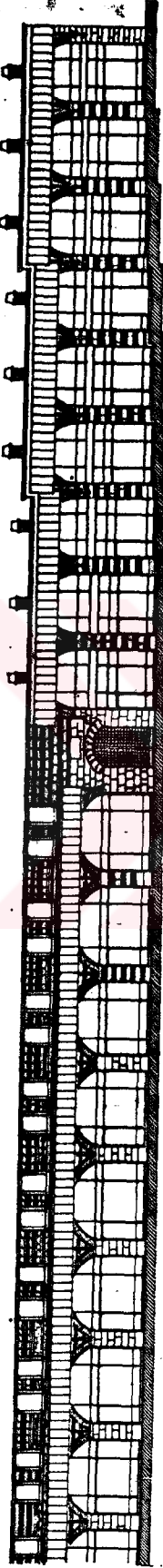

C-C KESİTİ

D-D KESİTİ

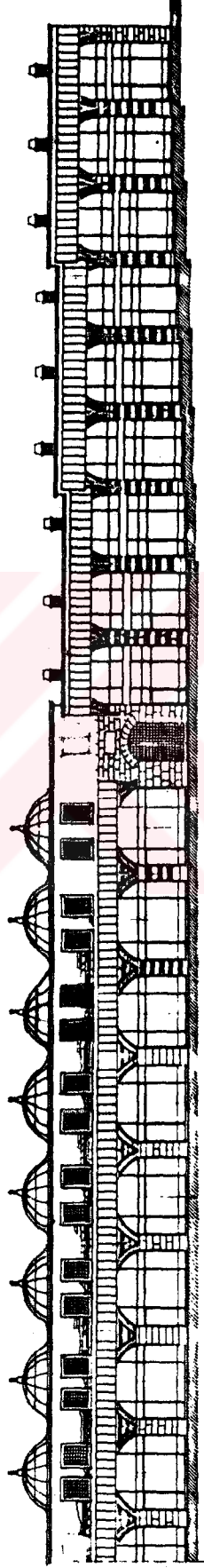
Şekil 17- Kesit Rölöveleri

SULTANAHMET ARASTASI RESTORASYON PROJESİ

A-A KESİTİ

SULTANAHMET ARASTASI RESTİTÜSYON PROJESİ

A-A KESİTİ

Şekil 18- Arasta üst katları cephe analizi

nındaki çeşme, Akarat-1 Vakf-1 Şerif defteri kayıtlarında "Kasr-1 Hümayun altında, köşe çeşmesinin yanındaki dükkanlar 7 adet" diye kaydedilen dükkanlardır. 1970 yılına kadar, yarı yarıya toprak altında kalmış ve kaybolmuş durumda olan bu dükkanlar, 1974 yılında restorasyondan sonra kullanılmaya başlanmıştır (Bkz. Şekil 8).

Avlu altına oyularak oturtulmuş tonozlu dükkanlar, kemer formu ve yapılış bakımından diğer dükkânalardan ayrılır. Dükkan boyutları diğer dükkanlardan daha küçüktür.

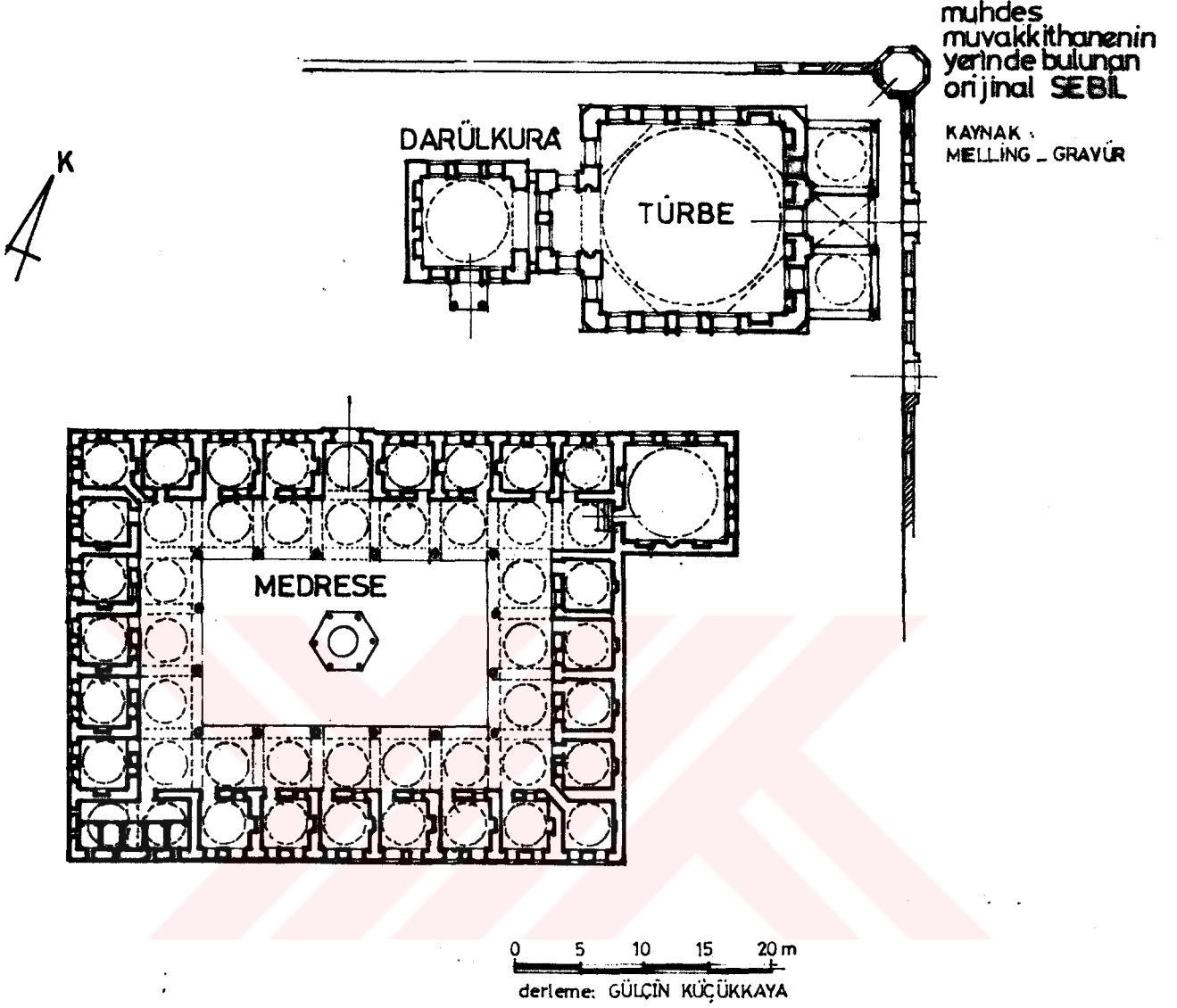
Diğer Buluntular

Rölöve alma çalışmaları sırasında iki kapı kalıntısı (kapı kalıntısı a, b) ve 9 nolu dükkanın arkasındaki çal köşe (kesik köşe) bu çevrenin orijinal belgeleri olup, bugün tam olarak değerlendirilememektedir (Bkz. Zemin Kat Rölövesi, Şekil 8)(53).

Sonuç

Sultanahmet Arastası ve çevresindeki dükkanların külliye'nin oluşumuna etkisi hem maddi yönden hem manevi yönden olmuştur. Çünkü dükkanlardan alınan kiralarla, külliye'nin diğer yapıları tamamlanırken, aynı zamanda yapıların oturduğu sağlam istinat duvarlarını oluşturan arasta, külliye'nin bu engebeli araziye rahatlıkla oturmasını temin etmiştir. Dükkanlarla çizilmiş güney sınır, Marmara cephesindeki kademeli dükkan dizilerinin oluşturulması, değişik sayı ve boyuttaki dükkanların medrese ve sibyan mektebine yönelişleri, külliye bütününde dükkan dizilerinin yumuşak yatay hatlar oluşturarak, kitle uyumu sağlamış olması başarılı cephe etüdlerinin ürünüdür.

(53) Çal köşe burada bir geçiş olduğunu ifade etmektedir (Şekil 12).

Şekil 19- Sultanahmet Külliyesi. Medrese, Türbe, Darülkura' Sebil ilişkisi ve sebil kısmı plan restitüsyonu

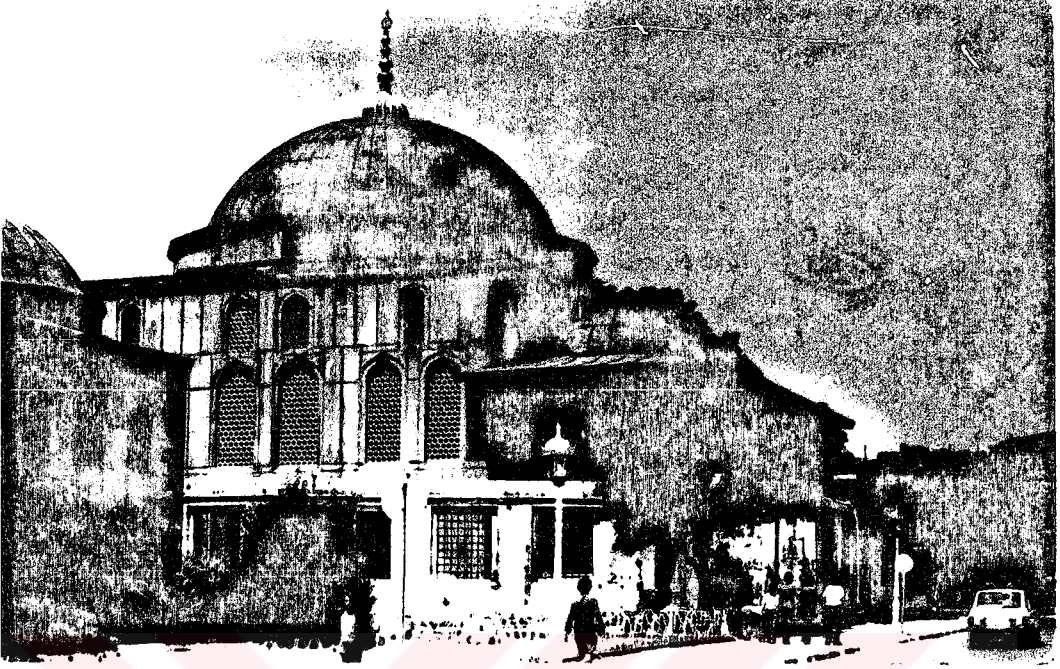

FOTO 42- Sultanahmet I. Türbesi/Sultanahmet

FOTO 43- Sultanahmet Türbesi ve Muvakkithane (Muvakkithane 18.yy. yapısıdır).

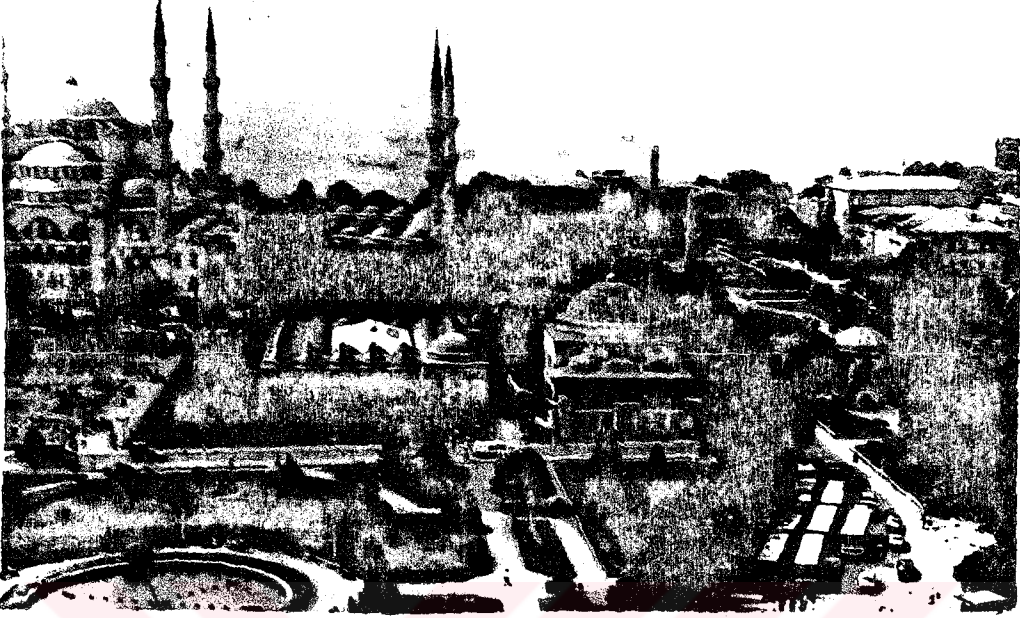

FOTO 44- Sultanahmet medresesi ve türbenin Ayasofya minaresinden görünüşü

FOTO 45- Sultanahmet Külliyesi medrese ve türbe yan görünüşleri

SULTAN I. AHMET TÜRBEŚİ

Türbe, Sultanahmet Külliyesinin kuzeydoğu ucuna eklenen en son yapıdır. Genç padişah Sultan Birinci Ahmet, tutulduğu hastalığın peççesinden kurtulamıyarak 1617 yılında vefat etmişti(54). Türbesinin inşasına kardeşi Sultan Mustafa I'in emriyle başlanmış(55), üç sene sonra II.Osman'ın saltanatı döneminde tamamlanmıştı(56).

Kare plânlı, kubbeli yapıya Mehmet Ağa'nın belirgin giriş çizgilerini taşıyan yanlarda iki küçük kubbeli, ortada tonozlu revaklardan girilir. Yapının bütün cephesi kaliteli Marmara mermeri ile kaplanmış olup, köşelerde skalaktitli süslemeler vardır.

Esası kare planlı olan yapının arka cephesinde darülkurâ yapısına doğru bir çıkıntı yapılmıştır. Aynı şekilde darülkurâ'nın da bu yüzünde duvar olmayışı, bu iki yapının planlarının ortak tasarlandığının bir belirtisi olarak kabul edilebilir. Bugün yerinde muvakkithane bulunan sebilin türbeye çok yakın tasarlandığı ve medrese, tersane odasının türbeye yönelik planlanması, türbe çevresinde oluşturulan yapıların, türbedeki ölümlerin dualara olan ihtiyaçları için tasarlandığını düşündürmektedir.

Yapı içinde diğer türbe yapılarında görülmeyen aşırı bir aydınlatma düzeni görülür. Duvarlar 17.yy. çinileriyle süslenmiştir. Çinilerde beyaz, yeşil, kırmızı ve mavi renkler hakimdir. Vazo içinde dallar ve yapraklar vardır. En belirgin çiniler, 1. sıra pencere dizisinin hemen üstünde, türbeyi kuşak gibi çevreleyen, lacivert zemin üzerine beyaz hatla yazılmış ayetlerden oluşan çinilerdir.

(54) R.E.Koçu, a.g.e., s.79.

(55) Ö.Alev, "Sultan Ahmet I.Türbesi", T.O.K.B., s.65/344, s.26.

(56) H.Şehsuvaroğlu, a.g.e., s.200.

Yapının Mehmet Ağa'nın çizgilerini taşıyan en belirgin süsleme öğelerinden biri giriş kapısı üzerindeki, yalnız Mehmet Ağa döneminde görülen güneş motifli kapı ayna taşı ile Mehmet Ağa'nın çizgilerini taşıyan sedef ve fildişi süslemeli, abanoz ağacından yapılmış nadide giriş kapısıdır(57).

Genelde Sultanahmet Türbesi gelişmiş bir mimari anlayışının bir ürünü olarak kendinden sonra Yeni Cami Külliyesine, Valide Sultan adına yapılan türbeye örnek teşkil etmişse de yapının orijinal durumu, orijinal çevresi ile değerlendirildiğinde (türbe yanındaki kapı kalıntısı izi, türbe ile medrese arasındaki muhdes duvar ve muhdes muvakkithane ve Akarat-ı Vakfı Şerif kayıtlarında adları geçen dükkanların bazılarında bu çevrede olduğu düşünüldüğünde) değişik tasarım ortaya koyar (Bkz. Şekil 19, kısmi plan restitüsyonu).

DARÜLKURÀ (Şekil 19)

Kelime karşılığı "kiraat edilen yer, kuran okunan yer" olan darülkurà yapısının türbe ile ilişkisini "Türbe" bahsinde açıklamıştık. Esasen külliye programında darülkurà'nın nerede olduğuna dair bir belgeye rastlanmamış olmasına rağmen, yapının iç mekân düzenlemesi ve konumu açıklayıcı belgelerden sayılabilir. Kare plânlı yapının giriş saçağı, medrese girişi ile karşılıklıdır. Ön ve arka cephelerinde pencere olmasına rağmen sol yan cephesinde kitap koymaya yarayabilecek nişler vardır. Türbeye bakan cephesinde ise büyük bir kemerle açılan açıklıktan başka birşey yoktur. Burada türbe ile darülkurà birleşmesinde arada bir boşluk bırakılmış olması detaylarda hatalara sebep olmuş(58) Yeni Cami Külliyesinde, benzer bir uygulamada aradaki duvar ortak örülerek planlamadaki bu küçük aksaklık giderilmiştir.

(57) Ö.Alev, a.g.y.

(58) Darülkurà ile türbenin birlikte yapılmadığını gösterir.

MEDRESE (Şekil 19; Foto 44, 45)

Külliyenin kuzeydoğusunda, türbe ile cami duvarı arasındadır. 28 kubbeli, nişli ve ocaklı medrese odaları dikdörtgen avlu etrafında çevrelenmişlerdir. Güneydeki iki kubbeli mekân tuvalet olarak düzenlenmişken, kuzeye dersane odası yerleştirilmiştir. Burada dersane odasının konumu türbeye göre düzenlenmiş olmalıdır. Dersane odası pencereleri türbe pencereleri ile karşılıklıdır. Bu oda ana çizgileriyle Topkapı Sarayı I. Ahmet Köşkünün izlerini taşır (Foto 44).

SİBYAN MEKTEBİ (Şekil 4; Foto 45, 46)

Osmanlı eğitim kurumlarından Sibyan Mektepleri ilköğretim düzeyinde eğitim veren kuruluşlardan biriydi. Bu okullarda elifba ve Kuran-ı Kerim okutulurdu. Sultanahmet Sibyan Mektebi, Külliye'nin doğusunda, Medrese ile Arasta arasındadır. Kare mekanlı yapı kuzey yönünde giriş ve merdiven evi için bir çıkıntı yapar ve iki katlıdır. Külliye yapılarının çoğunda camiye yakın bir yerden dış avlu girişi verilmiştir. Sibyan Mektebinin girişi de dış avlu girişi ile karşı karşıyadır. İki katlı olan yapının alt katı tonozlu, üst katı ahşap çatılıdır. Üst kat dersane odası, kuzeydoğu-kuzeybatı cephelerinde ikişer; güneydoğu ve güneybatı cephelerinde üçer penceresi olmak üzere bol pencerelidir.

Kuzeydoğu yan cephesindeki ocaklı sağır duvar diğer duvarlara nazaran kalındır ve restorasyon sırasında bırakılmış komşu duvar kalıntıları vardır (Bkz. Foto 17).

Bu yapıdaki dış cephe düzeni külliye'nin tüm yapılarında görülen tek kubbeli bir modülün cephe düzenine benzer (Medrese, Topkapı Sarayı Sultan I. Ahmet Kütüphanesi gibi) Mehmet Ağa Hünkâr Mahfili kadar Sibyan Mektebine de özen göstermiştir. Bugün fazlaca süslemesi yoktur. Son devirde yapılmış bir çeşme yapının hemen yanındadır.

FOTO 45- Sibyan mektebi yan görünüşü

FOTO 46- Sibyan mektebi arka cephe ve yan cephe yapı kalınlığı

HÜNKÂR KASRI (Şekil 7; Foto 47)

Caminin Güney Minaresinin yanında, padişahın namazdan önce ya da sonra oturup dinlenebileceği, günlük işlerle ilgili konuşmalarda bulunabileceği bir yapı olarak tasarlanan Sultanahmet Hünkâr Kasrı bu yapı tipinin ilk örneğidir(59). Bugüne kadar çevrenin ve yapının geçirdiği değişiklikler yüzünden yapının orijinal kullanımını hakkında kesin bir belge yoktur. Yapı birçok onarımlardan geçmiş, zaman zaman ilaveler yapılmış, zaman zaman da bu ilaveler yok edilmiştir (meselâ yapının üst katı değişik bir duvar dokusu gösterirken, 1970'lerde çekilen fotoğraflarda aynı taş duvar dokusunda yapıya bitişik bir yapı kalıntısı ile ahşap bir kat ilavesi de görülebilir)(60).

Genelde cami altının kullanılmak istenmesi gibi Hünkâr Kasrı da arazi teraslamasından faydalanılarak üç katlı yapılmıştır. Dış avludan bir rampa ile Kasra girilir ve yine bir rampa ile üst kata Hünkârın dinlendiği "Hünkâr Baş Odası" na çıkılır. Bu kat iki odalıdır ve güneydoğu yönünde denize doğru uzanır. Cami ile irtibat ise küçük bir balkoncukla sağlanır, orijinal bir giriş kapısı da mahfil cephesinde yoktur. Burada planlama hatası gözden kaçmamaktadır. Hünkâr Kasrı ile cami arasına minarenin konmuş olması irtibatı zorlaştırmaktadır. Bu sorun Yeni Cami Külliyesinde bu araya minare konmakla çözülmüştür. Bu hatanın ilk örnek olması ve camiye bitişik çözülmeye çalışılması çabasından doğmuş olabileceği düşünülebilir.

Planlamada genelde külliye yapılarının çoğunda görülen yarım kat, kat kazanma düşüncesi gelişmiş mimarının ilk örneklerindedir. Yarım kat rampayla yapıya çıkılırken, yarım kat rampayla Arasta III. Bölüm dükkanlarının olduğu avluya

(59) Z.Nayır, Sultanahmet Külliyesi, 78.

(60) Vakıflar Başmüdürlüğü Fotoğraf Arşivi/Karaköy.

inilir. Dış avluda ikibuçuk kat yüksekliğinde olan Hünkâr Mahfili, Marmara cephesinde üç katlıdır. Böylece kitlevi etkiyi arttırıcı bir eleman olarak amaca yaklaşılmıştır.

İMARET

İmaret kelimesi arapça mimari yapıt anlamında kullanılan "El-İmaret" sözünden gelmektedir(61). Yoksullara (eskiden yoksullarla birlikte medrese öğrencilerine ve kalenderhanede kalanlara) yemek dağıtmak üzere kurulmuş hayır evlerine verilen bir isimdir(62).

Sultanahmet imareti kiler, mutfak ve ocaktan müteşekkil bir yapı grubu olarak külliye'nin güneybatısında, Hipodrom'un seyir localarının üstüne gelen kısmında, birbirlerine çok yakın olarak yerleştirilmişlerdir. Darüşşifa bu yapılara göre daha uç noktada kalır.

Masif kitlevi yapılarıyla camii ile uyum sağlayan bu yapılardan:

Mutfak (Foto 50)

Bugün halk arasında kılıçhane olarak bilinir. Bu yapılar içinde orjinal haliyle kalabilen tek yapıdır. Giriş ve arka cephesi birbirinin simetriğidir. Haseki ve Eyüp Sultan imaretinin mutfağı ile benzerlik(63) gösteren gelişmiş bir baca sisteminde 4 bacası vardır. Bacaların bulunduğu bölüm kemer ve kolonlarla takviyelidir. Mekân yüksekliğine önem verilmiştir. Bugün, içinde çöplerin yakıldığı bu yapı, diğer külliye yapılarının genel taş işçiliği karakterini taşır.

(61) D.Hasol, Mimarlık Sözlüğü, s.208.

(62) Aynı eser, s.208.

(63) Z.Nayır, a.g.e., s.84.

Kiler (Foto 49)

Batıda Darüşşifaya yakın olan en büyük kilerdir. 6 büyük kube ve aralarında sivri kemerlerle sağlamlaştırılmış, yüksek mekânın girişi için doğudaki orta kubbe açılarak yarı açık bir rüzgarlık sağlanmıştır. Orijinalinde cephelerde pencere olup olmadığı, bu uydurma açılmış pencerelerden anlaşılammakta ise de üstte fener açıklıklarıyla ışık girdiği düşünülürse penceresiz olması da muhtemeldir(64). Yalnız girişin iki yanındaki pencerelerde orjinal söve izlerine rastlanılmaktadır. Bugün bu yüksek yapı ara kat ilavesiyle 2 katlı olarak kullanılmaktadır. Bu hale gelinceye kadar çok tahribata uğramış (sol yan cephede duvarın yeni örüldüğüne dair izler mevcuttur ve giriş kubbesi de bu arada kapatılmıştır.

İmaret Fırını

İmaret fırını ise at meydanına en yakın noktada, bugün Marmara Üniversitesi Rektörlüğü'nün yemekhanesi olarak kullanılmaktadır. 4 kubbesi mevcut, orjinal izleri son restorasyon sırasında yok edilmiştir.

DARÜŞŞİFA

Kelime karşılığı "Şifa Yurdu", Evliya Çelebinin tabirine göre fıkara ve divanelerin barınağı(65) olan Darüşşifa yapıları, son Osmanlı döneminde akıl hastalarının tedavi edildiği yapılar olmuştur. Sultanahmet Darüşşifası ise külliye'nin en uç noktasına, Hipodromun seyirci localarının üzerine, bu çevredeki yüksek muhafazalı bir bölgeye inşa edilmiştir. Yapı 1870 yılında Mithat Paşa'nın girişimiyle yıkılmış,

(64) Yukarıdaki eserde Sayın Nayır tarafından yapılan restitüsyonda hiç pencere yoktur.

(65) Evliya Çelebi, Seyahatname, C.II, s.24, Çev. Zillioğlu.

yerine duvarlarının bir kısmı kullanılarak üzerine sanat okulu inşa edilmiştir. Bugün yapının giriş kısmı ile arka tarafındaki hamam ayaktadır. Hamamın zemininin 0,70 m kadar alçakta oluşu orijinal zeminin bugüne nazaran 0,70 m kadar aşağıda olduğu düşünülebilir. Plân şeması dikdörtgen revaklı avlu etrafında odalardan müteşekkildir.

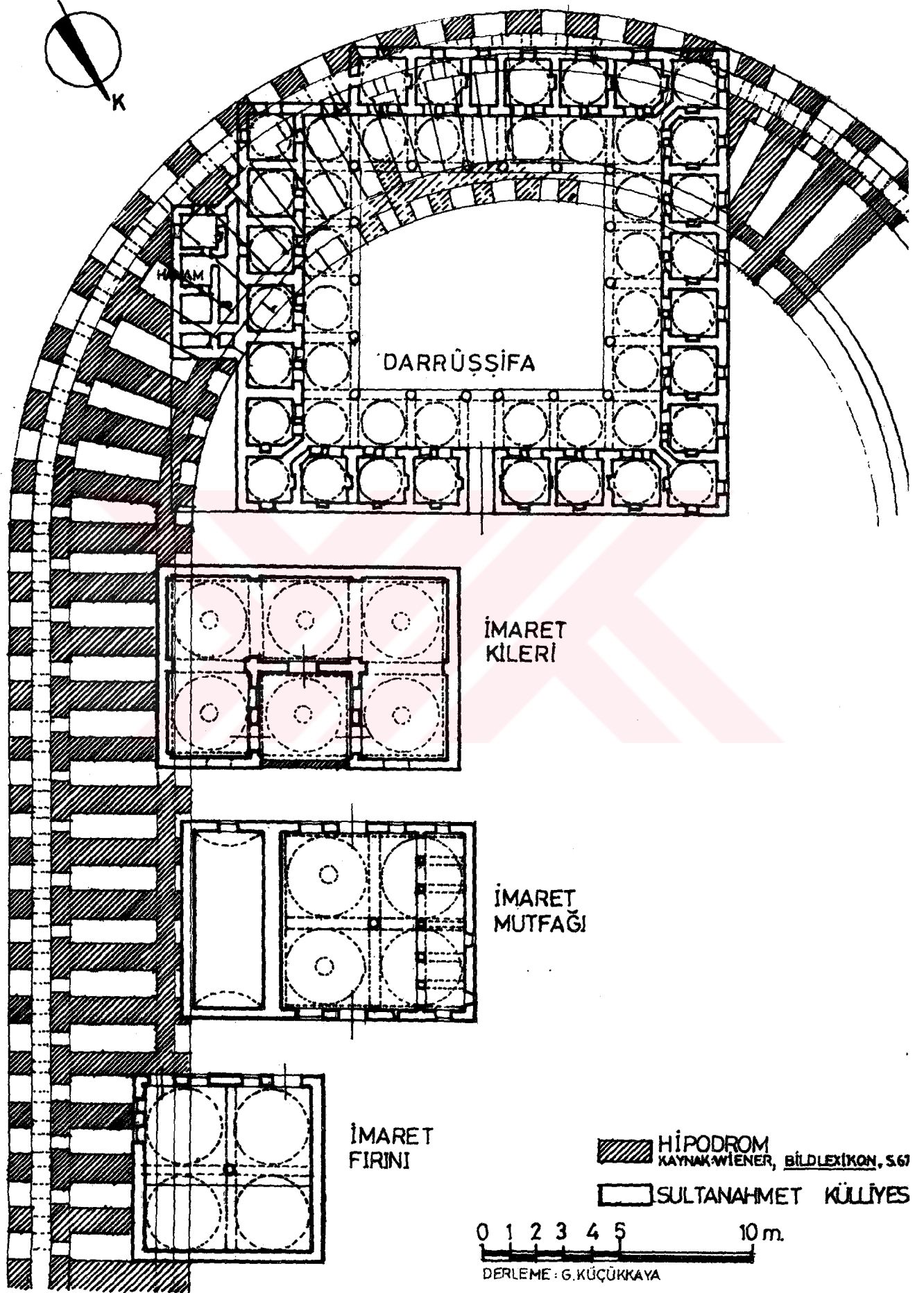
SEBİLLER

Bugün mevcut olan dört sebilden ikisi At Meydanı girişinin hemen yanındadır. Türbeye yakın olan sebilin kitabesi üzerinde Mehmet Ağa'nın adının okunması önemlidir (Foto 12).

Diğer sebil Arasta Sokağı başlangıcında olup "Arasta Sebili" olarak anılır (Bkz. Şekil 9; Foto 11).

Her üç sebil de dikdörtgen plan şemasına sahip sebil-ler olup dış cephede klasik demir parmaklıklı ve sivri kemerli pencereleriyle sade bir çalışmanın ürünüdürler.

En son sebil sekizgen planlı olup, türbe yanında bugün yerinde muvakkithane bulunmaktadır (Bkz. Melling Gravürü Foto 51; Şekil 9 Kısmi Restorasyon Projesi).

Şekil 20- Sultanahmet külliyesi kısmı vaziyet planı, darüşşifa, imaret yapıları ve hipodrom ilişkisi

FOTO 47- Hünkâr Kasrı

FOTO 48- Arasta Hamamı

FOTO 49- Sultanahmet imareti kileri. Güneydoğu cephesi

FOTO 50- Sultanahmet imareti mutfağı. Güneybatı cephesi

FOTO 51- Bugün yerinde muvakkithane bulunan Sultanahmet sebil-i ve türbe.
Kaynak: Melling

2.1.1.2. Ekmekçioğluahmetpaşa Kllyesi/Vefa

Vefa, Mollahsrev Mahallesi, Kovacılar Caddesi ile Kalenderhane Mektebi Sokak arasında(66), Eski Taştekneler denilen mahalde(67) Mollahsrev Camii karşısında inşa edilmiş, Medrese (17 oda), dersane (darlkurđ), türbe ve sebilden müteşekkil küçük bir kllyedir (şekil 21, 22).

Sedefkâr Mehmet Ağa'nın Sultanahmet Kllyesinden sonra gelen bilinen en önemli kllyesidir. Yapının herhangi bir yerinde kitabenin bulunmayışı kesin bir tarihleme yapılmasına imkan vermez. Fakat yaptıranı, Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa'nın önceden yapılmış türbesine gömülmüş olması(68), kllyenin 1615-1618 yıllarından önce Mehmet Ağa'nın mimarbaşı olduğu dönemde yapılmış olduğunu anlatması bakımından önemlidir (Bkz. Ekmekçioğlu Ahmet Paşa bahsi).

Medrese Kovacılar Caddesi boyunca uzanır (Foto 53, 54, 55, 56). Kalenderhane Mektebi Sokak tarafında darlkurđ bölümü türbeyle birleşen bir çıkıntı yapar. Avluda dershaneye giriş revakları gerek kemer formu, gerek ebatlar, gerekse tezyini özelliklerde farklılık gösterirler. Yanlarda iki küçük kemer, ortada diğerlerine nazaran yüksek kemer, tam dersane girişinin karşısındadır. Kemerler üzerinde diğerlerinde olmayan glbezeler, dersane kubbesi kasnağındaki taş oyma işleri bu cepheye itina gösterildiğini gösterir. Bütün revaklarda çepeçevre dönen kubbeli üst örtü dersane giriş revaklarında dışta tek tonoz olarak kitleyi ortaya koyar (Foto 56). Buna mukabil girişin solundaki tuvalet ve hamam mahalli ileri tonoz olmasına rağmen, dışta kubbeli çatı düzeni değiştirilmemiştir. Bugün iki modül birleştirilerek yapılan tuvalet eskiden hamam, hemen yanındaki eski tuvalet mahalli ise depo olarak kullanılmaktadır.

(66) Vakıflar Baş Müdürlüğü Hayır İşleri Dairesi zel dosyasından/Karaköy.

(67) Ayvansarayı, Vefyat, s.18, E.Yücel, "Ekmekçioğluahmetpaşa Türbesi" Arkitekt, sayı 331, s.133.

(68) R.E.Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, C.I, s.281.

Plân şeması klasik medrese plân şemalarından farklı olmayan Ekmekçioğluahmetpaşa Medresesi köşe odalarında girişlerde farklılıklar görülür. Kuzey cephesi köşe medrese odasına yanındaki mekândan girilirken, batı medrese odasına diyağonal giriş denenmiş ve nihayet güneş ve doğu medrese odalarına revaklardan giriş sağlanarak problem çözülmüştür. Türbeyle bitişik medrese odası bir dönemde Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetinden şahıs mülkiyetine geçmiş, giriş kapısı kapatılarak caddeye bakan duvarı yıkılmış, dükkan şekline sokulmuştur(69). Bugün halâ dükkan olarak kullanılmaktadır.

Medrese dersane odasının, Türbeyle iç içe oluşu, türbe tarafından da penceresi olması Sultanahmet Türbesi ile Darülkurâ'nın ilişkisini hatırlatır. Kuyucumuratpaşa Külliyesinde de durum aynıdır. Adeta yapılar darülkurâda okunan kuran'ın türbede duyulmasını istercesine birbirlerine yaklaştırılmışlardır. Sedefkâr Mehmet Ağa'nın diğer yapılarında görülen iç mekânda fazla aydınlık felsefesi bu yapılarda da görülür. Tek kubbeli çatı, köşelerde sivri kemerlere oturan tromplarla genişletilmiştir. Bugünkü durumu iyi olmasına rağmen orijinalinden çok şey kaybetmiş haldedir.

Türbe (Foto 52) Darülkurâya bitişik bir yapı olarak fevkani dış görünüşüyle Kalenderhane Mektebi Sokakta etkili bir cephe oluşturur. Girişi Güneydoğudadır. İki küçük bir büyük kemer, mukarnaslı mermer sütunlarla oluşan giriş darülkurâ giriş revaklarının küçük bir modelidir. Türbe içinde tromplara kadar süslemeye rastlanmaz. Gerek kubbenin gerekse trompların kalem işleri, devrenin uslubunu aksettirirlerse de, kötü durumda palmetli şemse ve dilimli madalyonlar görülür(70). Türbede yedisi ahşap biri mermer sekiz lahit vardır.

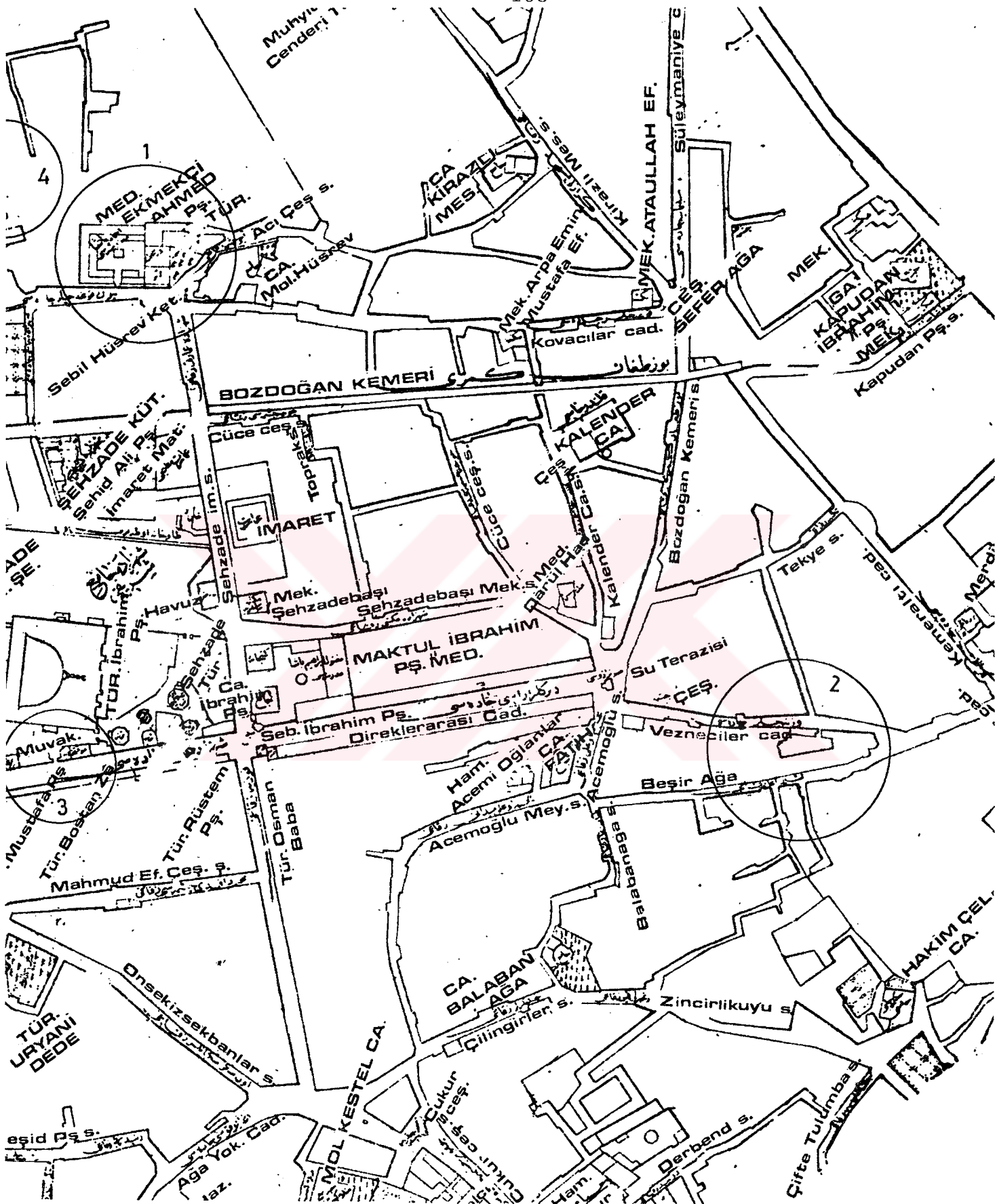
(69) Vakıflar Baş Müdürlüğü, a.g.y.

(70) İ.G.Paksoy, İstanbul Rical Türbeleri (1471-1919), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Kürsüsü Doktora Tezi, 1979, s.85.

Külliyenin bir sebili olup olmadığı tartışma konusudur. Bazı kaynaklarda bugün türbenin yanında metruk durumda olan sebil (Foto 52) hakkında "1565 yılında Hüsrev Kethüda tarafından yaptırılmıştır"(71). Bazı kaynaklarda da "Eser-i hayri olan sebil dahilinde gömülmüştür" diyorsa da(72), her halükârda sebil külliyeinin bir parçası olarak düşünölmüş ve yapı ona yanaştırılmıştır. Böylece çevreye uyum ve mevcuttan faydalanma gibi gelişmiş bir mimari felsefe uygulanmıştır. Türbe oluşturulurken elden geçirilmiş olmalıdır. Zira Kuyucu-muratpaşa Türbesi ile sebil ilişkisini hatırlatmaktadır.

(71) E.Yücel, a.g.e., s.134.

(72) Ayvansarayı, Vefayât, s.18.

Şekil 21- Şehzade Camii çevresindeki Mehmet Ağa dönemi yapılar.
1. Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Külliyesi
2. Kuyucu Murat Paşa Külliyesi
3. Destari Mustafa Paşa türbesi
4. Mehmet Ağa Camii

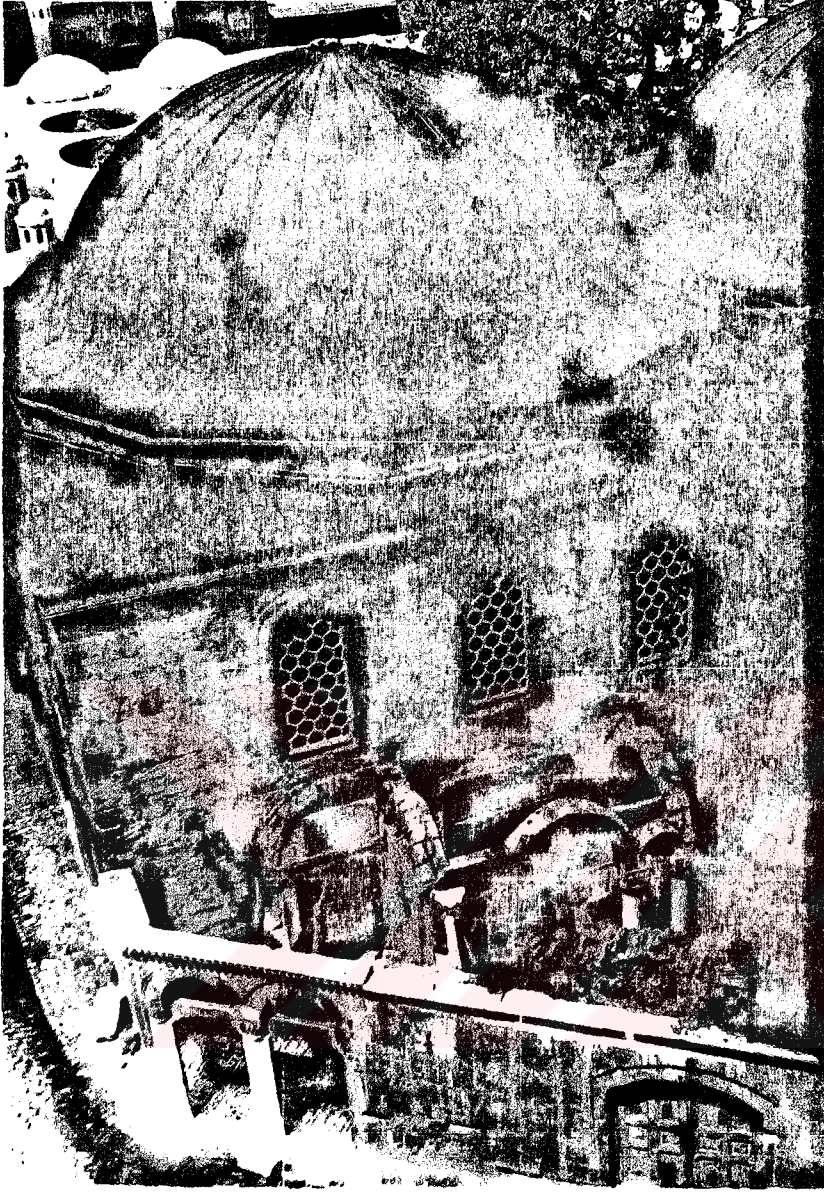
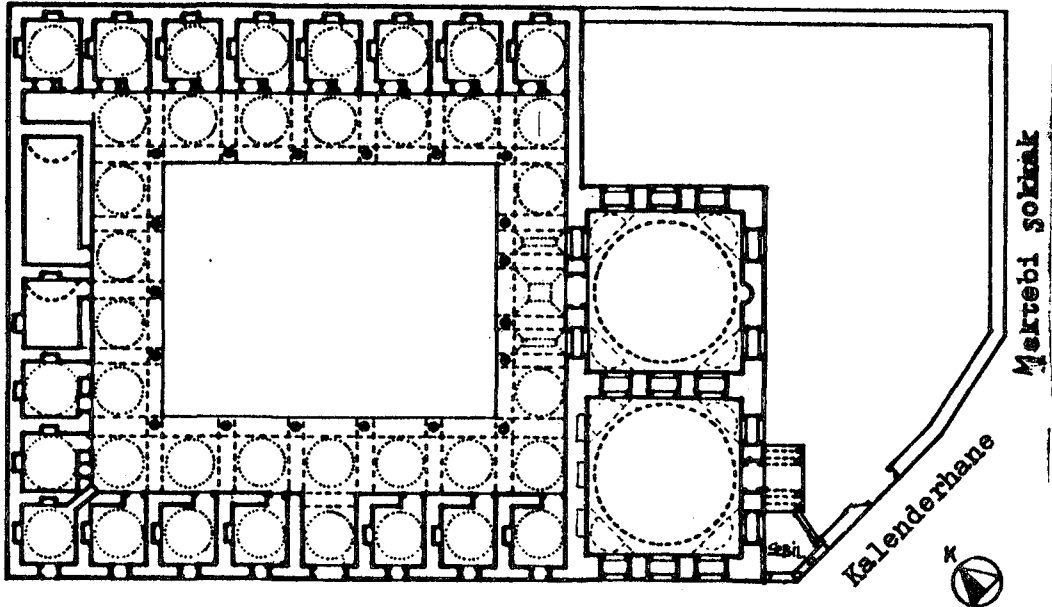

FOTO 52- Türbe ve Sebil (1968)

Şekil 22- Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Külliyesi planı
Kaynak: İlaveli olarak Z.Nayır.

FOTO 53- Ekmekçioglu Ahmet Paşa Külliyesi medrese bölümü, restorasyondan önceki Hali (1968)
Kaynak: İstanbul Vakıflar Baş Md.

FOTO 54-Ekmekçioglu Ahmet Paşa Külliyesi medrese odaları. Restorasyon sırasında (1968)
Kaynak: İstanbul Vakıflar Baş Md.

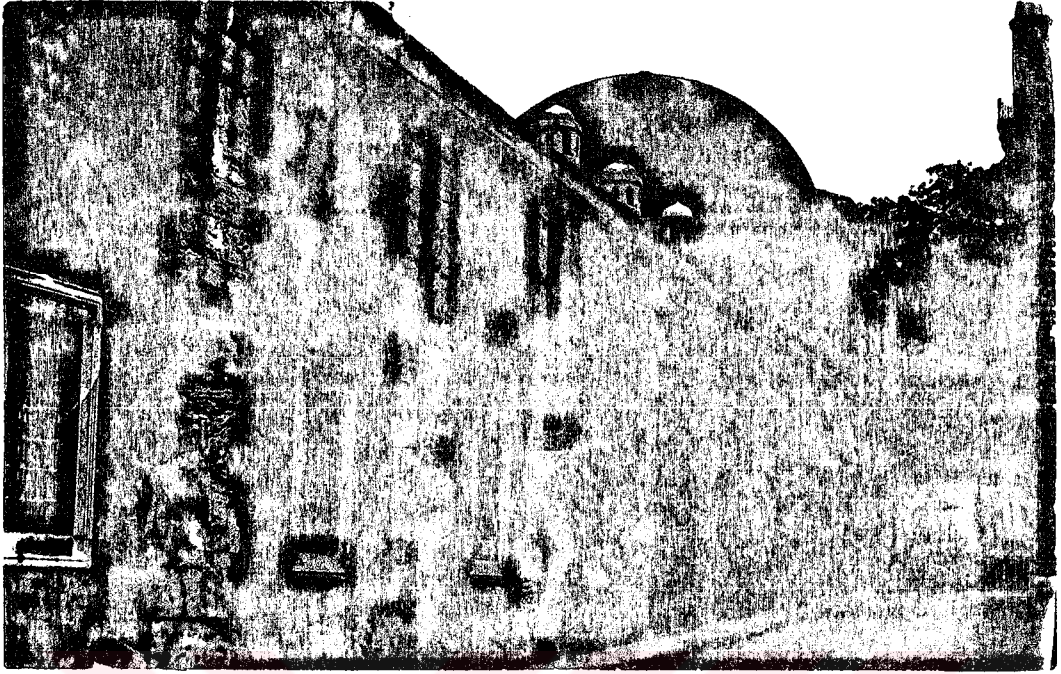

FOTO 55-Ekmekçioglu Ahmet Paşa Külliyesi-Medrese (1986)

FOTO 56-Ekmekçioglu Ahmet Paşa külliyesi. Darulkura' giriş revakları (1986)

Kuyucu Murat Paşa Külliyesi/Vezneciler

Vezneciler Caddesi üzerinde, İstanbul Üniversitesi binalarına yakın bir yerde güneydoğu, kuzeybatı istikametinde uzanan bu külliyenin (Şekil 21) kaç tarihinde, kim tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemesine rağmen, Kuyucu Murat Paşa'nın Sultan Ahmet'in sadrazamı olması(73) ve Mehmet Ağa ile yakın arkadaş olmaları(74), bu yapının Sedefkâr Mehmet Ağa'nın eseri olduğuna dair yeterli bilgilerdir. Külliye 1606 ile 1611(75) yılları arasında yapılmış olmalıdır.

Medrese, Türbe, Sibyan Mektebi, Sebil ve dükkânlardan müteşekkil bu küçük külliyenin (Şekil 23) yapıldığı dönemdeki sokak dokusu değişmiş olduğundan bugünkü çarpık konumunu izah etmek güçtür.

Ucu kesik üçgen plânlı külliyenin en büyük yapısı, Vezneciler Caddesinden girişi olan 15 odalı, açık avlulu bir medresedir (Foto 57, 58). Bugün üzeri kapatılmış durumdaki revaklı avlunun girişe göre sol yan cephe kemerleri farklı ölçülerle dersane odasını belirler. Üç tarafı revaklı bu avlunun giriş cephesinde revaklar yoktur ve plândaki zorlamadan dolayı kubbeli revak üst örtüleri bazı yerde tonozla çözüm bulmuştur (Şekil 23, Foto 60). Bu irrasoynel avlunun çevresindeki bazı medrese odaları da köşelerde kare plân şemalarını yitirmiş, girişin solundaki yamuk köşe mekan tuvalet hacmi olarak düzenlenmiştir.

Medrese dersane odası ile baş başa vermiş türbede itinalı seçilmiş küfeki taşı ile, yüksek mekan yaratma anlayışı bütünleşmiş, Mehmet Ağa'nın diğer yapılarında da görülen kitlevi etki bu türbe yapısında da hissedilir olmuştur. Türbe

(73) R.E.Koçu, istanbul Ansiklopedisi, C.I, s.405; Naima Tarihi, C.II, s.572.

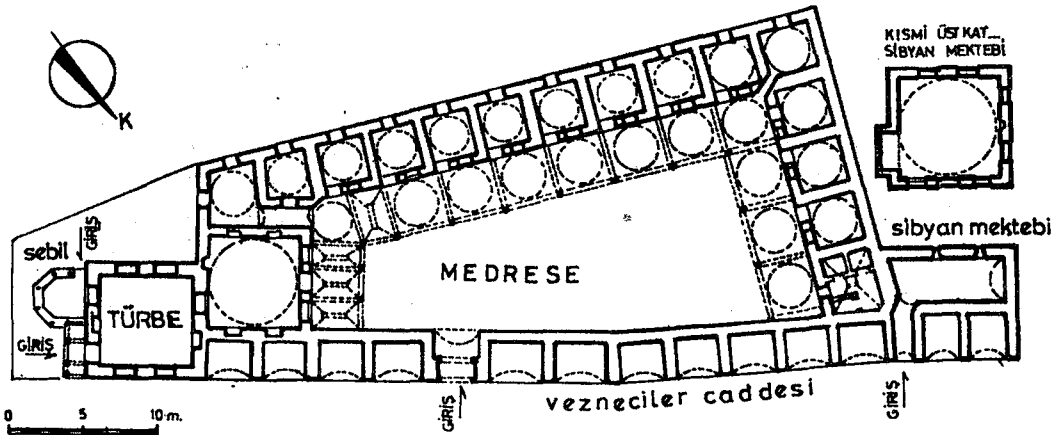
(74) Cafer Efendi, Risale-i Mimariyye, (O.Ş.Gökyay Çevirisi), s.145.

(75) Kuyucu Murat Paşa 1606 yılında Sadrazam olmuş, (I.H.Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.III, s.364.) 1611 yılında ölmüştür (1612 yılında yazılan Risale'de Cafer Efendi, kendisinden "Rahmetli" diye söz etmektedir), Ayvansarayî, Vefayat, s.11.

girişiyile sebil aynı saçak altında toplanmış olmasına rağmen (Foto 9, 57). Ajurlu, mermer kemer alınlıkları, mukarnaslı sütun başlıkları ve yine mukarnaslı sebil giriş kapısı, alın silmesi, sebil cephesinde dönen altı adet sivri kemer ve aralarındaki mermer gülbezeklerle hareketli bir cephe yaratılmıştır.

Sibyan mektebi ve Vezneciler Caddesi üzerindeki dükkanlardaki malzeme farklılıkları ve plânlamadaki aksaklıklar değerlendirildiğinde, yapının günümüze gelene kadar fazlaca müdahaleye uğradığı anlaşılır. Duvarlar Dükkân cephelerinde taş, tuğla karışık dokulu değişik bir karakter gösterirler. Sibyan mektebi, ise alt yapıda planda zorlama içindedir (Şekil 23). Üst katta kare mekân sağlanmışsa da, alt katla ilişkiler bozuktur. Orijinal merdiven yeri bugün tam olarak tespit edilememektedir (Şekil 23). Üst katta medreseye doğru uzanan geniş kemer Sultanahmet Sibyan mektebini hatırlatmakta ve burada da ayrı bir merdiven mekânının varlığını düşündürmektedir. Üstelik taş duvar dokusu dış cephede dükkânlara doğru uzanarak farklı restorasyonu belgelemektedir (Foto 59).

Sonuç olarak, planda bir devamlılık gösteren külliye cephede, kademeli çözümle hareketlendirilmek istenmiş, fakat farklı birleşmelerde detaylarda başarılı olunamamıştır.

Şekil 23- Kuyucu Murat Paşa Külliyesi yerleşme düzeni.
Kaynak: Metin Sözen (İlaveli)

FOTO 57- Kuyucumuratpaşa külliyesi türbe girişi ve medrese arka cephesi

FOTO 58- Türbe ve dersane odası ilişkisi, Vezneciler Caddesinden görünüş

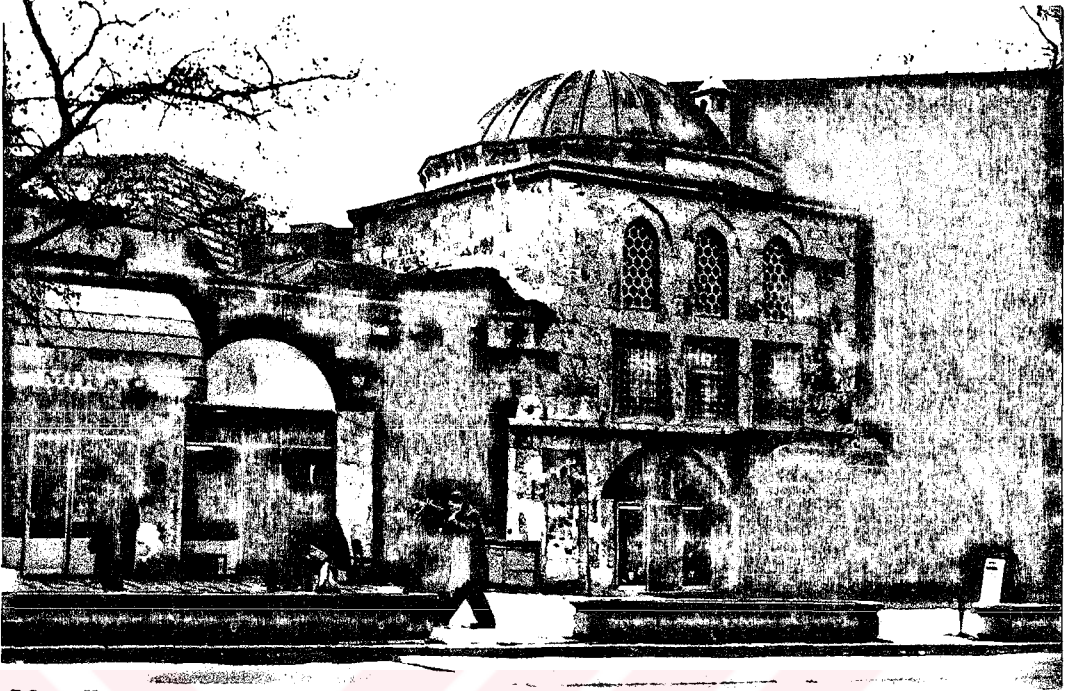

FOTO 59- Kuyucumuratpaşa sebili, kapatılmış giriş ve dükkanlar, sibyan mektebi duvarı, dükkanlara doğru bir devamlılık göstererek burada bir yapı olduğu izlenimi uyandırmaktadır.

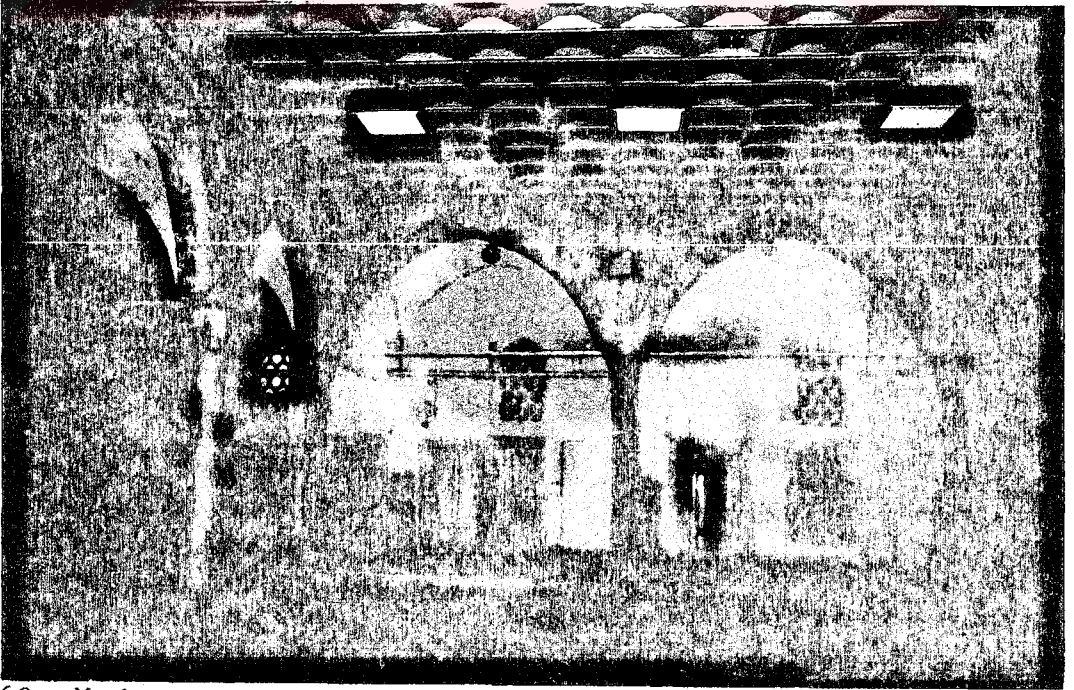

FOTO 60- Medrese avlu revakları

2.1.2. Türbeler

İçinde mezar bulunan açık veya kapalı mekânlara türbe denir(76). Müslüman aleminde Emeviler devrinden itibaren, devlet büyükleri kendileri, aileleri için birer türbe yaptırmışlardır. İstanbul'da Fatih, II.Beyazıt, Yavuz Sultan Selim alnız kendileri için türbeler yaptırmışlarsa da daha sonraki padişahlar döneminde bir kişi için yaptırılmış türbelere, ölünün yakınları da gömülmüştür(77).

Orta 'Asya Türk Mimarisi kökenli(78) türbe mimarisine Osmanlı mimarları klâsik şekiller vermişler, iç dekorasyonu, tezyini özellikleriyle adeta ölülerin yaşayabileceği küçük köşkler yaratmışlardır.

Bu bölümde Mehmet Ağa'nın mimarbaşı olduğu dönemde yapılmış türbelerden Sultanahmet, Ekmekçioğlu Ahmet Paşa ve Kuyucu Murat Paşa Türbeleri Külliye yapıları arasında incelenmiş olduğundan yeniden ele alınmayacak; Halil Paşa, Nakkaş Hasan Paşa, Destari Mustafa Paşa, Güzelce Ali Paşa Türbeleri ve Mehmet Ağa'nın mimarbaşı olduğu dönemde büyütülen Eyüpsultan Türbesi ayrıntılarıyla incelenecektir.

1603 yılında yapımına başlanıp, 1608 yılında tamamlanmış olan III.Mehmet Türbesi (Ayasofya Külliyesi içinde) dönemin genel özelliklerini taşıyorsa da yapımına, Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu dönemden önce başlanmış olması ve plân felsefesinin de Mehmet Ağa'ya uygun olmadığı düşünülerek bu türbe üzerinde durulmayacaktır.

(76) B.Ünsal, "İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması", Vakıflar Dergisi, XVI, s.77.

(77) Aynı eser, s.79.

(78) M.Cezar, Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, s.118.

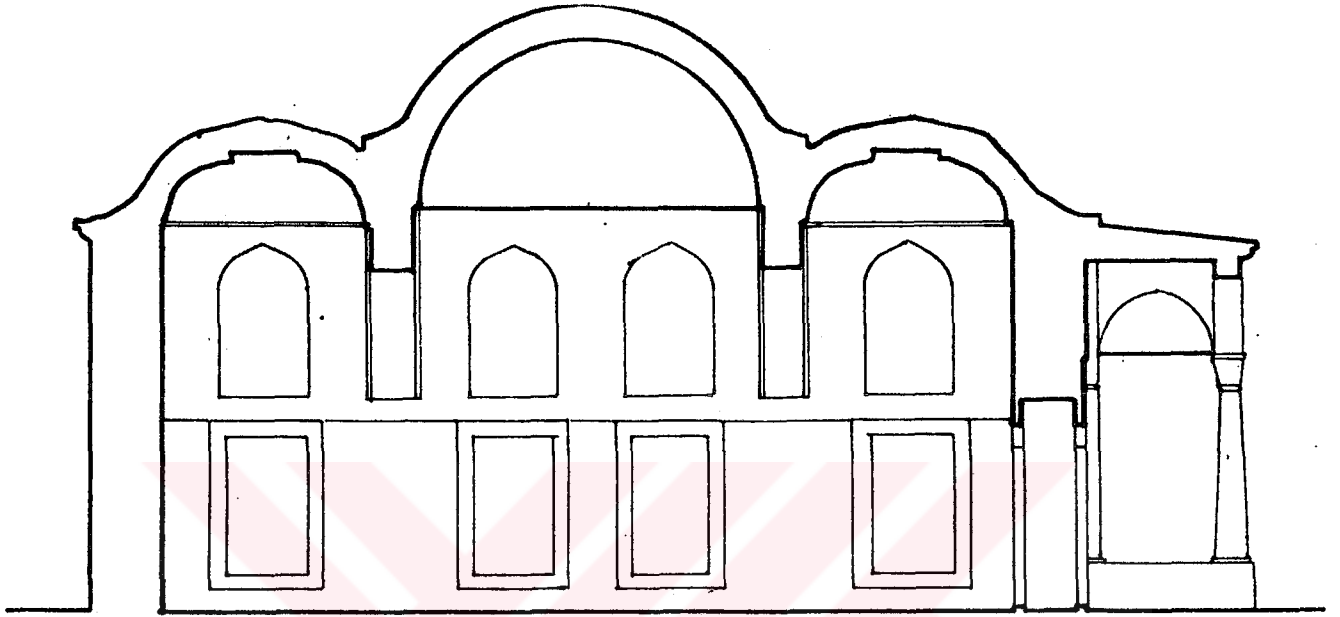
2.1.2. Destari Mustafa Paşa Türbesi (Şehzade Külliyesi İçinde)

Şehzade Külliyesi Vezneciler Caddesi üzerindeki, cami yan girişine en yakın türbe 1618 yılında ölen, III.Mehmet'in kızı Ayşe Sultan'ın kocası Destari Mustafa Paşa için yaptırılan türbedir(79). Ortada Kubbeli ana mekâna iki yanda duvarlara oturan tonozlar ilave edilerek, dikdörtgen, geniş bir tek mekân elde edilmiştir. Bu tipte yan yana kurulu üç mekânın ortak kullanıldığı ilk uygulama, Karahanlılar döneminde, Uzkent türbelerinde ve üçlü ortak mekânı olan Semerkant Şah Zinda Türbesidir(80). En son uygulama olarak da Diyarbakır İskenderpaşa Türbesinde(81) Sinan tarafından uygulanmışsa da bu plân şeklini İstanbul Türbeleri içinde ilk uygulayan Se-defkâr Mehmet Ağa'dır.

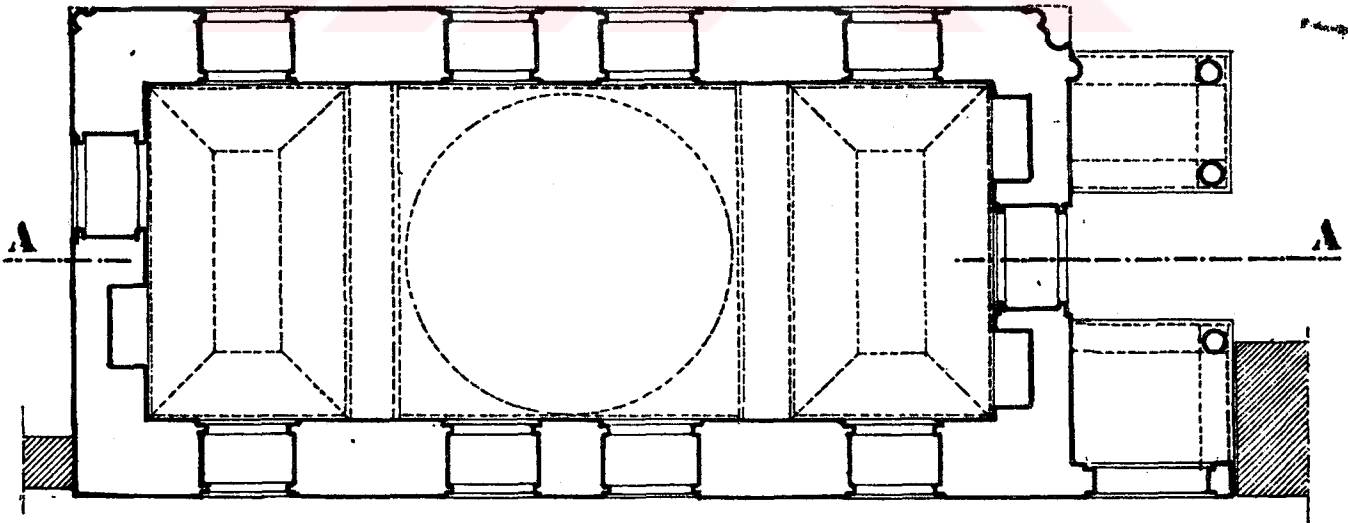
Sivri kemerli, mukarnaslı sütun başlıklarına oturan giriş saçağı, Güneydoğu yönünde olup, Mehmet Ağa'nın genelde çok sık kullandığı giriş elemanlarının çizgilerini taşırsa da, Şehzade Külliyesi ihata duvarına bitişik konumu, türbe giriş planlamasının zorlanmasına sebep olmuştur. Aralarında gülbezekler olan giriş kemerlerinin ortadaki en yüksek olmak üzere hepsi, farklı ebatlardadır. Ayrıca Girişin Camiye bakan köşe duvarı, içli dışlı iki sütunca ile süslenerek giriş cephesi dengelenmiş, kemerlerdeki aksaklık giderilmeye çalışılmıştır.

Dış cephede plânın dikdörtgen yayılımına nispetle cephede az sayıda kullanılan pencerelerle, pencerelerdeki açıklık sorunu çözülmüş(82), Şehzade camii ile uyum sağlanmıştır.

-
- (79) O.Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.189.
Sn.Behçet Ünsal tarih hususunda yanılmaktadır (B.Ünsal, a.g.e., s.78).; M.O.Bayrak, İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar, s.94.
- (80) M.Cezar, a.g.e., s.119.
- (81) M.Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, s.219.
- (82) 1587'de değiştirilen ölçülendirme sisteminin uygulanmalarında yapılarda bazı nispetsizlikler görülebilmektedir.

A A KESİTİ

0 1 2 4m.

Şekil 24- Destari Mustafa Paşa türbesi rölövesi
Kaynak: Behçet Ünsal.

Şekil 61- Şehzade Külliyesi ve Destari Mustâfa Paşa Türbesi/
Vezneciler Caddesi görünüşü

Şekil 62- Destari Mustâfa Paşa Türbesi giriş ve yan cephesi

2.1.2.2. Halil Paşa Türbesi/Üsküdar

Yeniçeri iken Kaptan-ı Deryalığa ve daha sonra aralıklı iki dönem sadrazamlığa getirilen Halil Paşa'nın(83) yaptırdığı bu türbe Üsküdar, Yeniçeşme yokuşu üzerinde, Açık Türbe sokağı köşesindedir (Şekil 1, 25/1).

Kubbeli, kare plânlı yapının alt yapısı, eğimli Yeni Çeşme Yokuşu ve sokak oluşumu değerlendirilerek, kot farkının en fazla olduğu Acıçeşme Sokağı köşesine bir sebil, yokuş üzerine de bir çeşme yapılmıştır (Foto 17, 18, 63).

Yokuş cephesinde ayrı mekânlı, ortak geçişli bileşik türbe olarak algılanan türbe yapılarından sokak köşesindeki, Halil Paşa'ya, yanındaki ise oğlu Mahmut Bey'e aittir(84). Önce Halil Paşa türbesi yapılmış sonra oğlunun türbesi ilave edilmiş olmalıdır. İki türbenin yokuş cephesi malzeme, oranlar ve işçilik açısından uyum içinde olmasına rağmen, giriş cephesinde farklı malzeme ve işçilikle ayrı yapı oldukları anlaşılır (Foto 65, 66). Bu yapıların 1799 restorasyonu sırasında(85) bu hali aldıkları düşünülecek olursa Kubbe, tromp, oran, ölçü ve formları, yapıların taş dokusu farklılıkları göz önüne alındığında, sadece Halil Paşa'nın türbesini Mehmet Ağa'nın eseri olarak değerlendirmek uygun olacaktır.

Kaliteli ve itinalı seçilmiş taş işçiliğinin ürünü olan Halil Paşa Türbesi'ne, mukarnaslı sütun başlıkları olan üç sivri kemerle taşınan, ortada kubbe, iki yanda aynalı tonozdan, revaklardan girilir (Foto 64). Kemerler, sütunlar,

(83) İ.H.Konyalı, Üsküdar Tarihi, C.I, s.356.

"1560 Kayseri doğumlu olan Halil Paşa 1621-1623 yıllarında Yeniçeri Ağalığı, (1609-1610),(1619-1620),(1621-1623) yılları arasında Kaptan-ı Derya (1616-1619/1626-1628) yılları arasında Sadrazamlık yapmıştır (M.O.Bayrak, a.g.e., s.47).
Ayvansarayî, Vefayât, s.41.

(84) İ.H.Konyalı, aynı yer,

(85) B.Ünsal, a.g.e., s.86.

pencere sövelerinde kullanılan Marmara mermeri çok iyi seçilmiştir. Küfeki taşının seçiminde de itina gösterildiği kesindir.

Kare ana yapıda köşelerde alt kısmı mukarnaslı kemerler ve dört küçük trompla kubbeye geçilir (Foto 67). Cephe-lerde üçlü pencere düzenleri, ölçü ve oranlarda, Sultanahmet Medresesinin dersane odası, darülcürâ ve Ekmekçioğluahmetpaşa Türbesi ile benzerlikler gösterir. Bugünkü metruk haline rağmen orijinalde türbe içinin kalem işi, çini panolarla donatılmış olduğunu söylemek mümkündür(86).

"Türbeye yakın, Sebil-Türbeye yakın darülcürâ" felsefesinin değişik bir çalışması olan sebil, meyilden faydalanılarak türbe altına yerleştirilmiş, değişik bir uygulamadır. Daha önceki dönemlerde yapılmış birçok türbe örneğini bünyesinde bulunduran Eyüp Bölgesinde kademeli birçok yapılaşma olmasına rağmen, hiç birinde türbe altında sebil yapıldığı görülmemiştir.

Anadolu Selçuklu iki katlı mummyalıklı türbelerinden esinlenen ve "Türbe altında ölüler için mekân yaratan" felseeyi geliştiren Mehmet Ağa ayrıcalıklı bir uygulama olarak sebili türbenin altına yerleştirmiş olmalıdır.

(86) İ.H.Konyalı, eserinde: Dolap içlerinde ve türbenin iç duvarlarında çini parçaları gördüğünü söylemektedir (İ.H.Konyalı, a.g.y.).

FOTO 63- Halil Paşa Türbesi, Sebili ve Çeşmesi/Üsküdar
Kaynak: Gurlitt (1907)

FOTO 64- Halilpaşa Türbesi giriş cephesi
Kaynak: Gurlitt (1907)

FOTO 65- Halil Paşa'nın Oğlunun Türbesi (Dış)

FOTO 66- Halil Paşa Türbesi ile Oğlunun türbesi arasındaki duvar dokusu (iç)

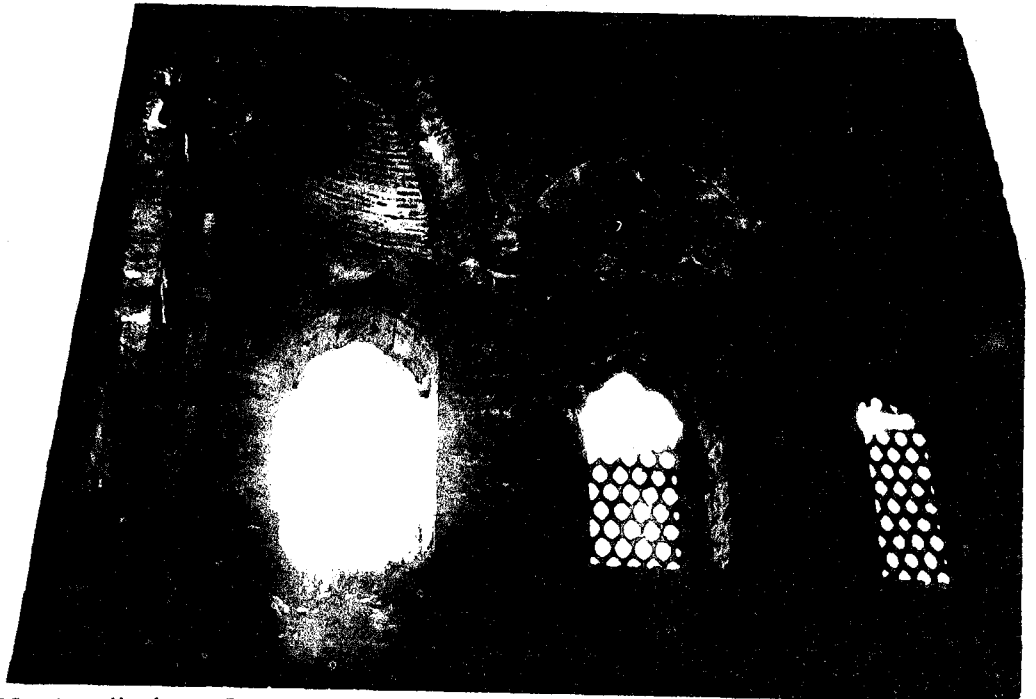
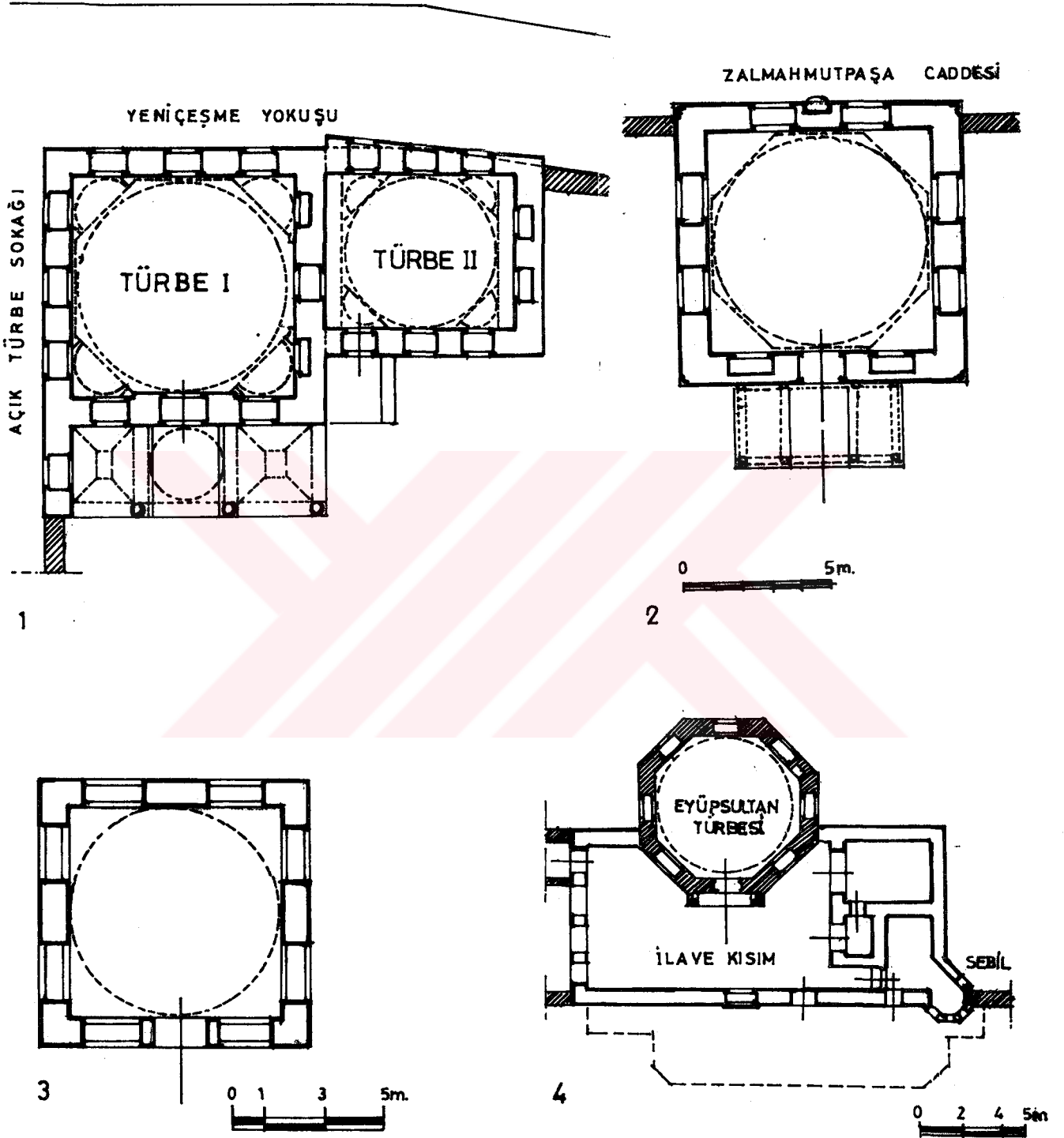

FOTO 67- Halil Paşa Türbesi. Kubbeye geçiş ögeleri

Şekil 25- 1. Halil Paşa Türbesi
2. Nakkaş Hasan Paşa Türbesi
3. Güzelce Ali Paşa Türbesi
4. Eyüpsultan Türbesi planları

2.1.2.3. Nakkaş Hasan Paşa Türbesi/Eyüp

Kırka yakın türbeyi bir arada bulunduran uhrevi bir dünya sayılabilecek Eyüp semtindeki türbeler topluluğu içinde Nakkaşhasanpaşa Türbesi Mehmet Ağa'ya ait olan tek türbedir(87).

Mehmet Ağa'nın genellikle sebil yapılarında gördüğümüz dış cephede süsleme endişesinin hissedildiği tek türbe yapıdır. Diğer türbelerde görülen sade karakter bu türbede farklılık gösterir (Foto 58, 59).

Kare plânlı türbede dört cephede ikişer yüksek pencere, Palmet ve lotuslu taş giydirilmiş alınlığa oturtulan ana kubbesiyle, yapı bütünündeki ölçülendirme hataları, süslemelerle yumuşatılmış ve bir bütünlük kazandırılmıştır (Şekil 25/2).

Güney cephesindeki itinalı giriş elemanları Zal Mahmut Paşa Caddesi oluşumuna ters düşmekle birlikte,Zal Mahmut paşa Külliyesi ile uyum içindedir. İki küçük bir büyük mermerden sivri kemerlere taşınan saçak altında ön cephe kemerleri oluşturulmuş bu kemerlerin arasına güneş motifinden (tavuz kuşu motifi) süsleme elemanı tekrarlı bir şekilde uygulanmıştır.

Kuzey cephede tam ortada bulunan çeşme kitabesine göre sonradan yapılmış olmasına rağmen yerindeki orijinal çeşmenin geç dönem restorasyonu geçirmiş olması da muhtemeldir (bkz. Bölüm III) (Foto 59).

Köşelerdeki sütüncelerle, cephelerdeki taş işçiliği ile, kasnak seviyesindeki süslemelerle aşırı süslemeli bir türbe olarak nitelendirebileceğimiz bu türbe Mehmet Ağa'nın taş süsleme sanatını en iyi şekilde uyguladığı bir örnek olarak gösterilebilir.

(87) Nakkaş Hasan Paşa: Vezir iken Kaymakamlık ve başka devlet görevlerinde bulunmuş, 1032 yılında ölümlü olarak müstakil türbesine gömülmüştür (Ayvansarâ-î, Vefayât, s.30).

FOTO 68- Nakkaş Hasanpaşa Türbesi yan görünüş

FOTO 69- Nakkaş' Hasan Paşa Türbesi. Arka cephe ve çeşme görünüşleri

2.1.2.4 Güzelce Ali Paşa Türbesi/Beşiktaş

Beşiktaş Yahya Efendi Sokak, Yahya Efendi ıkmaıı önünde 1570 tarihli Yahya Efendi Dergahı'nın yanındadır.

Sadrazam (1611-1612), kaptanı derya ve Beylerbeyi olmuş, Güzelce Ali Paşa(88) için yaptırılmış olan kare plnlu bu türbe pencere ve kapı yükseklik orantılarıyla tamamiyle klasik özellikler taşır (Foto 70, Şekil 25/3).

Bugün ii kullanılmaz durumda, bütün dekorasyon elemanlarını kaybetmiştir. Ayrıca son devir betonarme ilavelerle sadece arka cephesi açıkta kalmıştır.

Bütün kötü müdahalelere rağmen taş tuğla ile örülmüŐ bu türbe Yahya Efendi Camii, Yahya Efendi Dergahı ve mezarlığı ile İstanbul Boğazına bakan tepe üzerine, başarılı klasik bir uygulamadır.

FOTO 70- Kaptan Güzelce Alipaşa Türbesi/Beşiktaş

2.1.2.5. Eyüpsultan Türbesine İlaveler/Eyüp

1457 tarihli sekizgen planlı Eyüpsultan Türbesine(89) 1613(90) yılında dikdörtgen planlı bir ziyaret odası, bir darülkurâ ve bir de sebil ilave edilmiştir (Şekil 25/4).

Türbeye yakın sebil, darülkurâ yapma felsefesinin geliştirildiği bu dönemde Eyüpsultan Türbesinin genişletilmek istenmesi Mehmet Ağa'nın türbe oluşumunu yalın olarak düşümediğinin bir belgesidir.

Yapılan ilave gerek form gerek işçilik gerekse süsleme felsefesi olarak türbeyle tamamiyle ayrılık gösterir. Planın dikdörtgenle tamamlanması Mehmet Ağa'nın dikdörtgen veya kare türbe plan şemalarını benimsemiş olmasından çok, farklı devir ilavelerini anlatmak istemesinden dolayıdır. Gelişmiş restorasyon felsefesini belgeleyen yapı aynı zamanda süslü pencere parmaklığı, bol çini dekorasyonu ile de Mehmet Ağa'nın çizgilerini taşır(91).

(89) Ünsal, a.g.e., s.79.

(90) R.E.Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, C.1, s.288.

(91) Sebil, Sebiller bölümünde değerlendirilmiştir (Bkz.Bölüm III).

2.1.3. Saraylar ve Kasırlar

Görevleri arasında padişahların ve harem halkının oturduğu Osmanlı saraylarının inşaat ve tamirat işleri de olan Hassa Mimarları Teşkilatının, Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu dönemde yaptığı, bir kısmı kesinlikle Mehmet Ağa'ya atfedilen saray ve kasır yapıları şunlardır.

- 1- Topkapı Sarayı
- 2- İstavroz Sarayı
- 3- Tersane Sarayı
- 4- Davutpaşa Kasrı
- 5- Diğer saray ve kasırlara ilaveler.

2.1.3.1. Topkapı Sarayı

Topkapı Sarayı Koca Osmanlı İmparatorluğu'nun idare edilidği bir merkezdir. Aynı zamanda Osmanlı sultanlarının aileleriyle birlikte yaşadığı yerdir. Ayrıca Topkapı sarayı hasbahçesinde eğitim ve öğretim yapılmaktadır.

Fatih İstanbul'u aldıktan sonra önce Beyazıt'a Eski Sarayı daha sonra da Sarayburnu'na Ayasofya'ya kadar uzanan tepe üstüne surla çevrili olarak Topkapı Sarayı'nı yaptırmıştır. 1475 yıllarında yapımına başlanan Yeni Saray Fatih'ten sonra da muhtelif hükümdarlar tarafından genişletilmiştir. Mimarbaşı Mehmet Ağa'nın, Sedefkârlar Halifesi olduğu dönem de dahil olmak üzere Topkapı sarayında Mimarlık çalışmaları vardır. Meselâ Zülüflü Baltacılar Dairesine, 1586 yılında yapılar ilave koğuşların kapısında bulunan kitabede, bahsigeçen Bina Nazırı Mehmet Ağa'nın o zamanlar "Halife" olan Sedefkâr Mehmet Ağa olması muhtemeldir(92). Zülüflü Baltacılar Koğuşu

(92) S.H.Eldem, F.Akozan, Topkapı Sarayı, s.18.
N.Atasoy, "Zülüflü Baltacılar", I.Milletlerarası Türkoloji Kongresi s.629.

Zülüflü Baltacılar Dairesi iç koğuşlarının kapısı üzerinde on beyitlik manzum tarih kitabesinin anlamı şöyledir: "III.Murat zamanında her yer yapılip alâ oldu, dar idi baltacı kulları cefa çekerd-i, Mehmet Ağa devrin padişahına yüz sürüp arz etti, cihan şahı em-

III.Murat'tan önce yapılmış, III.Murat döneminde genişletilmiş (1586), Mehmet Ağa'nın mimarbaşı olduğu dönemde onarılmış (II.Osman zamanı) ve baştan başa çini ile kaplanmıştır(93). Bundan başka Enderun Camii yanındaki Kasr-ı Hümayun çinileri Mehmet Ağa tarafından çizilmiş ve çinici Hasan Ustaya yaptırılmıştır(94). Fodla Fırınları yakınındaki kitabe (1616) ve mutfaklardaki mescit kitabesi (1613) Mehmet Ağa dönemine ait kitabeler olmasına rağmen yapıların bugünkü durumları ile yapıldıkları dönem mimarisi arasında bir bağıntı kurulamamaktadır(95).

Harem dairesi III.Murat Yatak odası sedef işlerinin Mehmet Ağa'nın Sedef işlerinin Mimar Sinan tarafından beğenildiği bir dönemde yapılmış olması ve sünnet odası süsleme elemanlarının Sedefkâr Mehmet Ağa'nın yaptığı I.Ahmet Okuma odası tezyinatı ile benzerlikler göstermesi bu eserlerde Mehmet Ağa'nın çalışmaları olduğunu göstermekte ise de Topkapı Sarayı'nda, Sedefkâr Mehmet Ağa'nın yaptığı kesinlikle kabul edilen tek yapı Harem Dairesi'nde III.Murat yatak odasına ilave olarak yapılan I.Ahmet okuma odasıdır.

I.Ahmet Okuma Odası (I.Ahmet Köşkü)

Topkapı Sarayı Harem Dairesinde, 16.yy.'da Şimşirlik Bahçesi üzerinde geniş ayaklara oturtulmuş ve yapıldığı devirde manzaraya açık büyük bir çıkma durumunda olan III.Murat Köşküne ilave olarak yapılan ilk bina I.Ahmet Köşküdür (Şekil 26, 27). Yapının eski ocak yeri bugün yok olmuş, okuma odası

(..) retti ve kethûda kadın bu canfeza binayı yaptı. Padişahın Haznedar başısı Mustafa Ağa ile çalıştı, ne olurdu Davut çalışsaydı sanatla, çünkü bina nazırı Mehmet Ağa olmuştu-sene 995-1586".

1586 tarihinde Mehmet Ağa saraydadır. Mimar Sinan bürosunun değerli bir Halifesidir (Halife Kıdem olarak Mimar-ı Saniden sonra gelir). 1589-1590 yıllarında Mimar Sinan'ın teşvikiyle padişaha sedefli bir rahle işleyip kapıcıbaşılığa terfi edecektir.

(93) N.Atasoy, a.g.e., s.631.

(94) C.E.Arseven, Türk Sanatı, s.768.

(95) S.H.Eldem, F.Akozan, a.g.e., s.53.

olarak tanınagelmıştır(96). III.Murat Köşkü'nün sade tezyinatına karşılık, I.Ahmet Köşkü'nde sedef işi dolap kapaklarının bolluğu ve mavi yeşil renkli çiniler de daha canlı ve daha taze bir hava esmektedir.

III.Murat Köşkünden I.Ahmet Köşküne küçük bir eyvan diyebileceğimiz kalın bir kemerden geçilerek girilir (Foto 73). Kemer düz yeşil çinilerle kaplanmıştır. Kemerin başlangıç kısmında tek sıra Türk üçgenleri tezyinata katılırlar. Duvarlar dolaplarla çevrilidir. Giriş kapısının solunda dolap içinde tavuzkuşu motifli bir çeşme vardır (Foto 15, Bkz.Bölüm 1.4.2). Vaktiyle kapağı da olan bu nişan(97) içindeki çeşmenin kitabesi beş beyitlik bir manzumedir, kasrı meth eder ve tarih belirler (1017-1608)(98).

İlk yapılışında üç cepheden çift sıra 18 penceresi varken, III.Ahmet döneminde kuzeybatı cehesindeki alt pencereden biri, III.Ahmet Yemiş odasının kapısı şekline sokulmuş, diğer pencerede dolap nişi şekline dönüştürülmüştür. Dolap ve pencere kapaklarının her birinde birbirinden farklı kompozisyonlarda sedef ve bağa kakma süslemeler odayı hareketli ışık demetleri arasında aydınlatıp canlandırmaktadır (Foto 2, 3, 5, 72, 73, 74, 75). Mehmet Ağa'nın mekânlardaki aydınlatmaya önem verdiği bu nadide tezyinat cümbüşünü fazlasıyla aydınlatmak istediğini hissetmemek elde değildir. Pencere aralarında nişler ve sedefli çekmeceler (Bkz. foto) modüler bir düzen içindedirler (Ayrıntılı bilgi için bkz. "Sedefkâr Mehmet Ağa'ın Sedef İşî Çalışmaları").

Odanın tezyinatı başlıbaşına çalışma konusu olabilecek zenginliğe sahiptir. Zeminden itibaren duvar süsleme öğeleri şöyle bir sıra takip ederler: Önce bir sıra mavi beyaz yeşil

(96) S.H.Eldem, Türk Mimari Eserleri, Sayfa no yok.

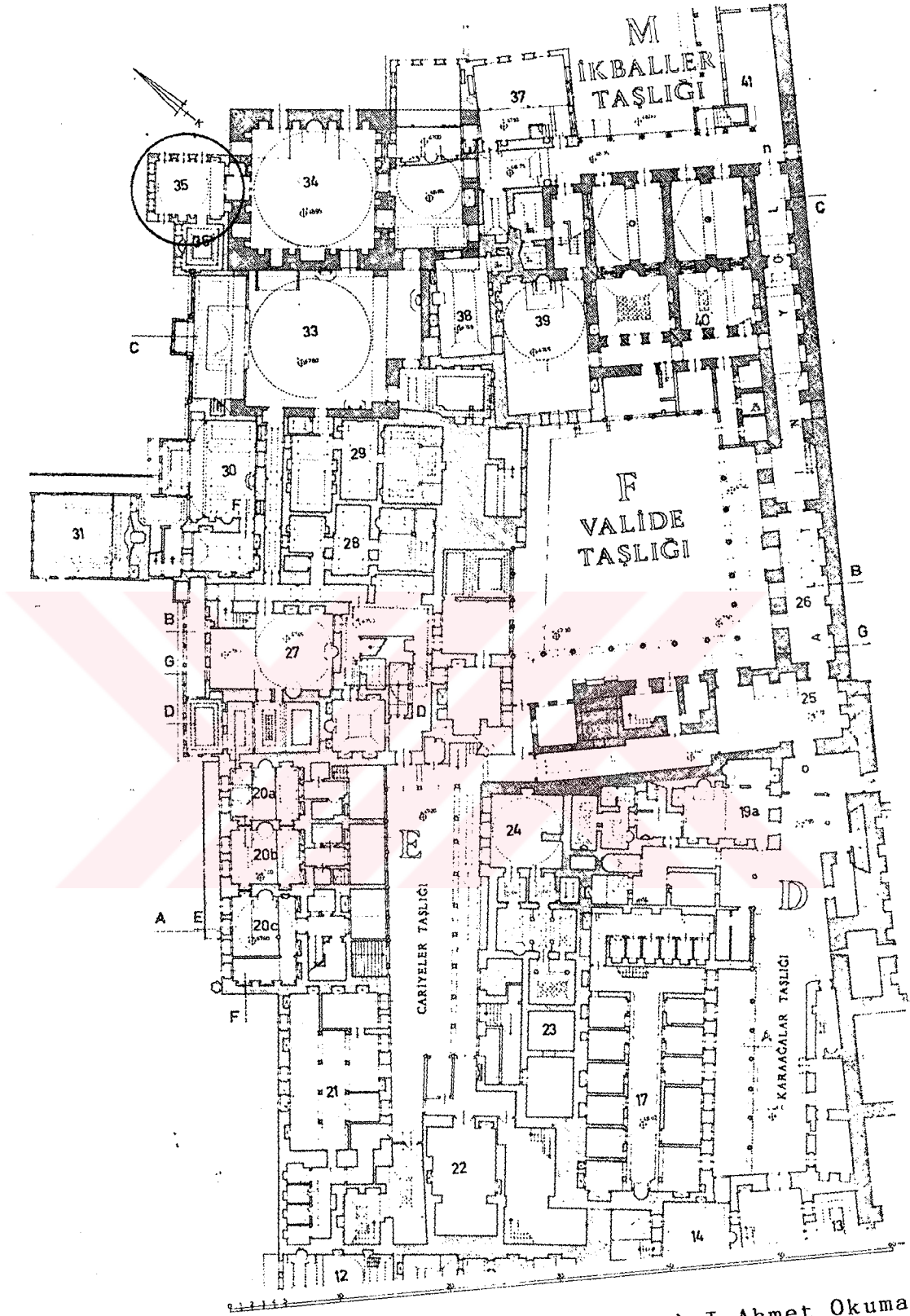
(97) R.E.Koçu, Topkapı Sarayı, s.197.

(98) S.H.Eldem-F.Akozan, a.g.e., s.45.

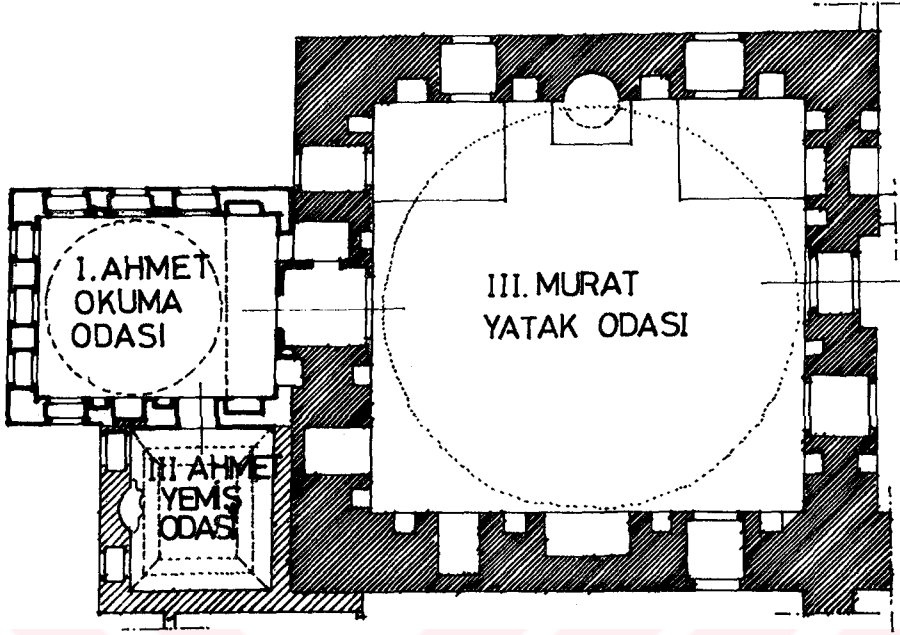
rengin hakim olduğu çini kuşak, sonra mermer söveler içinde sedef kapaklı pencere boşlukları, hemen üstünde bir sıra çini yazı kuşağı odayı çevreler. Bu kuşağın hemen üstünden başlayan üst pencerelerde bu yazılı çini panolar çepeçevre çerçeveler oluşturmaya devam eder. Aalardaki duvar boşluklarında saksı içinde çiçek kompozizasyonları çini tablolar oluşturur ve kasnak seviyesine kadar en ufak bir boşluk kalmamacasına çini panolar odayı doldururlar. Kubbe ise merkeze kadar, amûdi ve ufkî mavi ve yeşil çizgilerin ve aynı renkte dairelerin içine Kuran-ı Kerim'den ayetler ve arapça şiirler yazılmış çinilerle kaplanmış olarak kaynaklarda belirtiliyorsa(99), bugün bir kubbede görülen kalem işi birşey ifade etmemektedir.

Sonuç olarak Mehmet Ağa'nın başarılı uygulamalarından biri olan I.Ahmet Kitaplığı, hocası Koca Sinan'ın eseri olan III.Murat Köşkü'ne kitlevi etkiyi bozmadan mütevazi bir anlayışla yansıtırılmış, buna mukabil iç süslemelerde Mehmet Ağa'nın sanatını kanıtladığı en önemli eserlerinden biri olmuştur.

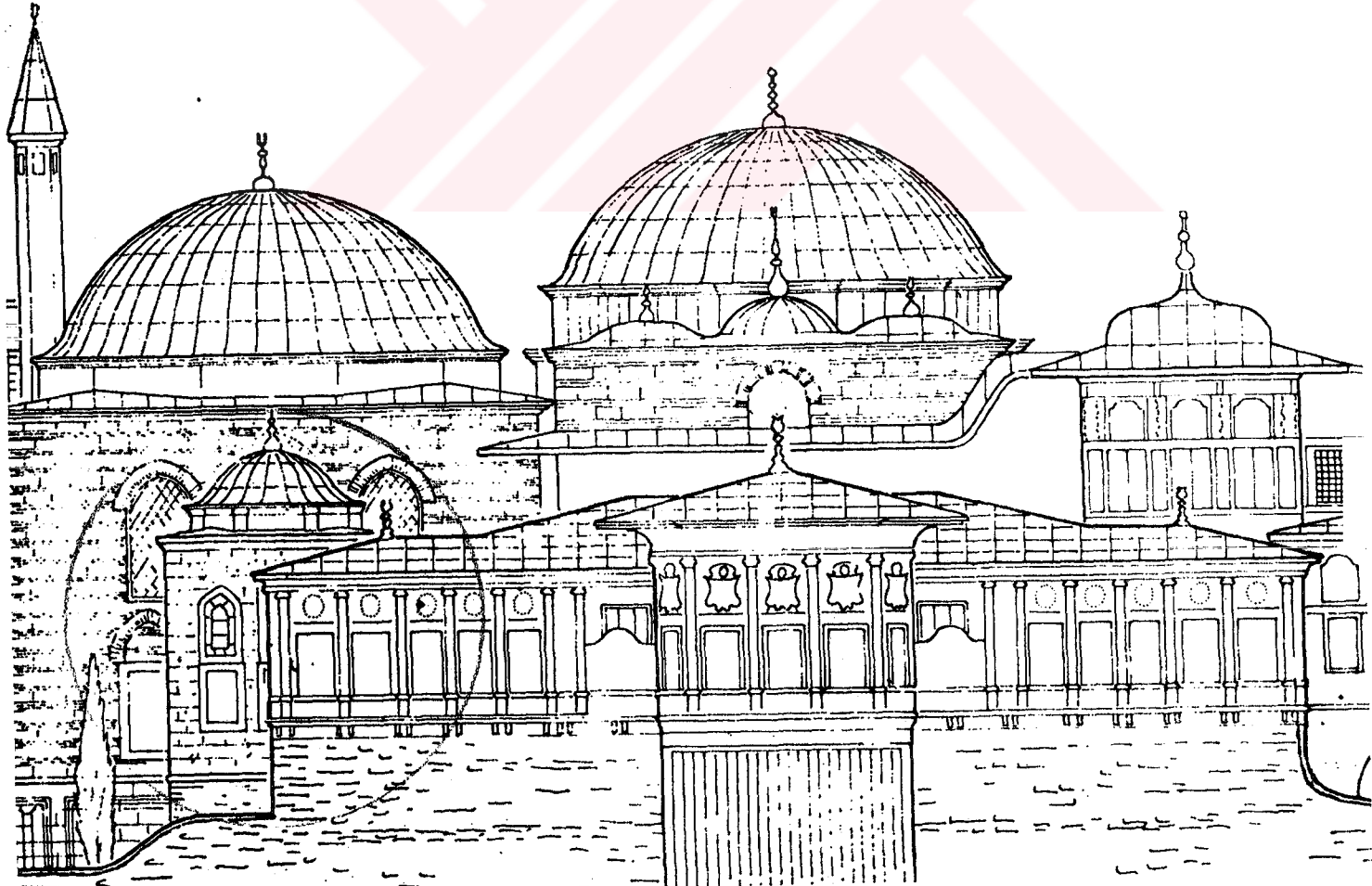
(99) R.E.Koçu, a.g.e., s.196.

Şekil 26- Topkapı Sarayı Harem Dairesi(35);I.Ahmet Okuma Odası
Kaynak: S.Eldem, F.Akozan, Topkapı Sarayı, L.101.

Şekil 26- a) Harem Dairesi. III.Murat yatak odasına ilave olarak yapılan I.Ahmet okuma odası
Kaynak: S.H.Eldem, F.Akozan, Topkapı Sarayı, L.101.

Şekil 27- Harem dairesinin XVIII.yy. ilavelerinden sonraki durumu ve I.Ahmet okuma odası.
Kaynak: Eldem,Akozan, Topkapı Sarayı, L.108.

FOTO 71- Topkapı Sarayı, Harem Dairesi, I.Ahmet köşkü.

FOTO 72- I.Ahmet Köşkü (Okuma Odası) iç görünüşü.

FOTO 73- I.Ahmet köşkü giriş eyvanı ve III.Ahmet yemiş odasına kapı şekline dönüşen pencere

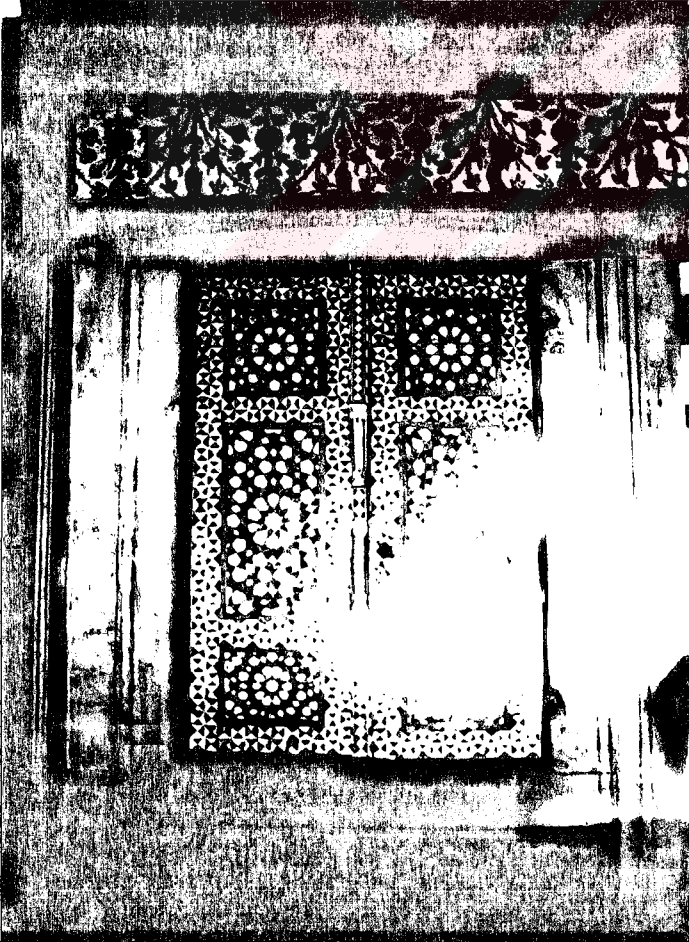

FOTO 74- I.Ahmet köşkü dolap kapaklarında sedef işleri

FOTO 75- I.Ahmet odası pencere aralarındaki çekmeceli nişler

FOTO 76- Sunnet Odası/Harem Dairesi-Topkapı Sarayı
Pencere içlerindeki çeşme süslemeleri (güneş moti-
tifi) Mehmet Ağa'nın süsleme özelliklerindedir.

FOTO 77- Sunnet Odası dış görünüşü. Bazı müdahalelerin be-
lirtileri varsa da Mehmet Ağa etkilidir.

2.1.3.2. İstavroz Sarayı

İstavroz Sarayı ve Mescidi Sedefkâr Mehmet Ağa'nın yaptığını bildiğimiz fakat bugün yok olan sayılı yapılardan biridir(100).

Beylerbeyi semtinde I.Ahmet'in sevdiği, devamlı gittiği bir bahçeye önce iç oğlanları ve kapıoğlanları için binalar yapılmış, sonra sarayın çevresindeki geniş saha çevrilip, Kuzeye büyük bir oda, Batıya Has Oda, Güneye kiler ve hazine, Doğuya kuşçular ve kapıoğlanlara mahsus bir oda yapılmıştır(101). Dördüncü Murat'ın da arasına devam ettiği bu saray sonraki dönemlerde tamamen terk edilmiştir. Bugün Beylerbeyi' de bu saraya ait en ufak bir iz yoktur.

O dönemde I.Ahmet'in emriyle İstavroz Hasbahçeye Padişahın muhafızları ve maiyyeti için 1613'te kırk gün içinde bir mescit inşa edilmişse de, bunun bugün Beylerbeyinde bulunan III.Murat zamanında yapılmış Abdullah Ağa Camii ile hiçbir ilişkisi yoktur(102).

2.1.3.3. Tersane Sarayı

Sultan I.Ahmet, Edirne'de iken Kaptan-ı Derya Kayserili Halil Paşa vasıtasıyla haber göndererek "Tersane bahçesinde matetemmuat bir kasr-ı âli" yapılmasını emretmiş(103), hemen harekete geçilerek Ok Meydanı yamaçlarına, Fatih'in ok atmaya çıktığı, I.Selim'in tersane inşaatını ilerlettiği o zamanlar Tersane Bahçesi olarak anılan sahaya Tersane Sarayı'nın ilk binaları kurulmaya başlanmıştır (1613)(104). Sarayın

(100) T.Gökbilgin, "Mimar Mehmet Ağa", İ.H.Uzunçarşılıya Aramğan Kitabı, s.173; C.A.Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.278.

(101) İ.H.Uzunçarşılı, Osmanlı Devri Saray Teşkilatı, s.259.

(102) S.Kesili, "Beylerbeyi", T.O.K.B., 48/526, Mart-Nisan 1975, s.19.

(103) R.E.Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, s.279.

(104) R.E.Koçu, a.g.e., s.238.

Harem dairesi iki katlıdır ve Haliç'ten sarayın bütün daireleri görülmektedir. Sarayın harem ve mabeyn dairelerinde çeşitli kasırlar, arka tarafında da set set yükselen bir bahçesi vardır(105).

Tersane Sarayı binaları zamanla harap olmuş, III.Ahmet emriyle yapılan onarımlarda sarayı tamamen kurtaramamıştır. Yerine 1730'da yeni bir hasbahçe köşkü yapılmış, zamanla ismi de değişerek "Aynalı Kavak Kasrı" diye anılmaya başlamıştır(106).

Bugünkü haliyle Kültür faaliyetlerine açık bir kasır olarak kullanılan Aynalıkavak Kasrının Mehmet Ağa dönemi mimarlığı eseri olan "Tersane Sarayı" ile en ufak bir benzerliği yoktur.

2.1.3.4.Davut Paşa Kasrı (Şekil 28, 29, 30; Foto 78, 79)

II.Beyazıt'ın Veziri Davut Paşa tarafından Edirnekapı sirtlarında oluşturulan ve Mehmet Ağa dönemine kadar "Davutpaşa Çiftliği" olarak anılan(107) bu mutena yere yapılan Davutpaşa Kasrı, Hammer'e göre 1597 tarihinde III.Mehmet zamanında yapılmıştır(108). Yapının I.Ahmet zamanında çini ile kaplandığı bilinmektedir(109). Ve yine Baş Vekalet Arşivindeki tarihsiz bir vesikaya göre Mehmet Ağa Davutpaşa kasrı için bir çeşme ve havuz projesi hazırlamıştır(110). Ayrıca Alt kat salonu çeşme kitabesi "Bahti" mahlâsını kullanan Sultan Birinci Ahmet'e aittir. Risale-i Mimariyye'de de Davutpaşa Kasrından bahsedilmemesi bu kasrın 1614-1617(111) yılları arasında yapılmış olabileceği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

(105) S.Kesili, a.g.e., s.19.

(106) S.Kesili, a.g.e., s.19.

(107) Cafer Efendi, Risale-i Mimariyye, s.153 (O.Ş.Gökyay çevirisi).

(108) S.H.Eldem, Köşkler ve Kasırlar, s.210.

(109) A.S.Ünver, "Davutpaşa Sarayı", T.O.K.B., sayı 239, s.9.

(110) A.S.Ünver, a.g.e., s.9.

(111) 1614'de risale yazılmış, 1617'de Sultan I. Ahmet ölmüştür.

Kayıtlara göre Sultan IV.Murat, IV.Mehmet, III.Ahmet zamanlarında Davutpaşa Kasrı çok kullanılmış ve bu arada bazı değişikliklere uğramıştır.

Bugün fevkâni, kuvvetli bir etkisi olan bu yapı, gerek çok katlılığı, gerek bol pencereleri olması, gerekse iç mekan düzenlemeleriyle Mehmet Ağa'nın imzasını taşır. Bugün yok olmuş pencere sedef işi kapakları, orijinal dekorasyon elemanlarıyla düşündüğünde pencerelerden giren bol ışıkla, sedef parçalarının parıltıları arasında, iç mekan kuvvetli bir tesir bırakmaktadır (Şekil 28, 28/a, 29, 30; Foto 78, 79).

Bu yapıda günümüze gelebilmiş farklı bir uygulama da zeminkat (Şekil 28) tavanında uygulanan kaburgalı çapraz tonoz diyebileceğimiz bir döşeme sistemidir ki diyagonal bağlantı elemanı olarak düşünüldüğü zaman hatıl vazifesi görmekte aynı zamanda iç mekan tesirini kuvvetlendirmektedir (Şekil 29).

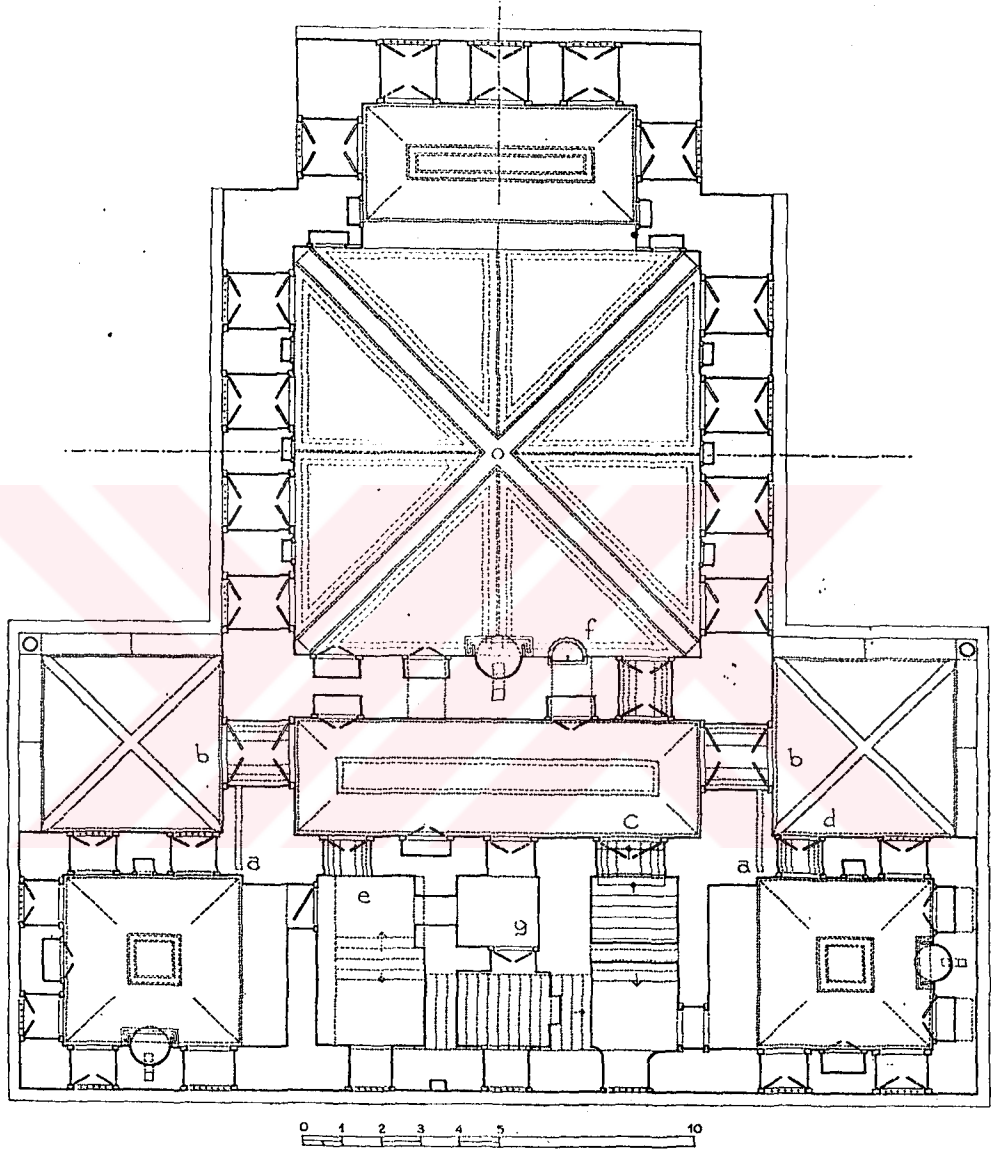
2.1.3.5. Diğer Saray ve Kasırlara İlaveler

Dolmabahçe sarayının bulunduğu dolgu zemin ilk olarak Mehmet Ağa'nın imarbaşı olduğu dönemde "yol genişletmesi" amacıyla doldurulmuştur(112). Kalender'de Sultanahmet Camii Bina Emini Kalender Çavuş tarafından bir kasır yaptırılmıştır. II.Dünya savaşında yok olan bu kasır sahil yapısıdır(113). İbrahimpaşa Sarayı da Mehmet Ağa döneminde onarılmıştır(114).

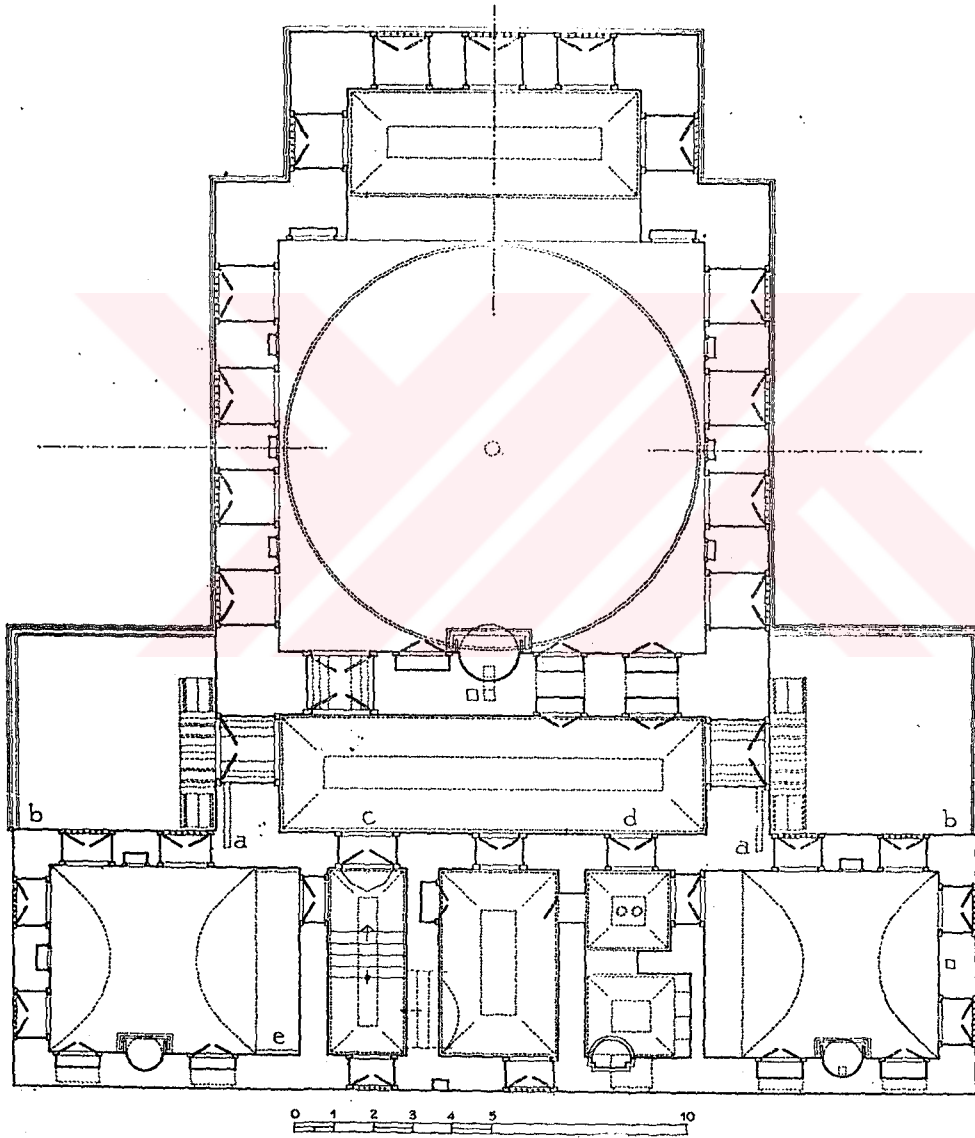
(112) M.Tokay, "Dolmabahçe Sarayı", T.O.K.B., (Nisan 1958), s.27.

(113) M.Şehsuvaroğlu, "Kalender Kasrı", T.O.K.B., 247, s.11.

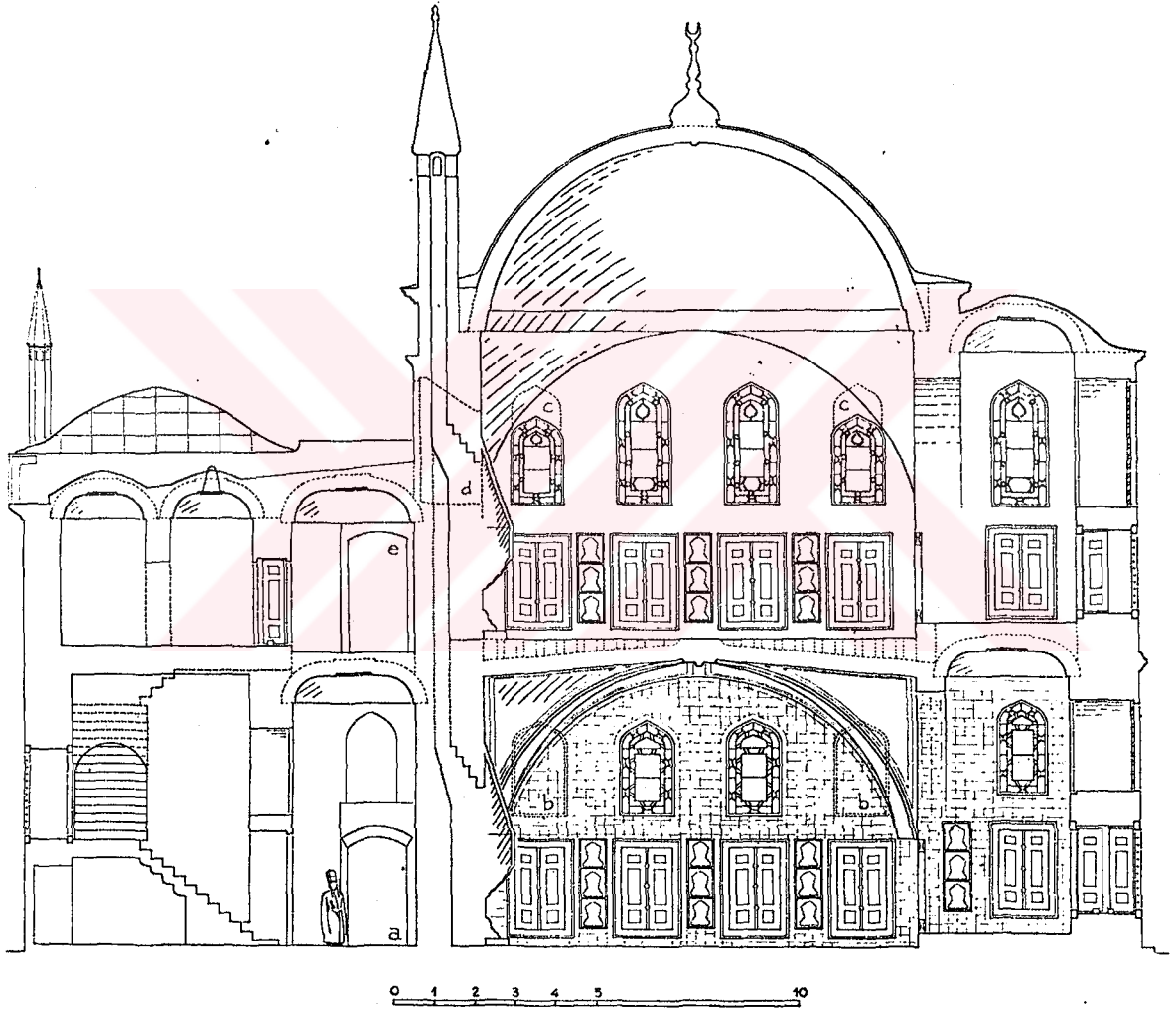
(114) N.Atasoy, İbrahim Paşa Sarayı, s.165.; C.E.Arseven, a.g.e., s.768.

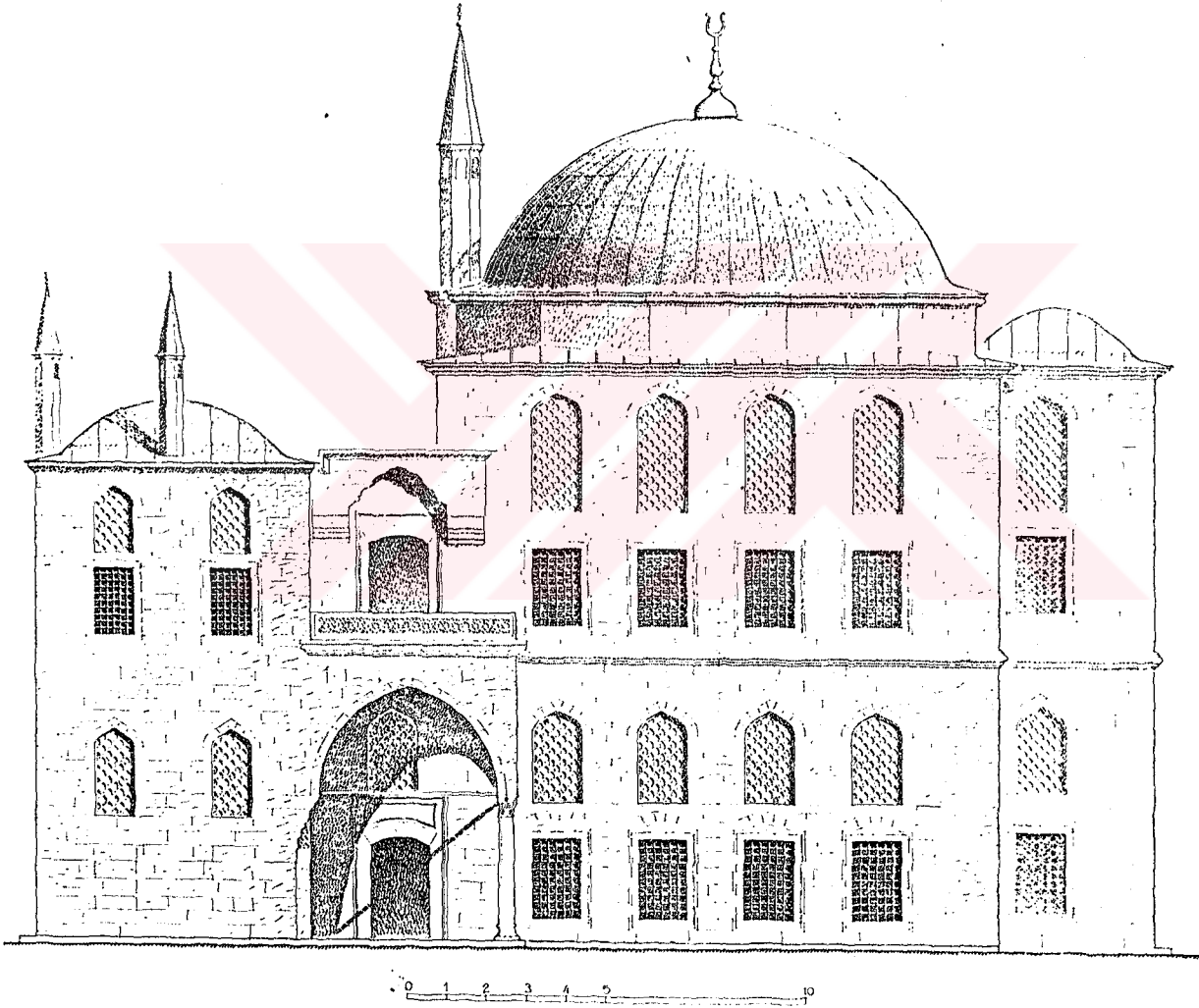
Şekil 28- Davud Paşa Hünkâr Kasrının zemin katı planı.
a) Esas giriş kapılarının sürgü yerleri, b) Revak altındaki esas giriş kapıları, c) Giriş sofası içindeki merdiven kapısı, d) "Nöbet" odası kapısı, e) Hamama ve kadın efendiler dairesi geçitlerine açıldığı kabul edilen kapı, f) I.Sultanahmet çeşmesi, g) Helâ.
Kaynak: S.H.Eldem, Köşkler ve Kasırlar, C.I, s.228.

Şekil 28- a) Davud Paşa Hünkâr Kasrının üst katı planı.
Kaynak: S.H.Eldem, a.g.e., s.229.

Şekil 29- Boyuna kesit
Kaynak: S.H.Eldem, a.g.e., s.230.

Şekil 30- Güneybatı cephesi
Kaynak: S.H.Eldem, a.g.e., s.231.

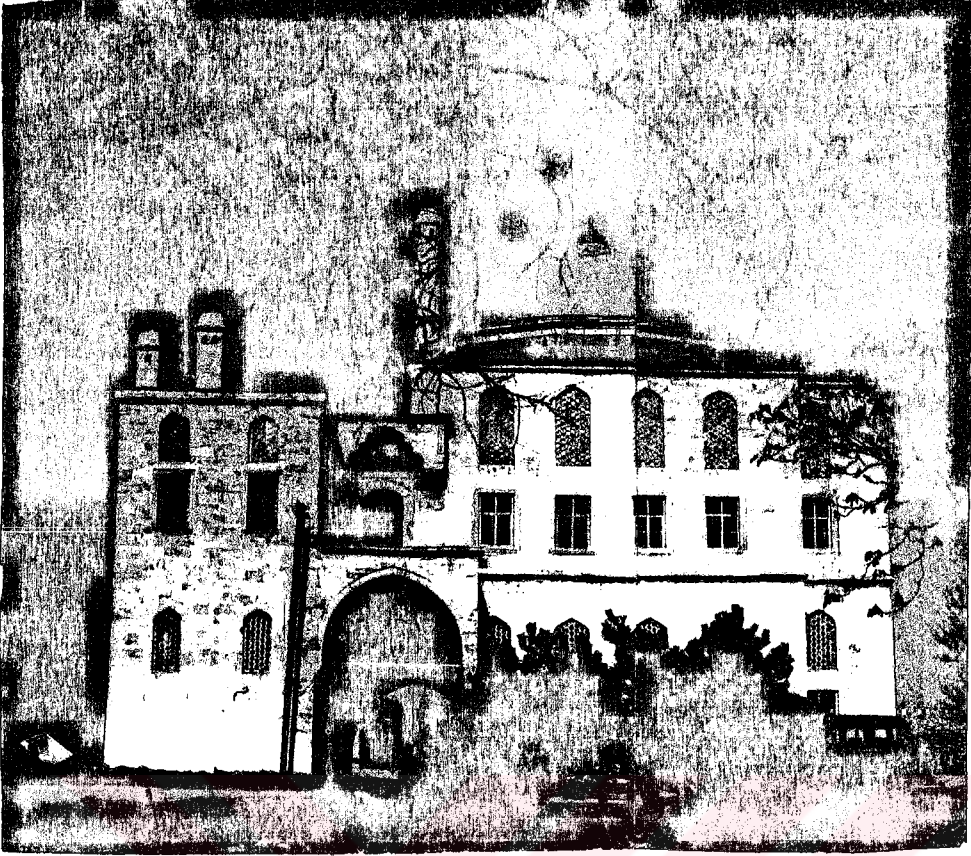

FOTO 28- Davut Paşa Kasrı sol yan giriş cephesi

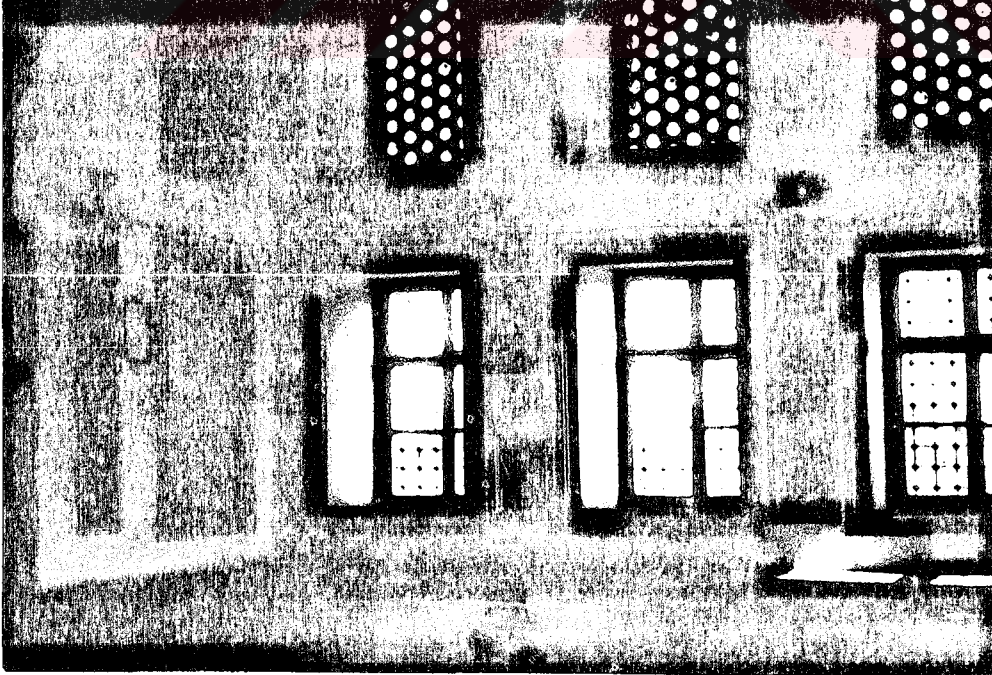

FOTO 79- Davut Paşa Kasrı alt kat büyük salon iç görünüşü. Dolap ve pencere modülleri sedefli pencere kapakları ile birlikte değerlendirildiğinde Sultan I. Ahmet Okuma Odası/Topkapı Sarayı ile benzerlikler görülür (Bkz. I.Ahmet Okuma Odası, s.130).

2.1.4. Camiler ve Mescitler

Cafer Efendi, Risale-i Mimariyye adlı eserinde "Mehmet Ağa b.Abdülmuin hazretleri daima şerefli Camiler ve Mescitler yapmakta olup, bundan başka nice medreseler ve nice köprü ve yüzü geçkin çeşme, kimini parasıyla, kimini başka kimselerin parasıyla yapıp meydana çıkarmıştır" diyerek Mehmet Ağa'nın çok sayıda cami ve mescid yaptığını belirtmektedir(115).

Sedefkâr Mehmet Ağa'nın yaptığı en büyük cami Sultanahmet Camii'dir. Cafer Efendi Risale-i Mimariyye'nin bir başka bölümünde(116) "Mehmet Ağa bu ana gelene değin (1612) kaç camii şerif ve kaç mescid-i latif ve kaç köprü ve kaç çeşme hepsi ne kadar hayrat yapmıştır Beşinci Bölümde bildirilir" diyorsa da risalenin hiçbir bölümünde bu yapıların adları ve yerleri hakkında açıklayıcı bir malumat vermemektedir. Bugün bu dönemde yapılmış cami ve mescidleri tesbit etmek güçleşmiştir. Zira çoğu ahşap çatılı olan bu yapılar ya tamamen yok olmuş ya da uğradığı değişikliklerle Mehmet Ağa dönemi (II. Klasik Dönem) karakterini kaybetmiştir.

Bu bölümde Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu dönemde yapılmış olan Cami ve Mescidleri; kaynak ve kayıtlara dayanarak şöylece tanımlamak mümkündür.

- 2.1.4.1. Mehmet Ağa Camii/Vefa
- 2.1.4.2. Kurt Celebi Camii/Kasımpaşa-Acıçeşme
- 2.1.4.3. Osman Ağa Camii/Kadıköy
- 2.1.4.4. Gedikapdi Mescidi/Kasımpaşa
- 2.1.4.5. Karaimam Mescidi-Sahhaf Muhiddin Mescidi - Karamanlı Mescidi/Kasımpaşa
- 2.1.4.6. Kürkçübaşı Mescidi/Yedikule
- 2.1.4.7. Sormagirodaları Mescidi
- 2.1.4.8. Mevcut Camilere ilave ve onarımlar: Haseki Camiine kubbe eklenmesi, Kocamustafapaşa Cami Genişletme Çalışması.

(115) O.Ş.Gökyay, "Risale-i Mimariyye", İ.H.Uzunçarşılı'ya Armağan, s.120.

(116) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.172.

2.1.4.1. Mehmet Ağa Camii/Vefa (Foto 83; Şekil 31/3)

İlk yaptıranı Fatih Camii ruznamecisi Zeyni Mehmet Efendi'dir. Aslında medresenin dersanesi olan mescid Cibali yangınında yandıktan sonra, aynı mahallede oturan Mimar Mehmet Ağa tarafından minare ilavesiyle yeniden inşa edilmiştir(117).

Eminönü Bölgesi, Vefa Mahallesi 262 ada, 18 parselde bulunan kare planlı yapıya Katip Çelebi Sokağı'ndan girilir. Caminin tuğla minaresi, kirpi saçaklı ahşap çatısı ve ana kitle harap bir durumda iken 1960 yılında restore edilmiş ve kullanıma açılmıştır(118). Mimari belirgin bir karakteri olmamasına rağmen Mehmet Ağa dönemi küçük camileri içinde en iyi durumda olanıdır.

2.1.4.2. Kurt Çelebi Camii-Acıçeşme Camii/Kasımpaşa-Kulaksız (Foto 82; Şekil 31/2)

Beyoğlu Belediyesi 177 Pafta, 1136 Ada, 21 parsel'de bulunan Kurt Çelebi Camii'nin yeri Eski Kulaksız Mahallesi (Yeni Kadı Mehmet Mahallesi), Kulaksız Caddesi (Yeni Mutbak Kapı Sokak), Kurt Çelebi Camii Sokağı ve Kulaksız Sokağı arasındadır(119) (Bkz.Şekil 31/2).

Yaptıranı 1611 yılında ölen Kaptan Kurt Çelebi'dir(120). İstanbul Camileri adlı kitabında(121) Tahsin Öz "Muhtelif devirlerde tamir görmüştür, tuğla minaresi var" diyorsa da;

(117) O.Ş.gökyay, a.g.e., s.172.

Ayvansaraylı Hafız Hüseyin, Hadikatü'l Cevami, C.I, s.195.

Vakıflar Baş Müdürlüğü Hayır İşleri Şubesi PD 99 nolu dosyasında.

(118) Vakıflar Baş Müdürlüğü Hayır işleri Şubesi PD 99 nolu Dosyasından/ Karaköy.

(119) Vakıflar Baş Müdürlüğü, a.g.y.

(120) T.Öz, İstanbul Camileri, C.II, s.42.

(121) Aynı yer.

bugün tapu kayıtlarına göre bahçeli olarak 21 nolu parselde bulunan yapının yerine bütün parseli kaplayan büyük bir cami yapılmaktadır. Orijinalde yapıya bitişik Eski Acıçeşme (Foto 82) bugün yarı yarıya toprak altında kalmış bir durumda ayakta dır. Kaynaklarda belirtilen minareden ise hiçbir eser kalmamıştır(122).

2.1.4.3. Osman Ağa Camii-Kadıköy Camii/Kadıköy (Şekil 31/4, Foto 80)

Kadıköy, Osmanağa Mahallesi, 19 ada, 18 parselde kayıtlı Osmanağa Camii, Eski Söğütlüçeşme Caddesi, Pavlonya Sokak ve Üzerlik Sokak arasındadır(123).

Bu caminin yerinde eskiden Kadı Mehmet Efendi Mescidi bulunuyordu. Esasen Kadıköy semti de ismini bu mescidden dolayı almıştır(124). Bu mescit zamanla yok olmuş yerine 1612'-de Osman Ağa bu camiyi yaptırmıştır(125).

1957'de acayip bir mahfil ilavesiyle kısmen bozulan yapıya bir meşruta ilave edilmiş(126), 1970 yılı G.M.E.Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararına göre muvakkithanenin onarımına karar verilmiş ve meşruta yıkılmıştır.

Günümüze gelene kadar çeşitli devirlerde çeşitli müdahalelerle klasik devir özelliğini kaybetmiş olan yapının minaresi de çok değişikliğe uğramıştır (Bkz. Foto 80).

(122) H.Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, C.II, s.10.

(123) 1.10.1974 tarihli kadastro planı-Vakıflar Baş Müdürlüğü Hayır İşleri Şubesinin ilgili dosyasından alınmıştır.

(124) T.Öz, İstanbul Camileri, C.II, s.34.

(125) T.Öz, İstanbul Camileri, C.II, s.34.

(126) Vakıflar Baş Müdürlüğü Hayır İşleri Şubesi Özel Dosyası.

2.1.4.4. Gedikabdi Mescidi/Kasımpaşa (Foto 81; Şekil 31/1)

Beyoğlu Küçük Piyale Mahallesi, Zincirlikuyu Caddesi, Gedikabdi Çıkmaşı arasında, 1164 ada, 109 parselde(127) kain olan bu cami 1621 tarihinde Kaptan Gedik Abdullah tarafından yaptırılmıştır(128). Daha sonra Çavuşzade Mustafa Efendi minberi ilave ettirmiştir(129). 1906'da esaslı bir tamir görmüş olan mescid en son halini 1982 senesinde almıştır(130). Duvarları kargir, çatısı ahşap olan camide bugünkü haliyle kapısı üstünde bulunan orijinal kitabesi dışında Mehmet Ağa döneminden hiçbir yapı kalıntısı kalmamıştır (Foto 81).

2.1.4.5. Karaimam Mescidi-Sahhaf Muhiddin Mescidi-Karamanlı Mescidi/Kasımpaşa

Kasımpaşa, Hacıhüsrev Mahallesi, İplikçifırın Sokak ile Sahhaf Muhiddin Camii Sokak arasında, 1626 ada, 2 parselde kayıtlı mescidin yaptıranı Sahhaf Muhiddin olup, 17.yy. başlarında yapılmıştır(131). Aslı ahşap olan bu cami 1960'larda büyük tehlike arzetye başlamış ve ibadete kapatılmıştır(132). 1961'de kısmen kargire çevrilerek ibadete açılmışsa da bir ara tekrar kapatılmış, daha sonraki onarımlar 1975 - 1978 yılları arasında devam etmiştir. En son haliyle yapı klasik devir bütün özelliklerini kaybetmiştir.

(127) Vakıflar Baş Müdürlüğü, a.g.y., Özel Dosyası.

(128) T.Öz, a.g.e., C.II, s.26.

(129) A.g.y.

(130) A.g.y.

(131) T.Öz, a.g.e., s.36.

(132) 19.akıflar Baş Md., a.g.y.

2.1.4.6. Kürkçübaşı Mescidi/Yedikule Caddesi

Banisi Kürkçübaşı Hacı Hüseyin Ağa'dır. Kapı kitabesine göre 1613'de yapılmıştır(133). Fatma Sultan tarafından vaazedilen minberi ahşaptır. 1871 tarihli tamir kitabesi vardır(134).

2.1.4.7. Sormagirodaları Mescidi (Kaptan İbrahim Ağa Camii)/ Beşiktaş (Foto 84)

Diğer. adı Kaptan İbrahim Ağa Mescidi olan yapı 1622 tarihinde Kaptan İbrahim Ağa tarafından yaptırılmıştır(135). Akaretler Köprübaşı Sokakta bulunan yapı II.Abdülhamit döneminde kargir üstü ahşap çatılı olarak ihya edilmiştir(136).

2.1.4.8. Mevcut Camilere İlaveler

1- Haseki Camii

1539 yılında Mimar Sinan tarafından yapılan tek kubbeli cami 1612 yılında Sultan I.Ahmet tarafından cemaate yetmediği gerekçesiyel genişletilmiştir(137). Yapının Sinan karakterli mimarisi, Sedefkâr Mehmet Ağa'nın yaptığı ilave ile hiçbir şekilde bozulmamıştır. Genişletme yan duvar kaldırılarak var olan tek kubbenin bir tekrarı yapılarak sağlanmıştır. Başarılı bir genişletme çalışmasıdır.

2- Kocamustafapaşa Camii

Sümbül Efendi Camii diye de anılan cami esası bir manastırken 1489'da camiye çevrilmiş, Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa son cemaat yerini ilave ettirmiştir(138). Kesin tarihi tespit edilemeyen bir ilave çalışmasıdır.

(133) T.Öz, a.g.e., s.96.

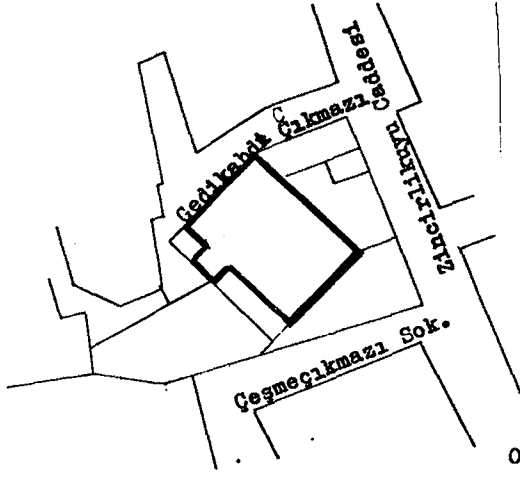
(134) T.Öz, a.g.e., s.96.

(135) T.Öz, a.g.e., s.60.

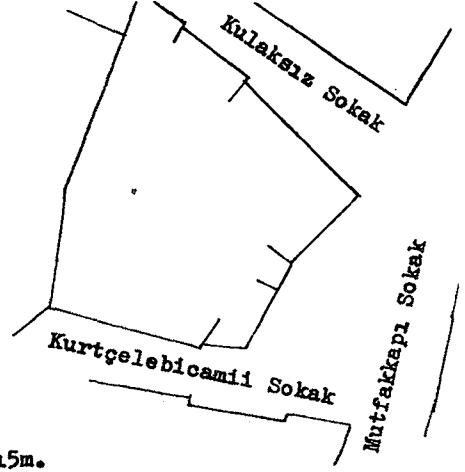
(136) T.Öz, a.g.e., s.60.

(137) T.Oz, a.g.e., s.68.

(138) T.Öz, a.g.e., s.92.

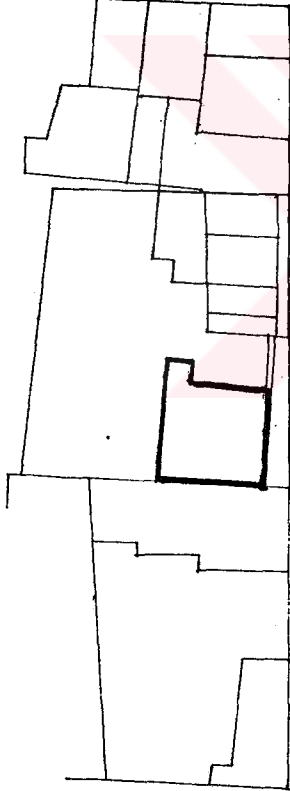

1. Gedikabdi Mesçidi/Kasımpaşa - 1954

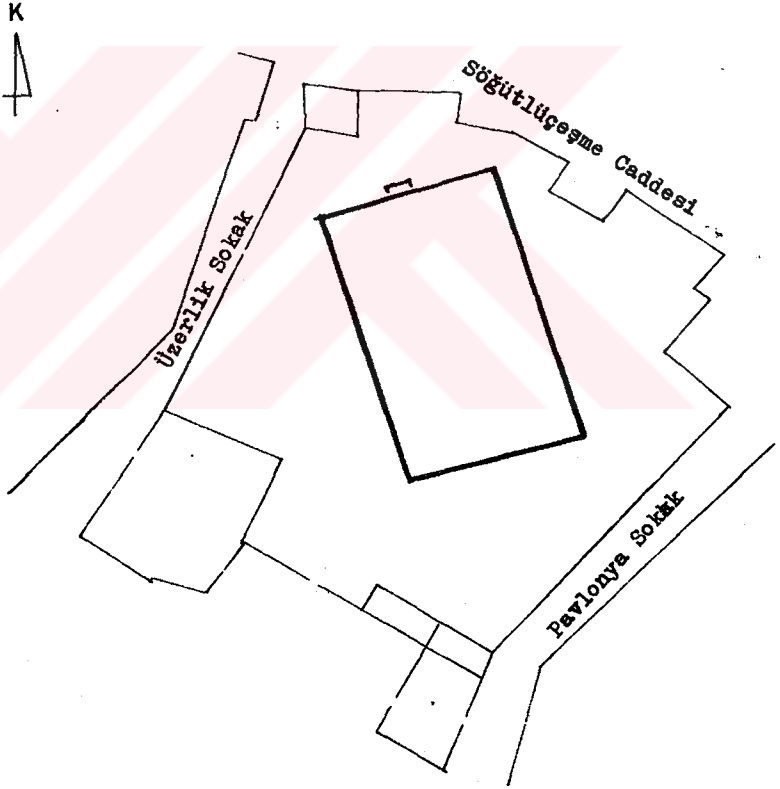
2. Kurtçelebi Camii/Kasımpaşa- 1953

Himmet Sokağı

Kovacılar Caddesi

3. Mehmetağa Camii/Vefa -1975

4. Osmanağa Camii/Kadıköy-1974

Şekil 31- Muhtelif devirlerde tesbit edilmiş kadastro çapları.

Kaynak: Vakıflar Baş Müdürlüğü Hayır İşleri Şubesi Özel Dosyaları/Karaköy

FOTO 80- Osmanaga Camii/Kadıköy (1983)
Kaynak: Vakıflar Baş Müdürlüğü/Karaköy

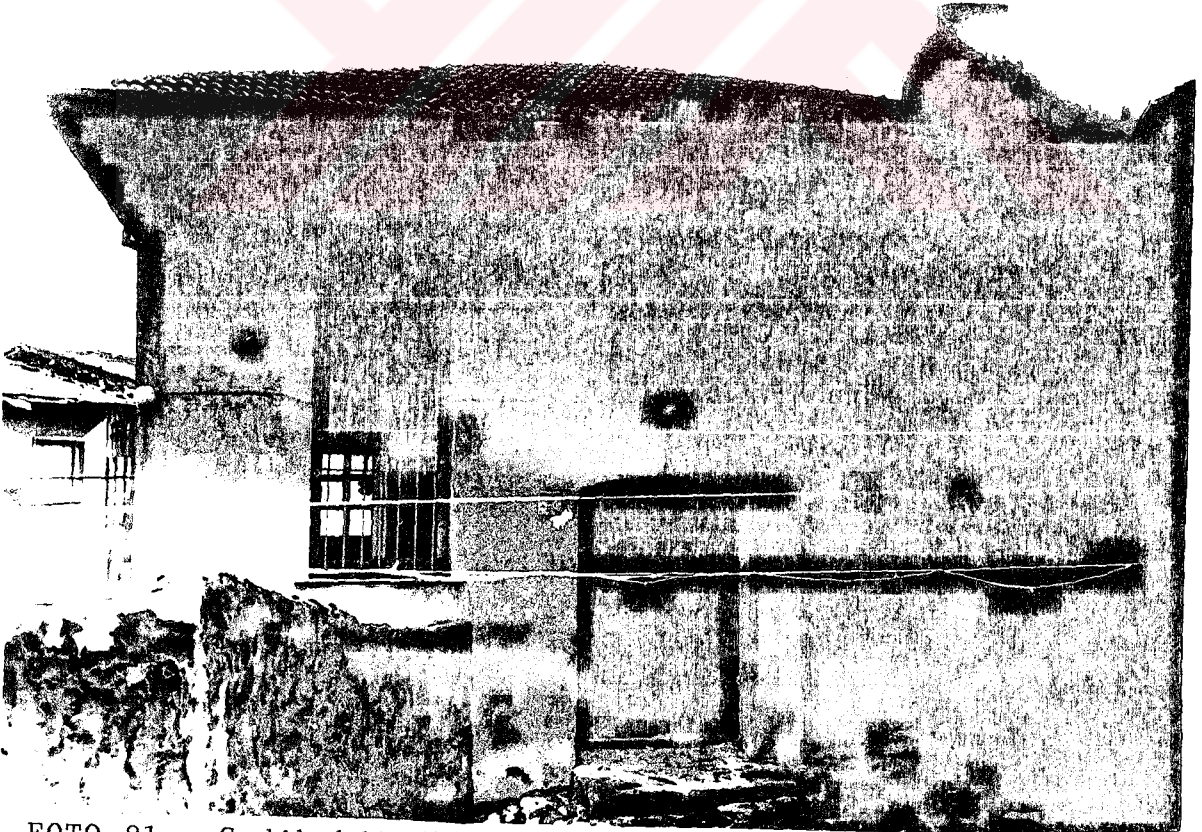

FOTO 81- Gedikabdi Mescidi/Kasımpaşa, 1983 onarımı sonrası
(1984)
Kaynak: Vakıflar Baş Müdürlüğü/Karaköy

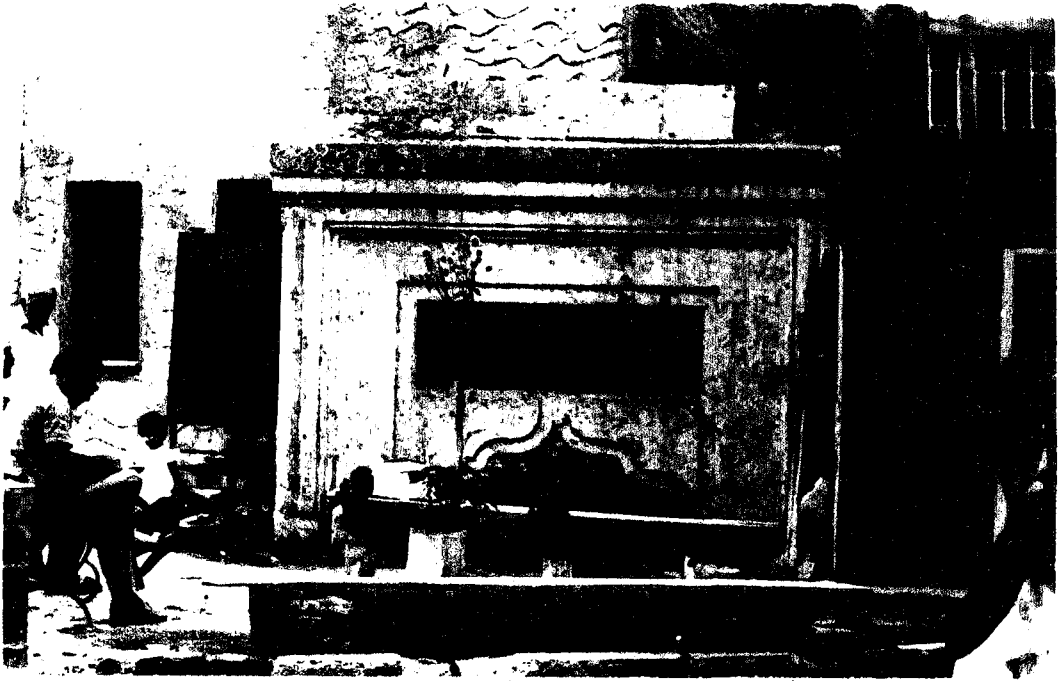

FOTO 82- Kurtçelebi Camii (Acıçeşme Camii) bitişiğinde kalan tek orjinal yapı. III.Murat Çeşmesi (Acıçeşme)

FOTO 83- Mehmet Ağa Camii/Vefa

FOTO 84- Sormagirodaları Mescidi (Kaptan İbrahimğa Camii) Beşiktaş/Akaretler

2.2. Edirne Yapıları ve Ekmekçioğlu Ahmet Paşa

Edirne'nin Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu d6nemiyle (1606-1622) ilgilendiğimiz bu çalışmada başta Abdurrahman Hıbrî Efendinin 1637 yıllarında hazırladığı eseri "Enüsü'l-Müsâmirîn" olmak üzere çeşitli kaynaklara başvurulmuştur(139).

Abdurrahman Hıbrî Efendi 1606-1676 yılları arasında yaşamış Edirne'li bir m6derristir. Eseri kendinden sonraki b6t6n Edirne tarihçilerine kaynak olmuştur(140).

Bu çalışmada faydalanılan ikinci 6nemli kaynak ise Evliya Çelebi Seyahatnamesidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci başkenti Edirne, Trakya'nın batısında Tunca ve Meriç akarsularının çevrelediği alan içinde gelişmiş, çevresini g6zel mesire yerleri, bağlar, bahçeler kuşatan tarihi ve mimari değerleri b6y6k 6nemli şehirlerimizdendir.

Murat H6davendigâr 1362'de Edirne'yi Bizanslılardan aldığında şehirde mimariye ait hiçbir medeniyet kalıntısı yoktur. 1365'te başkent oluşuyla 6nem kazanır ve imar faali-

-
- (139) Abdurrahman Hıbrî, Enis6l M6sâmir ın, Bayazıt K6t6phanesi, El yazması 1647 (1046).
Ahmet Bâdî Efendi, Riyaz-ı Belde-i Edirne, Bayazıt K6t6phanesi (6c cilt yazma).
6rfî elebi, Edirne Tarihi (Yazma), Ekrem Hakkı Kolleksiyonu.
Dr.Rifat Osman, Edirne Rehnuması, 1830; Edirne Sarayları (yazma), T6rk Tarih Kurumu.
Evliya Çelebi, Seyahatname.
Oktay Aslanapa, Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, Tarih 'Dergisi, C.I, No: 2, İstanbul, 1941.
Turhan Dağlıoğlu, "Edirne Mezarları", T6rk Tarih Arkeoloji ve Et-nografya Mecmuası, III.
- (140) T.G6kbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler", Edirne'nin 600. Fethi Y6ld6n6m6 Armağan Kitabı, s.79.

yetlerine başlanır(141).

Kanuni devri kentin en çok gelişme gösterdiği dönemlerden biri olur. Avrupa seferlerinin önemli bir kısmının programı Edirne'de hazırlanır. Kanuni hemen hemen bütün kışlarını Edirne'de geçirir ve kentin etrafındaki kışlık av sahası bu sırada oluşur(142).

1589'da başlayan Avusturya savaşları sırasında kıtlık yüzünden bir süre sıkıntı çekilirse de I.Ahmet'in tahta çıkışıyla şehir tekrar önem kazanmaya başlar(143).

I.Ahmet ilk defa 1605 yılında Edirne'ye gelmiş, beş gün kalmış ve Anadolu'daki Celali ayaklanmaları yüzünden fazla kalamadan İstanbul'a dönmüştür(144). 1612'de ikinci defa İstanbul Davutpaşa Köşkünden uğurlanan padişah, Selimiye'de bir namaz kıldıktan sonra Edirne Sarayı'na bir mescit yaptırılmasını istemiştir. Edirne'de kaldığı müddetçe başlıca meşkalesini av teşkil etmiş, kışı Edirne'de geçirdikten sonra 15 Nisan 1613'de İstanbul'a geri dönmüştür(145). Yine aynı sene içinde ani bir kararla üçüncü defa Edirne'ye gelmiş, o kışı da Edirne'de geçirdikten sonra 1614'te İstanbul'a geri dönmüştür(46). Son gidişi sırasında İstanbul'dan hünkâr filikalarından biri sandal sefaları için, kızaklarla Tunca'ya indirilmiş(147), ayrıca Sultan Ahmet zamanında ellibinden fazla dişbudak, meşe, ıhlamur fidanı getirtilmiş ve Tavuk Ormanı mevkii değerli ağaçlarla donatılmıştır(148).

(141) O.N.Peremeci, Edirne Tarihi, s.11; Altan, "Edirne'de Türk Mimari Eserleri", Arkitekt, 1936, s.307; Edirne İl Yıllığı, 1973, s.9.

(142) O.N.Peremeci, Edirne Tarihi, s.11;

(143) O.N.Peremeci, a.g.e., s.19.

(144) R.E.Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, C.I, s.280.

(145) R.E.Koçu, a.g.e.,

(146) R.E.Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, C.I, s.280.

(147) Aynı Eser

(148) O.G.Evyapan, Eski Türk Bahçeleri, s.12.

Sedefkâr Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu dönemde (1606 - 1622) Sultan I.Ahmet'in Edirne'ye sık gelişinden dolayı birçok imar çalışması yapılmıştır. Çoğu kaynaklarla tesbit edilen yapılar şunlardır:

Edirne Sarayına: 1611'de Yeni Saray ile Mamak Sarayı arasına bir kasır(149), Mumcular Dairesi yakınlarına Alay Köşkü, Sırık Meydanı ve bir Namazgâh(150), Gülhane Çayırlığına nazır, Sultanahmet dairesine yakın Aynalı Köşk(151), II. Beyazıt Camii doğusuna Mehterhane-i Amire(152), Alay Köşkü yakınlarına büyük bir çeşme ve bir mescid(153) ve ayrıca Ekmekçioğlu Kethüdası Kızılbaş Hasan Ağa Zindan Yakınlarına bir han yaptırmış(154) ve de ayrıca Beylerbeyi Hamamı ile Çuhacılar Hamamı onarılarak kullanılmışlardır(155). Bazı kaynaklarda Balkapanı ve Yemişkapanı Hanları da I.Ahmet dönemi eseri olarak açıklanmaktadır(156) (Foto 85).

Günümüze gelebilen devrinin ve Mehmet Ağa'nın en önemli eserleri ise Edirneli Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa'nın yaptırıp Sultan I.Ahmet'e hediye ettiği Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı (Ayşekadın Kervansarayı), Ekmekçioğlu Ahmetpaşa Köprüsü (Tunca Köprüsü-Eski Köprü), Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Hanı ve Sebilidir (Havlucular Hanı) (Şekil 32, 33).

(149) R.Osman, Edirne Sarayı, s.83.

(150) P.L.İnciciyan, "Osmanlı Rumelisi", Güneydoğu-Avrupa Araştırmaları Dergisi, C.I, s.31.

(151) R.Osman, a.g.e., s.86.

(152) Aynı eser, s.108.

(153) R.Osman, a.g.e., s.86.

(154) Abdurrahman Hibrî, "Enisü'l Müsamirin", Güneydoğu-Avrupa Araştırmaları Dergisi, C.1, 2, 3, s.147 (Çev. S.İlgürel).

(155) O.N.Peremeci, a.g.e., s.96.

(156) O.N.Peremeci, a.g.e., s.19.

Abdurrahman Hibrî Efendi "III. Murat zamanında yapılmıştır" demektedir (T.Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler", Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Kitabı, s.101).

Ekmekçioğlu Ahmet Paşa

Sultan I. Ahmet d6nemi imar faaliyetleri incelendiğinde Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa'nın bu d6nemin anıtsal mimarisine b6y6k katkısı olduğu g6r6l6r.

Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kanuni devrinde okuyup yetişmiş, III. Murat, III. Mehmet, I. Ahmet d6neminde yaşamış, 1595 yılında Başdefterdar olmuş, birçok cenklerde bulunmuş, sayılı maliyecilerdendir(157).

Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Sadrazam İbrahim Paşa'nın g6venini kazanmışsa da, 1606 yılında Sadrazam olan Kuyucu Murat Paşa ile geçinememiş, aralarındaki d6şmanlık g6n geçtikçe şiddetlenmiştir(158). Hatta Sadrazam Ekmekçioğlu'nun idam fermanını padişah Sultan Ahmet'ten almış, 6l6mden son dakikada kurtulmuştur. Bu arada Edirne'de gizlenmiş, Ekmekçioğluahmetpaşa Kervansarayı ve K6pr6s6n6 yaptırımış, padişaha hediye ederek affını sağlayabilmiştir. Bundan sonra Nasuh Paşanın sadareti sırasında, sadrazamın kendisini rakip g6rmesi y6z6nden Başdefterdarlıktan azledilmiş; 6nce Karaman Valiliğine sonra Halep'e g6nderilmiştir. Fakat Sadrazam 6k6z Ahmet Paşa, 1615 yılında Doğu seferine çıkarken Sadaret Kaymakamı G6rc6 Mehmet Paşa'nın beceriksizliğini g6rerek onu g6revinden almış, yerine Halep'ten Ahmet Paşa'yı getirtmiştir(159). Daha sonraki yıllarda paşa bir ara sadrazamlık g6revinin kendisine verileceğini ummuş, arzusu olmayınca da 6z6nt6s6nden 6lm6řt6r (1618)(160).

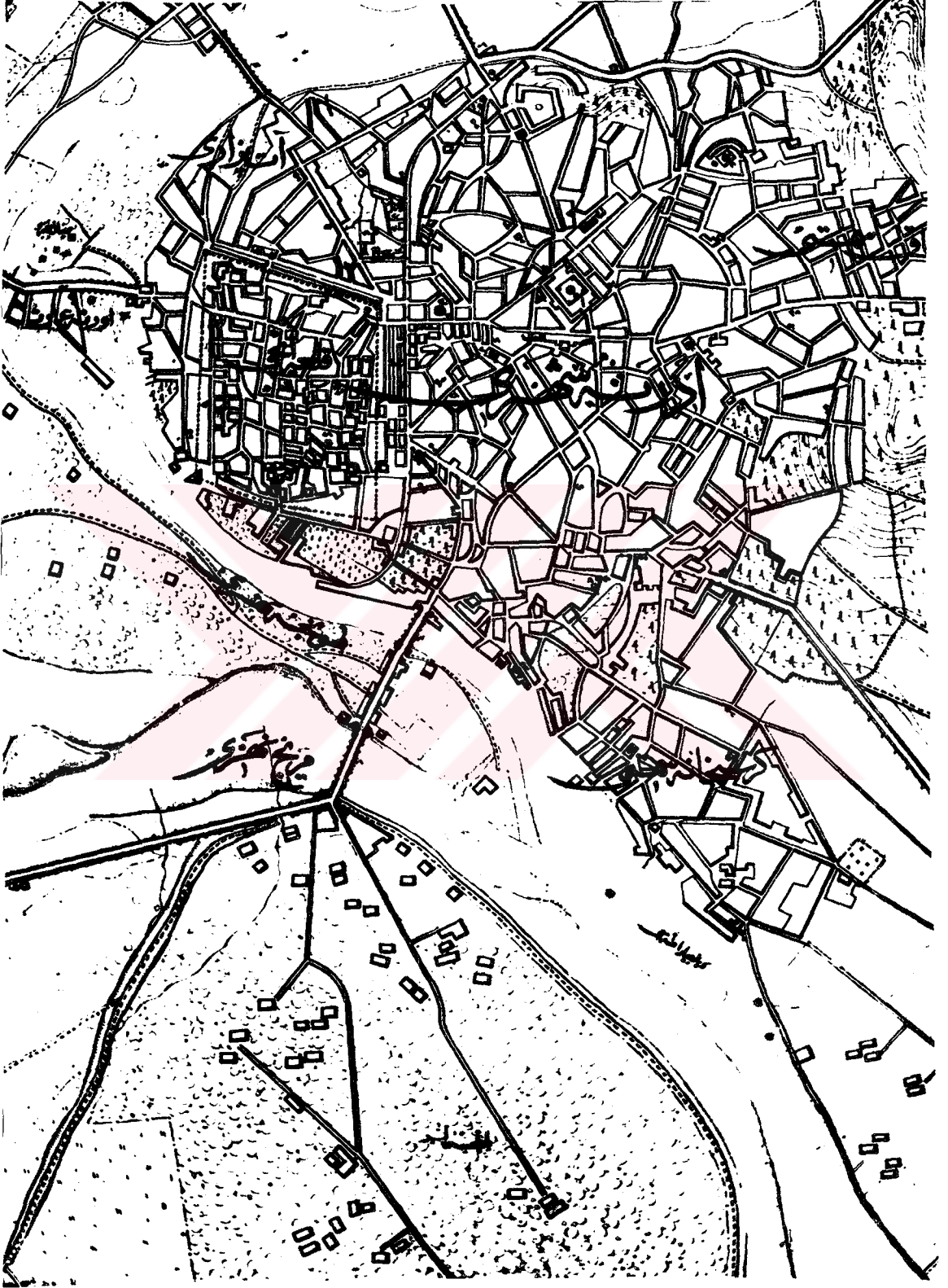
Edirne'li Ekmekçioğlu Ahmet Paşa'nın en 6nemli eserleri Edirne'dedir. Ekmekçioğluahmetpaşa Kervansarayı, K6pr6s6,

(157) R.E.Koçu, a.g.e., s.403.

(158) Naima Tarihi, C.I, s.220 (Z.Danışman ev.).

(159) R.E.Koçu, aynı yer.

(160) Naima Tarihi, aynı yer.

Şekil 32- Edirne müdafaası için hazırlanmış harita (tarihsiz)
Kaynak: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Albüm No:90425.

- 1 EKMEKÇİOĞLU AHMET PAŞA KÖPRÜSÜ
- 2 KERVANSARAYI
- 3 HANI VE SEBİLİ
- 4 SELİMİYE CAMII KÜLLYESİ
- 5 ESKİ CAMİ
- 6 RÜSTEM PAŞA KERVANSARAYI
- 7 ALİ PAŞA ÇARŞISI
- 8 BEDESTEN
- 9 AYŞEKADIN CAMİ
- 10 İL BEYAZIT KÜLLYESİ

Şekil 33- Edirne Şehir Planı

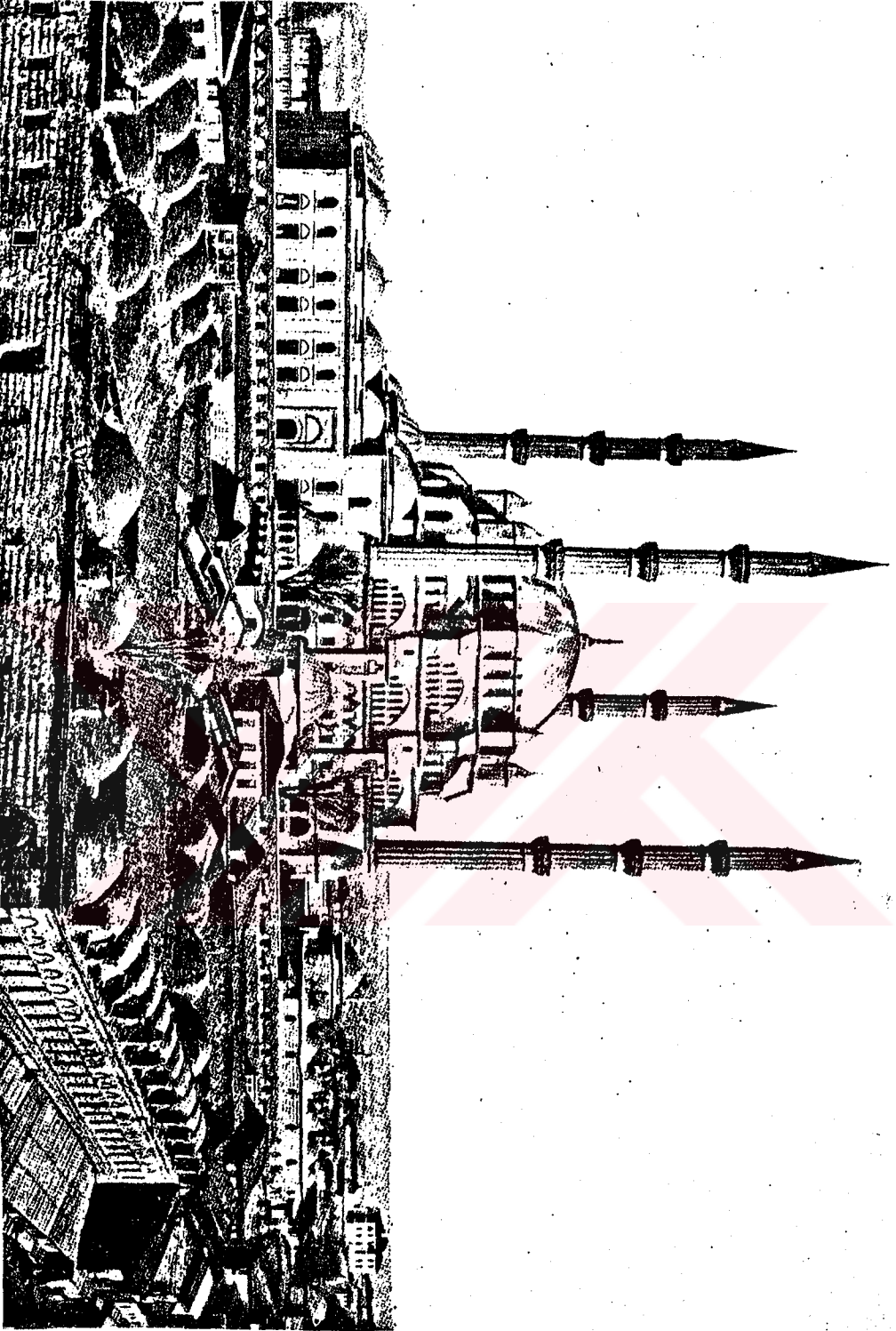

FOTO 85- Balkapanı ve yemişkapanı hanlarının görünüşü ve Selimiye Camii
Kaynak: İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, s.113 (1948)

Hanı ve Şebili bunlardan başlıcalarıdır. Ayrıca Beylerbeyi Hamamını onartmış ve kullanıma açtırmıştır(161).

İstanbul'da Şehzadebaşında Külliye halinde Medrese, Türbe, Sebil(162) yaptırmış, Eyüp Camiine Hünkâr Mahfili(163), Kocamustafapaşa Camii'ne bir kapı ve mahfil ilave ettirmiştir(164). Ereğli'de tamamlanmamış bir hanı vardır(165).

2.2.1. Edirne Han ve Kervansarayları

Avrupa'ya yapılan seferlerin rağbette olduğu 16.yy. sonlarında Avrupa yolu üzerinde birçok han ve kervansaray yaptırılmıştır. Bu bölümde Türk Osmanlı han ve kervansaray yapılarının özelliklerini kısaca belirterek Ekmekçioğluahmetpaşa Kervansarayı ve hanı üzerinde yoğunlaşacak ve Sedefkâr Mehmet Ağa'nın Türk han ve kervansaray mimarisine katkısını irdelemeye çalışacağız.

Tüccarları, hacıları, iş için seyahat edenleri, şehirde ve seyahat yolları üzerinde hayvanlarıyla ve eşyalarıyla birlikte barındıran ve onlara yatacak emin bir yer ve yiyecek temin eden binalara, Kervansaray, Mihmansaray veya Han ismi verilirdi(166).

Risale-İ Mimariyye'de han ve kervansarayın tarifi için(167):

(161) O.N.Peremeci, a.g.e., s.96.

(162) Bkz. Ekmekçioğluahmetpaşa Külliyesi.

(163) Ayvansarayı, Vefayat, s.18.

(164) Meydan Larousse, C.I, s.179.

(165) E.Yücel, "Ekmekçizadeahmetpaşa Medresesi", Arkitekt, Sayı 331, s.132.

(166) F.Akozan, "Türk Han ve Kervansarayları", Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri, C.I , s.133.

(167) O.Ş.Gökyay, "Risale-i Mimariyye ve Mimar Mehmet Ağa", İ.H.Uzunçarşılı'ya Armağan Kitabı

"Han, arâbîdir, Farisî olan hane'den tarib olmuştur. Farisîde ve Türkiye'de yine han derler. Ribat arâbidir. Fari-sî'de kârvansaray, Türkiye'de avam galat edip kervansaray derler. Misafirler için bina handır" denmektedir.

Arapça RBT kökünden gelen(168) ribat: Askeri, ticari yollar üzerindeki kervanları himaye ve dahili asayîşi temin için kullanılan kale tarzındaki menzil binaları için kullanılan bir kelime olup(169), Osmanlı öncesi Türklerin çok uyguladıkları bir yapı tipidir. Kervansaray yapılarına prototip teşkil etmişlerdir.

Bütün bu tariflere ve açıklamalara göre; Han kelimesi Kervansaraylar içinde kullanılan bir kelime olmasına rağmen, fonksiyon ve amaçlar bakımından ayrı yapılardır. Şöyle ki; Kervansaraylar genellikle şehirler arasında kale gibi sağlam yapılar olarak inşa edilir ve yolcular para ödemedi kalabildikleri gibi bünyelerinde bulunan çarşı, hamam, ahır, aşhane gibi kısımlardan istifade edilebilirdi. Şehir hanları ise, yardımcı binaları olmayan, konstrüksiyon yönünden belirgin bir sağlamlık göstermeyen ve özellikle ticari amaçlarla yapılan yapılardı(170).

16.yy. sonunda Avusturya savaşları Rumeli sefer yollarına ilgiyi artırmış ve İstanbul, Edirne, Sofya, Belgrat yolları üzerinde Sadrazam Koca Sinan Paşa, Damat İbrahim Paşa, Vezir-i Azam Siyavuş Paşa, Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa tarafından önemli kervansaraylar yaptırılmıştır.

Türk han ve kervansarayları başlıca üç grupta incelenebilir(171):

(168) Köprülü, "Ribat", Vakıflar Dergisi, II, s.268.

(169) Aynı yer.

(170) T.Gören, Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları, s.1.

(171) F.Akozan, a.g.e., s.134-135.

Birinci grup han ve kervansaraylar, umumiyetle kare veya dikdörtgen şeklindeki tek bir yapıdan ibarettirler. Bu mekanda hayvanlarla insanlar bir arada yatmaktadırlar. Yüklerini hanın ortasındaik ortak mekana indirme imkanı bulan yolcular kendileiren zeminden yüksekte bir seki üzerinde, ocak başında yatacak yer bulurlar. Hayvanlarını yine kendilerine yakın bir yere bağlarlardı. Edirne Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayaına prototip teşkil eden bu grup hanlara örnek olarak Büyükçekmece Kervansarayı ve Gebze Çobanmustafapaşa Kervansarayı gösterilebilir(172) (Şekil 55).

İkinci grup Türk Hanları: Birinci gruptaki hanların tekamül etmiş örnekleridir. Bu grupta yolcuların konakladığı kapalı mekanın önünde üç tarafı revaklar ve yapılarla çevrili bir avlu, avlunun ortasında bir çeşme ve mescit bulunur. Harmanlı Siyavuş Paşa Külliyesi Kervansarayı (1590)(173) Bkz. Bölüm 2.2.1.1 Edirne Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı (1609) bu grupta gösterilebilir.

Üçüncü grup hanlar: İkinci grupta incelenen hanların en gelişmiş örnekleri olup iki katlıdır. Üst kat tamamiyle ikamete ayrılmıştır. Edirne Rüstempaşa Kervansarayı, Ekmekçioğlu Ahmet:paşa Hanı (Havlucular Hanı) bu grubun örnekleridir.

Kaynaklara göre: Sultan Birinci Ahmet döneminde Edirne'de 18 yerde büyük handan başka 28 yerde misafir inecek kervansaray vardır(174). Ekmekçioğlu Ahmet paşa Kervansarayı, Hanı ve Ekmekçioğlu Kethüdası, Kızılbaş Hasan Ağa'nın Zindan

(172) E.Yücel, "Büyükçekmece'deki Türk Eserleri", Vakıflar Dergisi, IX, s.99.

(173) O.Keskinöglü, "Bulgaristandaki Türk Vakıfları", Vakıflar Dergisi, XI, s.87.

(174) S.Selen, "Yazma Cihannümayaya Göre Edirne Şehri", Edirne'ye Armağan Kitabı, s.308.

yakınlarında yaptırdığı 1611'de inşa ettirdiği bugün mevcut olmayan han(175) o dönemde yapılmış olanlarıdır.

2.2.1.1.Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Kervansarayı/Edirne

Edirne Belediyesi, 114 Pafta, 542 Ada, 5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27 nolu parsellere kayıtlı Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı, Eski İstanbul Caddesi ile Uzun Kaldırım Caddesi arasındadır. 1609 (1018H.) tarihinde, Ekmekçizade Ahmet Paşa tarafından, Sultan I. Ahmet'e hediye olarak, Sedefkâr Mehmet Ağa ile Edirne'li Mimar Hacı Şaban Ağa'ya yaptırılmış, iki şadırvanı ve tabhanesi bulunan çifte handır(176) (Bkz. Vaziyet Planı, Plan Rölövesi, Şekil 32, 33, 34; Foto 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103). Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde yapıyı şöyle anlatmaktadır(177):

"Büyük Hayırat. Bu Sultan Ahmet zamanında küçük bir han imiş. Sonra Ekmekçizade Ahmet Paşa temelinden yıkıp büyük bir han yaptırmıştı ki Edirne şehrinde ve İstanbul'da misli yoktur. İlla Tatar Pazarcığı Kasabasındaki makbul İbrahimpaşa Hanı olsa. Bu Eşe Kadın Hanı tam ikiyüz ocak olup avlusunun bir tarafında da içli dışlı harem odaları var. Ahır bin tane at

-
- (175) Abdurrahman Hıbrî, "Enisü'l-Müsamin", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, C.2, 3, s.147 (Çev. S.İlgürel).
R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri, C.I, s.453.
- (176) Gökbilgin, "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler", Edirne'nin 600. Fethi Yıl Dönümü Armağanı Kitabı, s.103.
Abdurrahman Hıbrî. s.147 (Çev. S.İlgürel).

H.S.Selen, "Yazma Cihannümaya Göre Edirne Şehri", Edirneye Armağan Kitabından Ayrıbasım, s.308.
Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.3-4, s.1037, Çeviren Zillioğlu.
Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", Türk Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, s.453.
Korkut, Yeşil Yurt Edirne, s.9.

- (177) Evliya Çelebi, C.3-4, s.1037, Çeviren Zillioğlu.

alır. Dört tarafı sofalı olup, dış avlusu dahi bin kadar deve ve at alır. Kale gibi handır. Cadde üzerinde kuzeye bakan demir kapısı üzerinde yazılı tarihi şudur:

Teমাша eyleyip didi itmamina tarih
Yapıldı Han-ı Sultan Ahmet oldu bibedel
abad,

Sene 1018

Tamamlandıktan sonra Sultan Ahmet Hana
hediye edilmiş kurşunlu handır"

demektedir. .

Yapıya Eski İstanbul Caddesi üzerindeki giriş mekanından girilir (Foto 89, 93). Mekanın 2 yanında yüksek sekiler vardır. Bugün yok olan giriş kapıları eskiden belli bir saat-ten sonra kapatılır(178), sabah da herkesin eşya kontrolü yapılmadan açılmazdı. Şair Kesbi'ye ait olan, yapının Sultan Ahmet'e hediye edildiğini açıklayan, kitabe, kapının üzerindedir ve şöyledir(179):

Feridün menzilet şems ü felek kud-
ret-i melek haslet
Ki yani hazreti han Ahmed ol şah-ı
kerem mutad
Süvar olup saadet rahşine seyr ü şikâr için
Rikâbına düşün pûyende saydûfken nice
sayyâd
O zill-ullah Edirne taht-gâhine salup
saye
Hümayun bahtı ile halkı şehri eyledi
dil-şâd
Olup mail o şehri dil-küşâyâ şah-ı
dânâ-dil
Murad idindi bir han-ı cedidi eyliye
icad
Yapulsun deyu ferman idecek ol hanı
âli-şân
Veziran içre defterdârı oldu emrine
münkad

(178) C.E.Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.474.

(179) O.Onur, Edirne Kitabeleri, s.221.

Bina kıldı o dem bir han-ı dil-ke-
şab-ı kevser-veş
Anın tarhında makdûrini sarfetti nice
üstad
Olup rahat-resânı reh-revân ol han-
ı âlî-şân
Mekin olan safalar kesbedip gamdan
ola âzâd
Metanette bu resme olmadı mihmân-se-
ray elhâk
Rub'at âlemi bennâ-yı kudret ideli
bünyâd
Temaşa eyleyüp Kesbi dedi itmamına
tarih
Yapıldı han-ı sultan Ahmed oldu bibe-
del âbâd.

Giriş mekanı üç tarafı revaklı bir avluya açılır. Bugün re-
vaklar yokolmuş, sadece tonozların izleri kalmıştır (Bkz. Fo-
to No 20). Avlunun sağında bulunan yapı kalıntılarınının tabha-
ne veya imarete ait olduğu kaynaklarda belirtilmiştir (Bkz.
Foto No 93, 94, 95).

İrrasyonel forma sahip bu avlunun Uzunkaldırım Caddesi
ve Eski İstanbul Caddesine bakan cepheleri dışa açık dükkan-
larla çevrelidir (Foto 90, 91, 92, 93). Bugün sayıları 18
olan bu dükkanlar birbirlerinden gerek ölçü gerekse plan şe-
ması olarak farklıdırlar ve Uzunkaldırım Caddesi üzerinde ka-
palı han kısmınının dış yüzünden 1,5 m.kadar içeride birleşir-
ler (Bkz. Plan Rölövesi) (Şekil 34).

Girişe göre tam karşıda, bugün çatısı yok olmuş, Evli-
ya Çelebi'nin "Görçenlik, Güvercinlik" diye bahsettiği yarı
açık mekana geçilir (Foto 88, 92, 93; Şekil 35, 36). Üç büyük
sivri kemerle girişi düzenlenmiş olan güvercinliğin iki ya-
nındaki kapılardan kapalı han kısımlarına girilir. Ayrıca ke-
merli girişin tam karşısında da bir kapı vardır. Bugün nereye
açıldığı belli olmayan bu kapının tuvaletlere açılan kapı ol-
ması ihtimali kuvvetlidir (Foto 101; Şekil 34). (Bkz. Harman-
lı Kervansarayı plan restitüsyonu ve Ekmekçiogluahmetpaşa
Kervansarayı restitüsyonu).

Kayıtlarda "Kurşun Örtülü" diye belirtilen kapalı han kısımları en son 1950 yıllarında olmak üzere çeşitli onarımlar görmüşse de, orijinal görünüşünü tamamen kaybetmemişler(180). Bugün kiremit çatılı olarak tesbit edilen bu kapalı han kısımları birbirinin simetriği olup kendi içlerinde de yine simetrik düzenlemişlerdir (Şekil 34, 35, 36; Foto 92, 93, 96, 97, 102, 103). İçeride girişin karşısına gelen ortadaki sütun dizisi han mekanını iki simetrik parçaya ayırır. Duvarlarda 0.80 m yüksekliğindeki seki üzerinde eşit aralıklı ocak modülleri insanların yatacak yerlerini belirler (Foto 102, 103). Hayvanlar döşeme hizasında, sekiden daha alçak seviyede üç sıra halinde uzanan yemliklere bağlanırlar.

Yapının bütünü ele alındığında, kervansarayın muntazam bir mimariye sahip kapalı han kısmı ile irrasyonel forma sahip açık avlu etrafındaki dükkan ve yapı kalıntılarından oluşan iki kısımdan meydana geldiği görülür. Dükkanlarda hiçbir geometrik düzen yoktur. Giriş mekanı bile kapalı han kısımlarıyla muntazam bir bağlantı içinde değildir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi de dahil olmak üzere hiçbir kaynakta dükkanlardan bahsedilmez. Üstelik bu kervansaray gelir getirmek amacıyla yapılmamıştır. Yaptığımız araştırmaya göre Sultanahmet Vakfiyesinde(181) belirtilen "Ekmekçioğluahmetpaşa Hanı etrafında 30 dükkan" ibaresi Selimiye yakınlarındaki Ekmekçioğluahmetpaşa Hanı (Havlucular Hanı) na aittir. Bütün bu bilgiler dükkanların muhdes birer ilave olduklarını göstermektedir.

Benzer yapı analizi için yapılan çalışmalar sırasında tesbit edilen Gudenus'un hazırladığı Bulgaristan Harmanlı'da, III. Murat'ın veziri Siyavuş Paşa için 1590 tarihinde yaptır-

(180) Hasta yatağında ziyaret ettiğimiz 96 yaşındaki müteahhit Ali Osman Soygel, 1950 onarım çalışması için "zelzeleden yıkılan sağ yan cephe soldakine bakılarak ve kendi taşları kullanılarak yeniden tarafından yapıldı" demekte ve görçenliğin daha önce yıkıldığını söylemektedir.

(181) "Arşivdeki Orijinal Vakfiyeler", Vakıflar Bülteni, s.99.

dığı cami, kervansaray (Şekil 38, 39, 40), köprü, hamamdan müteşekkil külliye'nin (Şekil 41) kervansaraya ait restitüsyonlar ile Teply'nin hazırladığı "bir Türk kervansarayı" minyatürü (Şekil 37) konuya açıklık getirmektedir.

Gudenus restitüsyonlarında (Şekil 38, 39, 40, 41, 43) Harmanlı Kervansarayının ortasında bir tek şadırvanı vardır. Ve güvercinlik Evliya Çelebi'nin tabiri ile göğe baş uzatmıştır(182).

Teply'nin minyatüründe (Şekil 37) ise avluda iki şadırvan çizilerek kaynaklarda belirtilen Ekmekçioğlu Kervansarayı'na benzemektedir. Yalnız bu minyatürde güvercinliğin girişinde Harmanlı'da olduğu gibi iki giriş kemeri çizilmiştir.

Avlu ise her iki kaynakta da muntazam forma sahiptir.

Teply'nin minyatürünün Ekmekçioğlu Kervansaraya ait olabileceği ve Gudenus'un restitüsyon çizimlerinin Ekmekçioğlu Kervansaraya çok benzediği düşünülerek yukarıda açıkladığımız yapı yanında yaptığımız incelemelerden şu sonuca varılabilir (Şekil 42).

Ekmekçioğluahmetpaşa Kervansarayı: Revaklı iki şadırvanı olan muntazam forma sahip avlu ve güvercinlikten girişi olan iki kapalı han kısmından meydana gelmiştir. Avlunun sağında Evliya Çelebi'nin bahsettiği yerinde kalıntıları görebildiğimiz imaret yapıları vardır. Görçenlik ise kademeyi üçgen alınlıklara oturan konik bir külaha sahiptir. Bugünkü güvercinlik kasnağı 15.30 m kotundaki yan üçgen alınlıklı çatıların alt seviyelerinde kalmaktadır (13.35 m kotu) (Bkz. Kesit Rölövesi). Bu da bu bölgenin orijinaline uygun olmayan yanlış bir müdahale ile bozulduğunu kanıtlar.

Bütün bu bilgi ve bulgulara göre; 1590 tarihli Harmanlı Kervansarayı Ekmekçioğlu Kervansarayından önce yapılmış-

(182) O.Keskinoglu, "Bulgaristan'daki Türk Vakıfları", Vakıflar Dergisi, XI, s.87.

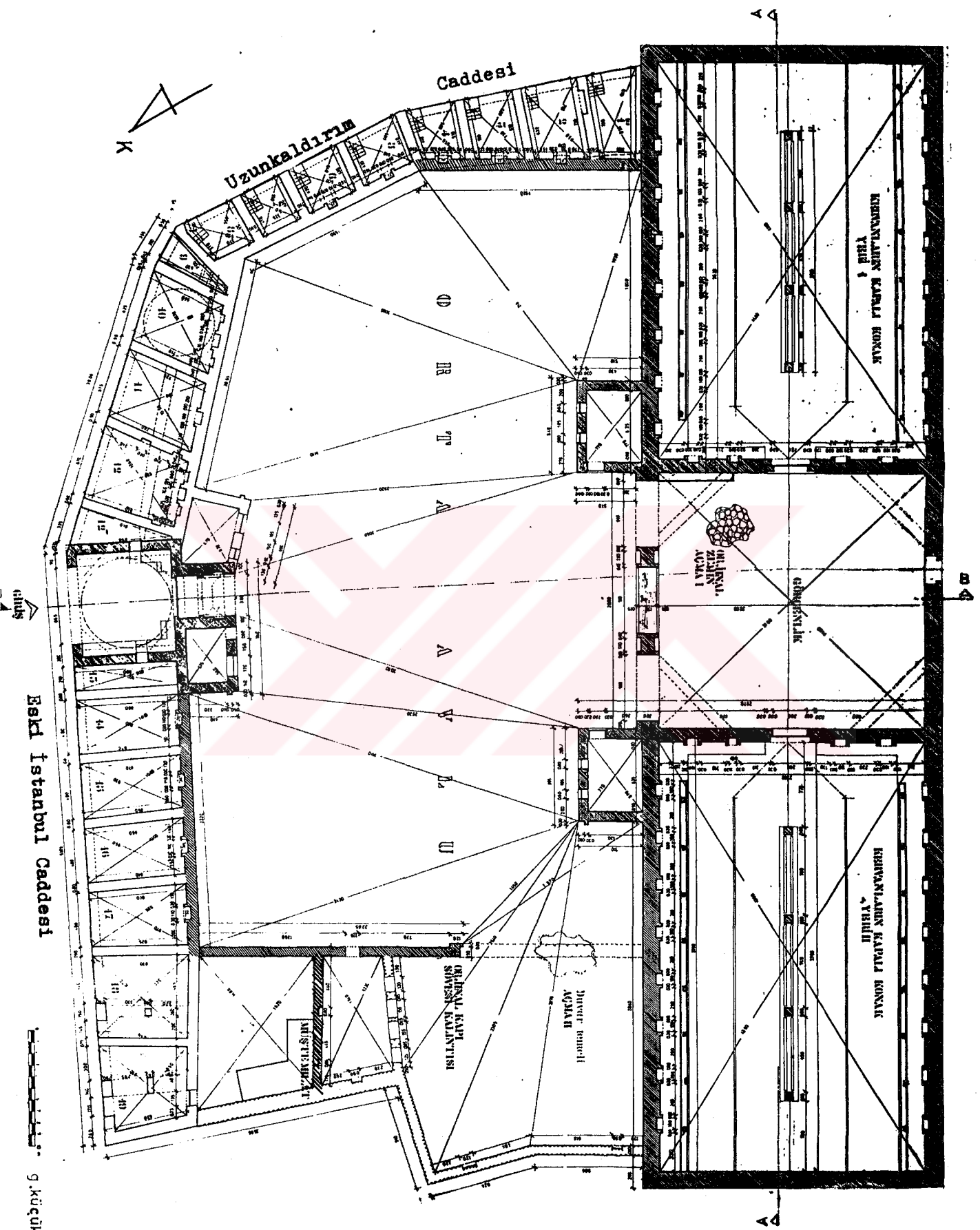
tır. İkinci grup hanların az gelişmiş bir örneği olarak kabul edilebilir. Ekmekçioğluahmetpaşa Kervansarayı ise çok gelişmiş bir kervansaray örneği olmamakla beraber, ekonomik sıkıntılarının olduğu Sultan I. Ahmet döneminde kapalı han kısımları esas olan, imareti olan küçük bir külliye görünüşündedir.

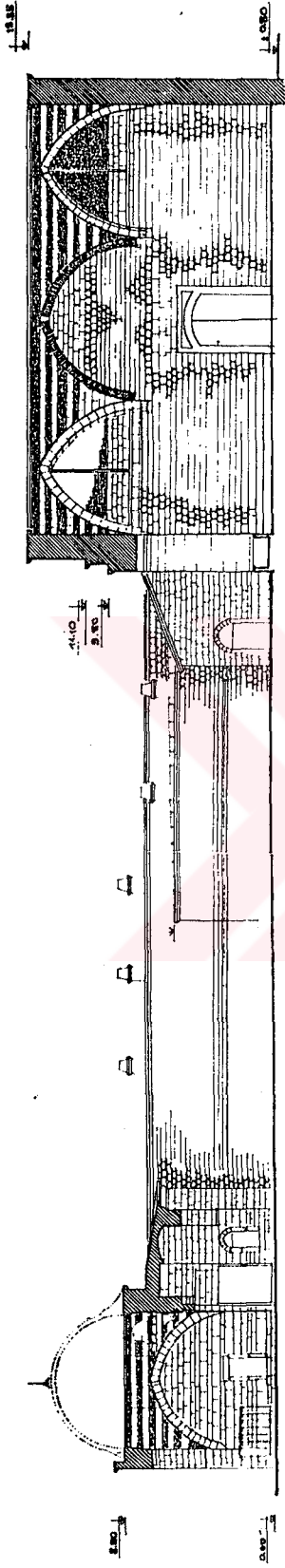
Süsleme Öğeleri

Orijinal birçok elemanın kaybetmiş, birçok değişiklikler geçirmiş olmasına rağmen Ekmekçioğluahmetpaşa Kervansarayı bugünkü haliyle abidevi kesme taş işçiliğinin nadide örneklerinden biridir. Yapının orijinal kalabilmiş sol yan cephesi (Bkz. sol yan cephe rölövesi) (Foto 86, 87), güvercinlik mekanı giriş kemerleri (üç adet) (Foto 88) ve güvercinlik üst örtüsünün geçiş öğeleri olan sivri kemerli trompları (Foto 100) ve kemerlerin orijinal mukarnasları bugüne gelebilmiş yapı öğeleri olup genelde yapı bütündeki süsleme unsurlarına gösterilen önemi yansıtmaktadırlar.

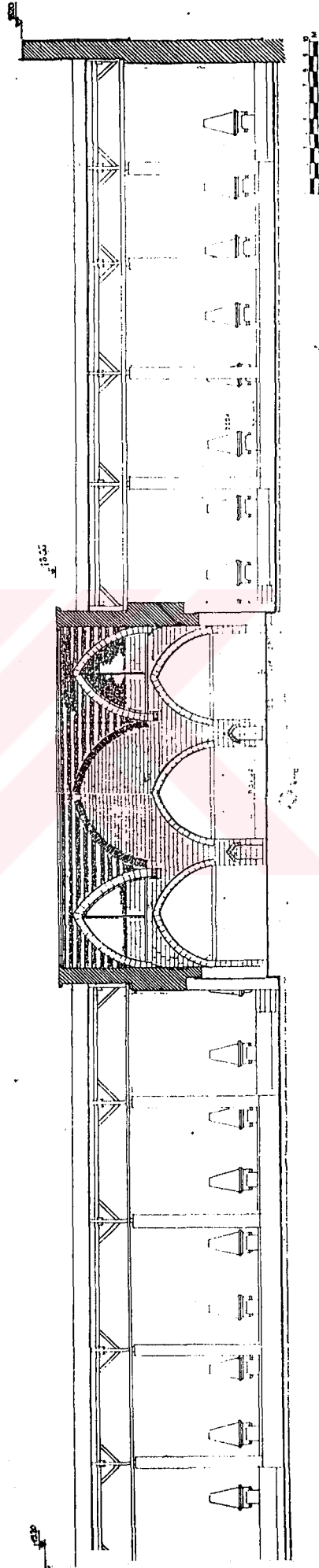
Sol yan cephedeki ajurlu kesmetaş pencere süslemeleri (Foto 86, 87) alçı dışlık pencerelerin taş ile geliştirilmiş tezyinat örnekleri olup bu yapıda adeta Sedefkâr Mehmet Ağa'nın Sedefkârlıkta kullandığı geometrik motiflerin cephe ölçeğinde pencerelere uyarlaması yapılmak istenmiştir. Bu süslemeler Sinan'ın Şehzadebaşı ve Selimiye Camilerinde ve hatta klasik dönemde birçok yapıda kullanılmıştır. Fakat bu yapıdaki kadar hiçbir kervansaray yapısında başarılı uygulanamamıştır. Bu dışlık pencereler Mehmet Ağa'nın sanatındaki inceliği, Sedefkârlıktaki pratiğini dış cepheye uyarlama kabiliyetini yansıtan günümüze gelebilmiş süsleme elemanlarıdır. Sultanahmet Camii külliyesi ile aynı dönemlerde inşaatı devam eden bu kervansarayda Mehmet Ağa yan cephelerdeki monotonluğu bozmayı pencere süslemelerinde çeşitlilik yaparak sağlamaya çalışmış ve mimarlık sanatına ölümsüz bir eser bırakmıştır.

Ekmekçioğlu Kervansarayı Mehmet Ağa'nın Sultanahmet Külliyesinden sonra gelen en önemli eseridir.

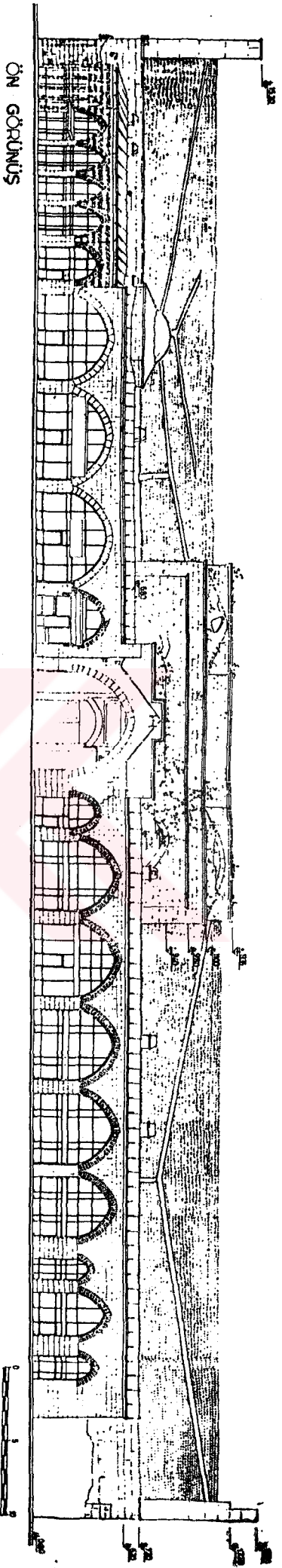
A A KESİTİ

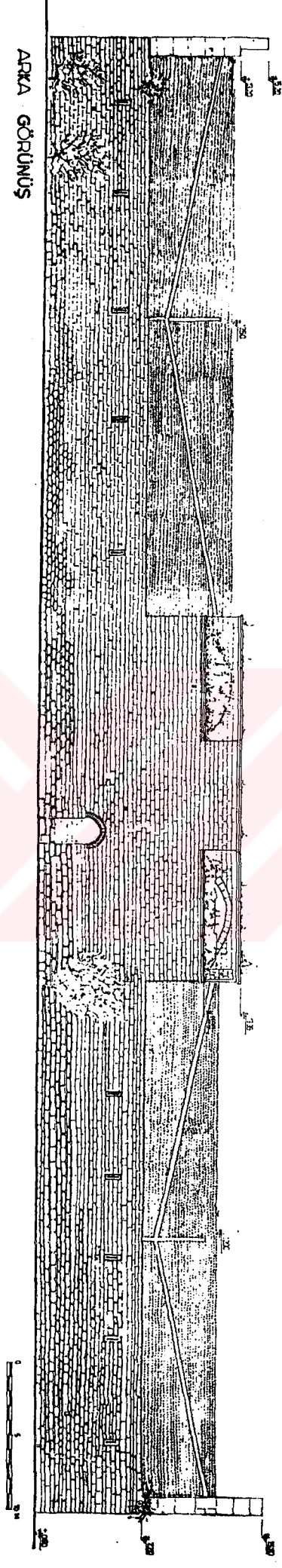
Kervansarayı, A, A ve B, B kesiti

Şekil 35- Ekmekçioglu

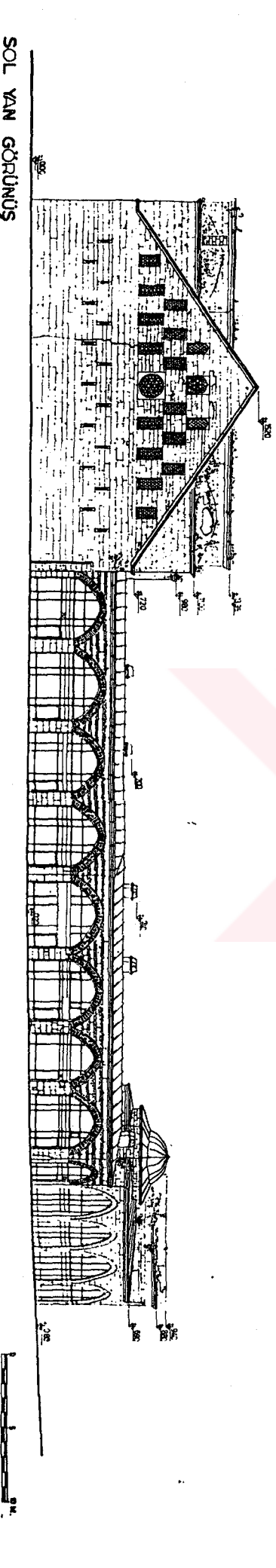
ÖN GÖRÜNÜŞ

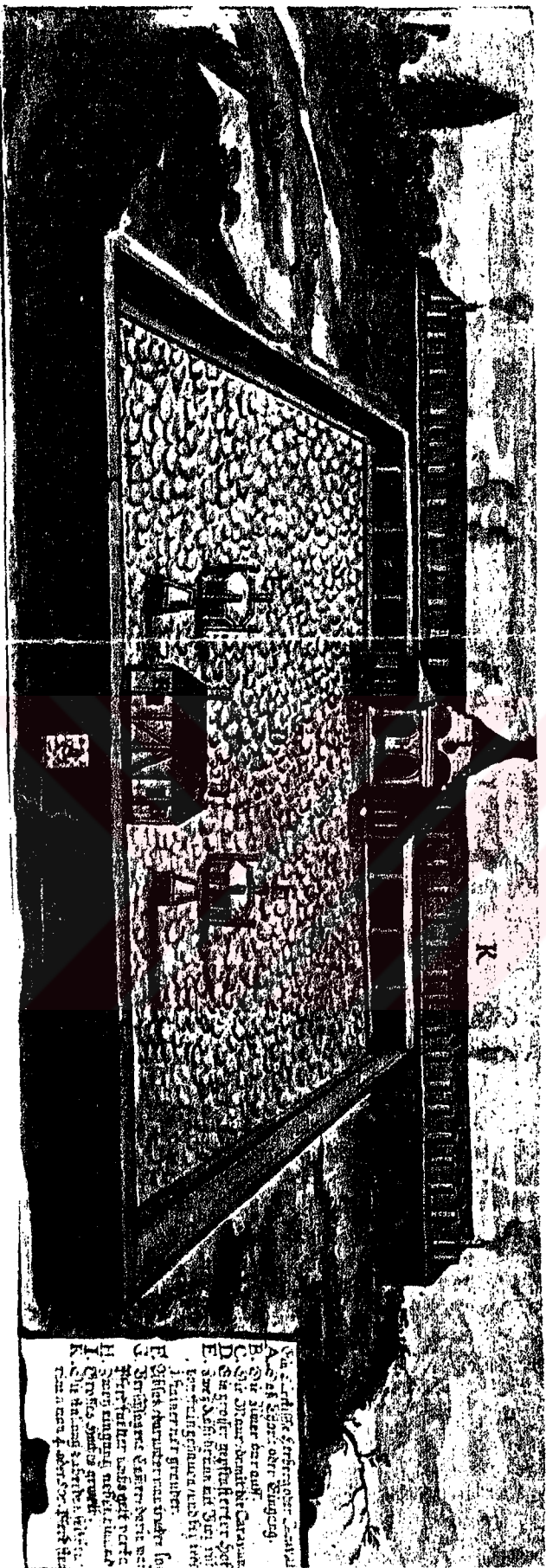

ARKA GÖRÜNÜŞ

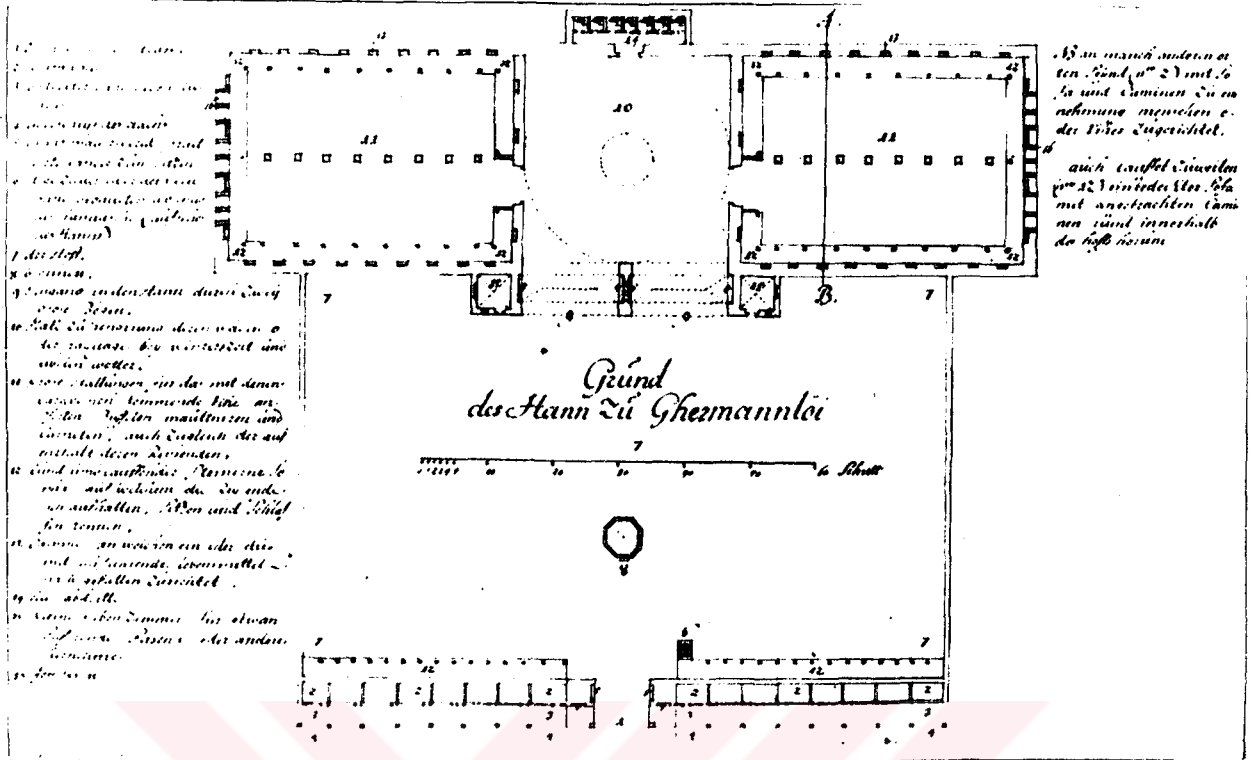
SOL YAN GÖRÜNÜŞ

A. Die Kervansarayı Minyatürü
 B. Die Kervansarayı Minyatürü
 C. Die Kervansarayı Minyatürü
 D. Die Kervansarayı Minyatürü
 E. Die Kervansarayı Minyatürü
 F. Die Kervansarayı Minyatürü
 G. Die Kervansarayı Minyatürü
 H. Die Kervansarayı Minyatürü
 I. Die Kervansarayı Minyatürü
 K. Die Kervansarayı Minyatürü
 L. Die Kervansarayı Minyatürü

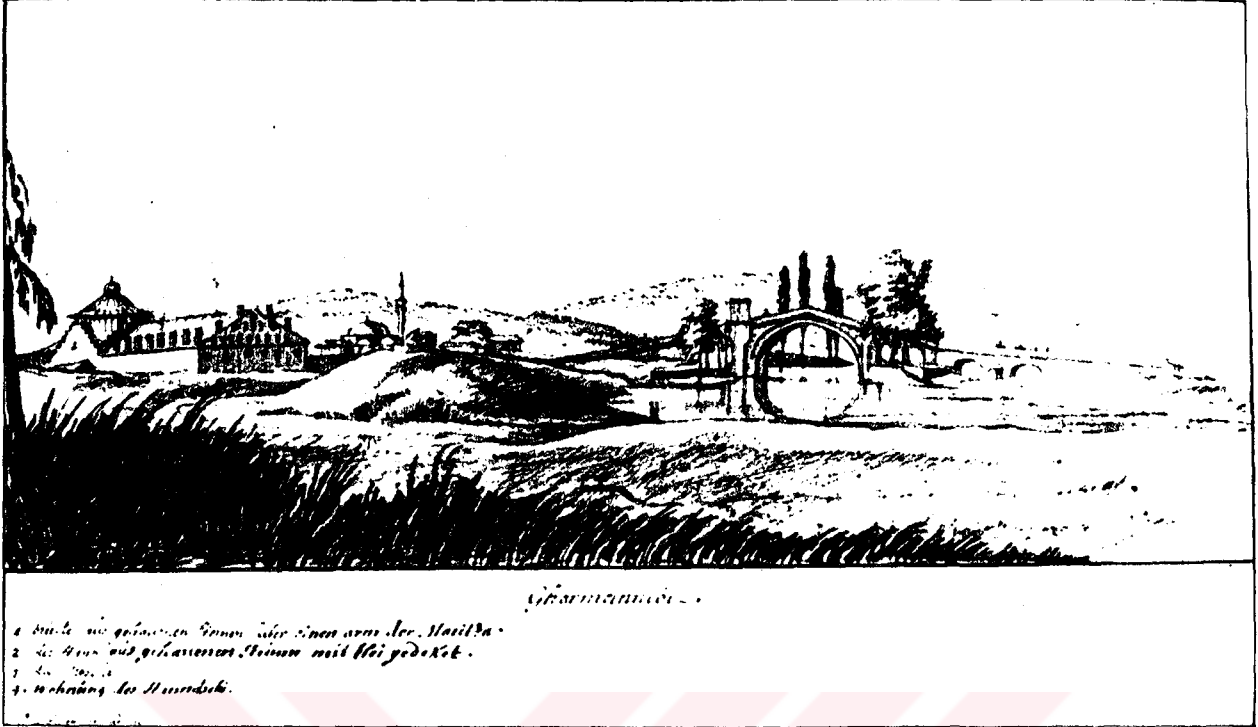
Şekil 37- Bir Türk Kervansarayı Minyatürü
 Kaynak: Teply, Die Kaiserliche Großbotschaftan Sultan Murad IV in Jahre 1628, s.117.

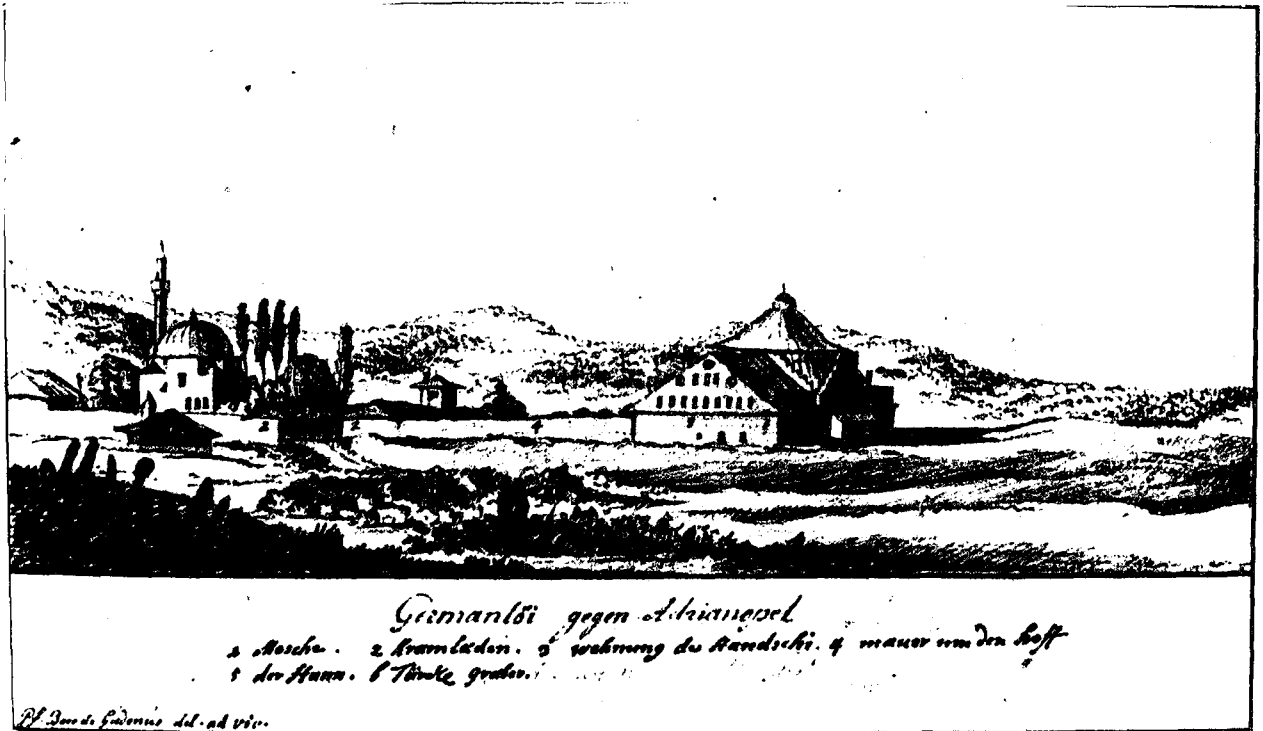
Şekil 38- Harmanlı Siyavuş Paşa Kervansarayı (plan şeması Ekmekçi-oğlu Kervansarayı ile benzerlik gösteriyor. (Gudenus tarafından hazırlanmıştır).

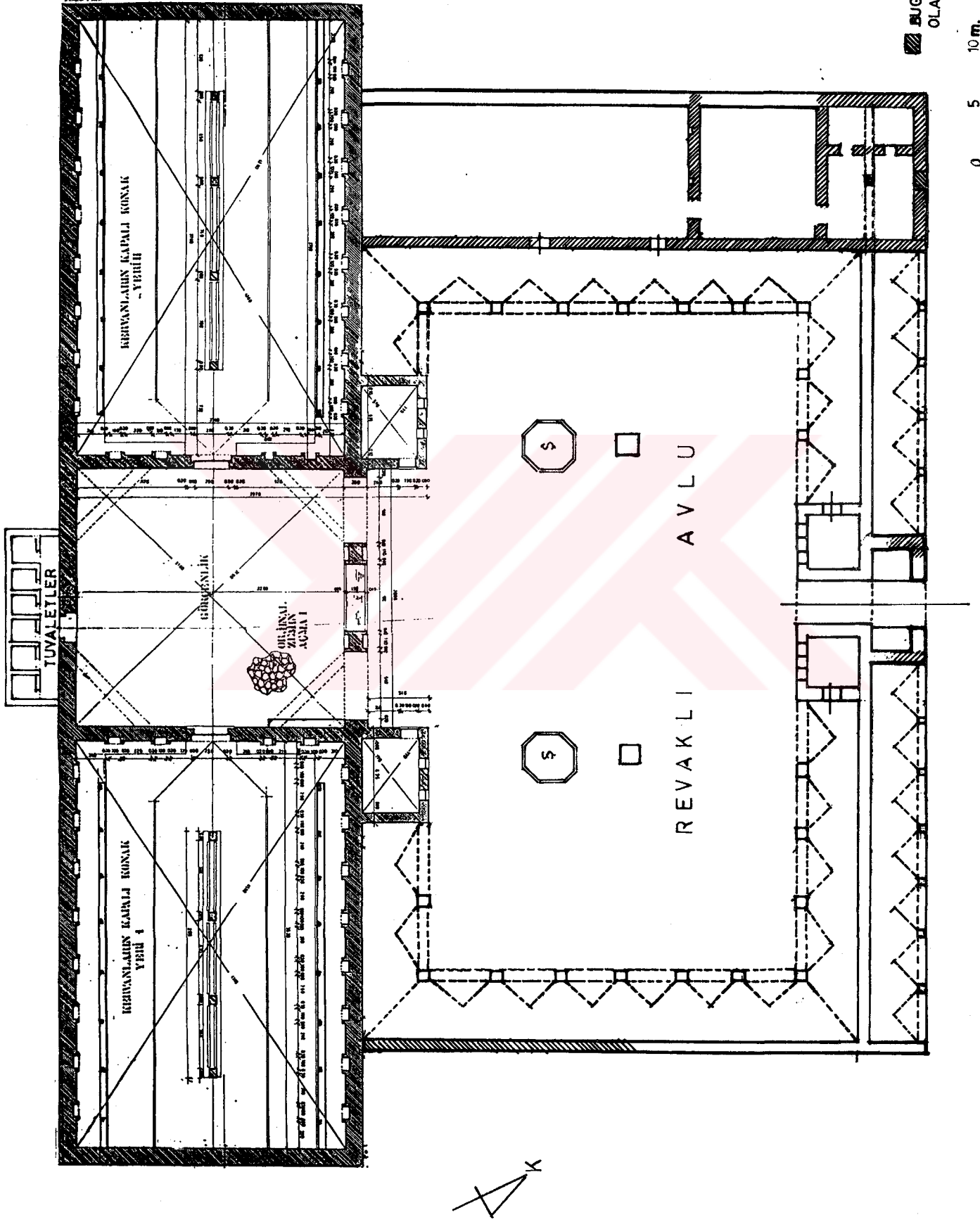
Şekil 39- Harmanlı Siyavuş Paşa Kervansarayı restitüsyon görünüşü (Gudenus tarafından hazırlanmıştır).

Şekil 40- Harmanlı Siyavuspaşa külliyesi ve kervansaray restitüsyonu (Gudenus tarafından hazırlanmıştır)

Şekil 41- Harmanlı Kervansarayı, cephe restitüsyonu (Gudenus tarafından hazırlanmıştır)

Şekil 42- Ekmekçioglu

Kervansarayı plan restitüsyonu

Şekil 42.

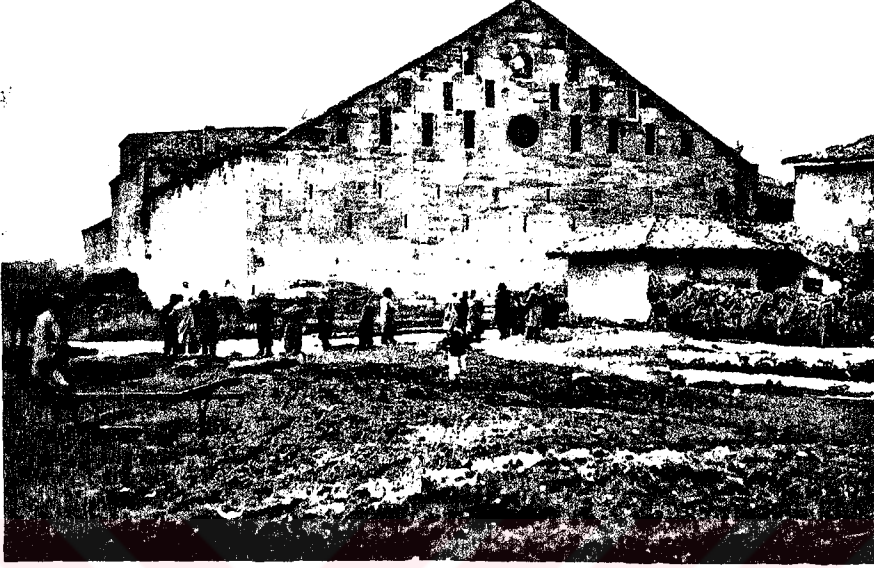

FOTO 86- Sol yan ve arka cepheler (1937)
Kaynak: Sn.Feridun Akozan fotoğraf arşivi

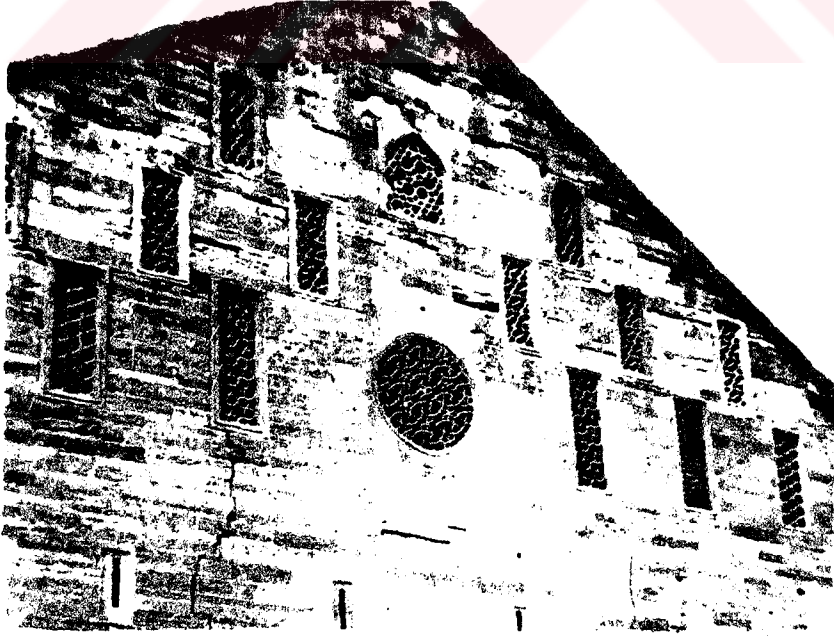

FOTO 87- Sol yan üçgen alınlıklı cephe (1937)
Orijinal ajurlu pencereler ve aralarında tahrip olmuş kaplama taşları.
Kaynak: Sn.Prof.Feridun Akozan arşivi

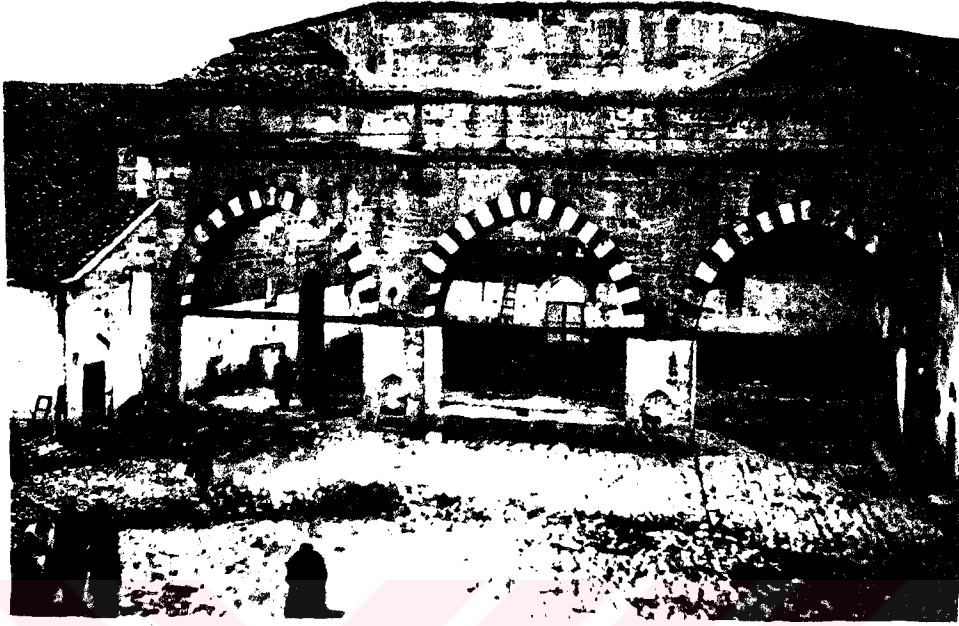

FOTO 88- Ekmekçiöglü Kervansarayı (1937). Görçenliğin avludan görünüşü. Tuvaletlere açılması ihtimali olan kapı duvarla örülmeden önce
Kaynak: Sn.Prof.Feridun Akozan fotoğraf arşivi

FOTO 89- Ekmekçiöglü Kervansarayı (1937). Giriş mekanının avludan görünüşü, muhdes kubbe yıkılmadan, ahşap meşruta kaldırılmadan önceki hali
Kaynak: Sn.Prof.Feridun Akozan fotoğraf arşivi

FOTO 90- Uzunkaldırım Caddesi. Dükkanları restorasyon sırasında (1975).
Kaynak: Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü fotoğraf arşivi

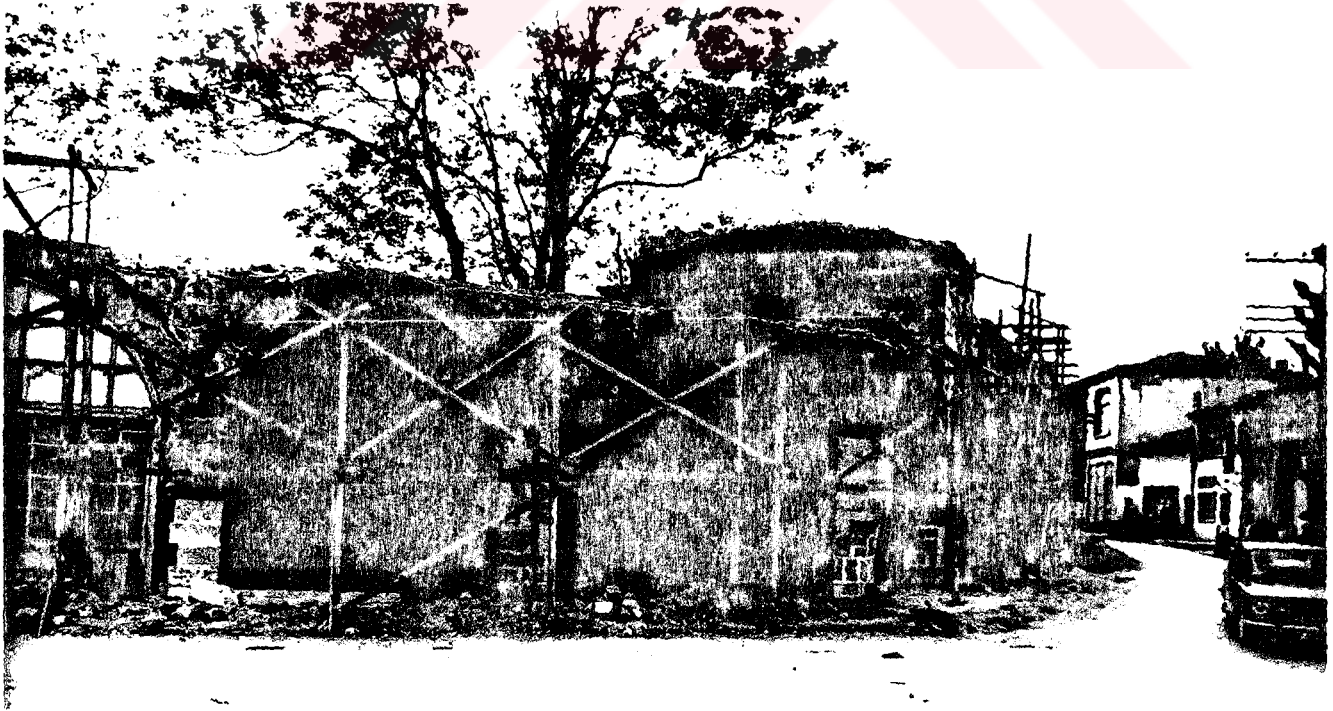

FOTO 91- Eski İstanbul yolu dükkanlarının restorasyonu (1975)
Kaynak: Edirne Vakıflar Bl.Md. fotoğraf arşivi

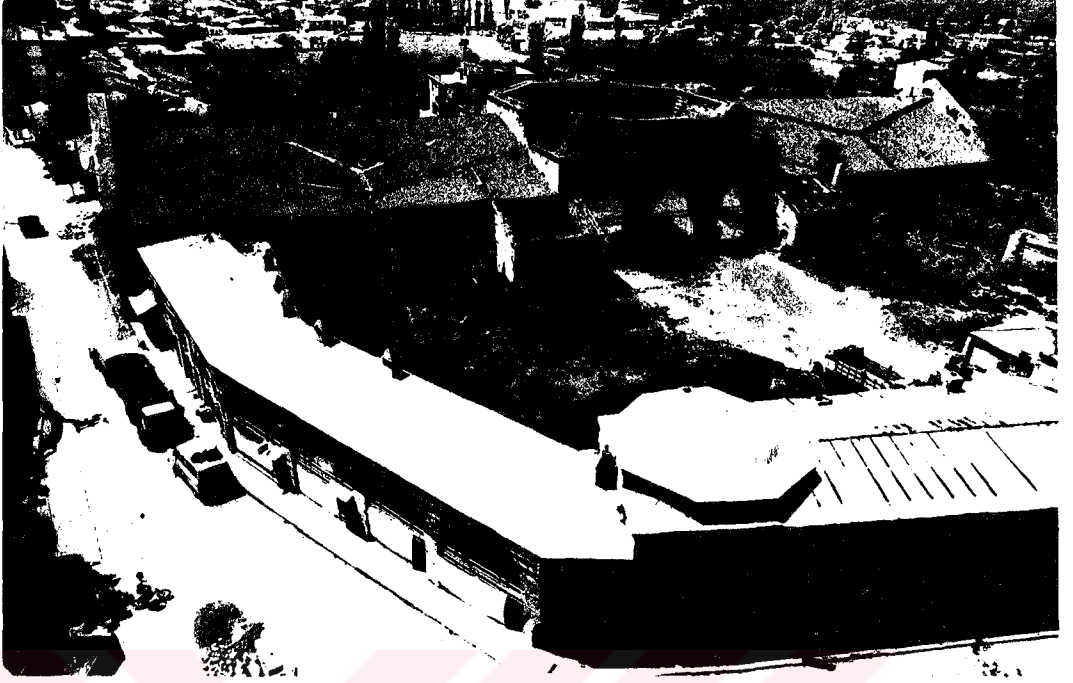

FOTO 92- Ayşekadın camii minaresinden Kervansaray'ın sol yan görünüşü. Avlu temizlenip Edirne P.T.T.'sine kiraya verilmeden önce (1980)

FOTO 93- Ayşekadın camii minaresinden Kervansaray'ın sağ yan görünüşü. 1975 restorasyonu bitmiş dükkanlar kiraya verilmiş, fakat iç avlu henüz temizlenmemiştir (1980)

FOTO 94- Sağ yan iç cephedeki kalıntıların Ayşekadın Camii minaresinden görünüşü (1986). Edirne P.T.T.'si burayı garaj olarak kullanmaktadır.

FOTO 95- Avlu içinden sağ yan cephedeki kalıntıların görünüşü (1986)

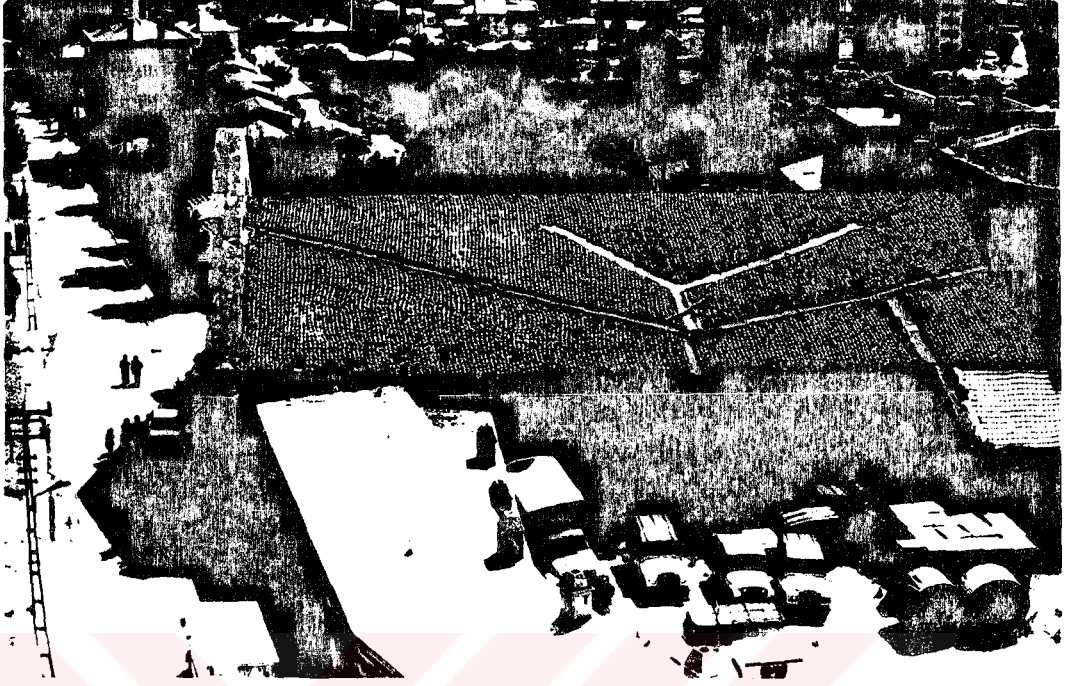

FOTO 96- Ayşekadın Camii minaresinden sol yan görünüş (1986) Muhdes çatı müteahhit Ali Osman Soygel tarafından 1950 senelerinde bu şekle sokulmuştur. Orijinali daha yüksek ve kurşun kaplamadır. 1950 restorasyonu sırasında üçgen alınlığın üzeri koruyucu şap ile kaplanmıştır.

FOTO 97- Avludan sol yan kapalı han kısmının görünüşü (1986) Orijinal sol yan cephenin iç görünüşü, pencerelerin bir kısmı dışarda kalmıştır.

FOTO 98- Ekmekçioğluahmetpaşa Kervansarayı. İstanbul Caddesi 18 no.lu dükkan 1975 restorasyonu sırasında

Kaynak: Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü Fotoğraf Arşivi.

FOTO 99- Ekmekçioğlu Kervansarayı İstanbul Caddesi 19 no.lu dükkanın 1975 restorasyonu sırasında temizlenmiş hali.

Kaynak: Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü fotoğraf arşivi.

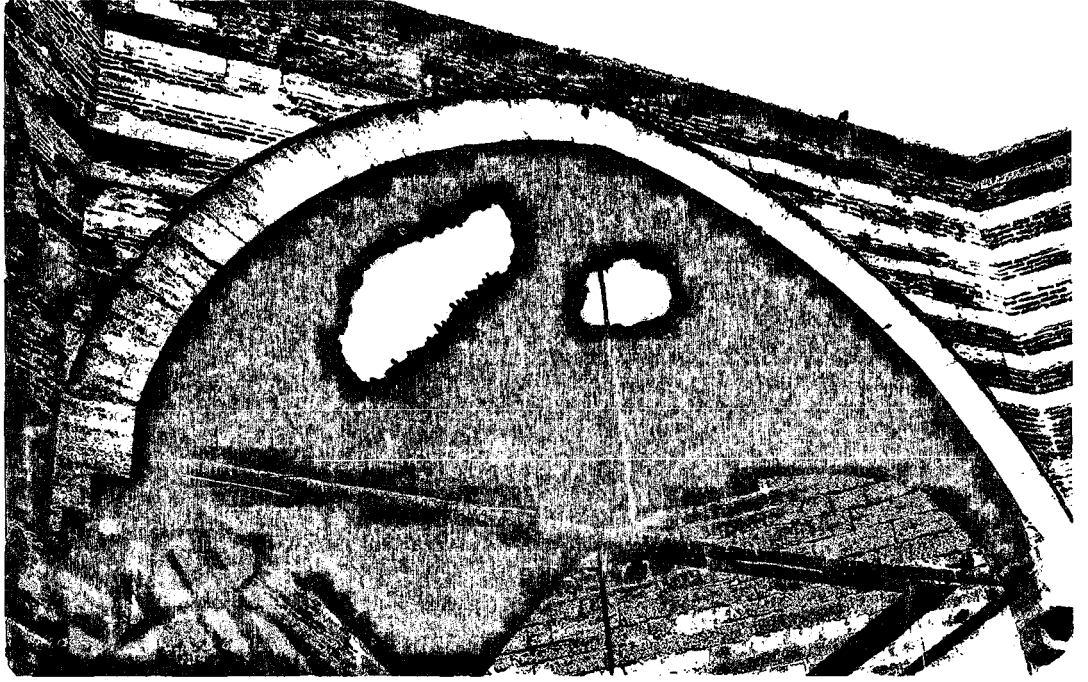

FOTO 100- Detay-Görçenliğin değişik devir ilavelerini gösteren bugün de tahrib olmuş tramlarından birinin iç görünüşü (1986)

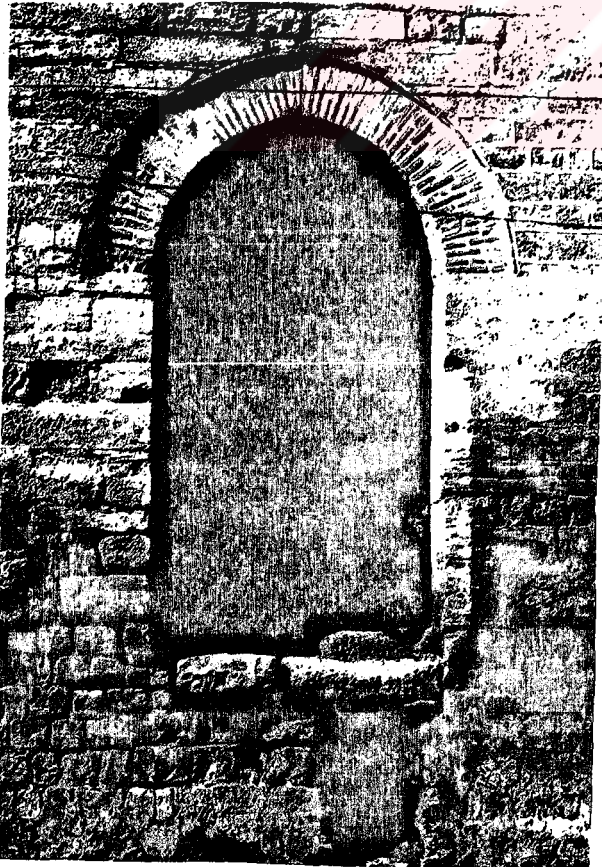
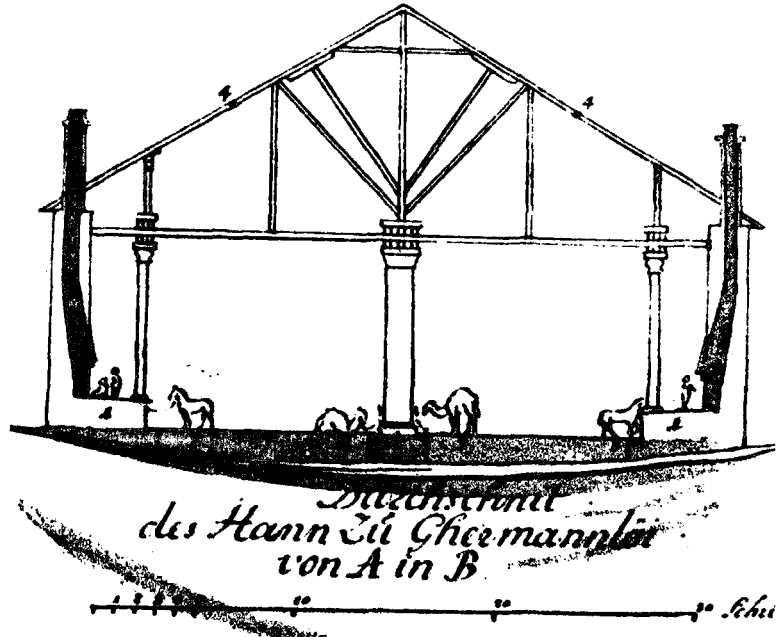

FOTO 101- Görçenliğin arka cephesindeki tuvalet kapısı

Şekil 43- Harmanlı Kervansarayı A-B kesiti (restitüsyon Gudenus 'tan)

FOTO 102- Kapalı han kısmının iç görünüşü ocaklı seki

FOTO 103- Kapalı han kısmında ocak (bu ocaklar İstanbul Arasta odalarındaki ocaklara benzemektedir (Bkz. Ocak rölövesi Şekil 16)

2.2.1.2. Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Hanı ve Sebili

Edirne Belediyesi 23 nolu paftada kayıtlı 625 nolu adanın tamamını işgal eden Ekmekçioğluahmetpaşa Hanı, Ekmekçioğlu Ahmet Paşa tarafından 17.yy. başlarında, eskiden Yedi-yol Ağzı denilen, bugünkü Kıyık Caddesi üzerinde bir mevkiye, iki katlı olarak inşa edilmiştir(183) (Şekil 32, 33, 44, 45). Sultanahmet döneminde yapıldığında çevresinde bugün kalıntıları kalmış Balkapanı, Yemiş Kapanı gibi bir takım hanlar vardır(184) (Foto 85; Şekil 32, 33).

Yapı, çevresindeki birkaç tarihi hanla birlikte (Balkapanı Yemişkapanı) 1752 yılında meydana gelen büyük zلزede yıkılmış, daha sonraki dönemlerde yanlış restorasyon politikasıyla kurtarılamayarak bugüne gelememiştir. Şu an üst katın varlığı ancak kaynaklara dayanılarak söylenebilmektedir. Günden güne bozulan, orijinal hüviyetini tamamiyle kaybeden yapı günümüze gelene kadar çeşitli adlar almıştır: Bir ara solaklar oturduğu için "Solaklar Hanı" denmiş, sonra astarcıların yeri olup "Astarcılar Hanı" adını almıştır. En son havlu dokuyanların çok olduğu bir dönemde de "Havlucular Hanı" adıyla günümüze gelmiştir(185).

I. Sultan Ahmet Vakıf defterinde(186) "Edirne'de Ahmetpaşa hanı etrafında 30 dükkan ve bodrum" ibaresi hanın dükkan sayısının 30 adet olduğuna işaret etmekte ise de bugün ayakta olan tonozlu orijinal dükkan modülü sayısı ancak 12

(183) Ö.N.Peremeci, Edirne Tarihi, s.92.

A.Hıbrî, "Enüsü'l-Müsamirin", Güneydoğu-Avrupa Araştırmaları Dergisi, C.1, 2, 3, (Çev. S.İlgürel), s.147.

S.Selen, "Yazma Cihannümayaya Göre Edirne Şehri", Edirne'ye Armağan, s.308.

R.M.Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri", Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri, s.453.

(184) Ö.N.Peremeci, a.g.e., s.19.

(185) Aynı eser, s.92.

(186) Vakıflar Bülteni, "Arşivdeki Orijinal Vesikalar", s.99.

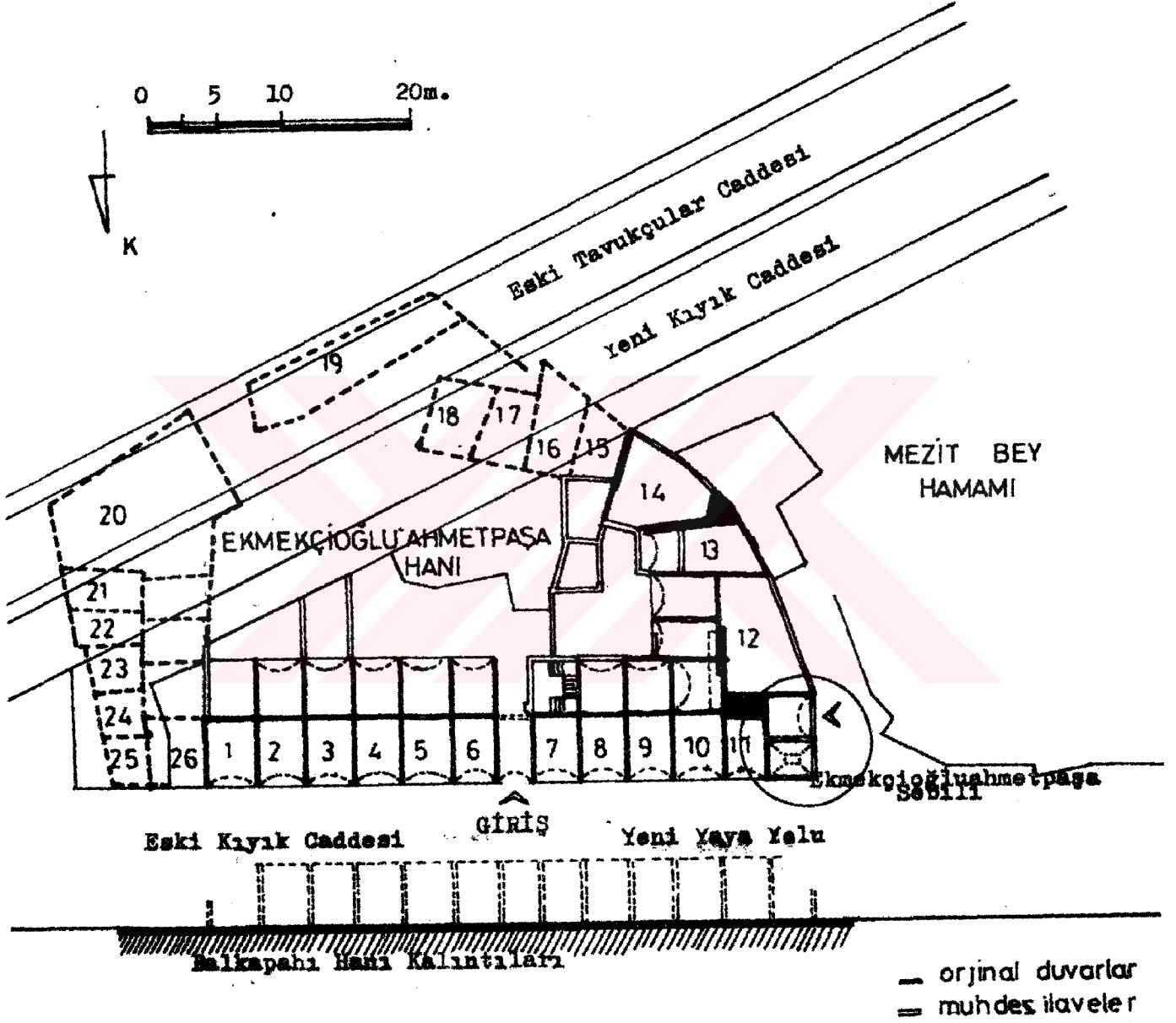
tanedir. Eski Kıyık Caddesi üzerinde 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 nolu (bkz. plan, Şekil 44) dükkanlar uğradıkları birçok müdahaleden sonra ancak tonoz örgüleriyle karakterlerini anlatabilmektedirler. Duvarlar boya ve fayans kaplamalarıyla kapatılmış, yalnız giriş kapısı ve sebil üzerinde taş örgü bir miktar görülebilir olmuştur (Bkz. Ön Cephe Rölövesi) (Şekil 45).

Geçirildiği değişikliklere rağmen Ekmekçioğluahmetpaşa Hanı Sultanahmet Vakfiyesinde belirtildiği için Mehmet Ağa'nın atfedilebilecek yapılardan biridir. Üçüncü grup hanlara dahil edebileceğimiz yapının bu günkü durumu ne yazık ki han mimarisine katkısını irdelemek için yetersizdir.

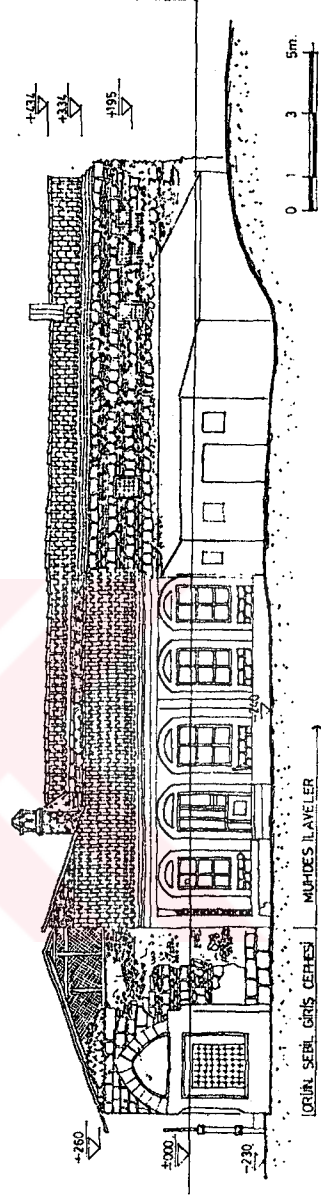
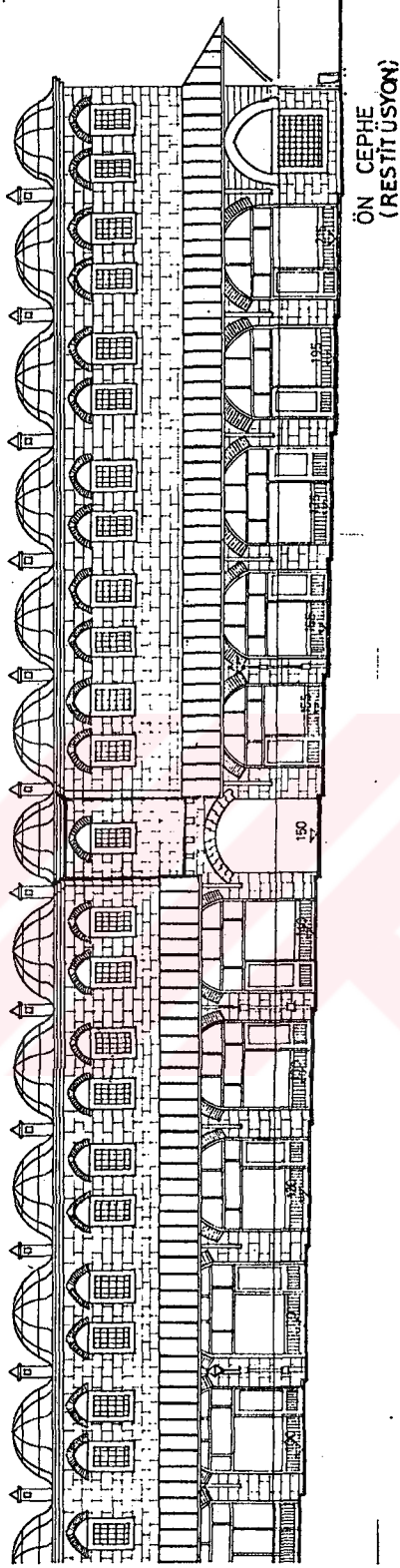
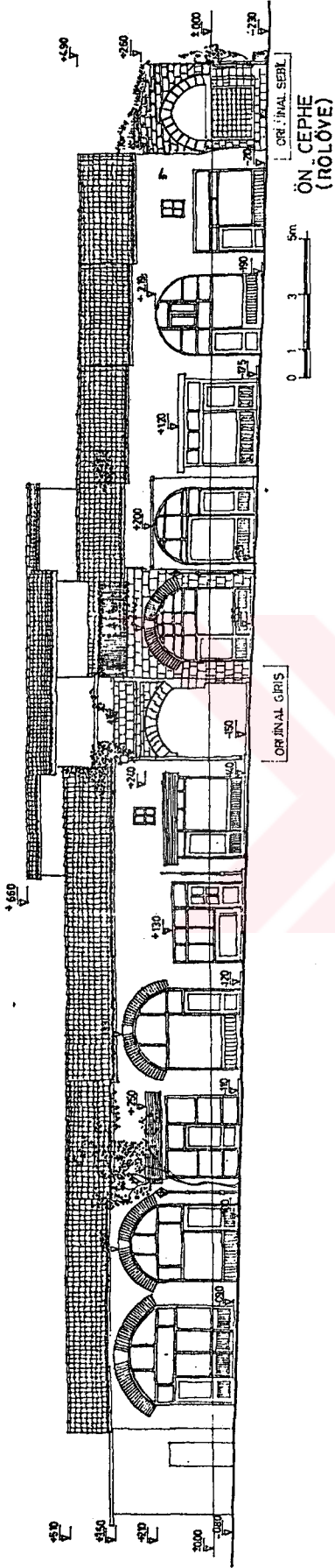
Ekmekçioğluahmetpaşa Hanı'nın Eski Kıyık Caddesi üzerindeki Mezitbey Hamamına karşı köşebaşında yer alan sebili orijinal kalmış en önemli bölümüdür. Sebil 2 kısımdan oluşmaktadır (Şekil 44, 45, 46, 47; Foto 104, 106, 1097). Mezitbey hamamına karşı olan giriş holüne açılan pencere, bu giriş holünün hanın üst katlarıyla bağlantılı olabileceğini düşündürmektedir (bkz. Sebil Plan Rölövesi).

Kesme taş üzerinde itinalı cephe süslemelerini barındıran cepheleri hanın bütünündeki orijinal süsleme öğelerinin de değerini gösteren tek numunedir.

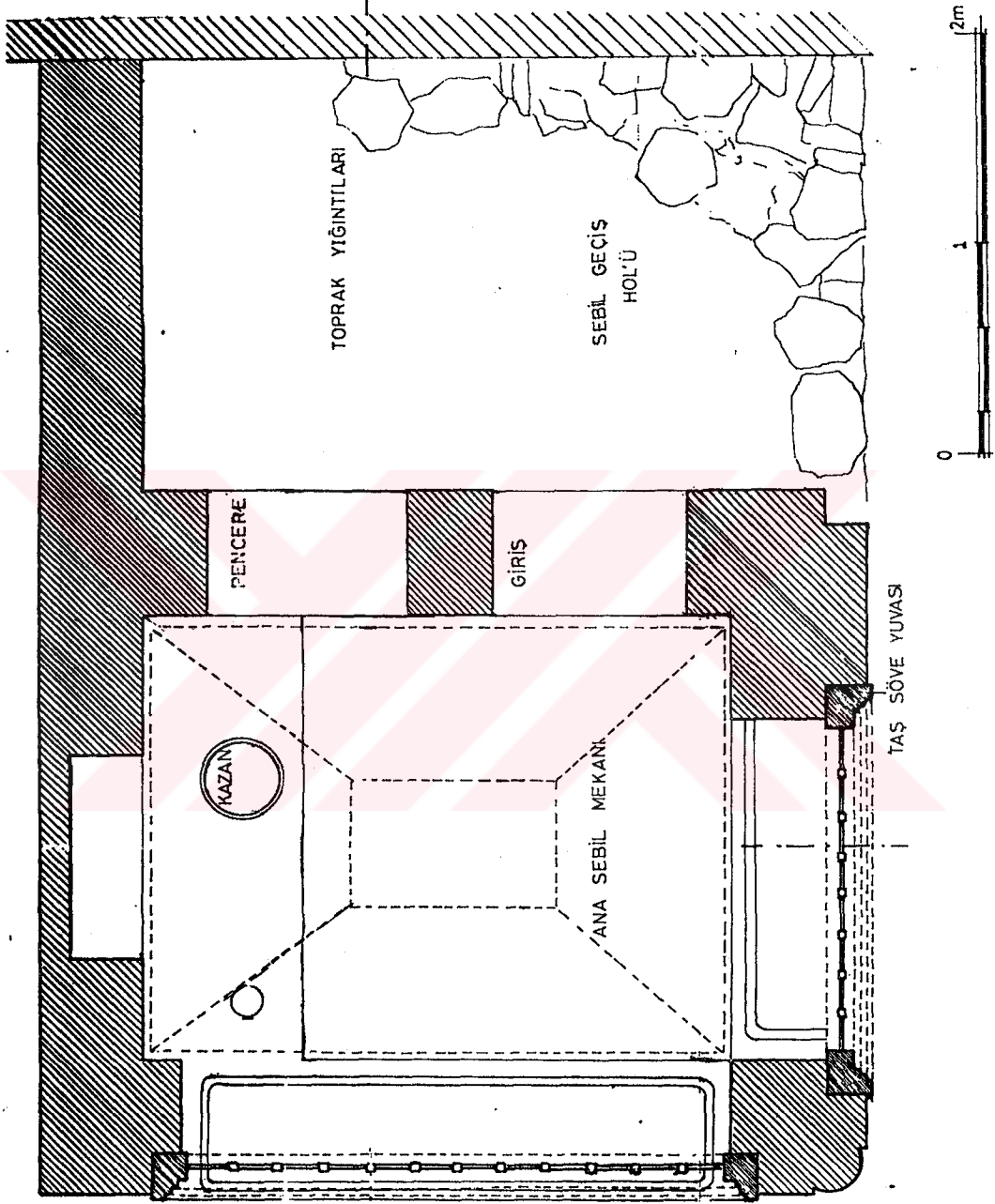
Hanın iki katlı olduğunu ve üst katında bir kahve olduğunu söyleyen kitabesi şöyledir(187).

Şekil 44- Ekmekçioğlu hanı (Havlucular Hanı) ve se-bili
Kaynak: Edirne Tapu Kadastro Müdürlüğü kayıtları

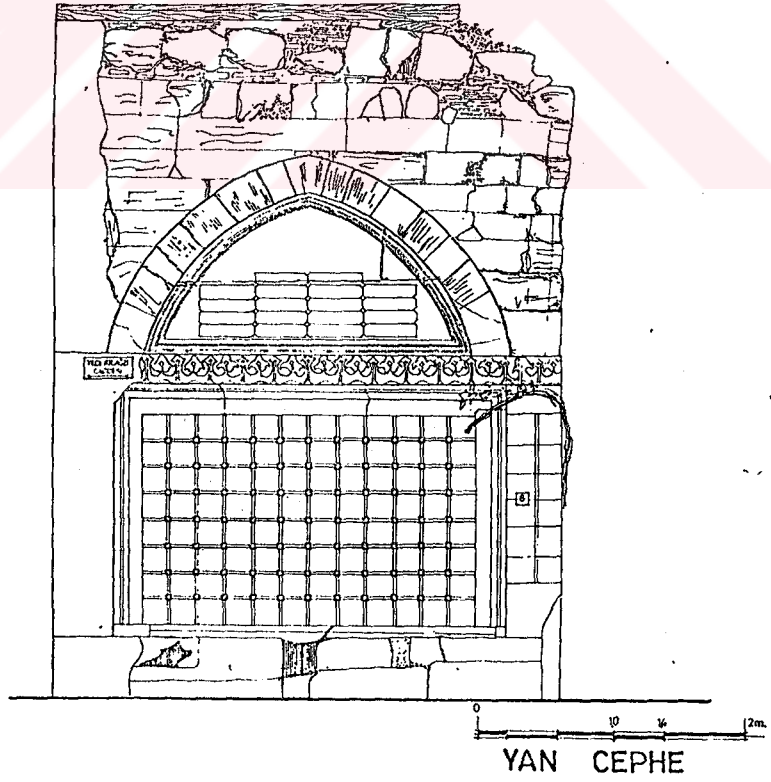
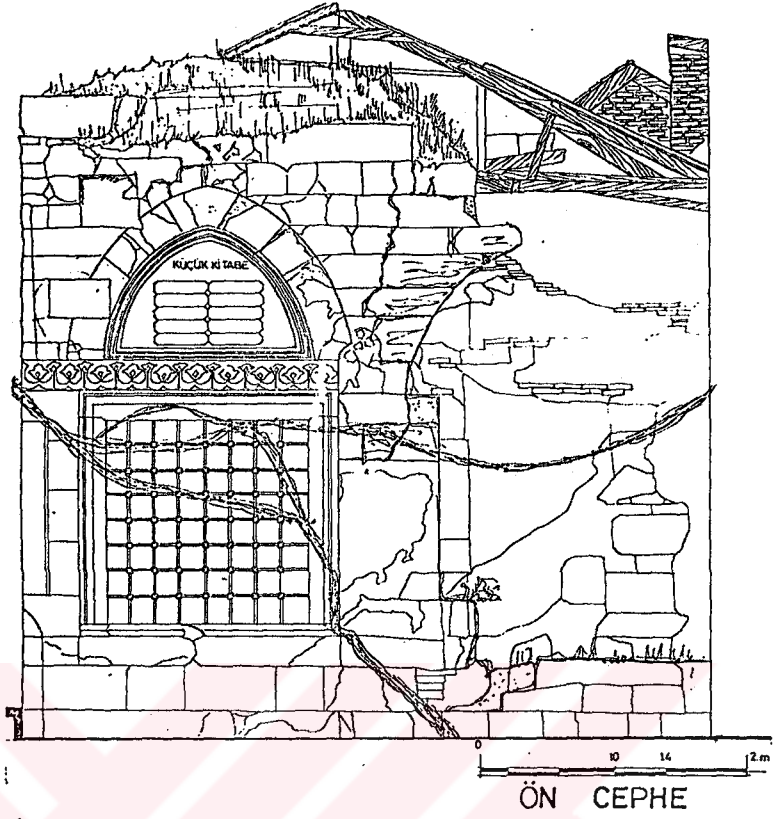

YAN GÖRÜNÜŞ (RÖLÖVE)
g. Küçükçakaya

Şekil 46- Ekmekçioglu sebili planı (rölöve)

Şekil 46- Ekmekçioglu

Şekil 47- Ekmekçioghluahmetpaşa sebili görünüşleri (rölöve)

FOTO 104- Eski Kıyık Caddesi, yeni yaya yoluna bakan birçok değişikliğe uğramış dükkanlar ve sebil (1986)

FOTO 105- Ekmekçioğluahmetpaşa Hanının orijinal girişi ve yanındaki dükkanların görünüşleri (1986)

EKMEKÇIOĞLU AHMET PAŞA HANI (HAVLUCULAR HANI VE SEBİLİ)

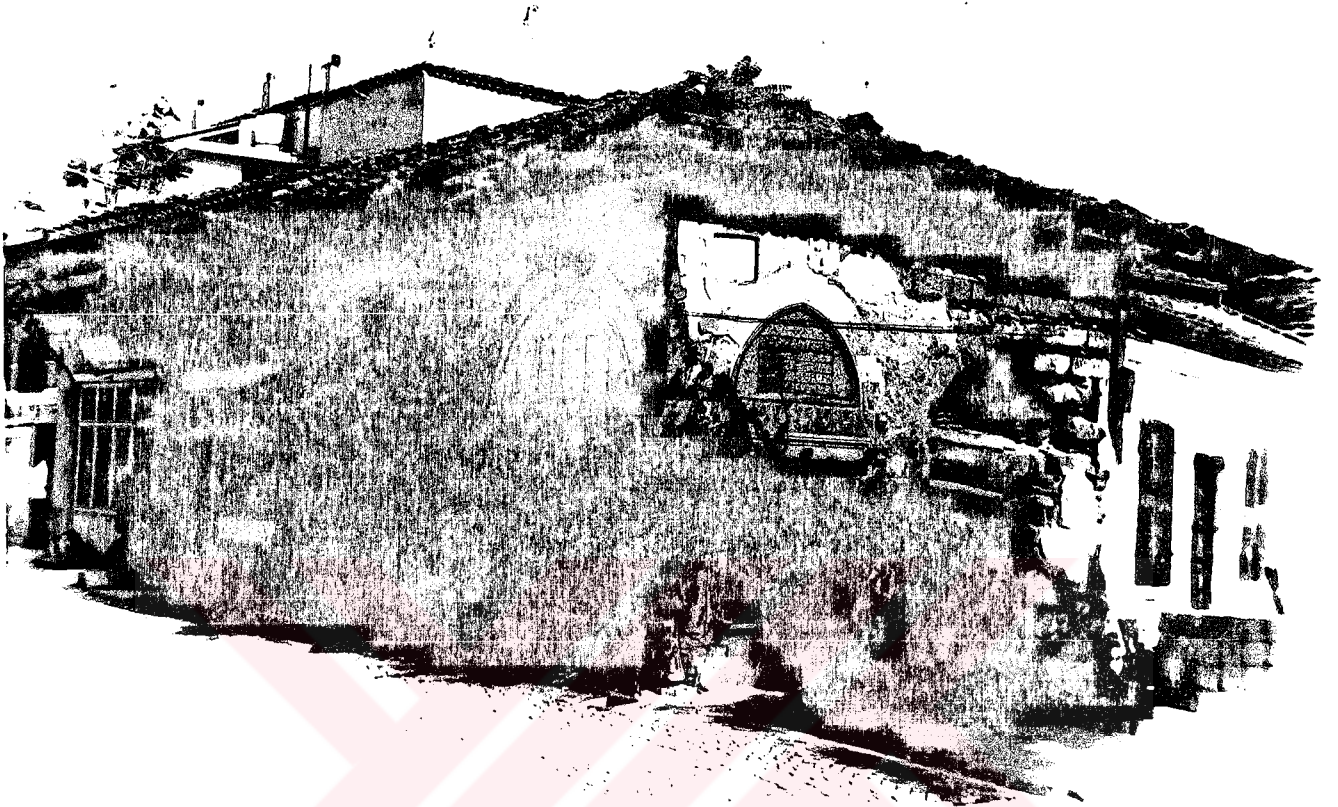

FOTO 106- Hanın ve sebilin eski görünüşleri (1975)
Kaynak: Vakıflar Edirne Bl.Md.lüğü fotoğraf arşivi

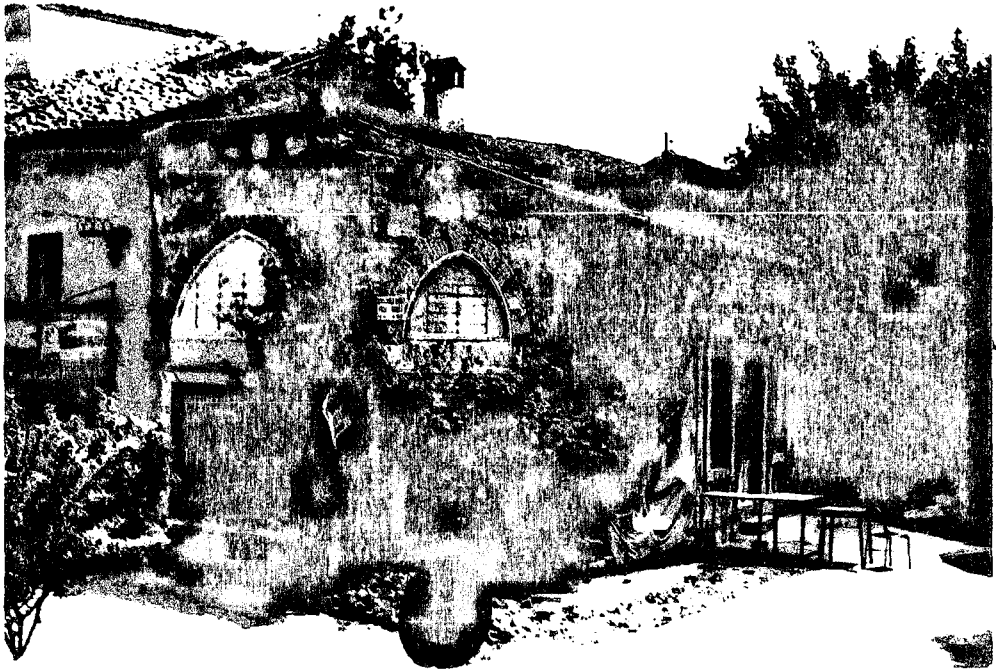

FOTO 107- Ekmekçioğlu Ahmet Paşa sebilinin görünüşü (1986)

BÜYÜK KİTABE

Mah-i burc-i şeref ayn-ı saadet
Semiyyi şems defterdar-ı ekber
Cenâb-ı hazret-i Ahmed efendi
Verip bu menziler hûrşîd-veş fer
Behişt-asâ yapıp bir Kahvehane
Nazirin görmedi dünyada gözler...

2.2.2. Ekmekçioğluahmetpaşa Köprüsü (Tunca Köprüsü - Eski Köprü) (Bkz. Şekil 48, 49; Foto 108, 109, 110)

Bulgaristan'ın Rila dağından çıkan Meriç nehri, yine Bulgaristan topraklarından gelen Tunca ile Edirne'nin batısında şehre yakın bir yerde birleşirler(188). Eski adı Bülbül Adası Mevkii(189) olan bu birleşme yerinde Edirne Karaağaç istikametinde ardarda iki köprü vardır. Bunlardan birincisi Ekmekçioğlu Ahmet Paşa'nın yaptırdığı Ekmekçioğluahmetpaşa Köprüsü, diğeri 1842'de Sultan Abdülmecit tarafından yaptırılan(190) Meriç Köprüsüdür. Tunca üzerinde olduğu için "Tunca Köprüsü" olarak da anılan Ekmekçioğluahmetpaşa Köprüsü esasen Sultan Ahmet'in çok sık kullandığı ahşap bir köprünün (Bkz. Şekil 48) yerine yapıldığı için (Cisri-Cedit, Yeni Köprü) olarak tanınırken Meriç Köprüsü yapıldıktan sonra (Eski Köprü) olarak bilinir olmuştur(191).

Kitabesine göre 1608 yılında inşaatına başlanan köprü 1615 yılında tamamlanmıştır(192). Mimarının Mehmet Ağa olduğu birçok kaynakta belirtilmişse de Edirne'li Hacı Şaban Beyin

-
- (188) F.Turangil, Edirne Merkez Kazası Monografyası, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Şubesi Basılmamış Tez, 1943-1944, s.10.
S.Selen, "Yazma Cihannumaya Göre Edirne Şehir", Edirne'ye Armağan Kitabı, s.308.
- (189) E.H.Ayverdi, Türk Sanatı Tarihi, C.II, s.529.
- (190) O.Onur, Edirne Kitabeleri, s.155.
- (191) S.Ünver, "Edirne'de Eski Köprü", Arkitekt, 1947, s.71.
- (192) Abdurrahman Hıbrî, Enisü'l-Müsaminin (S.İlgürel Çevirisi), s.149.
O.Aslanapa, Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, s.123.
C.Çulpan, Türk Taş Köprüleri, s.170.

de yardımları olduğu söylenir(193).

Evliya Çelebi köprü için "Tunca üzerinde gayet saltanatlı bir köprüdür, Timurtaş kasabasına oradan gidilir" demektedir(194).

Kesme taştan on gözlü yedi ayaklı olarak yapılan köprü, 1947 yılında(195) bir sel baskını sırasında Bulgaristan istikametinden gelen buzulların etkisiyle tahribe uğramış, iki göz kemeri ve bir ayak yıkılmıştır. Bugün betonarme bir döşeme ile açıklık geçilmektedir (Bkz. Foto 108; Şekil 49).

Zarif sivri kemerleri, muntazam kesme taş çokgen ayakları ve nadide tarih köşküyle Osmanlı köprü mimarisine olduğu kadar Avrupa köprü mimarisine de öncülük eden Ekmekçioğluahmetpaşa Köprüsü Mehmet Ağa'nın itina gösterdiği ve günümüze kalabilmiş sayılı eserlerinden biridir.

Köprünün kitabesi ve tarih köşkü bütünündeki düzenleme içinde önem verilen bir noktadır. Tarih köşkü arka cephesi, köprü bütünündeki yan cephe düzenlemesi içinde iki yanında ikişer hafifletme kemeri olan ayaklarla bütünleştirilmiş, diğer ayaklarda benzer hafifletme kemeri kullanılmamıştır. Aynı şekilde kitabe köşkü kemerlerle uyum sağlamak amacıyla sade tutulmuş, süsleme ögesi olarak köşelerde küçük sütünceler düşünülmüştür (Bkz. Cephe Rölövesi). Kitabe Köşkünün bugün kapatılmış olan orta kemeri, bu cephede hareketlilik sağlamaktadır. Buna mukabil yola bakan, suyun akışına karşı olan cephesinde yükseltelen kitabe köşkü girişi, kitabenin her yönden rahat okunmasını temin etmek gayesini gerçekleştirmektedir (Foto 110). Tarih kitabesi şöyledir(196):

(193) O.Aslanapa, aynı yer; C.Çulpan, aynı yer.

(194) Evliya Çelebi, Seyahatname, C.3-4, s.1040 (Çev. Zillioğlu).

(195) S.Ünver, a.g.y., s.73; A.Korkut, Yakın Yurt Serhat Şehri Edirne, s.12; E.H.Ayverdi, aynı yer.

(196) O.Onur, a.g.e., s.163.

Ekmekçi zade Ahmet paşay-ı kâm-kâri
Hayratını görenler itmez mi hayrile yâd
Bu devlet içre defterdar oldu on sekiz yıl
Ba haşmet-i vezaret ba devlet-i hüdadâd
Doldurdu Tunca nehrin bi şüphe sim-ü-zerle
Bu cisri bi âdilî illâh etti bünyâd
Maksudu bir duadır ancak gelip geçenden
Lâyık budur ki sen de ruhunu idesin şâd
Kâmi dedi esası müstahkemine tarih
Zibende rah-ı gülşen bu cisri Ahmed âbâd
Kadbüniye fi seneti: 1016-1608

Açıklaması(197):

Murat veren Ekmekçioğlu Ahmet Paşa'nın bu hayratını görenler onu hayırla anmazlar mı? Onsekiz yıl bu devlete defterdarlık etmiş olan Ahmet Paşa tanrı vergisi yüceliği ve haşmeti vezareti ile Tunca nehrini altın ve gümüşle doldurdu ve bu eşi olmayan köprüyü Allahın inayeti ile yaptı. Bütün isteği gelip geçenden sadece bir duadır. Lâyığı budur ki sen de onun ruhunu şâd edesin. Kâmi bu sağlam yapının esasına bir tarih düşürdü. "Bu güller arasında ne güzel yoldur" (1608).

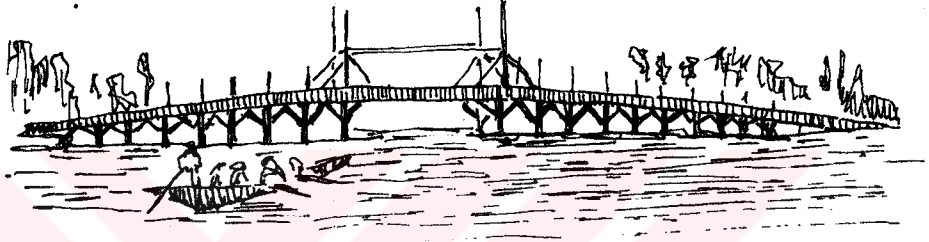
Genelde köprülerin esasını meydana getiren ayaklar, kemerler, döşemelerden başka bazı köprülerde emniyet ve kontrol amaçlı, bazılarında dinlenme amaçlı balkonlar, köşkler, yapılmıştır. Ve hatta bu gelişimin bir ürünü sayılabilecek <köprü üzerinde çarşı> fikrinin örneklerini görmek hiç de zor değildir.

Bizdeki tarih köşklarinin menşei olarak İslam öncesi Türklerin bir yapısı olan ateşgedeler ve sonra da açık türbe mimarisi gösteriliyorsa da(198) konu köprü mimarisinin gelişimi olarak ele alındığında; köprülerde, eserin sahibini, yaptıranını, yapan mimarı ve hatta kitabeyi yazan şairi belirleyen kitabeler önceleri köprünün ayaklarından birinin

(197) İ.İşmen, İnsanlar ve Köprüler, s.404.

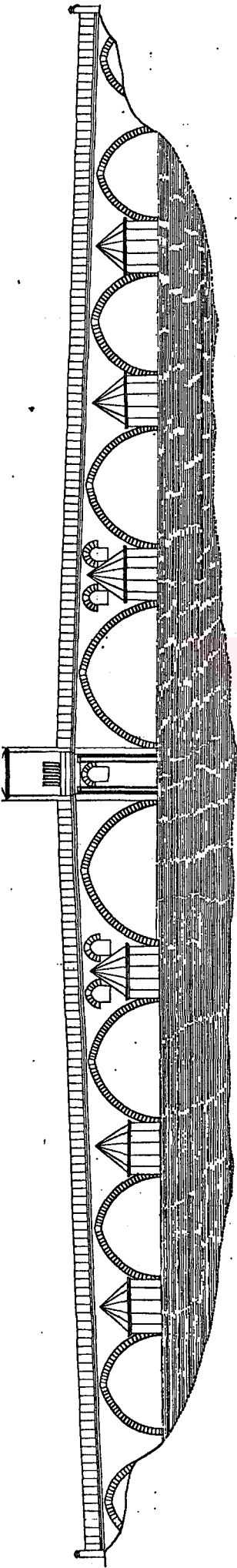
(198) C.Çulpan, "Köprülerde Tarih Köşkları", Sanat Tarihi Yıllığı, 1966-1968, s.25.

üzerine yerleştirilirken (Selçuklu ve Artuklularda) Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu kitabeler için aynı zamanda dinlenme amaçlı köprü balkonları inşa edilmeye başlandı (Babaeski ve Büyükçekmece Köprüleri). Daha sonra bu balkonlar Ekmekçioğluahmetpaşa Köprüsüyle üstü örtülü bir köşk hüviyetini alarak gelişimin içinde bir yer aldı.

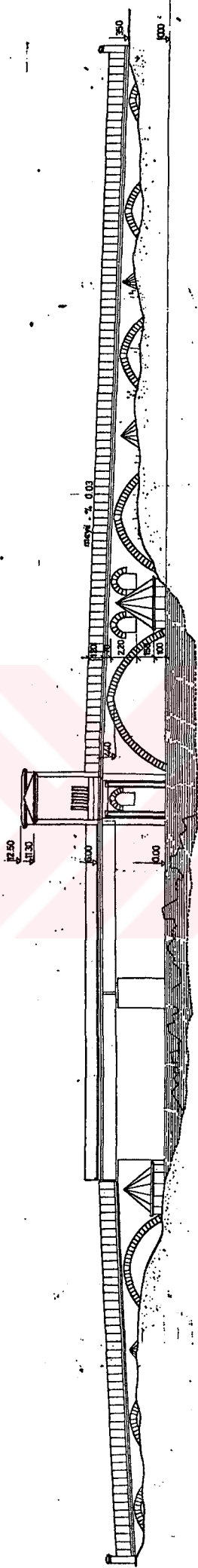

Şekil 48- Yıkılan bir eski evin tavan kenar süslemelerinden birinde Ekmekçioğluahmetpaşa Köprüsü, ahşap olan ilk hali
Kaynak: S. Ünver.

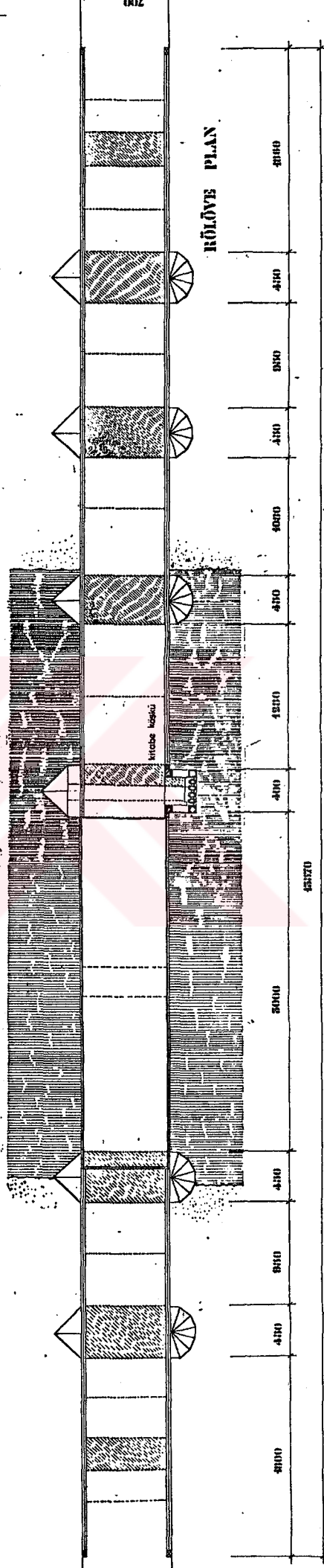
RESTİTÜSYON GÖRÜNÜŞÜ

RÖLÖVE GÖRÜNÜŞÜ

RÖLÖVE PLAN

g. küçükkaya

Şekil 49- EkmekçiogluAhmet Paşa köprüsü rölöve ve restitüsyon projesi

FOTO 108- Ekmekçiöglu

köprüsü (Tunca Köprüsü)

FOTO 109- Ekmekçiogluahmetpaşa kitabe köşkü

FOTO 110- Ekmekçioglu köprüsü kitabe köşkü

2.3. Anadolu Yapıları

Osmanlı İmparatorlu Hassa Mimarları Teşkilatında taşra inşaatları ile genellikle yardımcı mimarlar görevlendirilmiştir. Mehmet Ağa'da bunlardan biridir. 1583 tarihinde, Mimar Sinan Hac dönüşü başladığı Manisa III.Murat Camii inşaatıyla önce Mimar Mahmut Ağa'yı daha sonra da o zamanlar Halife olan Mimar Sedefkâr Mehmet Ağa'yı görevlendirmiştir(199).

Mimarbaşı Sedefkâr Mehmet Ağa'ya atfedilebilecek Anadolu'daki Mimârlık çalışmalarını şöyle sıralamak mümkündür.

2.3.1. Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı (Foto 112-111, Şekil 50)

Bugün sağlam durumda olan sayılı kervansaray yapılarından biridir. Çifte han, hamam, çarşı ve imaret yapılarından oluşan bu kompleks Adana-Konya Hac Kervanyolu üzerindedir(200).

Orijinal kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi veren Evliya Çelebi, abartılı bir şekilde yapıyı şöyle anlatmaktadır(201).

"Karaman Ereğli'sinden yine canib-i kibleye giderek, dokuz saatte Ulukışla kasabasında menzil aldık. Bu kasaba Karaman Ereğli'sinin Niğde Sancağında Koca Mehmet Paşa Vakfıdır...

En meşhur camii Kocamehmetpaşa Camiidir. Kubbeli ve minareli haremi mermer döşeli şirin bir camidir. Cenubunda

(199) O.Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.299; M.Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, s.162.

(200) Evliya Çelebi, Seyahatname, C.III, s.37-38.

(201) Aynı eser,

bir aviyesi, lâtif bir hamam, büyücek bir hanı vardır. Güya bu han bu şehrin kalasıdır. 170 ocaktır. Başka harem odalığı, develiği, 300 tavla at alır ahır, ortasında büyük bir havuz, bir kiler, bir imaret, darüлтаamı var. Her akşam ocak başına birer bakır sini ile beşer tas buğday, çorbası, beşer ekmeğ, beşer şem-i revganî ve her at başına birer torba yem verilir. Nimeti mebzul, vakfı metin bir hayrattır. 300 kadar dükkanı vardır. Bu binaların hepsi kârgir ve serapa kurşunla mestur olup, Mehmet Paşa Vakfıdır. Sahib-i hayrat Öküz Mehmet Paşa namıyla meşhur olup, Halep'te Bekriler canibinde, bir asitane-i cihannümada medfundur".

Kervansaray uzun kapalı bir çarşının ortasından girişi olan iki ayrı han kısmından oluşmaktadır. Sağ tarafta ocaklı tonoz örtülü kışlık kısım sol tarafta ise etrafında imaret yapıları olan açık avlulu mekandan geçilen ocaksız yazlık han kısmı vardır. Kapalı mekanlarda konstrüksiyon endişesi görülür.

Açık avlulu han kısmı Edirne Ekmekçioğluahmetpaşa Kervansarayı'nın sade bir tipi olup genelde ince yapı detaylarına önem verilmediği görülmektedir.

2.3.2. Kuşadası Öküz Mehmetpaşa Kervansarayı (Şekil 51)

Günümüze gelebilen Mehmet Ağa dönemi tek sahil kervansarayıdır. Yapı kale olarak da kullanılmayı amaçlayan bir mimariye sahiptir.

İki katlı yapının plan şeması Edirne Rüstempaşa Kervansarayı'na benzer.

Orijinal kullanımı hakkında Evliya Çelebi şunları söylemektedir(202):

(202) Evliya Çelebi, a.g.e., C.IX, s.144-145.

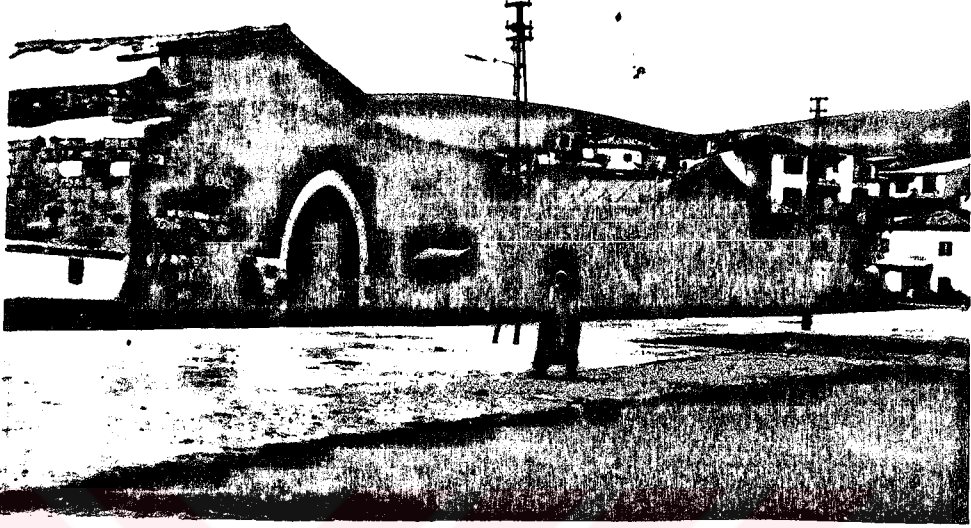

FOTO 111- Ulukışla Öküz Mehmetpaşa Kervansarayı orijinal giri-
şi

FOTO 112- Ulukışla Öküz Mehmetpaşa Kervansarayı

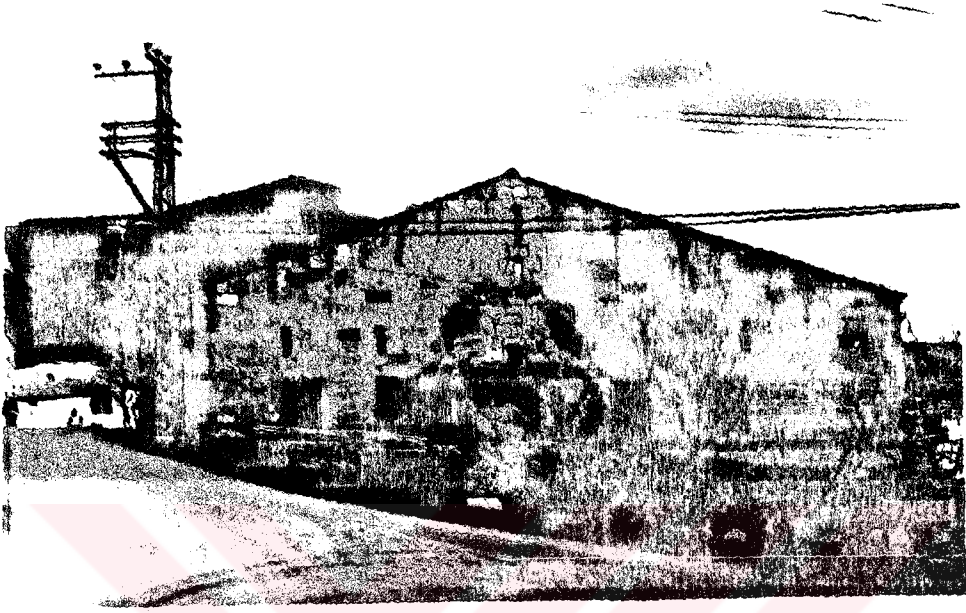

FOTO 113- Ulukışla Öküz Mehmetpaşa Kervansarayı yan cephe

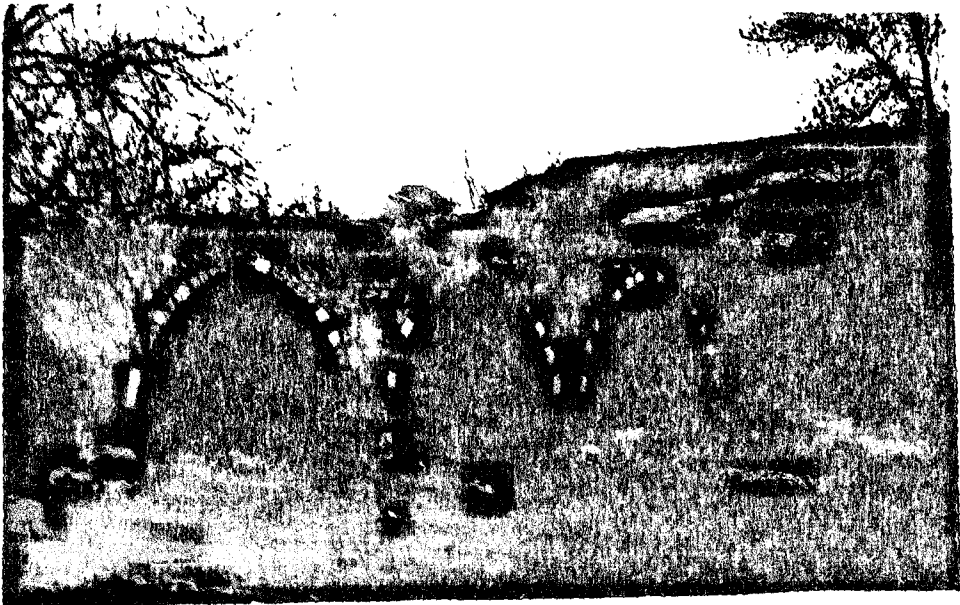

FOTO 114- Ulukışla Öküz Mehmetpaşa Kervansarayı avlu revakları

"...Matekaddem kal'a bina olum, bu hanı dahi büyük kal'aya muttasıl etmişlerdir. Anın için bu hanı azim içre kal kal'a gibi burç ve barulı ve mazgallı ve top ve tüfek ve müzeyyen bedenli ve cedit ve metin bir handır. Ortasında bir abdest havuzu ve çeşmeleri ve fekanı bir küçük mescidi ve bir kapısı, garb tarafında deryaya bir kapısı aşağı kal'aya nazırdır... Ve gümrük emini ve cümle anka bezirganları ve maldar sudgerleri bu handa sakinlerdir. Ve hanın damları üstü serapa yalağan döşelidir. Hin-i muhasarada dam üzere olan mazgal deliklerinden cenk olunur. Ve bu hanın iki kapısınının mabeyni kâmil kırk adımdır. Ve bir muzlum bucakta bir demirli kal'a kapusu vardır. Cenuba nazırdır. Ve bir kapu dahi büyük kal'anın kibleye nazır büyük kapısıdır."

2.3.3. Diğer Yapılar

Nasuh Paşa tarafından 1607 yılında Ankara-İstanbul arasına, Tatar Ali Çavuş'a yaptırılan(203) Nallı Han, Nallıhan'a bağlı köy içinde yapılmış, bugün mevcut olmayan ULUHAN(204), 1608 yılında Mir Ali tarafından yaptırılan KARATAŞ MENZİL HANI(205), Defterdar Ekmekçioğlu Ahmet Paşa isteğiyle yapımına başlanan, yarım kalan EREĞLİ EKMEKÇİOĞLU AHMETPAŞA HANI(206), Sadrazam Dilaver Paşa tarafından Urfa-Bilecik arasında yaptırılan ÇAR MELİK KERVANSARAYI(207) Anadolu'da Mehmet Ağa'nın mimarbaşı olduğu dönemde yapılmış günümüze gelememiş kervansaray ve han yapılarıdır.

Ayrıca, 1610 Antalya Elmalı Camii(208), 1610 Kahire Davutiye'de Melike Safiye Camii(209) (Şekil 52), 1607-1608

(203) Kitabesinde yapan Mimar belli (Z.Nayır, Sultanahmet Külliyesi, s.205.)

(204) Aynı eser, s.206.

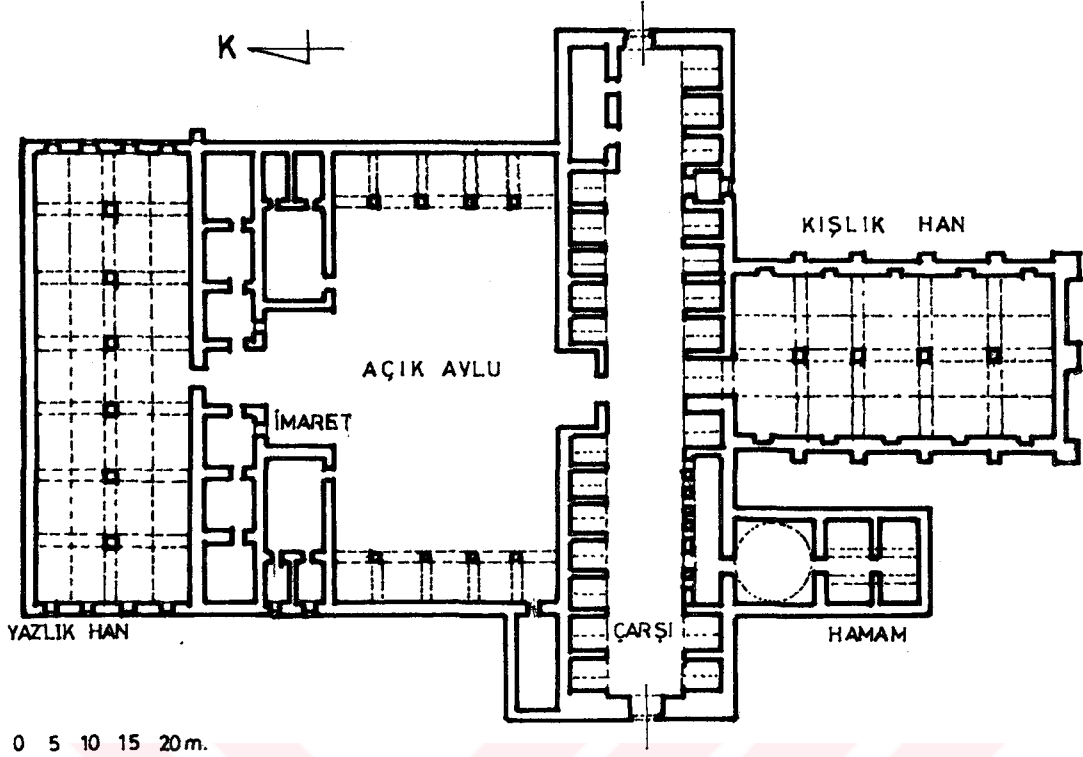
(205) Aynı eser, s.206.

(206) Bkz. Ekmekçioğlu Ahmet Paşa, s. .

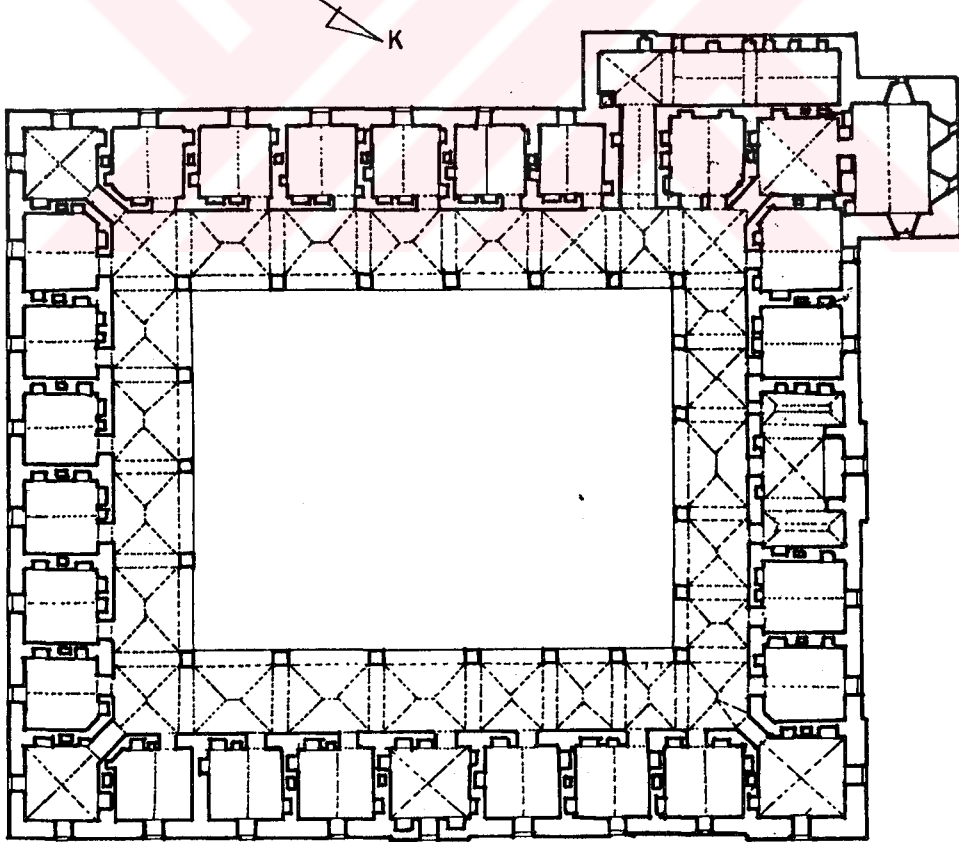
(207) Z.Nayır, a.g.e., s.212.

(208) O.Aslanapa, a.g.e., s.324.

(209) Aynı eser, s.323.

Şekil 50- Ulukışla Öküz Mehmetpaşa kervansarayı
Kaynak: Z.Nayır

Şekil 51- Kuşadası Öküz Mehmetpaşa kervansarayı
Kaynak: O.Tuncer

Diyarbakır Eğil Bucağı Tekke Köyü Medresesi(210) Anadolu'da Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu dönemde yapılmış yapılardır.

2.4. Rumeli'deki Yapılar

Avusturya, Eflak, Boğdan'a seferlerin yoğun olduğu 1540-1560 yılları, Avrupa'daki Osmanlı şehirleri için(211) imar faaliyetlerinin çok olduğu dönemlerdir.

Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu dönemde yapılan Avusturya-Osmanlı savaşlarında zafer niteliğinde başarıya ulaşamadığı, Peşte, Lehistan ve Polonya ile yapılan savaşların sonucunun da pek iç açıcı olmayışından dolayı(212) Avrupa şehirlerinde fazlaca imar faaliyetine girişilmemiştir.

Bu dönemde Avrupa memleketlerinde yapılan başlıca Osmanlı Türk Mimarisi yapıları şunlardır.

2.4.1. Yunanistan Yapıları

Navarin Sultanahmet Camii (213).

Osmanpınarı Köyü Ekmekçioğluahmetpaşa Zaviyesi(214).

2.4.2. Yugoslavya Yapıları

Bosanski Brod Kasabasında Sultanahmet Camii (Hangi Sultan Ahmet'e ait olduğu bilinmiyor(215).

Pristine Hacıbey Hanı (1032/1622) mevcut değil(216).

(210) M.Sözen, Anadolu'da Medrese Mimarisinin Gelişimi, Basılmamış Doktora tezi, İstanbul, 1967, s.263.

(211) Bkz. Giriş Bölümü.

(212) Bkz. Giriş Bölümü.

(213) E.H.Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Eserleri, C.IV, s.251.

(214) Aynı eser, s.315.

(215) E.H.Ayverdi, a.g.e., C.II, Kitap 3, s.74.

(216) N.Hafız, M.Asım, "Pristine Kitabeleri", Vakıflar Dergisi, XI, s.207.

2.4.3. Arnavutluk Yapıları

İlbasan'da Mehmet Ağa Camii ve Hamamı ve iki çeşme(217).

Evliya Çelebi'nin bahsettiği kırk çeşme (yerleri tesbit edilememiş)(218).

2.4.4. Bulgaristan Yapıları

Bulgaristan'da Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu döneme raslayan bir yapı kaynaklarda bulunamamışsa da 1590 tarihli(219) Siyavuşpaşa Külliyesi Kervansarayının Edirne Ekmekçi-oğluahmetpaşa Kervansarayı ile benzerlik göstermesi, bu iki yapının mimarınında Mehmet Ağa olabileceğini düşündürmektedir(220).

2.5. KÂBENİN ONARILMASI VE MEHMET AĞA'NIN RESTORASYON ANLAYIŞI

Cafer Efendi'nin Risale'de ayrıntılarıyla anlattığı dönemin en önemli mimarlık faaliyeti, Kâbe-i Mükerreme'nin onarılması işidir. Anlatım restorasyon tarihi açısından önemli olduğu gibi Mehmet Ağa'nın restorasyon anlayışını da açıklayıcı niteliktedir. Bu bölümde Mehmet Ağa'nın Kâbe-i Mükerreme'yi ne şekilde onardığı değerlendirilecek ve restorasyon anlayışı irdelenecektir.

Kâbe-i Mükerreme, Kâbe-i Muazzama, Beytullah isimleriyle anılan İslam Aleminin kalbi, Mekkedeki kutsal yapı, Hz. İbrahim tarafından yaptırılmış olup(221), İslamiyetin doğu-

(217) E.H.Ayverdi, a.g.e., C.IV, s.398.

(218) Evliya Çelebi, Seyahatname, C.13, s.17.

(219) O.Keskinoglu, "Bulgaristan'daki Türk Vakıflar ve Balı Efendinin Vakıf Paralar Hakkındaki Bir Mektubu", Vakıflar Dergisi, IX, s.87.

(220) Bkz. Ekmekçioğluahmetpaşa Kervansarayı.

(221) T.Öz, "Kâbenin Tamirleri", Arkitekt, 1947, s.129.

şundan bu yana her geçen gün kutsiyeti artarak günümüze gelmiştir. "Beytullaha yüz sürmek", "onu ziyaret etmek", her müslümanın en büyük amacıdır(222). Yüzyıllarca hac mevsiminde buraya akın akın gelen müslümanlar bu kutsal yapıyı tavaf ederken istemeyerek de olsa yıpratmışlar, taşların dökülmesine sebep olmuşlar, iklim şartları(223), savaşlar, hava şartlarına bağlı bozulmalarla da yapı onarımı gerekecek duruma gelmiştir.

Kâbe ilk defa 684H. tarihinde Mekke Valisi Abdullah B.Zübeyr tarafından uslûbu değişik iki kapı ilavesiyle ve üzerine bir örtü örtülmek suretiyle(224) bir onarım görmüş ve o zamanın restorasyon anlayışı üzerindeki ilk tartışmaların başlamasına neden olmuştur.

Daha sonra Zalim Haccac eski durumunu bilen kişileri toplayıp yapıyı ilk haline dönüştürmeye çalışmakla "Orijinaline uygun restorasyon" anlayışına ilk adımı atmıştır(225).

III.Murat zamanında Mimar Sinan Beytullah'ı "Hasta bir tarihi Eser" olarak ele almış, hastalığın nedenlerini, tahribin şeklini araştırıp, bozulmaları tesbit etmiş, rölövelerini almış, bilgi ve bulguları değerlendirerek Beytullah'ı çepeçevre bir kuşakla çevirmek üzere tedaviye karar vermiştir. Yapı yerinde yapılan çalışmalarla önce rölöve daha sonra da restorasyon, plan, proje ve detayları hazırlanmış ve İstanbul'a dönülerek yapılan çalışmalar padişaha arz edilmiştir. Padişah'ın zamanın büyük bilginlerine başvurusuyla tartışmalar başlamış, kimi bilgin "Kâbe"nin bir taşına dokunmak gü-

(222) İslamın beş şartından biri "Hacca Gitmek"tir.

(223) Arabistan'ın sert kara iklimi, gece ile gündüz arasındaki işi farkları.

(224) Örtü örtmek adeti ilk defa Abdullah Bin Zübeyir tarafından getirilmiş ve adet halini almıştır.

(225) Cafer Efendi, Risale-i Mimariyye, s.150 (O.Ş.Gökyay Çevirisi)

nahtır. Olduğu gibi bırakılması kutsiyeti bakımından önemlidir. O eskidikçe değeri artacaktır" derken, kimisi: "Beytullah için yapılan çalışmalar daha fazlalaştırılmalıdır. Onun için ne yapılsa azdır" demiş, tartışmalar uzamış, araya savaşılar girmiş, III.Murat ölmüş ve bu restorasyon işi de yarıda kalmıştır(226).

Aradan 25 yıl geçmiştir, 1611'de Şeyh-ül İslâm Sun'ullah Efendi'nin Hac dönüşü Kâbe'nin kötü durumunu padişaha arz etmesiyle, Sultan Birinci Ahmet tarafından, Mehmet Ağa, acilen onarım işi ile görevlendirilmiştir.

Mehmet Ağa Kâbe'ye tedarikli gitmek için İstanbul'da bir ön çalışma yapmış, hazineden saf altın alıp işlenmek üzere ustalara vermiş, usta ve malzeme temini açısından kolay olduğundan yapılacak girişlerin İstanbul'da hazırlanmasına girişmiştir.

Mehmet Ağa bu iş için ilk olarak Mimar Sinan'ın hazırladığı rölöve ve detay projelerini arşivden çıkartmış, ölçüleri esas alınarak yeni bir restorasyon projesini detaylarıyla hazırlamaya başlamıştır. Projelere uygun olarak hazırlanan çelik giriş ve kolonlar, kıymetli taşlarla süslenmiş, altın kaplama levhaları hazırlandıktan sonra, diğer hediyelerle(227) birlikte Davutpaşa Çiftliği önlerinde halkın ziyaretine açılmıştır. 1611 Eylül sonlarında da Büyük vezirler, ulu devlet adamları, şeyhülislam, bilginler, müderrisler, gerçek arayıcılar ve yabancı devlet elçilerinin bulunduğu bir törenle Haremeyn-i Şerrifeyn'e gönderilmişlerdir. Mimarbaşı Mehmet Ağa da hemen akabinde Mimar, marangoz, kuyumcu, demircilerden müteşekkil bir ekiple Mekke'ye hareket etmiştir.

(226) O.Ş.Gökyay, a.g.e., s.151.

(227) Hz.Halil-ül Rahman makamına bir minber, Ravza-ı Mutahharaya 3 altın anahtar.

Mart 1612 tarihine kadar yapı yerindeki hazırlık çalışmaları devam etmiş, 4 Mart pazar sabahı, bütün bilginler ve aydın kişiler Beytullah'ın önünde toplanıp dualar etmişler ve iskelenin kurulmasıyla onarım çalışmalarına başlanmıştır. İskele bir gün içinde tamamlanarak çatı açılmıştır. Toplam 28 tane olan çatı kirişlerinden 3 tanesi az olmak üzere diğer bütün ahşap kirişlemelerin su alarak çürüdüğü artan malzemenin hiçbir işe yaramayacak kadar kötü durumda olduğu tesbit edilmiş ve bozuk kısımlar temizlenerek yerlerine yeni ahşap kirişler konulmuş, yağmur yağmasına fırsat vermeden eski çatı kaplaması ile çatı kapatılmış ve bozulan altınoluk yerine takılmıştır. Çatı örtüldükten sonra içte yapılacak çalışmalara başlanmıştır. Önce 8 parçadan oluşan İstanbul'da hazırlanmış çelik kirişlerin yerine tıpatıp uyup, uymayacağı tedirginlik yaratmışsa da, çalışmalara devam edilmiş, kolon ve kirişlerin koyulacağı yuvalar açılmış ve getirilen çelik kirişler çift çember oluşturarak yapıyı çepeçevre kuşatmışlardır. Daha sonra bu kirişlerin önüne gelecek kıymetli taşlarla süslü, saf altından usta kalemkârlara hazırlatılmış kaplama levhaları yerleştirilmiştir. Daha sonra iç dekorasyonu tamamlanmış ve getirilen hediyeler yerleştirilmiştir.

Bu restorasyonda amaç gizli takviyelerle orijinal görünüşü bozmadan daha fazla tahribi önlemektir.

Mehmet Ağa'nın yaptığı bu restorasyon hem restorasyonun seyri hem de felsefesi olarak, günümüzde uygulanan "modern restorasyon" anlayışına uyan ilk örneklerden sayılabilir.

BÖLÜM III

SEDEFKÂR MEHMET AĞA'NIN TÜRK OSMANLI MİMARİSİ İÇİNDEKİ YERİ

Mehmet Ağa'nın belli başlı mimarlık çalışmalarının Osmanlı Mimarlığı içindeki değerlendirmesi şöyle özetlenebilir:

Külliyeler (Türbe-Sebil-Medrese)

Fatih, II. Beyazıt Külliyesi gibi tam teşekküllü külliyeler ve Sinan'ın Şehzade, Süleymaniye ve Selimiye Külliyelerinden sonra o değerinde en büyük külliye tasarımı Sultanahmet Külliyesidir. Külliye arazinin engebeli oluşu, Bizans kalıntıları üzerine yerleşimi gibi nedenlerle geometrik sistemde olmadığından burada diğer büyük külliyelerle kıyaslaması yapılmayacaktır. Fakat Sinan'ın son zamanlarında başlayan dönemin ekonomik bunalımlarıyla ortaya çıkan "küçük külliye" olgusunun Mehmet Ağa dönemindeki gelişimi kayda değer mimarlık çalışmaları olarak şöyle değerlendirilebilir:

Sinan'ın Üsküdar Şemsipaşa Camii ve Külliyesi ile başlayan türbeye yönelik külliye konusu Davut Ağa ve Dalgıç Ahmet Çavuş dönemlerinde yeterince işlenememiştir. Mehmet Ağa döneminde "Yaşayan Türbe" felsefesi benimsenmiş ve uygulamalar bu yönde olmuştur. Türbe, medrese darülcürası ve külliyesinin en belirgin yerinde yer alan sebil ile iç içedir. Birbirlerine yanaştırılmış türbe-sebil-darülcürâ ortak pencereleleriyle bir bütünlük içindedirler. Kuyucumuratpaşa, Ekmekçioğ-

luahmetpaşa, Sultanahmet külliyesinde durum böyle iken Kanuni zamanında yapılmış Eyüpsultan Türbesine darülkurâ ve sebil ilave edilerek adeta küçük bir külliye oluşturulmuştur (Bkz. Bölüm II, "Türbeler").

Esasen, türbede yatan ölünün dualarla doyurulması ihtiyacı, Anadolu Selçuklu mimarisinde, Erzurum Yakutiye ve Çifteminareli medreselerde görülen bir uygulamadır. Şemsipaşa Külliyesinden sonra Çarşamba Nişancamehmetpaşa Külliyesinde (1588) cami girişine yaklaşan türbe, Divanyolu Sinanpaşa Külliyesinde sebil ile de desteklenmiş, (1593) tarihli Gazanferâğa Külliyesinde de türbe, sebil, medrese üçlüsü tam olarak bütünleşmemişlerdir. Mehmet Ağa medrese-türbe-sebil yapılarını fonksiyonel olarak düşünen ilk mimardır. Sebilin görevi hayır duaları almaktır. Külliyenin en seçkin yerine yerleştirilmiştir. Medrese, darülkurâda dualar okuyacak talebelerin yeridir. Türbe ise medrese ve sebil ile desteklenmiş, emin bir konumdadır. Bu felsefenin bazı türbe uygulamalarında çeşmeler ve sebil ile desteklendiği görülür (Nakkaş Hasanpaşa ve Halilpaşa türbelerinde) Sultanahmet Külliyesinde türbeye bitişik darülkurâ uygulaması, 1660'da tamamlanan Yeni Cami türbe ve darülkurâsında geliştirilerek uygulanmıştır.

Mehmet Ağa'nın türbelere gösterdiği özen mimarideki değişik uygulamalarını türbeler üzerinde denemiş olmasından anlaşılabilir. Meselâ o zamana kadar hiç uygulanmamış türbe altına sebil yerleştirme örneği Halilpaşa Türbesi ile Mehmet Ağa'ya aittir. Yine Anadolu öncesi Türklerin (Karahanlılar) Uzgent türbelerinde (Şekil 54) çok uyguladığı türbeden türbe-ye ilişki kurma ve dikdörtgen planlı türbeler Sinan döneminde birkaç uygulamayla denenmişlerse de (Şemsipaşa ve Diyarbakır İskenderpaşa ve Sinan'ın kendi türbelerinde) Davut Ağa ve Dalgıç Ahmet Çavuş dönemlerinde unutulmuştur. Mehmet Ağa bu plan şemalarını Üsküdar Halilpaşa ve Şehzade Külliyesi içindeki Destarimustafapaşa türbelerinde kullanarak 17. yüzyıl başında türbe mimarisine bir yenilik getirmeyi başarmıştır.

Mehmet Ağa'nın Osmanlı mimarisine katkısı olan güneş motifi de yine türbe girişlerinde Ahmet I (Foto 115) Nakkaşhasanpaşa, III. Mehmet türbesinde (Foto 113)) ve Çeşmelerde uygulanmıştır.

Cami

Sinan'ın çok sayıdaki uygulamalarına karşılık dönemin olanaksızlıkları içinde Mehmet Ağa yalnız bir tane anıtsal cami yapabilmiştir. "Ayasofyayı geçecek Cami" çalışmaları arasında Sinan'daki kubbeye yönelik çalışmalar Mehmet Ağa'nın uygulamasında kitleye yönelmiştir. Sinan camilerinin iç mekan anlayışı ile Sultanahmet Camii bir karşılaştırmaya tâbi tutulduğunda (Şekil 53; Foto 124, 125, 126), Sultanahmet Camii Süleymaniye'den küçük, Şehzadebaşı Camiinden büyük iç mekan ebatlarına sahiptir. Fakat bol pencereleriyle aydınlık hale getirilerek daha büyük mekan tesiri yaratılmıştır.

Sinan eserlerindeki insani boyutlardaki başarılı nispetlere karşılık Sultanahmet Camiinde Marmara cephesinde bodrum kat oluşturulması ve sokl seviyesinin yüksek tutulmasıyla bir nispetsizlik ortaya çıkmıştır.

Sinan'ın birçok cami yapısında uyguladığı farklı tezyini özellikler Mehmet Ağa'nın tek anıtsal camisi olan Sultanahmet Camiinde bir aradadır. Sinan Şehzade Camiinde iç yapıda fazla süsleme elemanı kullanmamış, kalem işi ağırlıklı bir iç süsleme oluştururken dış cephede kırmızı porfir ve ince küfeki işçiliği ile harikalar yaratmıştır. En gelişmiş cami Selimiye'de de sedef işleri azdır. Mehmet Ağa dış cephedeki tezyini sadeliğe karşılık, iç süslemelerde sedef işi, çini ve kalem işlerini dengeli bir şekilde uygulayarak Sinan Camilerinden farklı tesir yaratmaktadır. 1660 yılında tamamlanan Yeni Camide de aynı süsleme anlayışı devam etmiştir.

Kervansaray

Savaşçı bir millet olan Osmanlı İmparatorluğunun her döneminde kervansaray ve han yapıları önemli yapılar olmuşlardır.

Mehmet Ağa'nın Avrupa toprakları üzerindeki en büyük kervansaray yapısı Edirne Ekmekçioğluahmetpaşa Kervansarayıdır (Şekil 55). Büyükçekmece Kervansarayının (Foto 127, 128) ikilisi, gelişmiş bir modeli olarak değerlendirebileceğimiz yapının II. Bölümde anlatıldığı gibi Bulgaristan Harmanlı Siyavuşpaşa Kervansarayı (1589) ile benzer yanları çoktur. Bu plan şeması daha sonra 1660 yılında Bilecik Kervansarayında da kullanılmıştır. Çevresinde imaret yapıları da olan bu yapının kaba yapısına ince yapı detaylarında gösterdiği itina ile Mehmet Ağa önceki bütün uygulamalardan (Foto 116, 117) değişik bir yorum getirmiştir. Üçgen alınlıklı yan cephe ajurlu pencereleri ile külliye mimarisinin nadide örneklerindedir.

İkinci tip kervansaray yapıları, Anadoluda kervan yolları üzerinde kapalı veya açık çarşılara bitişik olarak yapılan, cami, hamam, imaret yapıları ile desteklenen külliye içindeki menzil kervansaraylarıdır.

Sinan döneminde yapılan Payas II. Selim Külliyesi, Ilgın Lalamustafapaşa Külliyesi, Lüleburgaz Sokullu Külliyesi bu gruba örnek yapılar olarak gösterilebilir. Mehmet Ağa bu tipte bir uygulamayı Ulukışla Öküz Mehmetpaşa Kervansarayında denemiş olup bu yapı daha sonra İncesu Karamustafapaşa Kervansarayına örnek olmuştur (Foto 116, 117).

Köprü

Mehmet Ağa'nın köprü mimarisine katkısı, kitabe köşkerlerinde görülür. O güne gelene kadar köprülerde görülen kitabe balkonların (Babaeski, Büyükçekmece, Siyavuşpaşa, Harman-

11) Mehmet Ağa bir üst örtü getirerek oluşturduğu köşk yapısı, Tunca üzerindeki Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Köprüsü ile günümüze kalan ilk kitabe köşkü uygulaması olmuştur. Bu kitabe köşkü daha sonraki dönemlerde inşa edilen (1848) Meriç Abdülcit köprüsüne örnek olmuş, barok bir uygulama ile ard arda bu iki köprü devirsel farklılıklarıyla çevreye renk katmışlardır.

Sebil ve Çeşmeler

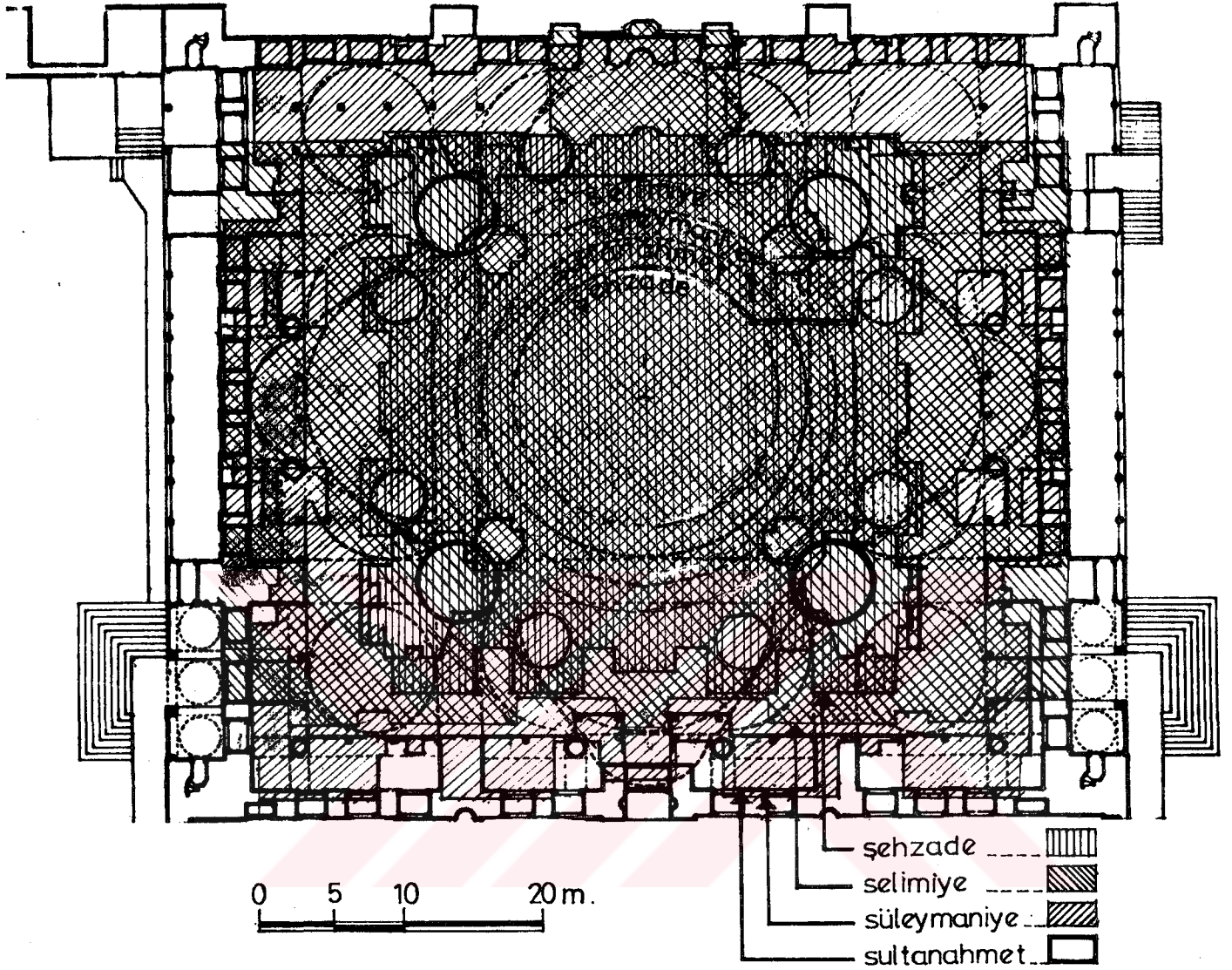
Mehmet Ağa Suyolu Nazırlığı çalışmalarının da verdiği etki ile Mimarbaşı olduğu dönemde birçok çeşme ve sebil yapısı gerçekleştirmiştir.

Sinan'ın Kılıç Ali Paşa Camii Sebili ile gelişen sekizgen planlı köşe sebilleri, Davut Ağa zamanında Sinan Paşa Sebili (Foto 131) ile devam etmiş, Mehmet Ağa'nın Mimarbaşı olduğu dönemde de Kuyucu Murat Paşa (Foto 9), Sultan Ahmet (Şekil 19; Foto 51), Eyüpsultan Sebillerinde (Foto 10) de uygulanmıştır. Mehmet Ağa döneminde bir özellik olarak sebillerin türbe girişine yakın ve hatta aynı saçak altında oluştukları görülür. Dönemin ikinci tip sebilleri dikdörtgen plan şemalı sebiller olup mütevazi bir anlayışla yapılmış uygulamalardır (Sultanahmet, Arasta (Şekil 9; Foto 11), Halil Paşa (Şekil 17), Edirne Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Sebili (Şekil 45, 46, 47; Foto 106, 107).

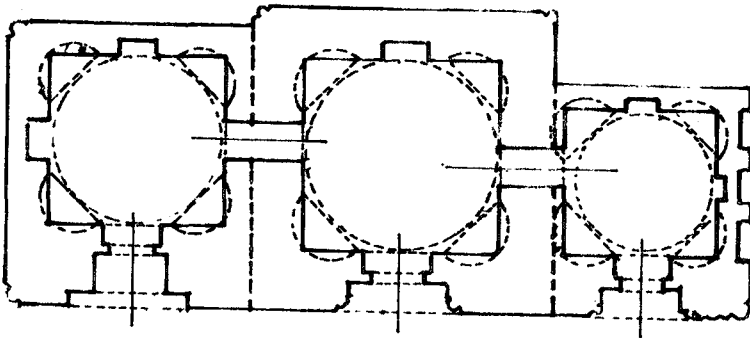
Mehmet Ağa'nın çeşme mimarisine gösterdiği özen ise hepsinden farklı olarak türbe mimarisinin paralelinde bir yer alır. Mehmet Ağa döneminde iki tip çeşme yapısı vardır. Birinci tip sivri kemerle ayna taşı olan klasik tipte uygulamalardır (Halil Paşa Çeşmesi (Foto 17), Arasta Çeşmesi (Şekil 9) ikinci tip çeşmeler ise bu yalın çeşme biriminde yeni bir anlayış gelişi ile oluşmuştur. Bu tipte çeşme ayna taşı "ortasında göbeği olan güneş" motifine dönüşmüş, aynı motifin kabuk şekline gelişiyle de yalak oluşturulmuştur. Esasen Meh-

met Ağa'nın çeşme ve türbe girişlerinde uyguladığı bu güneş motifi Doğu Anadolu Kümbetlerinde çokça görülen bir motif olmasına rağmen Mehmet Ağa Türk Osmanlı Mimarisinde bu motifin ilk uygulamacısı olmuştur. Mehmet Ağa'nın Ayşe Sultan Çeşmesi/Şehzade Külliyesi girişi Sultan Ahmet I Okuma Odası/Topkapı Sarayı, Sultan Ahmet I Çeşmesinde/Davutpaşa Kasrı çeşmelerinde uyguladığı güneş motifi daha sonra barok mimaride istiridye kabuğu halini almıştır (Galata Hacımehmetpaşa Çeşmesi 1732), Ortaköy Damatibrahimpaşa Çeşmesi (1723) (Foto 130)

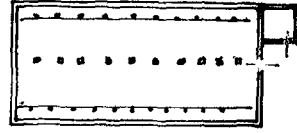

Şekil 53- Selimiye, Süleymaniye, Şehzade Camileri ve Sultanahmet Camii iç mekan analizi
Kaynak: Prof. İ.H.Güngör

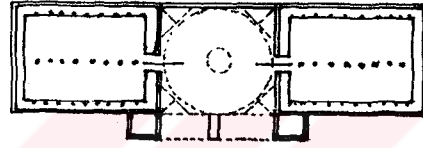

Şekil 54- Uzgend Türbeleri planı
Kaynak: M.Coşar

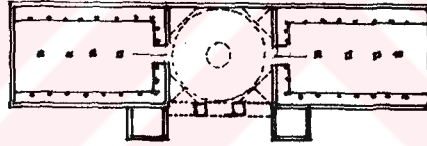
0 10m.

BÜYÜKÇEKMECE KERVANSARAYI

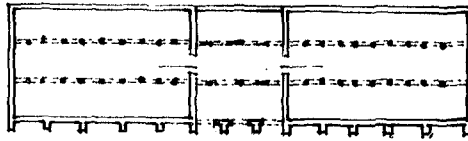
0 10m.

BULGARİSTAN HARMANLI
SİYAVUŞPAŞA KERVANSARAYI

0 10m.

EDİRNE EKMEKÇIOĞLU AHMETPAŞA
KERVANSARAYI

0 10m.

BİLECİK VEZİRHAN

Şekil 55- Edirne Ekmekçioğlu Ahmetpaşa Kervansarayı'nın Osmanlı Kervansaray mimarisi içindeki yeri

FOTO 115- IV. Mehmet türbesi girişi. 1603-1608 yılları arasında yapılmış bu yapının süslemeleri Mehmet Ağa'ya ait olmalıdır

FOTO 116- Sünnet odası/Topkapı Sarayı pencere içlerindeki güneş motifli çeşmeler Mehmet Ağa'nın çizgilerini taşır

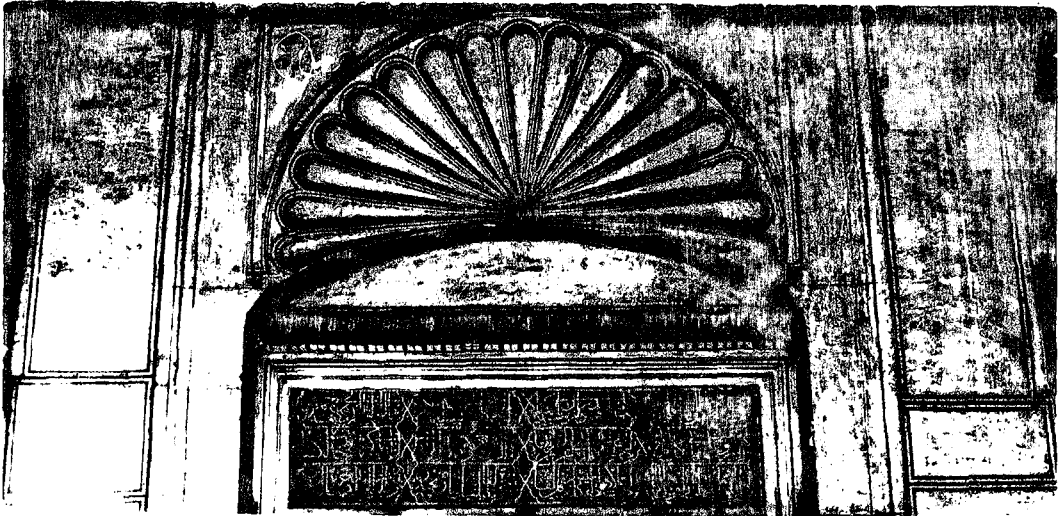

FOTO 117- Sultan I. Ahmet Türbe Girişi/Sultanahmet

FOTO 118- Sultanahmet Camii
ön cephe

FOTO 119- III. Mehmet
Türbesi/Ayasofya
çevresi (1603-1608)
Mehmet Ağa'nın
süsleme özelliklerini
taşır

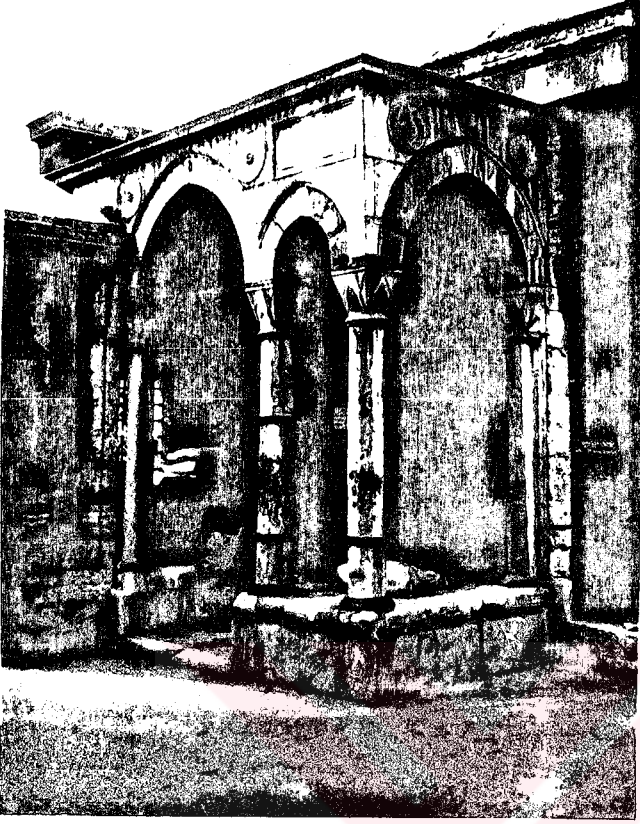

FOTO 120- Destarımustafapaşa
Türbesi girişi/
Vezneciler

FOTO 121- Sultan Süleyman Türbesi/
Süleymaniye
Kaynak: Gurlitt (1907)
(Mehmet Ağa'nın ilk görev yeridir. Üçlü pencere sistemi Mehmet Ağa'nın benimsediği bir modeldir)

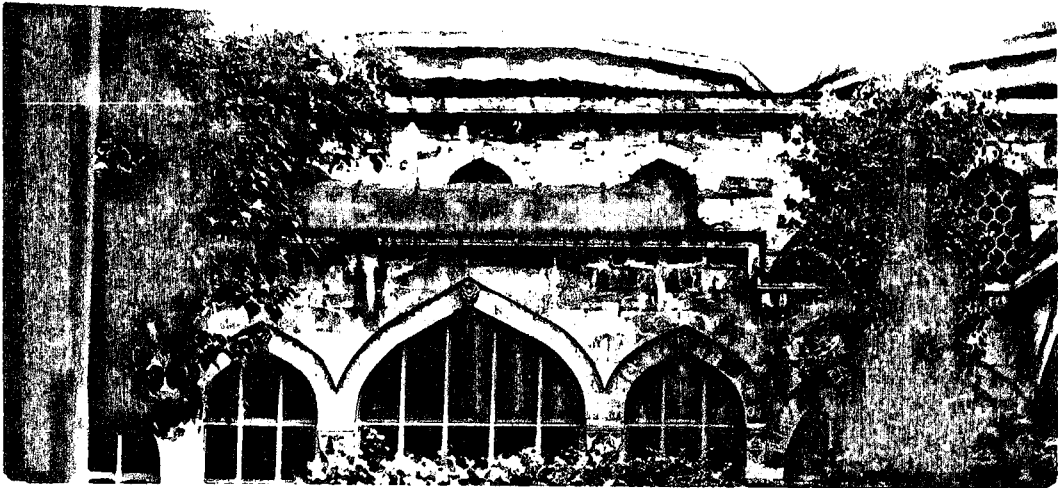

FOTO 122- Ekmekçi oğlu Ahmet Paşa Medrese darülcürası girişi/
Vefa

FOTO 123- Kuyucumurat paşa türbesi girişi ve /Vezneci-
ler

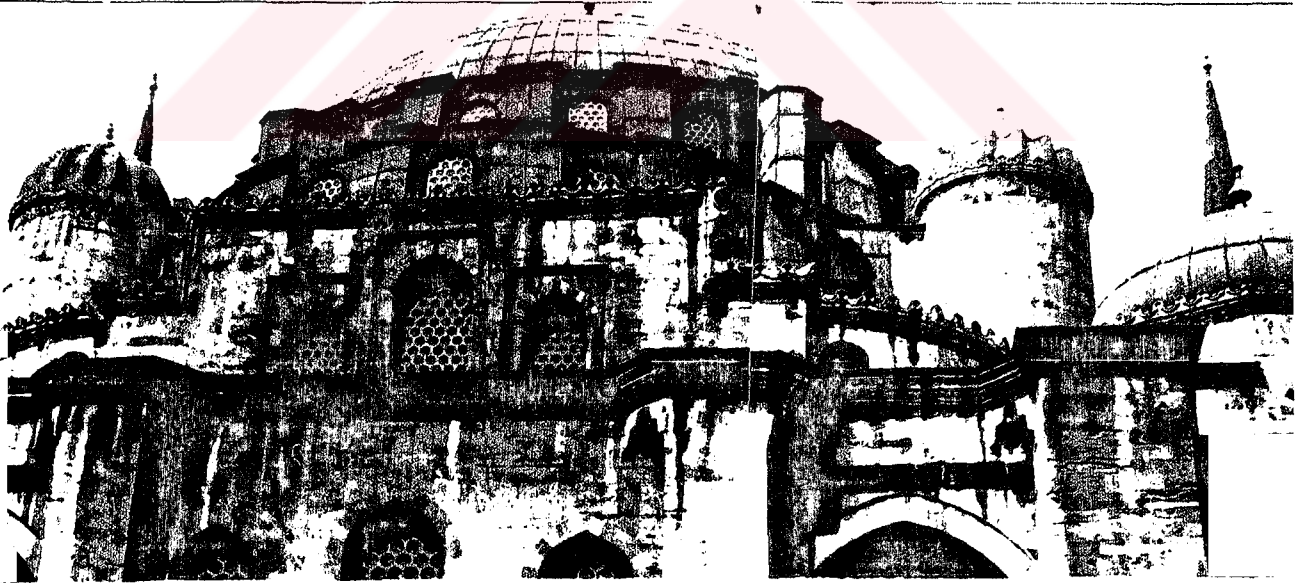

FOTO 124- Şehzadebaşı Camii arka cephe (süsleme özellikleri
çok farklıdır)

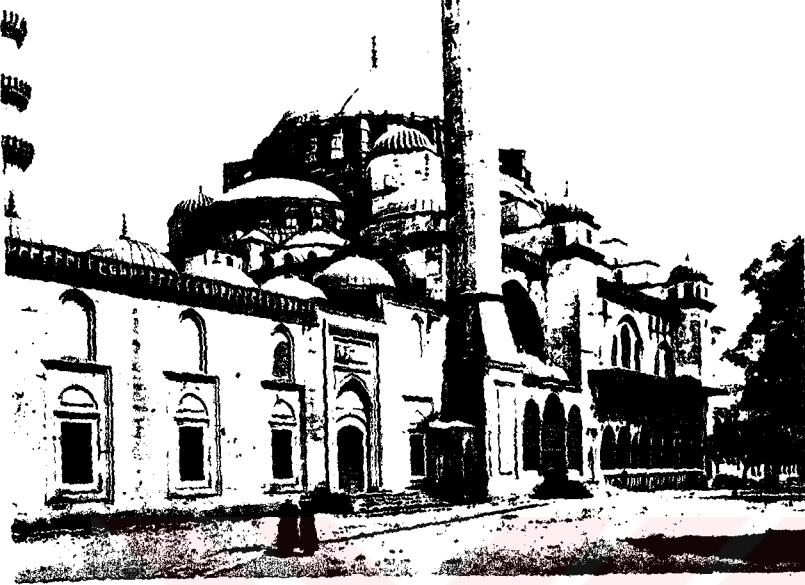

FOTO 125- Süleymaniye Camii sol yan cephe
Kaynak: Gürlütti (1907)
(Mekan tesiri çok sadedir)

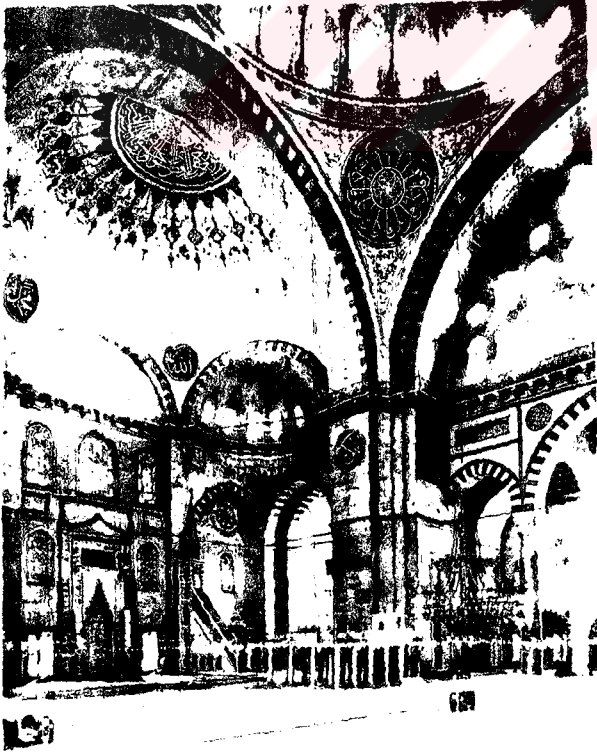

FOTO 126- Süleymaniye Camii iç görünüşü
Kaynak: Gürlütti (1907)
(Mistik atmosfer Sultanahmet Camiinden farklı te-
sir yaratmaktadır)

FOTO 127- Büyükçekmece Kervansarayı (Ekmekçioglu Kervansarayı yan cephesinin gelişmemiş bir modelidir)
Kaynak: Mimar Sinan Üniversitesi Restorasyon Kürsüsü Fotoğraf Arşivi)

FOTO 128- Büyükçekmece Kervansarayı iç görünüşü
Kaynak: Mimar Sinan Üniversitesi Restorasyon Kürsüsü Fotoğraf Arşivi)

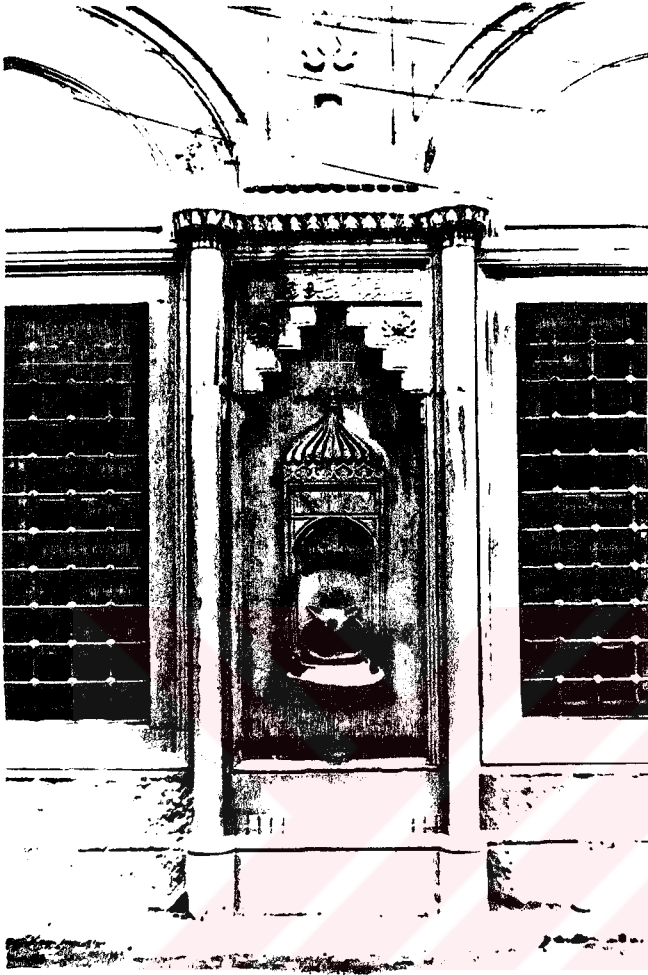

FOTO 129- Nakkashasanpaşa Türbesi
Çeşmesi (klasik dönem
hüviyetini kaybetmiş)

FOTO 130- İbrahimpaşa
Çeşmesi (1723)/
Ortaköy

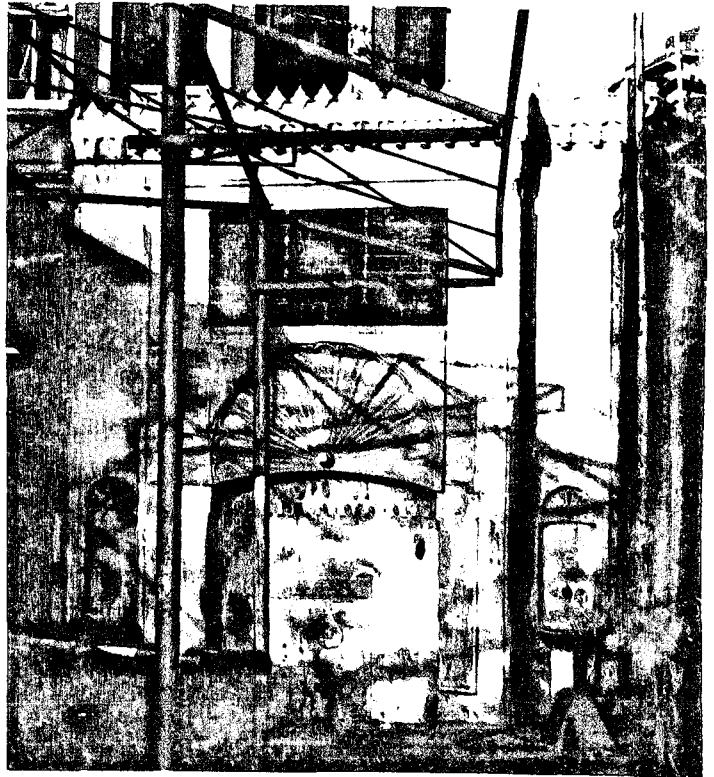

FOTO 131- Sinanpaşa Sebili. Mehmet Ağa'nın Su Nazırı olduğu dönemde yapılan bu sebilde Mehmet Ağa'nın emeği geçmiş olabilir.

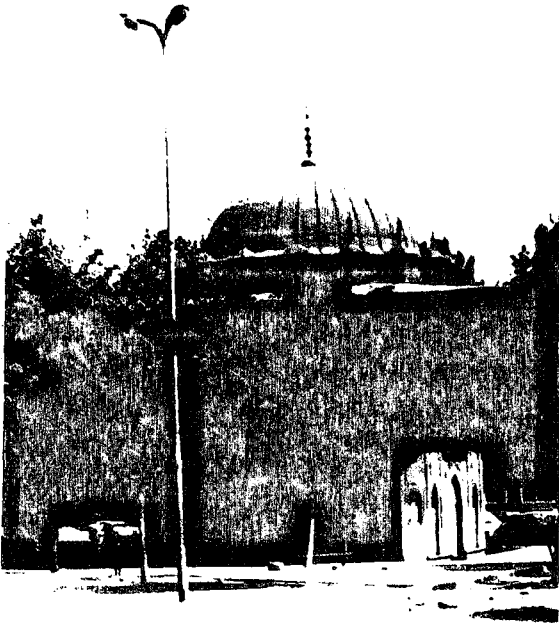

FOTO 132- Tophane I. Mahmut Sebili. Süsleme özellikleri açısından Tophane'deki bugün yok olmuş Sultanahmet Çeşmesinden etkilenmiş olmalıdır.

S O N U Ç

Sinaf dönemi Mimarlık Talebeleri içinde seçkin bir sanatkâr olan Mehmet Ağa mimari çalışmalarında, Klasik Osmanlı Mimarisinin büyük mimarı, hocası Koca Sinan kadar başarılı uygulamalar ortaya çıkaramamıştır. Bunun sebeplerini, kısaca iki noktada toplamak mümkündür:

1- Birinci bölümde açıklanan, Osmanlı mimarlık teşkilatının verimini etkileyen, ekonomik, sosyal, politik düzensizliklerin Mehmet Ağa döneminde çalkantılar içinde olması,

2- Sinan'ın yaşamının son yıllarında (1585, 1587)(1) değiştirilen ölçü sisteminin getirdiği yeni nispetlerin Sinan'ın klasik uygulamalarındaki nispetlerden farklı olması ve Mehmet Ağa'nın bu uygulamanın geçiş döneminde yer almasıdır.

Mehmet Ağa döneminin olanaksızlıklarına rağmen Sultanahmet Camii Külliyesi gibi bir nadide eseri ortaya çıkarabilen dirayetli bir Mimarbaşısıdır.

(1) Cafer Efendi meseleyi şöyle nakletmektedir: "Hesap ilmi ve zirâ ilmi büsbütün bozulup bırakıldı ve battal kaldı. Nice bin yıldan beri dokuzyüzdoksandört ve beş (1585, 1587) yılına gelinceye değin o zirâ ilmi yürürlükte idi, lâkin o tarihten işbu binyirmiüç (1614) yılı başına gelinceye değin tam yirmiyedi yıl bırakılmıştır... Eskiden 24 bugün olan bir mimar arşını 40 bugün olmuştur" (Risale-i Mimariyye, s.180).

1 Arşın: 757,738 mm'dir (C.E.Arseven, Sanat Ansiklopedisi, C.I, s.106).

Müziksever, ince ruhlu Mehmet Ağa sanatsal hassasiyetini daha çok dini yapılarda yoğunlaştırarak "Yaşayan Türbeler" diyebileceğimiz yapılar düşünmüş ve vakfı yapan kişiyi adeta ölümsüzleştirmiştir.

Yapılarında kitle açıkça ortadadır. Giriş elemanını belirgin düzenleyerek yapıyı davetkâr hale getirmiştir.

Kaynaklardan faydalanmaktan kaçınmamış "Eski Türk Sanatını" gözden geçirerek yaşatmaya çalışmıştır (Anadolu Selçuklu Sanatı; sedef işlerinde ve tezyinatta, Karahanlı Mimarisini türbelerde).

İç dekorasyon anlayışı çok zengindir. Sedefkâr olduğunu hiç unutmamış, her yapısında da hatırlatmaktan vazgeçmemiştir. Sedefkâr Mehmet Ağa'nın her yapısı sedef işi süslemeleriyle Mehmet Ağa'nın "Kapanmaz Güzelsanatlar Galerileridir".

BİBLİYOGRAFYA

- Abdurrahman Hıbrî, Enisü'l Müsâmirin, Beyazıt Kütüphanesi El Yazması 1647(1046), (Çeviren: S.İlgürel), Güneydoğu Araştırmaları Dergisi, C.1,2,3.
- Ahmet Bâli Efendi, Riyaz-ı Belde-i Edirne, Beyazıt Kütüphanesi, Üç Cilt yazma.
- Akalın,Ş., "Mimar Dalgıç Ahmet Paşa", Tarih Dergisi, C.IX, Sayı:13, İstanbul, 1958, s.71-80.
- Akkutay,Ü., Enderûn Mektebi, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayını, 1984.
- Akozan,F., "Türk Han ve Kervansarayları", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, Sayı 1, İstanbul, 1963, s.133-167.
- , "Türk Külliyesi", Vakıflar Dergisi, Sayı VIII, Ankara, 1969, s.303-308.
- , "Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi" Adlı Kitap ve Gerçekler, İstanbul, 1983.
- Altan,K., "Mimar Davut", Arkitekt, İstanbul, 1935, Sayı 5/11-12, s.339-342.
- , "Mimar Mehmet", Arkitekt, İstanbul, 1937, Sayı 7/8, s.223-226.
- , "Edirne'de Türk Eserleri", Arkitekt, İstanbul, 1936, s.307-308.
- Altınay,A.R., Alimler ve Sanatkârlar, İstanbul, 1924.
- , Türk Mimarları, İstanbul, 1937.
- , Şark Mektupları, Leydi Montegü, İstanbul, 1933.
- , Hicri Onbirini Asırda İstanbul Hayatı, İstanbul, 1931.

- Arseven,C.E., Türk Sanatı Tarihi, İstanbul (tarihsiz).
- _____, Sanat Ansiklopedisi, C.I, İstanbul, 1943, C.V, 1952.
- Aslanapa,O., Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 1986.
- _____, Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul, 1949.
- _____, Turkish Art and Architecture, London, 1971.
- Aslanoğlu,G., Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri, Ankara, 1972.
- Atasoy,N., "Zülüflü Baltacılar", I.Milletlerarası Türk Sanatı Kongresi, Ankara, 1979, s.629-631.
- _____, İbrahimpaşa Sarayı, İstanbul, 1972.
- Ayvansarayî,H.H., Vefayat-ı Selâtin ve Meşâhir-i Rical, (Çeviren: Fahri Ç.Derin), İstanbul, 1978.
- _____, Hadikat-ül Cevami, C.I-II, İstanbul, 1281.
- Ayverdi,E.H., 19.Asırda İstanbul Haritası, İstanbul, 1958.
- _____, Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri (Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk), C.IV, İstanbul, 1982.
- Bayrak,O.M., İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978), İstanbul, 1979.
- Bolak,O., Camilerin Aydınlatması Üzerine Bir Araştırma, İstanbul, 1967.
- Cezar,M., Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System, İstanbul, 1983.
- _____, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", Türk Sanatı Tarihi, C.I, İstanbul, 1936, s.327-414.
- _____, Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul, 1977.
- Cevdet Paşa, Cevdet Paşa Tarihi, (Düzenleyen: Sadeleştiren, Behçet Kemal Çağlar), Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler, İstanbul, 1973.
- Çeçen,K., İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri, İ.T.Ü. Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi, No.1, 1984.
- Çetintaş,S., "Osmanlı Mimarisi", Türk Tarihi Ana Hatları Serisinin Müsfeddesi, Seri II, No:5.

- Çulpan,C., Rahleler, İstanbul, 1968.
- _____, "Köprülerde Tarih Köşkleri", Sanat Tarihi Yıllığı, 1966-1968.
- _____, Türk Taş Köprüleri (Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar), Ankara, 1975.
- Eldem,S.H., Köşkler ve Kasırlar, C.I., İstanbul, 1968.
- _____, Türk Mimari Eserleri, İstanbul, (tarih yok).
- Eldem,S.H., Akozan,F., Topkapı Sarayı, İstanbul, (tarih yok).
- Emre,N., "Türk Mimarları", Arkitekt, 1937, s.11-12.
- _____, "Ahmet Refik'in Türk Mimarları Adlı Eseri Hakkında", Arkitekt, 1937, s.12-13.
- Flandin,E., L'Orient, İstanbul, 1984 (İlk Basım, Paris, 1852).
- Evliya Çelebi, Seyahatname (Çeviren: Z.Danışman), Kitap 1-2, İstanbul, 1969, 3-11, İstanbul, 1970, 12-15, 1971.
- _____, Seyahatname (M.N.Özün Çevirisi), III.Cilt, Ankara, 1932.
- _____, Seyahatname, (Çeviren: M.Zıllıoğlu), C.3,4, İstanbul (tarih yok).
- Eyice,S., "Arasta Kazısı", Meydan Larousse, C.II, s.628.
- Goodwin,G., A History of Ottoman Architecture, London, 1971.
- Gökbilgin,T., "Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler", Edirne'nin 600.Fethi Yıldönümüne Armağan Kitap, Ankara, 1965.
- Gökyay,O.Ş., "Risale-i Mimariyye ve Mimar Mehmet Ağa-Eserleri", İsmail Hakkı Uzunçarşılıya Armağan Kitabı, Ankara, 1975, s.113-215.
- Gurlitt,C., Die Baukunst Konstantinopels, Berlin, 1907-1912.
- Güneri,H., "Vakıf Sular, Su Vakıfları", Vakıflar Dergisi, C.IV, s.68-81, Ankara, 1971.
- Güressever,G., Anadolu'da Osmanlı Devri Kervansarayların Gelişimi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1974.
- Hammer, Histoire de L'Empeire Ottoman, C.XVIII, Paris, 1841.
- _____, Osmanlı Devleti Tarihi, İstanbul, 1947 (Çeviren: Mehmet Ata).

- Hasol,D., Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1975.
- İdrisoglu,H.Y., Turistik Edirne, Bursa, 1967.
- İlgürel,S., "Enisv'li Müsamirin", Güneydoğu-Avrupa Araştırmaları Dergisi, C.1,2,3, İstanbul, 1974, s.137-151.
- İlter,İ., Tarihi Türk Hanları, Ankara, 1969.
- İnan,A., Mimar Koca Sinan, Ankara, 1968.
- İnciciyan,P.L., "Osmanlı Rumelisi", Güneydoğu-Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.2,3, İstanbul, 1974, s.11-18.
- İ.S.K.İ. Genel Müdürlüğü, Tarih Boyunca İstanbul Suları ve İstanbul Su ve Kanalizasyon Sorunu, İstanbul, 1986.
- İşmen,İ., İnsanlar ve Köprüler, İstanbul, 1972.
- Kâtip Çelebi, Fezleke, C.II, İstanbul, 1287.
- _____, Kâtip Çelebi'den Seçmeler (Hazırlayan: O.S.Gökyay), İstanbul, 1968.
- Kesili,S., "Beylerbeyi, T.O.K.B., 48/526, İstanbul (Mart 1975).
- Keskinoglu,O., "Bulgaristan'da Türk Vakıfları ve Bâli Efendi'nin Vakıf Paralar Hakkında Bir Mektubu", Vakıflar Dergisi, IX, s.81-95, Ankara, 1971.
- Kırça,E., Sultanahmet Külliyesinin Geçirdiği Evreler, İ.D.M.M.A. Restorasyon Dalı. M.Mil.S.Tezi, İstanbul, 1982.
- Kocatürk,V.M., Osmanlı Padisahları, Ankara, 1962.
- Koçu,R.E., İstanbul Ansiklopedisi, C.1-2, İstanbul, 1958.
- _____, Osmanlı Tarihi Panoraması, İstanbul, 1964.
- _____, Türk Tarihinin Elli Büyük adamı, İstanbul, 1953.
- _____, Topkapı Sarayı, İstanbul Ansiklopedisi Kütüphanesi, No.2.
- Konyalı,İ.H., Üsküdar Tarihi, C.I., İstanbul, 1976.
- Korkut Ahmet, Edirne İli Yakın Çevre İncelemeleri, Ankara, 1972.
- _____, Yakın Yurt Serhat Şehri Edirne, İstanbul, 1965.

- Kömürcüyan, E.Ç., "Yangınlar Tarihi", İ.Ü.E.Fak. Tarih Dergisi, Sayı 27, (Mart 1973), s.59-84.
- Köprülü F., "Ribat", Vakıflar Dergisi, Sayı II, s.267-278, Ankara, 1942.
- Kumbaracılar, İ., "Türk Mimarları3, Arkitekt, 1937, s.85-86.
- _____, İstanbul Sebilleri, İstanbul, 1936.
- Mamboury, E., Wiegand Th., Kaiser Palaste von Konstantinople, 1933.
- Mayer, L.A., Islamic Architects and their Works, Cenevre, 1956.
- Melling, M., Voyage Pittoresque de Constantinople et de Rives du Bosphore, Paris, 1919.
- Meriç, R.M., "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri, C.I., İstanbul, 1963, s.439-536.
- Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, İstanbul.
- Naima Mustafa Efendi, Naima Tarihi, (Çeviren: Zuhuri Danişmen), C.I, İstanbul 1967, CII, CIII, CIV, İstanbul, 1968, CV, VI, İstanbul, 1969.
- Nayır, Z., Osmanlı Mimarlığında Sultanahmet Külliyesi ve Sonrası, İstanbul, 1975.
- Nimetullah, H., Mücahit, A., "Pristine Kitabeleri", Vakıflar Dergisi, XI, s.205-217, Ankara, (tarih yok).
- Nirven, S.N., İstanbul Suları, İstanbul, 1946.
- Onur, Oral, Edirne'de Türk Tarihi Vesikalarından Edirne Kitabeleri, İstanbul, 1972.
- Orgun, Z., "Mimar Dalgıç Ahmet", Arkitekt, İstanbul, 1941-42, s.59-62.
- _____, "IV.Sultan Mehmet'in Saltanat Kayığı", Arkitekt, İstanbul, 1944, s.204-206.
- Önge, Y., "Sultanahmet Camii", Ön Asya, C.III, Sayı 30, Ankara, 1968, s.12-13.
- Örfi Çelebi, Edirne Tarihi (yazma), Ekrem Hakkı Koleksiyonu.
- Öz, T., "Mimar Mehmet Ağa ve Risale-i Mimariyye", Arkitekt, 1943-1944.

- Öz,T., "Kâbenin Tamirleri", Arkitekt, 1947, s.129-130.
- _____, "Sultanahmet Camii'nin Tezyini Hususiyetleri", Vakıflar Dergisi, Sayı II, s.209-213.
- Özdeş,G., Edirne, İstanbul, 1951.
- _____, Türk Çarşıları, İstanbul, 1953.
- Pakalın,M.Z., Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü, İstanbul, 1946.
- Paksoy,İ.G., İstanbul Rical Türbeleri, İ.Ü.Ed.Fak.Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 1979, s. .
- Pardoe, From Drawing. By Willian H.Bartlett.
- Pekigür,S., İstanbul'da Su Maksemeleri ve Su Tesisleri, Basılmamış Doktora Tezi, İ.Ü.Ed.Fak., İstanbul, 1972.
- Peremeci,O.N., Edirne Tarihi, İstanbul, 1939.
- Rice,T., The Great Palace of Byzantine Emperors.
- Sahabettin, "11. Asırda Türk Sedefçiliği", Milli Mecmua, (12 Şubat 1340), Sayı 9, s.135.
- Selen,H.S., "Yazma Cihannümaya Göre Edirne Şehri", Edirne'ye Armağan Kitabından Ayrı Basım, Ankara, 1965.
- Sezgin,H., "Sultanahmet Çevresindeki Eski Eserlerin Restorasyonu", Arkitekt, Sayı 354, 1975, s.64-65.
- _____, Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış, İstanbul, 1979.
- Sönmez,Z., "19.yy. Sonlarında Türkiye'de Mimar Sorunu", Yapı 52, s.33-34.
- Sözen,M., Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul, 1975.
- _____, Anadolu'da Medrese Gelişimi, İ.T.Ü. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1967.
- Süreyya,M., Sicil-i Osmanî, C.I, İstanbul 1308, C.III, 1311, C.V. (tarihsiz).
- Şehsuvaroğlu,H., Asırlar Boyunca İstanbul, İstanbul (tarih yok).
- _____, "Kalender Kasrı", T.O.K.B., No.247 (Ağustos 1962), s.9-15.

- Tanışik, İ.H., İstanbul Çeşmeleri, C.I, İstanbul 1943, C.II, İstanbul 1945.
- Tepy, K., Die Kaiserliche Grofsbotschaft an Sultan Murat IV, in Jahre 1628, Vien (tarih yok).
- Topay, M., "Dolmabahçe Sarayı", T.O.K.B., (Nisan 1958), s.27.
- Tosyavizade, R.O., Edirne Sarayı, Ankara, 1957.
- _____, "Edirne Köprüleri ve Tarih Köşkleri", Milli Mecmua, Sayı 92, 1927, s.14-84.
- _____, Edirne Rehnuması, 1830.
- Turan, Ş., "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", Ank. Üniv. D.T.C.Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi, C.I., Sayı 1, Ankara, 1964.
- Turanlıgil, F., Edirne Merkez Kazası Monografyası, İ.Ü.Ed.Fak. Coğrafya Şubesi, Basılmamış Tez (Şubat, 1943-44).
- Uzunçarşılı, İ.H., Osmanlı Tarihi, C.III/I.Kısım, Ankara, 1951.
- _____, Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı, Ankara, 1945.
- Ülgen, A.S., "Yeni Cami", Vakıflar Dergisi, Sayı II, s.387-399.
- Ünal, İ., "Türklerde Sedeçilik", Güzel Sanatlar, C.6, s.132-145.
- Ünal, Rahmi, H., "Az Tanınan Bilinmeyen Doğu Anadolu Kümbetleri Hakkında Notlar", Vakıflar Dergisi, XI, s.107-121.
- Ünsal, B., "İstanbul Türbeleri Üzerinde Stil Araştırması", Vakıflar Dergisi, XVI, s.77-121.
- _____, Topkapı Sarayında Bulunmuş Projeler Üzerine (broşür).
- Ünver, A.S., "Edirne'de Eski Köprü", Arkitekt, 1947, s.71-73.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul Yeni Cami ve Hünkâr Kasrı, Ankara (tarih yok).
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, "Arşivdeki Orijinal Vakfiyeler", Vakıflar Bülteni, 1970.
- Wiener, M., Bildlexikon Zur Topographie, Istanbul, 1977.
- Yücel, E., "Bükçekmece'de Türk Eserleri", Vakıflar Dergisi, IX, Ankara, 1971, s.95-108.

Yücel, E., "Ekmekçizadeahmetpaşa Medresesi", Arkitekt, Sayı: 331, İstanbul, 1968, s.132-134.

_____, II.Osman Adına Yazılmış Zafer-Name, Ankara, 1983.
Edirne Yıllığı, Ankara, 1973.
İslam Ansiklopedisi, C.4, İstanbul, 1948.
Mufassal Osmanlı Tarihi, C.III, İstanbul, 1959.

136ref

A.G.KÜÇÜKKAYA(Taluy)

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul, 13 Mayıs, 1957.

Öğrenim: 1963-68 İskenderpaşa İlkokulu (Fatih)

1968-71 Fatih Kız Lisesi (Orta Kısım)

1971-74 Fatih Kız Lisesi/Fatih

1974-78 Beşiktaş Mimarlık Yüksek Okulu

1978-81 İ.D.M.M.Fakültesi, Mimarlık Fakültesi

Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Lisans Üstü Eğitimi

1982-84 Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Mimarlık Bölümü, Restorasyon Programı Doktora Eğitimi.

Çalıştığı Görevler

1979 Aralık - 1980 Aralık

İ.D.M.M.A. Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü Öğretim Görevlilerinin yürüttüğü Döner Sermaye "Yıldız Sarayı Restorasyon Projesi"

1981 Mart - 1982 Mart

Prof.Sedad Hakkı Eldem Bürosunda Muhtelif Proje Çalışmaları.

1982 Ocak - 1984 Eylül

İstanbul Vakıflar Baş Müdürlüğü, Restoratör Mimar.

1984 Eylül - 1985 Haziran

Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Restoratör Mimar.

1985 Haziran -

Trakya Üniversitesi Mimarlık Mühendislik Fakültesi

Restorasyon Kürsüsü Araştırma Görevlisi.